

Franciscus Patricius

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM

TOMUS SECUNDUS
(Liber V–VIII)

Frane Petrić

PERIPATETIČKE RASPRAVE

SVEZAK DRUGI
(Knjiga V.–VIII.)

INSTITUT ZA FILOZOFIJU
Zagreb, 2013.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM TOMUS SECUNDUS
(Liber V-VIII)

Frane Petrić
PERIPATETIČKE RASPRAVE – SVEZAK DRUGI
(Knjiga V.-VIII.)

IZDAJE:
INSTITUT ZA FILOZOFIJU

ZA IZDAVAČA:
Filip Grgić

UREDNICI:
Erna Banić-Pajnić
Luka Boršić
Mihaela Girardi-Karšulin

PREVODITELJ:
Luka Boršić

FILOLOŠKA REDAKTURA:
Mate Križman

RECENZENTI:
Ivica Martinović
Olga Perić

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Knjiga je proizašla iz znanstvenog projekta *Grisogono i Petrić – dva svijeta renesansne filozofije (191-1911112-1100)* koji je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH.

Knjiga je izrađena i tiskana uz potporu Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH i Ministarstva kulture RH.

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM
PERIPATETICARUM
TOMUS SECUNDUS (Liber V-VIII)

Frane Petrić
PERIPATETIČKE
RASPRAVE
SVEZAK DRUGI (Knjiga V.-VIII.)

Preveo

Luka Boršić

Priredili

Erna Banić-Pajnić, Luka Boršić, Mihaela Girardi-Karšulin

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Zagreb, 2013.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

SADRŽAJ

Discussionum peripateticarum tomus secundus (Liber V–VIII) Peripatetičke rasprave – svezak drugi (Knjiga V.–VIII.)

Discussionum peripateticarum tomus secundus	
Peripatetičke rasprave – svezak drugi	257
Liber quintus – Peta knjiga	258
Liber sextus – Šesta knjiga	298
Liber septimus – Sedma knjiga	408
Liber octavus – Osma knjiga	490
Kazalo pojmova	541
Kazalo imena	557
Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela	579
Popis izvora grčkih citata	595
Bibliografija (Ivana Skuhala Karasman)	601
Izdanja <i>Peripatetičkih rasprava</i> Frane Petrića	601
Sekundarna literatura o <i>Peripatetičkim raspravama</i> Frane Petrića (izbor)	602
Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića	613

SADRŽAJ

Discussionum peripateticarum tomus secundus (Liber I-IV) Peripatetičke rasprave – svezak drugi (Knjiga I.-IV.)

<i>Predgovor</i>	VII
Petrićev platonizam u <i>Peripatetičkim raspravama</i> – svezak drugi (Luka Boršić)	XI
Uloga Hermesu Trismegistu i Zoroastru pripisanih spisa u formiranju Petrićeve interpretacije Aristotelove filozofije u drugom svesku <i>Peripatetičkih rasprava</i> (Erna Banić-Pajnić)	XXI
Neposredna recepcija <i>Peripatetičkih rasprava</i> (Mihaela Girardi-Karšulin)	XLVII
Naslovna strana i sadržaj <i>Peripatetičkih rasprava</i> , Basel 1581. (latinski i hrvatski)	LXXVI
Discussionum peripateticarum tomus secundus Peripatetičke rasprave – svezak drugi	1
Ad Antonium Montecatinum – Antoniju Montecatinu	6
Liber primus – Prva knjiga	12
Liber secundus – Druga knjiga	96
Liber tertius – Treća knjiga	158
Liber quartus – Četvrta knjiga	222

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM
PERIPATETICARUM
TOMUS SECUNDUS
(Liber V-VIII)

Frane Petrić
PERIPATETIČKE
RASPRAVE
SVEZAK DRUGI
(Knjiga V.-VIII.)

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI II LIBER V

Conformia cum antiquis physiologiae
capita complectens

5

Praeposuimus antecedente libro physicae mathematicam, non quod ea serie nostra esset sententia eam locare, rationibus iis quae ibi sunt discussae, sed quoniam Aristotelicas discussiones discutiebamus, ut ei morem gereremus, qui eam inter theologiae et physicae mediam statuerat. Nunc physicam ipsam aggrediamur.

Cuius Averroesⁱ Aristotelem sicuti logices et divinae scientiae inventorem celebravit. Quod cum scriberet vir tantus, vel dormitasse, vel oscitasse visus procul dubio est, nec memoria tenuisse, quid Aristotelesⁱⁱ passim scripsisset, quid ipsemet in *Physicos* libros commentaria meditans scripturus erat. Aristoteles sane, vir gloriae cupidissimus, amantior, ut praedicat, veritatis, alios multos physicos se antiquiores ac priscos et novit et nominat saepe, statim initio 2. capitis primi *Physici*:¹ *Ut physici, hi quidem aerem dicentes esse, hi autem aquam primum principium.* Et capite 3:² *Sic vero unum et physicorum quidam dicunt.* Et capite 4:³ *Ut vero physici dicunt duo modi sunt.* Atque iterum:⁴ *Eo quod existimasset com-*

20

¹ ὥσπερ οἱ φυσικοί, οἱ μὲν ἀέρα φάσκοντες εἶναι οἱ δ' ὕδωρ τὴν πρώτην ἀρχήν. [ARIST. Ph. 184b.17–18]

² οὕτως δὲ ἐν καὶ τῶν φυσικῶν τινες λέγουσιν. [ARIST. Ph. 186a.20]

³ ὡς δ' οἱ φυσικοί λέγουσιν, δύο τρόποι εἰσίν. [ARIST. Ph. 187a.12]

⁴ διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν τὴν κοινὴν δόξαν τῶν φυσικῶν εἶναι ἀληθῆ. [ARIST. Ph. 187a.27–28]

ⁱ corr. ex Averrois

ⁱⁱ corr. ex Aristotelis

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK II. KNJIGA 5.

Obuhvaća poglavlja o znanosti prirode
sukladna sa starincima

5

Matematiku smo u prethodnoj knjizi stavili prije fizike, ne zato što bi ju po našem mišljenju trebalo smjestiti po tome redosljedu, zbog razloga što su ondje pretresani, već zato što smo raspravljali o Aristotelovim raspravama, kako bismo udovoljili njemu koji ju je bio postavio u sredinu između teologije i fizike. 10
Sad ćemo pristupiti samoj znanosti o prirodi.

Kao njezina iznalazača – isto kao i kod logike i znanosti o Bogu – Averoes je slavio Aristotela. Budući da je to napisao takav muž, bez sumnje je, čini se, ili drjemuckao ili zijevao, i nije se sjećao što je svagdje bio pisao Aristotel, a i on sâm je – promišljajući komentare uz *Fiziku* – imao nakanu pisati. Aristotel, svakako muž nadasve požudan za slavom, a još veći – kako se diči – ljubitelj istine, zna i često imenuje mnoge druge od sebe starije i drevne filozofe prirode, i to odmah na početku 2. poglavlja 1. knjige *Fizike*: »Kao što filozofi prirode doista jedni govoreći da je 20
zrak prvi princip, a drugi da je voda [...].« A u 3. poglavlju: »Tako pak neki od filozofa kažu da jedno jest.« A u 4. poglavlju: »Kao što pak filozofi prirode kažu, postoje dva načina.« Pa opet: »Zato

munem opinionem physicorum esse veram. Hos libris *Philosophiae* ac *Sapientiae* et aliis frequenter physiologos appellat fuisseque eos se ipso antiquiores testatur, ut initio cap. 8.:⁵ *Quod vero solum hoc modo solvatur antiquorum dubitatio, dicamus posthac. Quaerentes enim ii qui in philosophia fuere primi, veritatem et naturam entium.* Et cap. 2.:⁶ *Conturbabantur vero etiam posteriores, sicuti et prisci. Ut appareat ante tempora Aristotelis non solum recentiores quosdam physicos fuisse, sed etiam longe antea, ita ut sibi, antiqui illi visi sint, hi vero posteriores.*

10 Averroesⁱⁱⁱ autem primo loco *Physicae* nullam mentionem facit; secundo loco antiquos vocat; tertio et quarto naturales tantum appellat vel invitus; quinto vero loco utrumque coniungens ait: *Quaestio quam quaerebant antiqui naturalium.* Ex quibus locis tam manifestis^{iv} non aliud maius peccatum tam magno peripatetico
15 imputabimus, quam quod nimius in Aristotele laudando, hanc veritatem posthabuerit, veniaque illius errorem excipiemus, ita tamen, ut veritas suo loco stet: sciamusque ante Aristotelem multos physicos fuisse qui philosophiam rerum naturae et docuerint et scriptis mandarint, quos fere omnes habemus ab eo omnibus
20 in libris non solum nominatos, sed etiam reprehensos atque ad fastidium usque confutatos, a Thalete ad Platonem 20 numero ad minus; 1. hoc *Physico* Lycophronem, Anaximandrum, Empedoclem, Anaxagoram. Primo [228] *Sapientiae* Thaletem, Anaximenem, Diogenem, Hippasum, Leucippum,^v Hermetimum, Zenonem, Heraclitum, Xuthum, Hippocratem Chium, Aeschylum
25 eius discipulum, Leophanem Alcmeonem, Syenneium, Poly-

⁵ ὅτι δὲ μοναχῶς οὕτως λύεται καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων ἀπορία, λέγωμεν μετὰ ταῦτα. ζητοῦντες γὰρ οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν φύσιν τῶν ὄντων. [ARIST. Ph. 191a.23–25]

⁶ ἐθορυβοῦντο δὲ καὶ οἱ ὕστεροι [ὑστερον] <καθάπερ καὶ> τῶν ἀρχαίων [οἱ ἀρχαῖοι]. [ARIST. Ph. 185b.25–26]

ⁱⁱⁱ corr. ex Averrois

^{iv} corr. ex manifestis

^v corr. ex Leucippum

što je držao da je opće mišljenje filozofa prirode istinito.« Njih učestalo naziva prirodoslovcima, u knjigama *Filozofija*, *Mudrost* i drugima, te svjedoči da su stariji od njega; tako na početku 8. poglavlja: »Da se pak jedino na taj način razrješuju dvojbe starih, to recimo nakon ovoga. Oni koji su bili prvi u filozofiji tražeći, naime, istinu i narav bića.« A u 2. poglavlju: »Zbunjeni su pak bili i oni potonji kao i starinci«; tako da je očito kako je prije Aristotelovih vremena bilo ne samo nekih nedavnijih filozofa prirode, nego i onih daleko ranijih, pa su se njemu činili oni davnima, a ovi potonjima.

Averoes pak na prvome ih mjestu u *Fizici* uopće ne spominje, na drugome ih mjestu zove 'starima', na trećem i četvrtom samo ih 'prirodnjacima' naziva, pomalo i preko volje; na petom pak mjestu spajajući oboje veli: »Pitanje koje su propitivali od 'prirodnjaka' oni stari [...].« Iz tih tako očitih mjesta nećemo nikakav drugi veći grijeh pripisivati tako velikom peripatetičaru, nego to što je pretjerano hvaleći Aristotela zanemario rečenu istinu, te ćemo oprostom iskupiti njegovu zabludu; ipak tako da istina ostane na svom mjestu, i da znamo kako je prije Aristotela bilo mnogo filozofa prirode koji su i podučavali i u spise unosili filozofiju o stvarima što se tiču prirode; a njih nam je on gotovo sve ne samo imenovao u svim knjigama, nego ih i osporavao pa i sve do dosade pobijao; od Tala do Platona barem njih dvadeset: u ovoj knjizi *Fizike*: Likofrona, Anaksimandra, Empedokla i Anaksagoru; na početku [228] *Mudrosti* Tala, Anaksimena, Diogena, Hipasa, Leukipa, Hermotima, Zenona, Heraklita, Ksuta, Hipokrata Hijanina, njegova učenika Eshila, Leofana, Alkmeona, Sijena, Polibija, a na mnogim drugim mjestima druge. Poriče, na-

bium; aliis vero locis multis alios. Nam Pythagoreos, Parmenidem, Melissum, Xenophanem, physicos fuisse negat. Homerum vero, Hesiodum, Pherecydem theologos appellat, appareatque inde nihil ab Aristotele in physica scientia tractatum fuisse, quod
5 illi prius non fuerint contemplati.

Cum enim quinquaginta libris Aristotelis physica scientia contineatur, in iisque 10 generalia theoremata examinentur: de principiis, de communibus accidentibus, de mundo, de caelo, de elementis, de actione, de exhalatione, de anima, de animalibus,
10 de plantis, nihil horum Aristotelis ipsius testimoniis multis physici illi veteres praetermiserunt. Omnes enim causas eos vidisse: materiam, formam, efficientem, finem, ex ipso iam ostendimus et *Theologiae* primo capite 6. ipse^{vi} commemorat:⁷ *Quod eorum qui dicunt de principio et causa, nemo extra ea, quae in iis quae de natura*
15 *nobis sunt determinata, dixit, sed omnes debiliter quidem illas tamen quodammodo videntur attigisse.* Deinde per singula principiorum genera id ostendit:⁸ *Hi quidem et materiam principium dicunt.* Deinde:⁹ *Alii vero quidam, unde principium motus.* Formam quoque:¹⁰ *Quod quid erat esse vero et substantiam clare quidem nemo reddidit,*
20 *maxime tamen ii qui ideas et quae in ideis ponunt dicunt.* Finem quoque eos cognovisse subiungit:¹¹ *Id vero cuius gratia actiones et mutationes et motiones quodam quidem modo dicant causam, ita vero non dicunt, neque eo modo quo est.*

⁷ ὅτι τῶν λεγόντων περὶ ἀρχῆς καὶ αἰτίας οὐθεις ἔξω τῶν ἐν τοῖς περὶ φύσεως ἡμῖν διωρισμένων εἶρηκεν, ἀλλὰ πάντες, ἀμυδρῶς μὲν ἐκείνων δὲ πῶς φαίνονται θιγγάνοντες. [ARIST. *Metaph.* 988a.21–23]

⁸ οἱ μὲν γὰρ ὡς ὕλην τὴν ἀρχὴν λέγουσιν. [ARIST. *Metaph.* 988a.23–24]

⁹ ἕτεροι δὲ τινες ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. [ARIST. *Metaph.* 988a.33]

¹⁰ τὸ δὲ τί ἦν εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν σαφῶς μὲν οὐδεις ἀποδέδοκε, μάλιστα δὲ οἱ τὰ εἶδη <καὶ τὰ ἐν τοῖς εἶδεσι> τιθέντες λέγουσιν. [ARIST. *Metaph.* 988a.34–b.1]

¹¹ τὸ δὲ οὐ ἔνεκα αἰ πράξεις καὶ αἰ μεταβολαὶ καὶ αἰ κινήσεις, τρόπον μὲν τινα λέγουσιν αἰτίον. οὕτω δὲ οὐ λέγουσιν οὐδὲ ὄνπερ πέφυκεν. [ARIST. *Metaph.* 988b.6–8]

^{vi} corr. ex ipso

ime, da su pitagorovci, Parmenid, Meliso i Ksenofan bili filozofi prirode, dok Homera, Hesioda i Ferekida naziva teolozima; pa se, prema tome, čini da Aristotel nije od znanosti o prirodi raspravljao ni o čemu što ovi prije nisu bili motrili.

Premda je, naime, Aristotelova znanost o prirodi sadržana u pedeset knjiga,¹ i premda se u njima istražuje deset općih poučaka: o principima, o zajedničkim akcidentima, o svijetu, o nebu, o elementima, o djelovanju, o isparinama, o duši, o životinjama i o biljkama, oni stariji filozofi prirode, prema mnogim svjedočanstvima samoga Aristotela, nisu propustili ništa od toga. Već smo, naime, prema njemu samome pokazali da su oni uočili sve uzroke – materiju, formu, djelatni [uzrok] i svrhu; a u samom šestom poglavlju prve knjige *Teologije* podsjeća kako »od onih koji govore o principu i uzroku nitko nije rekao ništa izvan onoga što smo mi odredili o prirodi; nego su se tih stvari, reklo bi se, svi, doduše slabašno, na neki način dotaknuli.« Zatim to pokazuje po pojedinim rodovima principa: »Ovi međutim i materiju nazivaju principom«, zatim: »neki pak drugi principom [nazivaju] ono odakle [nastaje] promjena«; također i formu: »ono pak što-bijašebiti ni supstanciju nitko nije doista jasno pokazao, no najjasnije ipak kazuju oni koji postavljaju ideje i ono što u idejama jest.« Pridodaje da su poznavali i svrhu: »Onomu pak poradi čega su djelovanja i mijene i gibanja na neki doduše način kazuju uzrok, ali ne tako, ni na onaj način na koji ono jest.«

¹ Petrić ne misli samo na *Fiziku*, već na sve spise o prirodnom biću.

Neque vero solas hasce causas quas ipse per se causas nuncupat, sed etiam accidentales, casum et fortunam, eos considerasse, testis est ipse cum 2. *Physico* sermonem de eis institueret, ita scribit:¹² *Quidam enim etiam an esset vel ne dubitant. Nihil enim fieri a fortuna aiunt, sed omnium esse quandam causam determinatam.* Fuisseque hanc antiquam opinionem, paulo post affirmat:¹³ *Veluti antiquus sermo dixit, is qui destruit fortunam.* Hippocrates:¹⁴ *Nobis sane casuales, causae vero non casuales.*¹⁵ *Nihilominus horum quaedam esse dicunt omnes a fortuna, quaedam vero non a fortuna.* Casum quoque eos novisse docet mox:¹⁶ *Sunt etiam quidam qui et caeli huius et mundanorum omnium causantur casum.* Quin imo naturam quoque priscos illos considerasse, eiusdem libri cap. 2. idem commemorat Aristoteles:¹⁷ *Videtur vero natura et substantia eorum quae natura sunt quibusdam esse primum subiectum cuique.* Nominatque Antiphontem:¹⁸ *Signum vero ait Antiphon.*^{vii} Et quae sequuntur non pauca in hanc sententiam.

Necessitatem quoque in naturae rebus comperisse priscos ipse docet 8. et 9. eius libri capitibus:¹⁹ *In hanc namque causam*

¹² ἔνιοι γὰρ καὶ εἰ ἐστὶν ἢ μὴ ἀποροῦσιν, οὐδὲν γὰρ {δη} γίγνεσθαι ἀπὸ τύχης φασίν, ἀλλὰ πάντων εἶναι τι αἰτιον ὤρισμένον [ARIST. Ph. 195b.36–196a.2]

¹³ καθάπερ ὁ παλαιὸς λόγος εἶπεν, ὁ ἀναιρῶν τὴν τύχην. [ARIST. Ph. 196a.14–15]

¹⁴ ἡμῖν μὲν αὐτόματοι, αἰτίη δ' οὐκ αὐτόματοι. [Hp. Alim. 14.2–3]

¹⁵ ὅμως τούτων τὰ μὲν εἶναι φασὶ πάντες ἀπὸ τύχης, τὰ δ' οὐκ ἀπὸ τύχης. [ARIST. Ph. 196a.15–16]

¹⁶ εἰσὶ δὲ τινες οἱ καὶ τοῦ οὐρανοῦ τοῦ δὲ καὶ τῶν κόσμων [κοσμικῶν] πάντων αἰτιῶνται τὸ αὐτόματον. [ARIST. Ph. 196a.24–26]

¹⁷ δοκεῖ δ' ἡ φύσις, καὶ ἡ οὐσία ἢ τῶν φύσει ὄντων [ὄντων] ἐνίοις εἶναι τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον [ὑποκείμενον] ἐκάστω, [ARIST. Ph. 193a.9–11]

¹⁸ σημεῖον δὲ φησὶν Ἀντιφῶν [ARIST. Ph. 193a.12]

¹⁹ εἰς γὰρ ταύτον τὴν αἰτίαν ἀνάγουσι [ἀνάγκοσιν] πάντες, ὅτι ἐπειδὴ τὸ θερμὸν τοιόνδη πέφυκεν καὶ τὸ ψυχρὸν καὶ ἕκαστον δὴ τῶν τοιούτων, τὰ δὴ ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ καὶ γίγνεται καὶ πέφυκε. καὶ γὰρ κἄν ἄλλην {αἰτίαν} εἰπωσιν, ὅσον ἀψάμενοι χαίρειν ἐώσιν. [ARIST. Ph. 198b.12–15]

^{vii} corr. ex Antipho

A da su uzimali u obzir ne samo te uzroke, koje on naziva uzrocima po sebi, nego i one akcidentalne, slučajnost i sreću, svjedoči on sâm: kad u 2. knjizi *Fizike* započne govor o njima, piše ovako: »Jer neki i dvojē postoji li ili ne postoji: vele, naime, da ništa ne biva po sreći, nego da svemu ima određen uzrok.« A da je ovo bilo starinsko mišljenje tvrdi malo poslije: »Kao što reče starinski govor, onaj što dokida sreću [...].« Hipokrat: »Nama su to, dakako, slučajnosti, no uzroci nisu slučajnosti; »ipak svi kažu da je nešto po sreći, a da nešto nije po sreći.« Zamalo poučava da su oni znali i za slučajnost: »Ima i nekih koji kao uzrok ovoga neba i svega svjetskoga navode slučajnost.«

Štoviše, to da su i prirodu oni starinci promišljali u 2. poglavlju iste knjige napominje taj isti Aristotel: »Čini se pak da su narav i supstancija stvari koje po prirodi jesu, kako neki misle, svemu prvim subjektom.« I poimence spominje Antifonta: »A znak, veli Antifont [...].«, i ono ne malo što slijedi u prilog istomu mišljenju.

Da su starinci i za nužnost u stvarima prirode znali sâm naučava u 8. i 9. poglavlju one knjige: »Jer, na taj, naime, uzrok svode svi:

reducunt omnes, quod cum calidum et frigidum et singula horum, haec necessitate sunt et fiunt et germinant. Etenim etsi aliam causam dicant tantum tangentes valere sinunt.

Omnes itaque causas et principia physici Aristotele antiquiores et cognoverunt et tractarunt. Quod si non ut Aristoteles, non ut res ipsa se habet, iam id non ad inventionem, sed ad perfectionem pertinet, quod postea discutietur a nobis diligenter. Communia quoque accidentia omnia, quae Aristoteles pertractavit, ipsi quoque considerarunt: motum, infinitum, locum, vacuum, tempus. De motu ex ipso constat 3. *Physici cap. 2.*²⁰ *Quod vero recte dictum est, clarum etiam ex iis quae alii de ipso dicunt. Et mox:*²¹ *Neque qui aliter dixerunt, de ipso recte dicunt. De infinito vero capite 4. ita testatur: [229]*²² *Omnes enim quicumque videntur digne tetigisse hanc philosophiam fecerunt sermonem de infinito et omnes ut principium quoddam posuerunt entium. Quo autem modo eum sermonem fecerint eodem et duobus sequentibus capitibus recenset.*

De loco autem 4. *Physici capite primo:*²³ *Adhuc vero habemus: nihil ab aliis nec praedubitatum, nec acquisitum de ipso. Cui assertioni videtur contrariam prorsus scripsisse cap. 2.*²⁴ *Dicunt quidem omnes esse quidpiam ipsum locum. Quid vero est, iste solus aggressus est dicere. Plato scilicet. Quomodo ergo verum sit, nihil ab aliis ante se nec praedubitatum fuisse de loco, neque inventum, si omnes dixerunt ipsum quidpiam esse? Plato quoque quid esset definierit? Et eodem primo capite, quo id negaverat, ita scribit:*²⁵

²⁰ Ὅτι δὲ καλῶς εἴρηται, δῆλον καὶ ἐξ ὧν οἱ ἄλλοι περὶ αὐτῆς λέγουσιν. [ARIST. Ph. 201b.16–17]

²¹ οὐ δ' οἱ ἄλλως [ἐτέρως] εἰρηκότες περὶ αὐτῆς κατορθοῦσιν. [PHLP. in Ph. 16.359.19]

²² πάντες γὰρ οἱ [ῥόσοι] δοκοῦντες [δοκοῦσιν] ἀξιολόγως ἤφθαι τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας πεποιήνται λόγον περὶ {τοῦ} ἀπειροῦ καὶ πάντες ὡς ἀρχὴν τινα τιθέασιν. [ARIST. Ph. 203a.1–3]

²³ ἔτι δ' {οὐδ'} ἔχομεν οὐδὲν παρὰ τῶν ἄλλων οὔτε προηπορημένον οὔτε προηπορημένον περὶ αὐτοῦ. [ARIST. Ph. 208a.34–b.1]

²⁴ λέγουσι μὲν γὰρ πάντες εἶναί τι τὸν τόπον, τί δ' ἐστίν, οὗτος μόνος ἐπεχείρησεν εἰπεῖν. [ARIST. Ph. 209b.16–17]

²⁵ ἔτι οἱ τὸ κενὸν φάσκοντες εἶναι τόπον λέγουσιν. [ARIST. Ph. 208b.25–26]

budući, naime, da ono toplo i ono hladno i svako pojedino od toga jest, tê stvari po nužnosti jesu i bivaju i klice puštaju. I doista, ako i navedu koji drugi uzrok, tek dotaknuvši ga od njega odustanu.«

Prema tomu, sve su uzroke i principe filozofi prirode stariji od Aristotela i poznavali i raspravili. A ako nisu kao Aristotel – nisu kako stvar stoji – to se više ne tiče iznalaženja, nego usavršavanja, što ćemo poslije marno pretresti. I sve zajedničke akcidente kojima se Aristotel pozabavio oni su također razmotrili: gibanje, beskonačno, mjesto, prazninu, vrijeme. O gibanju se to doznaje od njega samoga u 2. poglavlju 3. knjige *Fizike*: »Da je pak ispravno rečeno, jasno je i iz onoga što drugi o njemu kažu.« A malo zatim: »I ne govore o njemu ispravno oni koji drukčije rekoše.«² O beskonačnome pak ovako svjedoči u 4. poglavlju: [229] »Svi, naime, za koje god se čini da su se dostojno dotaknuli ove filozofije, sastavili su govor o beskonačnome i svi ga postavljaju kao neki princip bića.« Na koji su pak način sastavili taj govor, na to se osvrće u ovom i u sljedećim dvama poglavljima.

O mjestu pak u prvom poglavlju 4. knjige *Fizike*: »Do sada, opet, imamo to da o njemu drugi nisu niti postavili početnu dvojbu niti iznašli neko rješenje.« Toj tvrdnji, čini se, posve suprotnu zapisao u 2. poglavlju: »Svi, doduše, kažu da sâmo mjesto jest nešto. Što pak ono jest jedini je taj prionuo reći: Platon, naravno. Kako, dakle, može biti istina da prije njega nitko o mjestu nije postavio početnu dvojbu niti išta otkrio ako su svi govorili da ono jest nešto, a Platon je definirao i što ono jest? A u istom onom prvom poglavlju u kojem je to bio zanijekao, ovako piše: »K tomu, oni koji

² Izgleda da se Petrić zabunio – navodi Filopona, a kaže *mox* kao da navodi Aristotela.

Praeterea qui vacuum dicunt esse, locum dicunt. Praedubitatam^{viii} etiam de loco fuisse a Zenone, ipsemet cap. 3. asserit.²⁶ Quod vero Zeno dubitabat si locus est aliquid, in quo erit? Hanc contradictionem alii nobis acutiores solverint.

5 De vacuo quoque ante ipsum alii tractarunt, attestante ipso eius libri cap. 6.:²⁷ *Incipere autem oportet hanc contemplationem accipientes quae dicunt ii qui affirmant esse et rursus quae dicunt ii qui negant esse et tertio communes opiniones de ipsis.* Inter eos autem qui negarunt Anaxagoram et Melissum fuisse refert. Inter affirmantes vero Democritum et Leucippum^{ix} et Zuthum et alios multos physiologos.

10 Tempus quoque tractasse antiquiores philosophos, capite decimo ostendit:²⁸ *Quid vero sit tempus et quae eius natura similiter et ex traditis ignotum est et ex iis, quae percurrimus prius. Hi enim univarsi motum esse aiunt, hi autem sphaeram ipsam.*

15 Omnia ergo haec communia accidentia, ab antiquis physicis fuisse tractata, Aristotelis ipsius testimoniis liquido constitit.

Caeli quoque contemplationem eos exercuisse ipse idem testatur lib. 1. capite 3.:²⁹ *Videtur vero etiam nomen a priscis derivatum*

²⁶ ὁ δὲ Ζήνων ἠπόρει, ὅτι εἰ ὁ τόπος ἐστὶ τι, ἔν τινι ἔσται, [ARIST. Ph. 210b.22–23]

²⁷ ἀρξασθαι δὲ δεῖ τῆς σκέψεως λαβοῦσιν ἅτε λέγουσιν οἱ φάσκοντες εἶναι καὶ πάλιν ἅ λέγουσιν οἱ μὴ φάσκοντες εἶναι, καὶ τρίτον τὰς κοινὰς δόξας περὶ αὐτῶν. [ARIST. Ph. 213a.19–22]

²⁸ τί δ' ἐστὶν ὁ χρόνος καὶ τίς αὐτοῦ ἡ φύσις, ὁμοίως ἔκ τε τῶν παραδεδομένων ἀδηλόν ἐστιν, καὶ περὶ ὧν τυγχάνομεν διεληλυθότες πρότερον. οἱ μὲν γὰρ τὴν τοῦ ὅλου κίνησιν εἶναι φασιν, οἱ δὲ τὴν σφαῖραν αὐτῆν. [ARIST. Ph. 218a.31–b.1]

²⁹ ἔοικε δὲ καὶ τοῦνομα παρὰ τῶν ἀρχαίων παραδεδοσθαι μέχρι καὶ τοῦ νῦν χρόνου, τοῦτον τὸν τρόπον ὑπολαμβάνόντων ὅνπερ καὶ ἡμεῖς λέγομεν. οὐ γὰρ ἅπαξ οὐδὲ δις [διὰ] ἄλλ' ἀπειράκις δεῖ νομίζειν τὰς αὐτὰς ἀφικνεῖσθαι δόξας εἰς ἡμᾶς. διόπερ ὡς ἑτέρου τινὸς ὄντος τοῦ πρώτου σώματος παρὰ γῆν καὶ πῦρ καὶ ἀέρα καὶ ὕδωρ, αἰθέρα προσωνόμασαν τὸν ἀνωτάτω τόπον, ἀπὸ τοῦ θεῖν {ἀεὶ} τὸν αἰθῆριον χρόνον θέμενοι τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῶ. Ἀναξαγόρας δὲ καταχρῆται τῷ ὀνόματι τοῦτῳ οὐ καλῶς, ὀνομάζει γὰρ αἰθέρα ἀντὶ πυρός. [ARIST. Cael. 270b.16–25]

^{viii} corr. ex Praedubitatam

^{ix} corr. ex Leusippum

uvjeravaju da praznina postoji, ti govore o mjestu.« A da je i Zenon prethodno dvojio o mjestu i sâm tvrdi u 3. poglavlju: »To pak bijaše Zenonova dvojba: ako mjesto jest nešto, u čemu će ono biti?« To bi protuslovlje mogli razriješiti drugi, od nas oštromniji.

O praznini su također prije njega raspravljali i drugi, kao što on sâm svjedoči u 6. poglavlju iste knjige: »Početi pak valja ovo motrenje prihvaćajući što govore oni koji tvrde da postoji [praznina], pa opet što govore oni koji poriču da ona postoji, a kao treće, opća mišljenja o tome.« Među poricateljima izvješćuje da su bili Anaksagora i Meliso; među povlašdivateljima pak Demokrit, Leukip i Ksut i mnogi drugi prirodoslovci.

A da su se stariji filozofi i vremenom bavili pokazuje u 10. poglavlju: »Što je pak vrijeme i kojè je ono naravi jednako je nepoznato i iz predaje i iz onoga što smo prije ovlaš prošli. Jedni, naime, za nj vele da je gibanje sveukupnosti, a drugi da je sferična putanja sama.«

Prema tome, da su se filozofi prirode bavili svim tim zajedničkim akcidentima postalo je jasno temeljem vlastitih Aristotelovih svjedočanstava.

Da su se bavili i motrenjem neba on sâm svjedoči, u 3. poglavlju 1. knjige: »Čini se, naime, da su i naziv – predavan od

esse usque ad hoc tempus, in hunc modum existimantibus quem etiam nos dicimus. Non enim semel aut bis sed infinities oportet arbitrari, easdem opiniones pervenisse ad nos. Quare veluti alio quodam existente primo corpore a terra et igne et aere et aqua, athera cognominarunt supremum locum, ab ἀεὶ θεῖν, id est 'semper currendo', aeterno tempore
 5 ponentes cognomen ipsi. Anaxagoras autem abusus est nomine isto, non bene nominat enim athera pro igne. Quo loco animadvertendum est ex sua ipsius praesenti assertione cuncta dogmata suae philosophiae alias fuisse celebria, eumque cum antiquioribus
 10 esse voluisse concordem. Haec de caelo.

Sed de universo, cuius maior ac praestantior pars est caelum, cap. 10. haec sunt testimonia:³⁰ Genitum quidem omnes dicunt, sed genitum hi quidem aeternum, hi vero corruptibile^x sicuti aliud quodvis natura constantium, hi vero alternatim, quandoque ita, quandoque aliter
 15 <se> habere corruptum, et hoc semper fieri ita, ut Empedocles Agrigentius et Heraclitus Ephesius. Esse autem mundum incorruptibilem, cum qua ipse concors esse voluit, priscam ac patriam fuisse traditionem ipse testatur cap. 1. lib. 2.³¹ Quam ob rem bene habet sibi persuadere priscos et maxime patrios nobis veros esse sermones, quod sit immortale
 20 quid et divinum habentium quidem motum, talem autem habentium, ut nullus sit terminus ipsius, sed potius ipsum aliorum terminum.

Caelum quoque habere dextrum et sinistrum, excogitatum [230] a Pythagoreis 2. cap. libri eiusdem docet:³² Cum vero sint

³⁰ γενόμενον μὲν οὖν ἅπαντες εἶναί φασιν, ἀλλὰ γενόμενον οἱ μὲν αἴδιον, οἱ δὲ φθαρτὸν ὥσπερ ὀτιοῦν ἄλλο τῶν <φύσει> συνισταμένων, οἱ δ' ἐναλλάξ ὅτε [ὅτε] μὲν οὕτως ὅτε [ὅτε] δ' ἄλλως ἔχειν φθειρόμενον, καὶ τοῦτο αἰεὶ διατελεῖν, οὕτως, ὥσπερ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος. [ARIST. Cael. 279b.12–17]

³¹ Διόπερ καλῶς ἔχει συμπεῖθειν ἑαυτὸν τοὺς ἀρχαίους καὶ μάλιστα <τοὺς> πατρίους ἡμῶν ἀληθεῖς εἶναι λόγους, ὡς ἐστὶν ἀθάνατόν τι καὶ θεῖον τῶν ἐχόντων μὲν κίνησιν, ἐχόντων <μέντοι> τοιαύτην ὥστε [ὡς] μηδὲν εἶναι πέρασ αὐτῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ταύτην τῶν ἄλλων πέρασ. [ARIST. Cael. 284a.2–6]

³² ἐπεὶ δὲ τινὲς εἰσὶν οἱ φασιν εἶναί τι δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν τοῦ οὐρανοῦ, καθάπερ οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι (ἐκείνων γὰρ οὗτος ὁ λόγος ἐστίν). [ARIST. Cael. 284b.6–7]

^x corr. ex corruptibilem

starinācā sve do ovoga vremena – prihvaćali na isti ovaj način na koji ga i mi govorimo. Jer nije potrebno jednom ni dvaput, nego bezbroj puta presuditi da su ista mišljenja do nas dospjela. Stoga, kao da postoji neko drugo prvotno tijelo pored zemlje i ognja i zraka i vode, oni ga prozvaše eterom po ἄεὶ θεῖν, po 'sveudiljnom trku' vječnome vremenu nadjenuvši mu nazivak. Anaksagora je pak, dakako, zlorabio to ime: nelijepo, naime, rabi ime 'eter' umjesto 'oganj'.« Na tome mjestu valja, iz vlastite ovdašnje tvrdnje njega samoga, zapaziti kako su naučavanja njegove filozofije inače bila općepoznata, i kako je on želio bi suglasan sa starijima. Tako o nebu. 5 10

No, o sveukupnosti, kojoj je nebo većim i izvrsnijim dijelom, u 10. poglavlju ovo su svjedočanstva: »Da je nastalo kažu doduše svi, ali ovi da je nastalo kao vječno, oni kao propadljivo poput bilo čega što postoji po prirodi. Drugi pak naizmjenice: jednom da ovako, drugi put da drukčije kao propadljivo stoji; kao i da to uvijek biva onako kao kod Empedokla Agrigenćanina i Heraklita Efežanina.« O tome pak da je svijet nepropadljiv bila je stara i otačka predaja s kojom je on htio biti suglasan o čemu sâm svjedoči u 1. poglavlju 2. knjige: »Zbog toga je dobro uvjeriti sama sebe kako su istinita ona stara i u nas nadasve udomaćena kazivanja da postoji nešto besmrtno i božansko koje ima, istina, gibanje, ali ima takvo da mu nema međe, nego je pače ono samo međom drugima [gibanjima].« 15 20

Da i nebo ima desno i lijevo, što su izmislili [230] pitagorovci, naučava u 2. poglavlju iste knjige: »Budući da doista postoje neki

quidam, qui dicant esse aliquid dextrum et sinistrum caeli veluti ii, qui vocantur Pythagorei, illorum enim hic sermo est.

De essentia quoque astrorum alios ante se fuisse philosophatos capite 7. tradit:³³ *Sicuti enim ii, qui ignea dicunt esse, ob id dicunt, quia, quod sursum est, ignem esse aiunt.* Eorum quoque figuram esse rotundam, quod ipse quoque sentit aliorum dogma fuisse, sequenti capite scribit:³⁴ *Adhuc vero cum sphaerica sint astra, sicut et alii dicunt et nobis confessum est dicere.*

Situm etiam planetarum et motus capite 12. ab Aegyptiis et 10 Babyloniis fuisse observatum refert:³⁵ *Similiter enim de aliis astris dicunt, qui antiquitus observarunt a plurimis annis, Aegyptii et Babylonii; a quibus multas probationes habemus de singulis astris.*

De positione etiam Terrae Pythagoreos contrariam caeteris philosophis habuisse opinionem recenset capite 13.:³⁶ *De positione quidem non eandem omnem habent opinionem, sed plurimis in medio sitam esse dicentibus, quicumque caelum terminatum aiunt, contrarie Italici qui vocantur Pythagorei dicunt.* Ibique Platonis, Democriti, Anaxagorae, Empedoclis, Anaximenis, tum de situ, tum de stabilitate et motu et figura dogmata ab eo referuntur, quae omnia 20 ipse quoque secutus est.

De elementis vero libro primo recitat antiquorum opiniones, quorum aliquos ait generationem de rebus omnino sustulisse:³⁷

³³ ὥσπερ γὰρ οἱ πύρινα φάσκοντες εἶναι διὰ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι τὸ ἄνω {σῶμα} πῦρ εἶναι φασιν. [ARIST. Cael. 289a.16–17]

³⁴ ἐπεὶ δὲ σφαιροειδῆ τὰ ἄστρα, καθάπερ οἱ τὲ ἄλλοι φασὶ καὶ ἡμῖν ὁμολογούμενον εἰπεῖν. [ARIST. Cael. 290a.7–8]

³⁵ ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας λέγουσιν οἱ πάλαι τετηρηκότες ἐκ πλείστων ἐτῶν Αἰγύπτιοι καὶ Βαβυλώνιοι, παρ' ὧν πολλὰς πίστεις ἔχομεν περὶ ἐκάστου τῶν ἄστρον. [ARIST. Cael. 292a.7–9]

³⁶ περὶ μὲν {οὖν} τῆς θέσεως οὐ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἔχουσι δόξαν, ἀλλὰ τῶν πλείστων ἐπὶ τοῦ μέσου κείσθαι λεγόντων, ὅσοι τὸν {ὄλον} οὐρανὸν πεπερασμένον εἶναι φασιν, ἐναντίως οἱ περὶ τὴν Ἰταλίαν, καλούμενοι δὲ Πυθαγόρειοι λέγουσιν. [ARIST. Cael. 293a.17–21]

³⁷ οἱ μὲν οὖν πρότερον φιλοσοφῆσαντες περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς οὓς νῦν λέγομεν ἡμεῖς λόγους καὶ πρὸς ἀλλήλους διηγάθησαν [διηγάθησαν]. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀνεῖλον ὅλως γένεσιν καὶ φθορᾶν. [ARIST. Cael. 298b.12–15]

koji govore kako ima neko nebesko desno i lijevo, poput onih koji se nazivaju pitagorovcima – jer takav je u njih govor.«

Da su i o biti zvijezda drugi prije njega učeno razmišljali prenosi u 7. poglavlju: »Kao što, naime, oni koji vele da postoje ognjevite stvari tvrde to zato što kažu kako je ono što je gore – oganj.« U sljedećem poglavlju također piše kako je nauk drugih bio da je njihov oblik okrugao, što i sâm misli: »K tomu, budući da su zvijezde kuglolike, kao što vele i drugi, a i mi priznajemo reći [...]«.«

Isto tako da su položaj i gibanja planeta motrili Egipćani i Babilonci iznosi u 12. poglavlju: »Slično, naime, o ostalim zvijezdama kažu oni koji su ih od davnine motrili silne godine – Egipćani i Babilonci; od njih imamo mnogo dokaza o pojedinačnim zvijezdama.«

I glede položaja Zemlje u 13. poglavlju kazuje da su pitagorovci imali mišljenje suprotno ostalim filozofima: »Dakle, o njezinoj položaju nemaju svi isto mišljenje, no da je smještena u središtu tvrdi najviše onih koji god kažu da nebu ima kraja; suprotno govore Italci zvani pitagorovcima.« I izlaže ondje Platonove, Demokritove, Empedoklove, Anaksimeneve nauke i o položaju i o stajnosti i o gibanju i o obliku što ih je sve i sâm slijedio.

O elementima pak u prvoj knjizi drži predavanje o mišljenjima starih glede elemenata; neki su od njih, kaže, njima [elemen-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Hi qui prius philosophati sunt de veritate et ab eis quas nunc dicimus nos rationes et ab se invicem discordarunt. Nam aliqui ipsorum sustulerunt omnino generationem et corruptionem. Inter quos, Melissum et Parmenidem fuisse ait, deinde alios qui contrariam habuerint
 5 sententiam.³⁸ Sunt enim quidam, qui aiunt nihil rerum ingenitum esse, sed omnia gigni. Genita vero, alia incorruptibilia permanere, alia rursus corrumpi, maxime quidem Hesiodus, deinde aliorum ii, qui primi de natura disseruerunt. Tertiam deinde sententiam affert:³⁹ Alii vero alia omnia gigni aiunt et fluere, esseque solidi nihil: unum tamen
 10 subesse, ex quo haec omnia transfigurentur. Quod videntur voluisse et alii multi et Heraclitus Ephesius. Mox quartum subdit:⁴⁰ Sunt autem quidam, qui etiam omne corpus generabile faciunt, componentes et resolventes in superficies et ex superficiebus. Atque haec de generatione rerum antiquiorum opiniones. Sequenti deinde capite de
 15 simplicium corporum locali motu, Empedoclis, Leucippi, Democriti, Anaxagorae, Platonis affert sententias.

Tertio vero ait necesse esse aliquod esse elementum; quidque illud sit diffinitione comprehendit, quam non suam sed aliorum asserit esse:⁴¹ Tale enim aliquid elementum omnes et in omnibus volunt dicere;⁴² Anaxagoras contrarie Empedocli dicit de elementis; et:⁴³
 20

³⁸ εἰσὶ γὰρ τινες οἱ φασιν οὐδὲν ἀγένητον εἶναι τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ πάντα γίνεσθαι, γινόμενα δὲ τὰ μὲν ἄφθαρτα διαμένειν, τὰ δὲ πάλιν φθειρῆσθαι, μάλιστα μὲν οἱ περὶ Ἡσίοδου, εἶτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων οἱ πρῶτοι φυσιολογήσαντες. [ARIST. Cael. 298b.25–29]

³⁹ οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα πάντα γίνεσθαί φασι καὶ ῥεῖν, εἶναι δὲ παγίως [παγῶς] οὐδέν, ἐν δέ τι [ἐν τε τι] μόνον ὑπομένειν, ἐξ οὗ ταῦτα πάντα μετασχηματίζεσθαι πέφυκεν. ὅπερ εἰκόσασιν βούλεσθαι λέγειν ἄλλοιτε πολλοὶ καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος. [ARIST. Cael. 298b.29–33]

⁴⁰ εἰσὶ δὲ τινες οἱ [οἱ] <καὶ> πᾶν σῶμα γενητὸν ποιῶσι, συντιθέντες καὶ διαλύοντες εἰς ἐπίπεδα καὶ ἐξ ἐπιπέδων. [ARIST. Cael. 298b.33–299a.1]

⁴¹ τοιοῦτον γὰρ τι τὸ στοιχεῖον πάντες καὶ ἐν ἅπασιν βούλονται λέγειν. [ARIST. Cael. 302a.18–19]

⁴² Ἀναξαγόρας δ' ἐναντίως Ἐμπεδοκλεῖ λέγει περὶ τῶν στοιχείων. [ARIST. Cael. 302a.28–29]

⁴³ ὁ μὲν γὰρ πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις στοιχεῖα φησιν εἶναι τῶν σωμάτων καὶ συγκεῖσθαι πάντα ἐκ τούτων. [ARIST. Cael. 302a.29–31]

tima] posve odricali nastajanje: »Oni koji su prije učeno razmišljali o istini bili su nesuglasni i s razlozima koje sad iznosimo i međusobno. Neki, naime, od njih posve su dokinuli nastajanje i propadanje.« Među njima su, kaže, bili Meliso i Parmenid, a potom i drugi koji su imali oprečno mišljenje: »Postoje, naime, neki koji kažu da ništa na svijetu nije nenastalo, već da sve nastaje; od nastaloga pak jedno nepropadljivo traje, drugo, opet, propada: tako najvećma Hesiod, zatim od drugih oni koji su prvi raspravljali o prirodi.« Zatim navodi treće mišljenje: »Neki pak kažu da sve nastaje i teče, a da postojano nije ništa: jedno da ipak u osnovi jest iz njega da sve se preobražava. Tako su, čini se, htjeli i mnogi drugi i Heraklit Efeški.« Odmah pridodaje četvrto: »Ima pak nekih koji za svako tijelo tvrde da je rodivo, slažući se i razlažući u površine i iz površina.« A to su mišljenja starijih o nastajanju stvari. Zatim u sljedećem poglavlju iznosi Empedoklova, Leukipova, Demokritova, Anaksagorina i Platonova mišljenja o mjesnom gibanju jednostavnih tijela.

Kao treće pak kaže kako je nužno da postoji neki element, a što bi on bio obuhvaća definicijom za koju tvrdi da nije njegova nego drugih: »Jer da takav neki element postoji to svi i u svemu hoće reći«; »Anaksagora o elementima govori suprotno od Empe-

Is quidem ignem et terram et quae sunt his coordinata elementa dicit esse corporum et componi omnia ex his. Quem Empedoclem ait fuisse primum qui quatuor haec elementa induxerit, primo Sapientiae capite 4.⁴⁴ Adhuc etiam quae in materiae formae dicuntur
 5 elementa, quatuor primus dixit. Utrum autem id verum sit sequentium aliquo libro constabit; fuisse quoque de modo generationis eorum ad invicem locutos capite 7. indicat.⁴⁵ Rursus ergo inspiciendum [231] quis modus mutuae generationis, utrum ut Empedocles dicit et Democritus, vel sicuti ii qui in superficies resolvunt. De figura
 10 quoque elementorum eos egisse ostendit, quando hoc toto capite ac 8. disputat contra eorum de figuris dogmata. De gravitate etiam et levitate disputarunt prisci illi, quam rem capite primo libri 2. commemorat.⁴⁶ Inspicientes ergo prius ea quae ab aliis sunt dicta. Quod 2. toto capite peragit. Motum, quin etiam elementorum sursum et deorsum eos vidisse, causamque quaesivisse
 15 illos constat 3. capite.⁴⁷ Nos vero primo dicamus addubitantes de eo de quo maxime dubitant quidam, cur haec quidem sursum feruntur, haec vero deorsum corpora semper secundum naturam, alia vero et sursum et deorsum. Capiteque 6. Democriti hac de re sententiam refellit; generationem et alterationem eos considerasse attestatur ipse initio libri primi De generatione:⁴⁸ Priscorum sane hi quidem eam, quae simplex generatio vocatur alterationem esse aiunt, hi vero aliud alterationem et [aliud] generationem. Eos autem fuisse Empedoclem, Anaxagoram, Leucippum et Democritum toto capite declarat.

⁴⁴ ἔτι δὲ <καί> τὰ ὡς ἐν ὕλης εἶδει [εἶδη] λεγόμενα στοιχεῖα τέτταρα πρῶτος εἶπεν. [ARIST. Metaph. 985a.31–33]

⁴⁵ πάλιν οὖν ἐπισκεπτέον τίς ὁ τρόπος τῆς ἐξ ἀλλήλων γενέσεως, πότερον ὡς Ἐμπεδοκλῆς λέγει καὶ Δημόκριτος, ἢ ὡς οἱ εἰς τὰ ἐπίπεδα διαλύοντες. [ARIST. Cael. 305a.33–35]

⁴⁶ Ἰδόντες [εἰδόντες] οὖν πρῶτον τὰ παρὰ τῶν ἄλλων εἰρημένα. [ARIST. Cael. 308a.4–5]

⁴⁷ ἡμεῖς δὲ πρῶτον λέγωμεν διορίσαντες [διαπορήσαντες] περὶ οὗ μάλιστα ἀποροῦσί τινες, διὰ τί μὲν ἄνω φέρεται. τὰ δὲ κάτω τῶν σωμάτων αἰεὶ κατὰ φύσιν, τὰ δὲ καὶ ἄνω καὶ κάτω. [ARIST. Cael. 310a.16–18]

⁴⁸ τῶν μὲν οὖν ἀρχαίων οἱ μὲν τὴν καλουμένην ἀπλῆν γένεσιν, ἀλλοίωσιν εἶναι φασιν, οἱ δ' ἕτεροι [ἕτερον] ἀλλοίωσιν καὶ γένεσιν. [ARIST. GC 314a.6–8]

dokla,« i »On doista kaže da su oganj, zemlja i ono što je s njima zajedno uređeno, elementi tijelā, i da je sve od njih sastavljeno.« Za toga Empedokla u 4. poglavlju prve knjige *Mudrosti* kaže da je bio prvi koji je uveo ova četiri elementa: »K tomu prvi je naveo ona četiri elementa za koja se kaže da su u formi materije.« Je li pak to istina doznat će se u nekoj od sljedećih knjiga. Da je bilo i onih koji su govorili o načinu njihova nastajanja jednih iz drugih naznačuje u 7. poglavlju: »Nanovo, dakle, valja pogledati [231] kakav je način njihova uzajamna nastajanja: je li onako kako govore Empedoklo i Demokrit, ili kako oni koji razrješuju u površja.« Da su se oni bavili i oblikom elemenata pokazuje kada se u cijelome tom i u 8. poglavlju prepire s njihovim naucima glede oblikā. Oni starinci prepirahu se isto tako o težini i lakoći, na što podsjeća u 1. poglavlju 2. knjige: »Pogledavši, dakle, prije ono što su drugi govorili [...].« Time se bavi u cijelom 2. poglavlju. Pače, da su i gibanje elemenata prema gore i prema dolje zapazili, te da su mu oni i uzrok tražili zna se iz 3. poglavlja: »Prvo pak prozborimo dvoumeći glede onoga o čemu se ponajviše neki dvoume: zašto jedna tijela streme uvis, druga pak prema dolje, shodno prirodi, a neka druga, opet, i prema gore i prema dolje.« U 6. poglavlju pobija Demokritovo mišljenje o toj stvari, a sâm na početku prve knjige *O nastajanju* svjedoči da su oni promišljali nastajanje i preinačivanje: »Od starinaca pak jedni kažu da je preinaka ono što se naziva jednostavnim nastajanjem, drugi da je preinaka jedno, a nastajanje nešto drugo.« A da su to bili Empedoklo, Anaksagora, Leukip i Demokrit pojašnjuje u cijelom

Sequenti vero Platonem ait, atque alios, nihil praeterquam de generatione elementorum egisse; quo vero modo carnes et ossa^{xi} gignerentur nihil dixisse, uti nec de alteratione et augmento.⁴⁹ *Omnino vero praeter ea quae superficie tenus apparent, nemo ulla de re*
5 *disseruit praeter Democritum.*

De actione autem et passione actum fuisse ante se cap. 6. meminit:⁵⁰ *Omnes etenim et qui elementa generant et qui ea, quae ex elementis, secretionem utuntur et concretione et ipso agere et pati. Diogenemque collaudat cum quo ipse eiusdem esset sententiae:*⁵¹ *Atque*
10 *hoc recte dicit Diogenes, quod, nisi essent ex uno omnia, non essent agere et pati ad invicem, et capite 7.:*⁵² *Accepimus a prioribus subcontrarios, sibi invicem sermones. Quo autem pacto actionem et passionem dicerent singuli fieri, eodem capite atque etiam 8. disserit.*

Mixtionem etiam tractasse eos capite 10. ostendit:⁵³ *Impossibile enim est misceri quippiam alterum alteri, sicuti dicunt quidam. Modus autem ibidem explicatur atque etiam libro De sensu capite 3. Quod etiam inter se invicem transmutantur elementa, etiam si capite 6. libri 2. dicat Empedoclem id negasse, capite tamen sequenti ait alios id censuisse:*⁵⁴ *De elementis ergo ex quibus corpora*
20 *constant quibuscunque videtur esse aliquid commune vel transmutari ad invicem, necesse, si alterum horum, et alterum^{xii} evenire, et capi-*

⁴⁹ ὅλως δὲ παρὰ τὰ ἐπιτολῆς περὶ οὐδενὸς οὐδεὶς ἐπέστησεν ἔξω Δημοκρίτου. [ARIST. GC 315a.34–35]

⁵⁰ πάντες γὰρ οἱ τε τὰ [οἱ τὰ τε] στοιχεῖα γεννῶντες καὶ οἱ τὰ ἐκ τῶν στοιχείων διακρίσει χρωῶνται καὶ συγκρίσει καὶ τῷ ποιεῖν καὶ πάσχειν. [ARIST. GC 322b.6–8]

⁵¹ καὶ τοῦτο ὀρθῶς λέγει Διογένης, ὅτι εἰ μὴ ἦν ἐξ ἑνὸς {ἦν} ἅπαντα, οὐκ ἂν ἦν τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων, [ARIST. GC 322b.13–15]

⁵² παρηλήφμεν δὲ παρὰ τῶν πρότερον [προτέρων] ὑπεναντίους ἀλλήλοις λόγους. [ARIST. GC 323b.2–3]

⁵³ ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ μιχθῆναι τι ἕτερον ἑτέρῳ, καθάπερ λέγουσιν τινες. [ARIST. GC 327a.34–35]

⁵⁴ περὶ δὲ τῶν στοιχείων ἐξ ὧν τὰ σώματα συνέστηκεν, ὅσοις μὲν δοκεῖ εἶναί τι κοινὸν ἢ μεταβάλλειν εἰς ἀλλήλα, ἀνάγκη εἶ [εἰς] θάτερον τούτων, καὶ θάτερον συμβαίνειν. [ARIST. GC 334a.16–18]

^{xi} corr. ex ova

^{xii} corr. ex altera

tom poglavlju. U sljedećem pak veli da se Platon i drugi nisu bavili ničim drugim do li nastajanjem elemenata; na koji pak način nastaju meso i kosti da nisu ništa rekli, kao ni o preinačivanju i povećavanju: »Uopće pak, osim o onome što se javlja na površju, nitko nije ni o čemu raspravljao doli Demokrit.« 5

A da je bavljena djelovanjem i trpnjom bilo prije njega podsjećá u 6. poglavlju: »I doista svi – i oni po kojima se elementi nastaju i oni koji za razlučivanjem i za spajanjem onoga iz elemenata posežu, kao i za djelovanjem i trpnjom [...]« I pohvaljuje Diogena s kojim bi tobože bio istoga mišljenja: »I ispravno to kaže Diogen, jer, kad ne bi sve od jednoga bilo, ne bi ni djelovanja i trpnje jednih prema drugima bilo«; a u 7. poglavlju: »Od ranijih smo prihvatili uzajamno podsuprotne iskaze.« Na koji pak način pojedini tvrde da nastaju djelovanje i trpnja razlaže u tom istom i u 8. poglavlju. 10

Da su i o miješanju raspravljali pokazuje u 10. poglavlju: »Nemoguće je, naime, da štogod bude jedno s drugim pomiješano, kao što neki tvrde.« Ondje se pojašnjuje i način, a također i u 3. poglavlju knjige *O osjetu*. A to da elementi uzajamno prelaze jedni u druge, iako je u 6. poglavlju 2. knjige rekao da je Empedoklo to poricao, ipak u sljedećem poglavlju kaže da su to neki drugi mislili: »Dakle, što se tiče elemenata od kojih su sastavljena tijela – za koja god se čini da im je nešto zajedničko, ili da se mijenjaju jedna u druga – nužno se, ako se jedno od tih zbude, 15 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

te 8.:⁵⁵ *Omnibus ex se invicem generatis, sicuti etiam priores dicunt. Caloris quoque opus esse secernere, frigorisque concrecere illos vidisse commemoravit capite nono:*⁵⁶ *Cum ergo a natura sit, sicuti afferunt, calidum quidem secernere, frigidum vero concrecere et aliorum unumquodque, hoc quidem agere, illud vero pati ex his dicunt, et per haec omnia alia et gigni et corrumpi.*

Meteorologica quoque priscos fuisse contemplatos ex initio eorum Aristotelis librorum satis constat cum ait:⁵⁷ *Reliquum quidpiam huiusce methodi adhuc speculandum quod omnes priores meteorologiam vocabant.* Ignitas etiam passiones eos novisse apparet ex capite quarto:⁵⁸ *Et transcurrentes stellae et quae vocantur a quibusdam trabes et caprae.* Capite 6. de cometis proponens dicere:⁵⁹ *Dubitantes ad ea, quae ab aliis sunt dicta primum, ibique Anaxagorae, Democriti, Pythagoreorum quorundam, Hippocratis Chii et Aeschlyi eius discipuli*
 15 *refellit opiniones. De lacteo quoque circulo Pythagoreorum recitat sententiam cap. 8. et Anaxagorae et Democriti:*⁶⁰ *Praecurramus etiam de hoc [232] ea, quae ab aliis dicta sunt primum.* Capite 9. de vapore loquens:⁶¹ *Itaque si sub aenigmate dixerunt Oceanum priores, forte hunc fluvium dixerunt fluentem circa terram.* Indicat illos vaporum^{xiii} hanc

⁵⁵ ἀπάντων ἐξ ἀλλήλων γινομένων, ὥσπερ καὶ οἱ πρότεροι λέγουσιν. [ARIST. GC 335a.17–18]

⁵⁶ ἐπεὶ γὰρ πέφυκεν, ὡς φασί, τὸ μὲν θερμὸν διακρίνειν, τὸ δὲ ψυχρὸν συνιστάναι, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, τὸ μὲν ποιεῖν τὸ δὲ πάσχειν, ἐκ τούτων λέγουσι καὶ διὰ τούτων ἅπαντα τ' ἄλλα γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι. [ARIST. GC 336a.3–6]

⁵⁷ λοιπὸν δὲ <τι> ἐστὶ {μέρος} ταύτης τῆς μεθόδου ἔτι θεωρητέον, ὃ [ὁ] πάντες οἱ πρότεροι μετεωρολογίαν ἐκάλουν. [ARIST. Mete. 339b.21–22]

⁵⁸ καὶ οἱ διαθέοντες ἀστέρες καὶ οἱ καλούμενοι ὑπὸ τινῶν δαλοὶ καὶ αἶγες. [ARIST. Mete. 341b.2–3]

⁵⁹ διαπορήσαντες πρὸς τὰ παρὰ τῶν ἄλλων εἰρημένα πρῶτον. [ARIST. Mete. 342b.26–27]

⁶⁰ προδιέλθωμεν δὲ καὶ περὶ τούτου τὰ παρὰ τῶν ἄλλων εἰρημένα πρῶτον. [ARIST. Mete. 345a.12–13]

⁶¹ ὥστε εἴπερ ἠνίπτοντο [ἦπτοντο] τὸν ὠκεανὸν οἱ πρότερον, τάχ' ἂν τοῦτον τὸν ποταμὸν λέγοιεν τὸν κύκλω ῥέοντα περὶ τὴν γῆν. [ARIST. Mete. 347a.6–8]

^{xiii} corr. ex vapores

onda se i ona druga.« I u 8. poglavlju: »Budući da je sve jedno iz drugoga nastalo, kako i oni pređašnji kažu [...].« Isto je tako u devetom poglavlju podsjetio na to da su uvidjeli kako topline treba za rastakanje, a studeni za skrućivanje: »Kako je, dakle, po prirodi, štono vele, da ono toplo rastače, a ono hladno skrućuje te da svako pojedino od inoga jedno djeluje drugo pak trpi, iz toga, tvrde, i po tome sve ostalo i nastaje i propada.« 5

Da su starinci motrili i nebeske pojave dostatno se pouzdano zna s početka dotičnih Aristotelovih knjiga kad kaže: »Preostaje da se razmotri još ponešto od te metode što ga pređašnji nazivahu meteorologijom.« Da su oni poznavali i ognjevite trpnje jasno je iz 4. poglavlja: »Isto tako i komete te one što ih neki zovu bakljama ili jaricama [...].« U 6. poglavlju izlažući o kometima kaže: »Kao prvo, dvojbe glede onoga što su drugi rekli [...].« I pobija tu mišljenja Anaksagore, Demokrita, gdje kojih pitagorovaca, Hipokrata Hijanina i njegova učenika Eshila. I o Mliječnoj stazi kazuje mnijenje pitagorovaca te Anaksagorino i Demokritovo: »Progovorimo prethodno također [232] što su drugi o tome prvo rekli.« U 9. poglavlju govoreći o pari: »Stoga, ako su prethodnici zagonetno govorili o Okeanu, možda su govorili o onoj rijeci što optače zemlju.« Naznačuje da su dobro znali za tu na- 10 15 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

naturam non ignorasse. De grandine etiam capite 2. loquens, quorundam breviter carpit opinionem:⁶² *Sed non sicuti illi dicunt.* At paulo infra de imbre sermonem habens Anaxagoram reprehendit:⁶³ *Hoc idem fit contrario modo quam Anaxagoras dicat.*

5 Ventos praeterea priores examinasse capite 13. apparet:⁶⁴ *Sunt quidam qui dicunt eum, qui vocatur aer, motum et fluentem ventum esse.* Et quae ibi sequuntur plura. Itidem de fluviis:⁶⁵ *Similiter vero etiam de fluviorum generatione videtur quibusdam se habere.* Et rursus non multo post:⁶⁶ *Sicuti quidam dicunt.* De mari secundi

10 libri initio loquuturus sic antiquorum opiniones recenset:⁶⁷ *Prisci quidem et theologias tractantes faciunt ipsius fontes.* Deinde:⁶⁸ *Sapientiores vero humana sapientia faciunt ipsius generationem.* Ibi-que salsedinis causam ex illorum sententia adducit:⁶⁹ *Quidam ipsorum calefacta aiunt a Sole Terra tanquam sudorem fieri et ideo*

15 *salsam esse.* Et quae capite tertio ex Democriti atque aliorum dogmate affert de terrae motu capite septimo:⁷⁰ *Sunt autem ea, quae tradita sunt usque ad hoc tempus, tria et a tribus. Anaxagoras Clazomenius et prius Anaximenes Milesius pronuntiarunt et horum posterior Democritus Abderites.* Quorum dogmata subinfert, fulguris et tonitruum Empedoclis et Anaxagorae ultimo capite recitat

20

⁶² ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ἐκεῖνοί φασιν. [ARIST. Mete. 348a.30]

⁶³ τοῦτο δὲ γίγνεται αὐτὸ τοῦναντίον ἢ ὡς Ἀναξαγόρας λέγει. [ARIST. Mete. 348b.12–13]

⁶⁴ εἰσὶ δὲ τινες οἱ φασιν τὸν καλούμενον ἀέρα κινούμενον μὲν καὶ ῥέοντα ἄνεμον εἶναι, [ARIST. Mete. 349a.16–17]

⁶⁵ ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς τῶν ποταμῶν γενέσεως δοκεῖ τισιν ἔχειν. [ARIST. Mete. 349b.2–3]

⁶⁶ καθάπερ ἔνιοι λέγουσιν [ARIST. Mete. 349b.30]

⁶⁷ οἱ μὲν οὖν ἀρχαῖοι καὶ διατρέβοντες περὶ τὰς θεολογίας ποιοῦσιν αὐτῆς πηγὰς, [ARIST. Mete. 353a.34–35]

⁶⁸ οἱ δὲ σοφώτεροι τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ποιοῦσιν αὐτῆς γένεσιν. [ARIST. Mete. 353b.5–6]

⁶⁹ ἔνιοι δ' αὐτῶν θερμαινομένης φασὶν ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς γῆς οἶον ἰδρωτὰ γίνεσθαι διὸ καὶ ἀλμυρὰν εἶναι. [ARIST. Mete. 353b.11–13]

⁷⁰ ἔστι δὲ τὰ παρελημμένα μέχρι γε τοῦ νῦν χρόνου τρία καὶ παρὰ τριῶν. Ἀναξαγόρας τε {γὰρ} ὁ Κλαζομένιος [Κλαζομένως], καὶ πρότερον Ἀναξιμένης ὁ Μιλήσιος ἀπεφήναντο, καὶ τούτων ὕστερος Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης. [ARIST. Mete. 365a.15–19]

rav pare. Govoreći također o tuči u 12. poglavlju, ukratko ubire mišljenje nekih: »Ali ne onako kako oni kažu [...].« A malo niže, držeći govor o kiši, kori Anaksagoru: »To isto se, naime zbiva na način suprotan onome što kaže Anaksagora.« Da su, osim toga, pređašnji vjetrove istraživali vidljivo je u 13. poglavlju: »Ima nekih koji govore da ono što se zove zrakom jest pokrenut i strujeći vjetar«; i još toga što ondje slijedi. Isto tako o rijekama: »Slično pak, čini se nekima, stvar stoji glede nastanka rijekā.« Pa opet ne mnogo poslije: »Kao što neki kažu [...].« Nakan govoriti o moru na početku druge knjige, ovako ocjenjuje mišljenja starih: »Starinci, doduše, i oni koji se bave bogoslovljima prikazuju njegove izvore.« Zatim: »Oni mudriji pak na temelju ljudske mudrosti prikazuju njegovo nastajanje.« I navodi ondje uzrok slanosti po njihovom mišljenju: »Neki od njih vele da Zemlja, Suncem zagrijana, biva poput znoja i da je zato slana«; i ono što u trećem poglavlju donosi iz učenja Demokritova i drugih. O potresu u sedmom poglavlju: »Postoji pak ovo što je predajom došlo sve do ovoga vremena – troje od trojice: Anaksagora Klazomenjanin i prije Anaksimen Milećanin javno se izjasniše, a poslije njih Demokrit Abderićanin.« Njihova učenja o munji i gromu iznosi malo niže, dok Empedoklovo i Anaksagorino mišljenje kazuje u

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

sententiam:⁷¹ Attamen aliqui dicunt, quod in nubibus gignitur ignis, hunc vero Empedocles ait esse id quod solarium radiorum intercipitur. Anaxagoras vero, superioris aetheris, quem ille vocat ignem latum de super deorsum. De iride eos sermonem habuisse significat 3. libri
 5 capite 2.:⁷² Ac interdium quidem iris fit, noctu autem a Luna, ut antiqui arbitrabantur, non fiebat.

Quibus testimoniis videantur antiqui omnes meteorologorum passiones vaporumque cognovisse et scriptis mandasse. Vidit quoque Empedocles, quem in modum humidum cum sicco
 10 commixtum, concretionis corporum causae essent. Testatur hoc idem Aristoteles capite 4. eius libri, qui *Meteorus* est passim dictus, nos vero *De elementorum actionibus*, vel *De concretis* putamus inscribendum:⁷³ Humidum namque sicco causa sit, ut terminetur et
 15 utrumque utrique veluti colla fit, sicut Empedocles cecinit in *Physicis farinam aqua glutinans*. Animam quoque speculati sunt et multa variaque de ea theoremata inquisiverunt in quibus redarguendis totus *De anima* liber primus ab Aristotele dicatur, ut nihil sit huc ex eo ulla testimonia opus afferre.

Sensoria itidem eorumque numerum considerarunt, affirmat
 20 id Aristoteles 2. capite libri *De sensu*:⁷⁴ De corpore vero in quibus apta sint fieri sensoria quidam sane quaerunt secundum elementa corporum, non inveniunt vero ad quatuor, quinque cum sunt, referre gliscunt quintam. Tractasse quoque modum visionis ex eodem capite patet, cum Empedoclis et Platonis et Democriti senten-

⁷¹ καίτοι τινές λέγουσιν ὡς ἐν τοῖς νέφεσιν ἐγγίγνεται πῦρ· τοῦτο δὲ Ἐμπεδοκλῆς μὲν φησὶν εἶναι τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ἀναξαγόρας δὲ τοῦ ἄνωθεν αἰθέρος, ὃ δὴ ἐκεῖνος καλεῖ πῦρ κατενεχθὲν ἄνωθεν κάτω. [ARIST. Mete. 369b.11–15]

⁷² καὶ μεθ' ἡμέραν μὲν ἴρις γίγνεται, νύκτωρ δὲ ἀπὸ σελήνης, ὡς μὲν οἱ ἀρχαῖοι ᾤοντο, οὐκ ἐγένετο· [ARIST. Mete. 372a.21–22]

⁷³ τὸ γὰρ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ αἴτιον τοῦ ὀρίζεσθαι, καὶ ἐκάτερον ἐκατέρῳ οἷον κόλλα γίνεται, ὥσπερ {καὶ} Ἐμπεδοκλῆς ἐποίησεν ἐν τοῖς φυσικοῖς ἄλφιτον [ἄλφιτα] ὕδατι κολλήσας. [ARIST. Mete. 381b.31–382a.2]

⁷⁴ τοῦ τε σώματος ἐν οἷς πέφυκε ἐγγίγνεσθαι [γίνεσθαι] αἰσθητηρίοις, ἔνιοι μὲν ζητοῦσι κατὰ τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων. οὐκ εὐποροῦντες δὲ πρὸς τέτταρα πέντε οὐσας συνάγειν [ἀνάγειν], γλίσχονται περὶ τῆς πέμπτης. [ARIST. Sens. 437a.19–22]

zadnjemu poglavlju: »No svejedno neki kažu da se u oblacima rađa oganj, a za nj pak Empedoklo veli da je ono od Sunčevih zraka što biva zarobljeno; a Anaksagora da je ono od gornjega etera što on naziva ognjem jurećim odozgor nadolje.« Da su oni raspravljali i o dugi naznačuje u 2. poglavlju 3. knjige: »Za dana, dakako, nastaje duga, noću pak, od mjesečine, kako stari mišlja- hu, nije je bivalo.« 5

Iz tih svjedočanstava neka se uoči kako su svi stari poznavali i zapisivali trpnje meteoroloških pojava i parā. Uočio je i Empe- doklo na koji način vlažno pomiješano sa suhim biva uzrocima skrutnjivanju u tijela. Svjedoči to isto Aristotel u 4. poglavlju one knjige koja se svagdje naziva *Meteor* a mi držimo da ju valja na- sloviti *O djelovanju elemenata* ili *O čvrstim tijelima*: »Vlažno, naime, uzrokuje suhomu da bude određeno, pa oboje obojemu poput ljepila biva, kako je Empedoklo pjevao u *Fizici* slijepivši brašno vodom.« I dušu su promatrali te istraživanjem iznašli mnoge i raznolike poučke o njoj: njihovu pobijanju Aristotel posvećuje cijelu prvu knjigu *O duši*, tako da nikako nije potrebno iz nje amo prenositi nikakva svjedočanstva. 10 15

Razmišljali su isto tako i o osjetilima te njihovu broju: tvrdi to Aristotel u 2. poglavlju knjige *O osjetu*: »Ondje pak u tijelu gdje su osjetila prikladna neki ih uistinu traže, shodno elementima tijelā; a ne nalazeći ih, u četiri, iako ih je pet, žarko žude svesti peto.« Da su se bavili i vidom biva jasno iz istoga poglavlja kad pobija mišljenja Empedoklova, Platonova i Demokritova. Da su i 20 25

tias confutat. Coloris etiam naturam considerasse ex capite tertio clarescit:⁷⁵ *Etenim color, vel in termino est vel terminus, quare etiam Pythagorei superficiem colorem vocabant. Quomodo ii conspicerentur eos cogitasse indicat eodem:*⁷⁶ *Dicere autem, sicuti antiqui, de fluxus esse colores et cerni talem ob causam, absurdum.*

5 De sapore quoque tractarunt, ut capite quarto patet: [233]⁷⁷ *Necesse autem vel in se ipsa aquam habere genera saporum, insensibilia tamen ob parvitatem, sicuti Empedocles dicit. Aquam autem saporum ex terra acquirere prisci docuerunt:*⁷⁸ *Quare multi quoque veterum*
10 *physiologorum aiunt talem esse aquam ut per quam progrediatur terram et hoc manifestum est in salsis aquis maxime.*

De odoratu etiam tradiderunt quaedam quod capite 5. liquet:⁷⁹ *Videtur vero quibusdam fumosa evaporatio esse odor communis existens terrae ac aeris et omnes conveniunt in hoc de odore. Quare et Heraclitus ita dixit si omnia entia fumus fierent, nares utique dignoscerent.*

De respiratione etiam egerunt, quod ipse initio libri qui ex ea inscribitur ipse commemorat:⁸⁰ *Etenim de respiratione pauci quidam priorum physicorum dixerunt cuius tamen gratia insit animalibus, hi quidem nihil pronuntiarunt, hi vero dixerunt sane at non bene.*

⁷⁵ τὸ γὰρ χρώμα ἢ ἐν {τῷ} πέρατί ἐστὶν ἢ πέρας διὸ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τὴν ἐπιφάνειαν χροάν [χρεῖαν] ἐκάλουν [ARIST. Sens. 439a.30–31]

⁷⁶ τὸ μὲν οὖν, ὥσπερ οἱ ἀρχαῖοι, λέγειν ἀπόρροϊαν [ἀπόρροϊας] εἶναι τὴν χροάν [τὰς χρεῖας] καὶ ὁρᾶσθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν ἄτοπον [ARIST. Sens. 440a.15–17]

⁷⁷ ἀνάγκη δὲ ἢ ἐν [ἄν] αὐτῷ, τὸ ὕδωρ ἔχειν [ἔχει] τὰ γένη τῶν χυμῶν ἀναίσθητα <τε> διὰ συμκρότητα, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησὶν, [ARIST. Sens. 441a.4–6]

⁷⁸ διὸ καὶ πολλοὶ φασὶ τῶν ἀρχαίων φυσιολόγων τοιοῦτον εἶναι τὸ ὕδωρ δι' οἴας [ἤς] ἄν πορεύηται γῆς. καὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν ἐπὶ τῶν ἀλμυρῶν ὑδάτων μάλιστα [ARIST. Sens. 441b.1–4]

⁷⁹ δοκεῖ δ' ἐνίοις ἢ καπνώδης ἀναθυμίας εἶναι ὁσμῆ, οὕσα κοινὴ γῆς <τε> καὶ ἀέρος, καὶ πάντες ἐπιφέρονται ἐπὶ τοῦτο περὶ ὁσμῆς. διὸ καὶ Ἡράκλειτος οὕτως εἶρηκεν, ὡς εἰ πάντα τὰ ὄντα καπνὸς γένοιτο, ὅτινες ἄν διαγνοῖεν. [ARIST. Sens. 443a.21–24]

⁸⁰ περὶ γὰρ ἀναπνοῆς ὀλίγοι μὲν τινες τῶν πρότερον φυσικῶν εἰρήκασιν. τίνος [τινὸς] μέντοι χάριν ὑπάρχει τοῖς ζώοις, οἱ μὲν οὐδὲν ἀπεφήναντο, οἱ δὲ εἰρήκασιν μὲν, οὐ καλῶς δὲ. [ARIST. Resp. 470b.6–8]

narav boje promišljali postaje jasno u trećem: »I doista je boja ili na kraju ili je kraj; stoga su pitagorovci površje nazivali bojom.« Ondje upućuje na to da su razmišljali na koji se način one mogu vidjeti: »Tvrđiti pak, poput starih, da su boje neka istjecanja i da se zbog toga razloga dadu razabirati – besmislica je.« 5

I o okusu su raspravljali, kao što jasno stoji u četvrtom poglavlju: [233] »Nužno je pak da voda čak u samoj sebi ima rodove okusā, koji se ipak ne mogu osjetiti zbog malosti, kao što veli Empedoklo.« A da voda poprima okuse od zemlje nauk je starinaca: »Stoga i mnogi od starih filozofa prirode kažu da je voda onakva kroz kakvu zemlju prolazi, i to je u slanih voda najočitije.« 10

O osjetu mirisa također su ponešto prenijeli, što je bjelodano u 5. poglavlju: »Nekima se pak čini da je miris dimno isparavanje koje je zemlji i zraku zajedničko, i u tome su glede mirisa svi suglasni. Stoga je i Heraklit ovako rekao: da su sva bića dim, nosnice bi ih svakako razaznavale.« 15

Bavili su se također disanjem, što i sâm spominje na početku knjige koja je po njemu dobila naslov: »I doista je od prethodnih filozofa prirode tek nekolicina progovorila o disanju; ipak radi čega ono postoji u životinjā jedni nisu ništa rekli, drugi su pak 20

Democritum autem et Anaxagoram et Diogenem eos fuisse ait, qui de ea sermones habuerint. Platonem quoque et Empedoclem cuius multa carmina in eam rem affert. Animalium quoque et plantarum naturas eos contemplatos fuisse testis est ipse
 5 primo *De partibus*.⁸¹ *Veteres sane et qui primi philosophati sunt de natura*. Et post pauca quaedam de materia ita subdit:⁸² *Similiter de animalium atque plantarum generatione dicunt*. Figuram^{xiv} et colorem animalium investigasse, nec non hominis Democritum et alios:⁸³ *Si ergo figura et colore singula sunt et animalium et partium,*
 10 *recte Democritus dixerit; et quae subdit:*⁸⁴ *Sic enim etiam physiologi generationes et causas figurae dicunt*. Temperamenta quoque animalium considerarunt uti est libro 2. capite 2.:⁸⁵ *Quidam enim aquatilia pedestribus aiunt esse calidiora, dicentes: ut exaequet frigiditatem loci naturae ipsorum caliditas, et exsanguis sanguineis et*
 15 *famellas maribus, ut Parmenides mulieres viros calidiores ait esse, et alii quidam; tanquam propter caliditatem et multitudinem sanguinis fiant menstrua: Empedocles vero contrarie. Praeterea sanguinem et bilem flavam, hi calidius quodlibet ipsorum esse aiunt, hi vero frigidum.*

⁸¹ οἱ μὲν οὖν ἀρχαῖοι καὶ πρῶτοι φιλοσοφήσαντες περὶ φύσεως [ARIST. PA 640b.4–5]

⁸² ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὴν τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν γένεσιν λέγουσιν [ARIST. PA 640b.11–12]

⁸³ εἰ μὲν οὖν τῷ σχήματι καὶ τῷ χρώματι ἕκαστόν ἐστι τῶν τε ζώων καὶ τῶν μορίων, ὀρθῶς ἂν Δημόκριτος λέγοι [ARIST. PA 640b.29–31]

⁸⁴ οὕτως γὰρ καὶ οἱ φυσιολόγοι τὰς γενέσεις καὶ τὰς αἰτίας τοῦ σχήματος λέγουσιν [ARIST. PA 641a.7–8]

⁸⁵ ἔνιοι γὰρ τὰ ἔνυδρα τῶν πεζῶν φασιν εἶναι θερμότερα, λέγοντες ὡς ἐπανισοῖ τὴν ψυχρότητα τοῦ τόπου ἢ τῆς φύσεως αὐτῶν θερμότης, καὶ τὰ ἀναίμα τῶν ἐναίμων καὶ τὰ θήλα τῶν ἀρρένων, οἷον Παρμενίδης τὰς γυναῖκας τῶν ἀνδρῶν θερμότερας εἶναι φησι καὶ ἕτεροί τινες, ὡς διὰ τὴν θερμότητα καὶ πολυαιμούσας [πολυαιμούσαν] γινομένων τῶν γυναικείων, Ἐμπεδοκλῆς δὲ τοῦναντίον. ἔτι δ' αἷμα καὶ χολὴν οἱ μὲν θερμὸν ὀποτερονοῦν [θερμότερον ὀπότερον οὖν] εἶναι φασιν αὐτῶν, οἱ δὲ ψυχρόν. [ARIST. PA 648a.25–33]

^{xiv} corr ex dicunt; figuram

rekli, ali ne dobro.« Kaže da su Demokrit, Anaksagora i Diogen bili ti koji su o tome imali predavanja, također Platon i Empedoklo, čije mnoge pjesme navodi o toj stvari. Da su oni promatrali također naravi životinja i biljaka sâm je svjedok u prvoj knjizi *O dijelovima životinja*: »Stari, doista, i oni koji su prvi učeno razmišljali o prirodi [...].« I malo poslije ponešto o materiji ovako pridodaje: »Slično govore o nastajanju životinja i biljakā.« Da su Demokrit i drugi istraživali oblik i boju u životinjā, pa i čovjeka: »Ako, dakle, po obliku i boji svako pojedino i od životinja i od dijelova postoji, Demokrit bit će ispravno rekao«, i ovo što nadodaje: »Tako, naime, i filozofi prirode kažu da nastajanja i uzroci oblika [...].« Promišljali su i o ćudi u životinjā, kao što stoji u 2. poglavlju 2. knjige:³ »Neki vele da su one vodne toplije nego one što hodaju, kako kažu, zato da bi hladnoću okoliša uravnila s toplinom njihove prirode, beskrvne s toplokrvnima, ženke s mužjacima, kao što Parmenid veli, a i neki drugi, da su žene toplije od muškaraca, kao da zbog topline i množine krvi bivaju mjesecnice; Empedoklo pak suprotno. Osim toga jedni vele da su krv i žuta žuč nešto donekle toplije u njih, a drugi da su nešto hladno.«

³ Poziva se na spis *O dijelovima životinja*.

Libro autem 4. causas morborum vestigasse tradit:⁸⁶ *Non recte autem videtur Anaxagoras existimare eam causam esse acutorum morborum. Causas quoque longitudinis vitae eos quaesiisse eodem capite ostendit:⁸⁷ *Quare elegantissime dicunt veterum ii, qui*
 5 *aiunt causam esse plus videnti non habere bilem.**

Seminis naturam quoque sunt speculati, ut est libro 1. *De animalium generatione capite 18.:⁸⁸ *Quare etiam Empedocles videtur (si tamen ita dicendum) dicere maxime congrua huic sermoni. De semine loquens et foetus natura^{xv} et sexus testatur eum vidisse:⁸⁹
 10 *Ad haec si femina et mas ipsa foetatione differunt sicut Empedocles ait. Formationem foetus Democritum speculatum esse ait. cap. 4.:⁹⁰ *Quare quicumque dicunt ut Democritus, exteriora primum distingui animalium, postea interiora, non recte dicunt. Et capite 6.:⁹¹ *Terminantur autem partes animalium spiritu, non tamen genitoris, nec suo*
 15 *ipsius, sicuti quidam physici aiunt. Et etiam iterum sed generationem carnis ex cibo refert Anaxagoram tradidisse:⁹² *Anaxagoras enim ait [234] recta ratione carnes ex cibo agglutinari carnibus. Genitalium quoque membrorum naturam contemplatos esse capite******

⁸⁶ οὐκ ὀρθῶς δ' εἰκόσιν οἱ περὶ Ἀναξαγόραν ὑπολαμβάνειν ὡς αἰτίαν οὖσαν τῶν ὀξέων νοσημάτων· [ARIST. PA 677a.5–6]

⁸⁷ διὸ καὶ χαριέστατα λέγουσι τῶν ἀρχαίων οἱ φάσκοντες αἴτιον εἶναι [ἐστὶ] τοῦ πλείω [τὸ πλείω] ζῆν, {χρόνον} τὸ μὴ ἔχειν χολήν. [ARIST. PA 677a.29–31]

⁸⁸ διὸ καὶ Ἐμπεδοκλῆς ἔουκεν (εἴπερ οὕτω λεκτέον) μάλιστα λέγειν ὁμολογούμενα τούτῳ τῷ λόγῳ. [ARIST. GA 722b.8–9]

⁸⁹ πρὸς δὲ τούτοις εἰ τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν {έν} τῇ κινήσει διαφέρει καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς λέγει. [ARIST. GA 723a.23–24]

⁹⁰ διόπερ ὅσοι λέγουσιν, ὥσπερ Δημόκριτος, τὰ ἔξω πρῶτον διακρίνεσθαι τῶν ζώων, ὕστερον δὲ τὰ ἐντός, οὐκ ὀρθῶς λέγουσιν, [ARIST. GA 740a.13–15]

⁹¹ διορίζεται δὲ τὰ μέρη τῶν ζώων πνεύματι, οὐ μέντοι οὔτε {τῷ} τῆς γεννώσης οὔτε τῷ αὐτοῦ καθάπερ τινὲς τῶν φυσικῶν φασιν. [ARIST. GA 741b.37–742a.1]

⁹² Ἀναξαγόρας μὲν γάρ φησι εὐλόγως σάρκας ἐκ τῆς τροφῆς προσιέναι ταῖς [τοῖς] σαρκῶν· [ARIST. GA 723a.10–11]

^{xv} corr. ex naturam

U 4. pak knjizi prenosi da su istraživali uzroke bolestima: »Nije pak, čini se, Anaksagora ispravno mislio da je to uzrokom akutnih bolesti.« Da su istraživali i uzroke dugovječnosti pokazuje u istome poglavlju: »Stoga najbiranije kažu oni od starih koji vele da je uzrokom duljeg života neimanje žuči.« 5

Promatrali su također narav sjemena, kako stoji u 18. poglavlju 1. knjige *O nastanku životinja*: »Stoga, čini se, i Empedoklo (ako se, ipak, tako može reći) govori nadasve sukladno ovomu iskazu.« Govoreći o sjemenu svjedoči da je on uvidio narav i zametka i spola: »K tome, ako se ženka i mužjak razlikuju po samom nošenju zametka, kao što veli Empedoklo [...]« Da je Demokrit motrio oblikovanje zametka veli u 4. poglavlju: »Stoga, koji god kao Demokrit kažu da se prvo razlikuje izvanjskost životinja, a poslije nutrina, ne kažu ispravno.« A u 6. poglavlju: »Dijelovi su životinja ograničeni dahom, no ipak ne dahom roditeljice niti svojim vlastitim, kao što vele neki filozofi prirode.« Isto tako, ponovno iznosi da je Anaksagora predavao o nastajanju tijela iz hrane: »Anaksagora, naime, veli [234] ispravno da se meso pripaja mesu po hrani.« Da su motrili i narav oplodnih udova naučava 15

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

4. docet:⁹³ *Sicuti quidam aiunt, trahere pudenda dicentes veluti cucurbitulas.*

Habuisse etiam de foetus nutritione sermonem 9. capite recitat: *Dicentes autem nutriri infantes in uteris quia carunculam^{xvi} quandam sugant^{xvii} non recte dicunt.*⁹⁴ Libro 4. capite primo de generatione maris et feminae et positione in utero, quidque femina sit, quid mas et propter quid, ex Anaxagorae et Democriti et Empedoclis et Theophrasti opinione recitat multa, quae prolixum esset afferre. Sed etiam similitudinem filiorum ad parentes libri 3.:⁹⁵ *Dixerunt vero quidam physiologorum et alii quidam de his, quam ob causam similia fiunt parentibus, et quae toto capite prosequitur Empedoclis et Democriti et aliorum hac de re dogmata sed omiserat^{xviii} quae antecedentis libri capite 10. de mularum sterilitate antiquos ait sensisse:*⁹⁶ *Mularum vero genus totum sterile. De causa vero, ut dicunt Empedocles et Democritus, dicens ille quidem non clare, Democritus vero notorie magis, non recte dixerunt. Ovi naturam et pulli nutrimentum Alcmaeon consideravit ut est libri 3. capite 2.: Contrario autem modo est quam et homines putant et Alcmaeon Crotoniates ait. Non enim album est lac sed luteum.*⁹⁷

⁹³ ὥσπερ τινές φασιν ἔλκειν τὰ αἰδοῖα φάσκοντες [φάσκοντας] ὥσπερ τὰς σικύας. [ARIST. GA 737b.31–32]

⁹⁴ οἱ δὲ λέγοντες τρέφεσθαι τὰ παιδεῖα ἐν ταῖς ὑστέραις διὰ τοῦ [τὸ] σαρκιδιόν τι βδάλλειν, οὐκ ὀρθῶς λέγουσιν. [ARIST. GA 746a.19–20]

⁹⁵ εἰρήκασι δὲ τινες τῶν φυσιολόγων καὶ ἕτεροι περὶ τούτων διὰ τίν' [τινὰ] αἰτίαν ὅμοια {καὶ ἀνόμοια} γίνεταί τοῖς γονεῦσιν. [ARIST. GA 769a.6–8]

⁹⁶ τὸ δὲ τῶν ἡμιόνων [ἡμόνων] γένος ὅλον ἄγονόν ἐστιν. περὶ δ' {τῆς} αἰτίας, ὥς μὲν λέγουσιν Ἐμπεδοκλῆς καὶ Δημόκριτος λέγων ὁ μὲν οὐ σαφῶς Δημόκριτος δὲ γνωρίμως μᾶλλον οὐ καλῶς εἰρήκασιν. [ARIST. GA 747a.24–27]

⁹⁷ τοῦναντίον μέντοι <ἐστίν> ἢ οἱ τε ἄνθρωποι οἴονται καὶ Ἀλκμαίων φησὶν ὁ Κροτωνιάτης, οὐ γὰρ τὸ λευκόν ἐστὶ γάλα, ἀλλὰ τὸ ὠχρόν. [ARIST. GA 752b.24–26]

^{xvi} corr. ex carnuculam

^{xvii} corr. ex sugent

^{xviii} corr. ex omiserant

u 4. poglavlju: »Kao što neki kažu kad vele da za sobom vuku spolovila kao tikvice [...].«

Da su držali predavanje i o prehrani zametka navodi u 9. poglavlju: »Ne govore ispravno oni koji govore kako se djeca u maternicama hrane jer da sišu neki komadić mesa.« U prvom poglavlju 4. knjige o nastajanju muškarca i žene i o položaju u maternici te što je žena a što muškarac i zbog čega, mnogo toga kazuje prema Anaksagorinu, Demokritovu, Empedoklovu i Teofanovu mišljenju, no to bi bilo preopširno iznositi. Ali i sličnost djece s roditeljima u 3. poglavlju 3. knjige: »Rekoše pak neki filozofi prirode, a i gdje koji drugi, o razlogu zbog kojega bivaju slična roditeljima.« I ono što u cijelom poglavlju dalje slijedi nauči su Empedoklovi, Demokritovi i drugih o toj stvari; no bili su izostavili ono što u 10. poglavlju prethodne knjige veli da su mnili stari o jalovosti mulā: »Sav je pak rod mula jalov. No, o uzroku – kako govore Empedoklo i Demokrit, govoreći onaj nejasno, a Demokrit više općeznano – nisu ispravno govorili.« Narav jajeta i prehranu pilića Alkmeon je promišljao kako stoji u 2. poglavlju 3. knjige: »Na suprotan pak način jest nego što i ljudi drže i Alkmeon Krotonjanin kaže. Mlijeko, naime, nije bijelo, nego žućkasto.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

De piscibus quoque philosophatos fuisse ca. 5. recenset:⁹⁸
Sunt vero quidam, qui dicunt omnes pisces esse feminas praeter squa-
matos, et quae plura eo capite tum de sexu tum de coitu ac foeta-
tione eorum ex aliorum sententiis narrat. Monstra quoque specu-
 5 *lati sunt ut initio 4. capitis:*⁹⁹ *Democritus sane dixit gigni monstra,*
quia duo semina incidant. Oculorum quoque colores in eorum con-
*templationem inciderunt, quod testatur libro 5. ca. primo:*¹⁰⁰ *Exi-*
stimare vero glaucos igneos, sicuti Empedocles dicit, nigros vero plus
aquae habere quam ignis.

10 Similares quoque partes et dissimilares eos cognovisse osten-
 dit lib. *Historiae* 3. capite 2.:¹⁰¹ *Primum vero de his dicendum tum ob*
alia, tum quia priorum aliqui dixerunt non tamen vere dixerunt. Hos
autem fuisse Syennesin^{xix} Cyprium Medicum, Diogenem Appol-
 15 *loniatem ac Polybium in eo tum sequenti capite narrat. Planta-*
rum quoque naturas eos fuisse speculatos tum ex loco ante citato
tum ex primi libri capite primo patet, cum Empedoclis et Anaxa-
gorae et Platonis sententias refert de earum appetitione et sensu
esseque eas animalia asserentium habereque νοῦν καὶ γνῶσιν,
 20 *mentem ac cognitionem et respirationem, feminam quoque et ma-*
rem inter eas reperiri.

Quibus omnibus Aristoteles tam multis testimoniis luculen-
 tissime patuit, multos fuisse ante Aristotelem in terra Graecia,
 naturae rerum contemplatores atque scriptores, ab eisque fere
 nihil, quod in Aristotelis tractationem venerit non fuisse tracta-
 25 tum: in multisque sibi cum iis convenisse et si quid praeteritum

⁹⁸ εἰσὶ δὲ τινες οἱ φασιν πάντας εἶναι τοὺς ἰχθῦς θήλειες ἔξω τῶν σελαχῶν. [ARIST. GA 755b.7–8]

⁹⁹ Δημόκριτος μὲν οὖν ἔφησε γίνεσθαι τὰ τέρατα διὰ τὸ δύο γονὰς πίπτειν, [ARIST. GA 769b.30–31]

¹⁰⁰ τὸ μὲν οὖν ὑπολαμβάνειν τὰ μὲν γλαυκὰ πυρώδη, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησι, τὰ δὲ μέλανα πλείον [μελανόμματα πλείω] ὕδατος ἔχειν ἢ πυρός, [ARIST. GA 779b.15–17]

¹⁰¹ πρῶτον <δὲ> περὶ τούτων λεκτέον, ἄλλως τε ἐπειδὴ καὶ τῶν πρότερον εἰρηκότων τινὲς οὐ καλῶς [οὐκ ἀληθῆς] λέγουσι. [ARIST. HA 511b.11–13]

^{xix} corr. ex Lyennesin

Da su i o ribama promišljali pripovijeda u 5. poglavlju: »Ima nekih koji vele da su sve ribe ženke osim onih s ljuskama«; i ono što u tom poglavlju prema tuđim mišljenjima ne samo o spolu nego i o parenju njihovu te zametanju mlađi još kazuje. I nakazne su stvorove promatrali, kao na početku 4. poglavlja: »Demokrit je doista rekao da se nakaze rađaju zbog toga što upadaju dva sjemena.« Boje očiju također su dospjele u njihovo motrenje, što posvjedočuje u prvom poglavlju 5. knjige: »Pretpostavljati pak da su, kako kaže Empedoklo, plave ognjene, a crne da imaju više vode nego ognja [...].«

Da su oni znali za istovrsne i neistovrsne dijelove pokazuje u 2. poglavlju 3. knjige *Povijesti životinja*: »Prvo o njima valja reći – koliko zbog drugih stvari, toliko i zato jer gdje koji od prethodnika progovoriše, a istine ipak ne rekoše.« Da su pak to bili liječnik Sijen Cipranin, Diogen Apolonjanin i Polibije pripovijeda u poglavlju što tada slijedi. Da bijahu i naravi bilinā motrili prije, očito je i iz prvo navedenoga mjesta i iz prvoga poglavlja prve knjige, kad izlaže Empedoklova, Anaksagorina i Platonova mišljenja da one imaju žudnju i osjet, kao i njihove tvrdnje da su posrijedi životinje, i da imaju $\nu\omicron\nu$ καὶ γνῶσις, »um i spoznaju« i disanje te da se među njima nađe također žensko i muško.

Sve u svemu, Aristotel je zbog tolike množine dokaza posvema raskrinkan: mnogo je prije Aristotela u zemlji Grčkoj bilo motriteljā prirodnih pojava i pisacā i nema malne ničega što je dospjelo u Aristotelovu obradbu, a da oni o tome nisu već bili raspravljali. S njima je on u mnogočemu suglasan; pa ako su ne-

ab eis sit, veluti videtur de memoria, de somno, de motu animalium, de partibus ad eum motum utilibus, de iuventute et senectute quia iis libellis nulla eorum dogmata commemorat atque animalium historias, non est ideo verum antiquiores de iis rebus non disseruisse. Nam et apud Hippocratem et apud Platonis
5 Timaeum quaedam horum extant exposita. Historiam vero illi non conscripserunt quia octingenta auri talenta illis non tradidit magnus Alexander, neque multa hominum millia iusibus illorum parvere, uti Aristotelicis iussit, qui, quae cognita et observata ex venatu, aucupio, piscatu, vivariis, armentis, alueariis, piscibus, aviariis haberent Aristoteli scribenda deferrent. Sed illis non defuisse aviditatem ac studium rerum naturas conscendi, ac quantum opes eorum sufficerent perquirendi totumque illis temporibus orbem cognitum sapientiae causa peragrandi, ut multis
10 laboribus ac propriis sumptibus id addicerent, quod Aristoteli in otio sedenti alienis et opibus et laboribus allatum est. Quod Thales, Pythagoras, Empedocles, Anaxagoras, Democritus, [235] Eudorus, Plato fecerunt omnesque eorum opes effuderunt ut barbararum (ut Graeci appellabant) gentium sapientiam in Graeciam transportarent unde haberet Aristoteles, quae aliorum inventis adderet, suamque philosophiam augetet eosque auctores locupletissimos eo modo ignorantiae carperet, quo postea patebit.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

što i propustili, kao npr. o sjećanju, o snu, o gibanju životinja, o dijelovima za to gibanje korisnima, o mladosti i starosti, jer u tim knjižicama on ne spominje njihove nauke, kao ni povijesti životinja, nije stoga istina da stariji nisu o tim stvarima raspravljali. I kod Hipokrata, naime, i u Platonovu *Timeju* nešto od tih stvari biva izlagano. Povijesti oni doista nisu napisali: zato što njima veliki Aleksandar nije stavio na raspolaganje osamsto talenata zlata, niti je zapovijedio da se njihovim naložima pokorava mnogo tisuća ljudi, kao što je zapovijedio za aristotelovce: što god bi ovi u lovu, hvatanju ptica, ribolovu, uzgajalištima, krdima, košnicama, ribnjacima i ptičnjacima doznawali i zapažali imali su povjeravati Aristotelu da on to zapiše. Ali onima drugima nije nedostajalo žudnje ni mara za spoznavanje prirodnih pojava; i koliko su im sredstva dopuštala da pretražuju i po svemu onodobno poznatome svijetu za volju znanja putuju, ne bi li uz mnoge napore i vlastite troškove doučili ono što je Aristotelu, koji je sjedio u dokolici, tuđim sredstvima i naporima bilo donošeno. To su činili Tal, Pitagora, Empedoklo, Anaksagora, Demokrit, [235] Eudor, Platon; i potrošili su sve svoje bogatstvo ne bi li u Grčku prenijeli mudrost barbarskih (kako su ih Grci zvali) naroda, kako bi odatle Aristotel dobio ono što će pridodati tuđim izumima i uvećati svoju filozofiju, i kako bi one nadasve nadarene autore s onakva neznanja grdio, u kakvu će potom sâm očit postati.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI II LIBER VI

Qui physicorum dogmatum concordiam continet.

5 Centum ac 14 superiore libro ex libris Aristotelis attulimus
 loca, quibus ipse antiquiorum physiologorum dogmata ac sententias de rebus natura constantibus, ostendit, apertissime multos ante se rerum naturas fuisse contemplatos; neque sese repertorem naturalis scientiae usquam aut asseruit aut ostentavit. Quae
 10 omnia loca, cum Averroesⁱ vidisset, ac commentariis illustrare, vel epitome perstringere esset conatus. Mirari quis non magnopere debeat, tantum Aristotelicum in eam assertionem incidisse, quae Aristoteli huiusce philosophiae inventionem ascriberet? Quaeque tot Aristotelis ipsius patentissimis locis nullo negotio
 15 refelleretur? Adeo maxima quoque ingenia, vel amore nimio, vel odio eo traducuntur non raro, ut quavis potius re quam veritate, quam tamen sequi videri velint, se duci appareat non vereantur. Quantus Aristotelis laudator Averroesⁱⁱ fuerit, multis locis suorum commentatorum apparet, quantum a veritate in iis laudibus
 20 physica hac, quam modo tractamus, parte sit digressus, praecedenti ostendimus libro ac praesenti non minus ostendemus, dum reliquum, quod huiusce physici negotii esse videtur ea, qua solemus diligentia persequimur. Non enim satis esse nostro labori factum nobis videtur, omnia naturalis philosophiae theoremata,
 25 a veteribus antequam ab Aristotele fuisse tractata ostendisse, nisi etiam, an ipse in iis omnibus theorematibus, ab illis iisdem viris, quos librorum naturalium plusquam CXXV. capitibus, locis autem plusquam CCCCL. iugiter est insectatus, in suam hanc rem aliquid transtulerit, cum iisque concors esse voluerit. Id autem,

ⁱ corr. ex Averrois

ⁱⁱ corr. ex Averrois

PERIPATETIČKE RASPRAVE SVEZAK II. KNJIGA 6.

Obuhvaća slaganje u naucima o prirodi

Stotinu smo i 14 mjestā iz Aristotelovih knjiga naveli u prethodnoj knjizi; njima on – s obzirom na učenja i mnijenja starijih prirodoznanaca o stvarima koja postoje u prirodi – najotvorenije pokazuje da su mnogi prije njega motrili prirodne stvari: i nije nikad o sebi ustvrdio, niti se hvalio, da je otkrivaatelj prirodoznanstva. Budući da je Averoes sva ta mjesta vidio i pokušavao ih komentarima pojašnjavati i izvadcima sažimati, tko bi se trebao silno čuditi što je toliki aristotelovac zaglavio u toj izjavi da njome Aristotelu pripiše otkriće ove filozofije? I takvoj da bi se temeljem tolikih najbjelodanijih mjestā u samoga Aristotela bez ikakve muke mogla pobijati? Do te mjere i najveći umovi, iz suviška bilo naklonosti ili pak mržnje, bivaju nerijetko dovedeni do toga te im, čini se, nije zazorno što ih vodi radije bilo što nego istina, a svejedno bi htjeli neka se čini da nju slijede. Koliko je velik Aristotelov hvalitelj bio Averoes očito je na mnogim mjestima njegovih komentarā; koliko se udaljio od istine u tim pohvalama u ovom dijelu prirodne filozofije kojim se sad bavimo, pokazali smo u prethodnoj knjizi, a pokazat ćemo ne manje u ovoj, dok ovo ostalo što, čini se, spada u bavljenje prirodom nastavljamo s uobičajenim marom. Rekli bismo, naime, da nije dovoljno učinjeno u našem naporu time što smo pokazali kako su sve poučke prirodne filozofije stari obrađivali prije nego Aristotel; osim ako možda i sâm nije u svim onim poučcima gdješto prenio na ovu svoju stranu od onih istih muževa koje je u više nego 125 poglavlja prirodoslovnih knjigā i na više pak nego 450 mjestā sveudilj napadao, i s njima biti suglasan izvolijevao. A da

uti commodius fiat, producenda denuo sunt ea capita, quibus totam eius naturalem philosophiam libris. L. comprehensam constare diximus. Ea autem sunt haec decem. De principiis, de communibus accidentibus, de mundo, de caelo, de elementis, 5 de actione et passione eorum, de vaporibus, de anima, de animalibus, de plantis. Haec deinde sua quoque habent theoremata minus universalia, quae huc erunt conferenda, ac cum theorematibus eiusdem generis veterum comparanda. Principium ergo a principiis sumamus.

10

PRINCIPIA

Principiis ergo Aristoteles 1. *Physico* capite 5. tres assignat condiciones:¹ *Oportet enim principia neque ex se invicem esse, neque ex aliis, et ex his omnia.* Capite vero 6. addit quartam:² *Principia vero semper oportet manere.* Harum condicionum tres in Platónico 15 *Phaedro* sunt, sic enim ibi scriptum est, ubi de anima:³ *Principium ingenitum, ex principio enim omne genitum gigni, ipsum vero ex nullo.* Dogma idem, quamvis immutatum verbis, nam cum ait *ingenitum* aeternum intelligit. Subdit namque:⁴ *Cum vero ingenitum sit, et incorruptibile ipsum necesse est esse.* Quod Aristoteles suo modo 20 expressit: *Semper manere oportet.* Quod autem principia ex se invicem non gignantur, non est apud Platonem, quia de uno tantum principio loquebatur. Sed nullo negotio intelligi potuit; cum [236] enim non gignatur, nec ex alio principio, nec ex alia re ulla gigni, quis non videat? Quintam condicionem, quam addit non 25 multo post, quod principia sint contraria, ab aliis sese accepisse ostendit cum ait:⁵ *Omnes vero contraria principia faciunt.*

¹ δεῖ γὰρ τὰς ἀρχὰς μήτε ἐξ ἀλλήλων εἶναι, μήτε ἐξ ἄλλων, καὶ ἐκ τούτων πάντα [ARIST. Ph. 188a.27–28]

² τὰς δὲ ἀρχὰς αἰεὶ δεῖ μένειν. [ARIST. Ph. 189a.19–20]

³ ἀρχὴ δ' ἀγέννητον. ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ [δ' ἐκ] μηδὲ ἐξ ἑνός. [PLATO Phdr. 245d]

⁴ ἐπειδὴ δ' ἀγέννητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. [PLATO Phdr. 245d]

⁵ Πάντες δὲ τὰναντία ἀρχὰς ποιοῦσι. [ARIST. Ph. 188a.19]

bismo rečeno što primjerenije obavili, ponovno valja navesti ona poglavlja u kojima se, rekosmo, sastoji sva njegova prirodna filozofija obuhvaćena u 50 knjiga. Ona su pak ovih deset: o principima, o zajedničkim akcidentima, o svijetu, o nebu, o elementima, o njihovom djelovanju i trpnji, o isparinama, o duši, o životinjama i o biljkama. Ova potom sadrže manje opće poučke, koje će trebati ovdje iznijeti i usporediti ih s istorodnim kod starijih. Započnimo, dakle, s principima. 5

PRINCIPI

Aristotel, dakle, principima u 5. poglavlju 1. knjige *Fizike* doznaučuje tri uvjeta: »Potrebno je, naime, da principi ne proizlaze jedan iz drugog, niti iz nečega drugoga, a iz njih sve.« U 6. pak poglavlju pridodaje četvrto: »Principi pak moraju uvijek opstajati.« Od tih se uvjeta tri nalaze u Platonovu *Fedru*; tako je, naime, ondje zapisano gdje je riječ o duši: »Princip je nenastao; nastaje, naime, što je nastalo iz principa, a on ni iz čega.« Nauk je isti, iako preinačen u riječima: jer, kad veli »nenastao« misli »vječan«; dodaje, naime: »A kad je već nenastao, on je po nužnosti i nepropadljiv.« To je Aristotel izrazio na svoj način: »uvijek mora opstajati«. A da principi ne nastaju jedan iz drugoga, toga kod Platona nema, jer je govorio o samo jednom principu. Ali nikakvim se naporom to nije dalo razabrati;¹ budući, naime, da [236] on ne nastaje ni iz drugoga principa, tko da ne uvidi kako ne nastaje ni iz ičega inoga? Da je peti uvjet što ga nadodaje nedugo poslije – to da su principi suprotni – preuzeo od drugih pokazuje kad kaže: »Svi pak suprotnosti postavljaju kao principe.« 25

¹ Da bi principi proizlazili jedan iz drugoga.

MATERIA

Principiorum primum statuit id quod materiam appellat, ὕλην. Et nominibus aliis quinque: ὑποκείμενον, ὑποκειμένην φύσιν, ὑποκειμένην οὐσίαν, τὸ ἐξ οὗ, φύσιν *Subiectum, subiectam naturam, subiectam substantiam, id ex quo, naturam*. Duplicemque
 5 constituit: primam illam materiam famigeratissimam universalem, informem, formarum receptricem. Secundam, compositum iam corpus, ex quo aliquid fit, ut primi *Physici* capite 7.:⁶ *Aes, vel lapidem vel aurum subiectum*. Ex quo scilicet statua vel quippiam
 10 aliud fiat. Quod quia multiplex et varium est in praesentem considerationem non venit.

Primae igitur illi materiae, condiciones ab Aristotele tributas colligamus, quae multis in libris suis ac locis, sine ullo ordine sparsae iacent. Libris quidem 50. *Physicis*, 17. condiciones. Itaque 1. *Physici*
 15 capite 7. has illi adscribit: I.⁷ *Et clarum est, quod oportet subiici aliquid contrariis*. II.⁸ *Subiecta natura scibilis per analogiam*. Capite 9.: III.⁹ *Nos sane materiam et privationem aliud esse dicimus et horum hoc quidem esse non ens per accidens, materiam scilicet*. Et mox: IIII.¹⁰ *Et hanc quidem prope etiam substantiam esse materiam*. V.¹¹ *Haec enim subiecta manens,*
 20 *concausa formae iis, quae gignuntur est veluti mater*. Et: VI.¹² *Hoc vero quod natum est appetere ac desiderare ipsum (scilicet divinum) secundum suam naturam*. Quid autem hoc sit mox declarat:¹³ *Sed hoc est mate-*

⁶ τὸν χαλκὸν ἢ τὸν λίθον ἢ τὸν χρυσὸν τὸ ὑποκείμενον. [ARIST. Ph. 190b.16–17]

⁷ καὶ δὴλόν ἐστιν ὅτι δεῖ ὑποκεῖσθαι τι τοῖς ἐναντίοις [ARIST. Ph. 191a.4–5]

⁸ ἢ δ' ὑποκειμένη φύσις ἐπιστητὴ κατ' ἀναλογίαν. [ARIST. Ph. 191a.7–8]

⁹ ἡμεῖς μὲν γὰρ ὕλην καὶ στέρησιν ἕτερον εἶναι φαμέν καὶ τούτων τὸ μὲν οὐκ ὄν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, τὴν ὕλην [ARIST. Ph. 192a.3–5]

¹⁰ καὶ τὴν μὲν ἐγγὺς καὶ οὐσίαν εἶναι τὴν ὕλην, [ARIST. Ph. 192a.5–6]

¹¹ ἢ μὲν γὰρ ὑπομένουσα συναίτια τῇ μορφῇ τῶν γιγνομένων ἐστί, ὥσπερ μήτηρ: [ARIST. Ph. 192a.13–14]

¹² τὸ δὲ ὁ πέφυκεν ἐφίεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι αὐτοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν. [ARIST. Ph. 192a.18–19]

¹³ ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶν ἡ ὕλη. [ARIST. Ph. 192a.22]

MATERIJA

Kao prvi od principa postavio je ono što naziva ὕλη, materija, i još petorim imenima: 'podmet, podmetnuta narav, podmetnuta supstancija, ono iz čega, narav; i dvojakom ju uspostavio: prvom onu najrazvikaniju sveopću materiju, neobličnu, primateljicu formā; drugom ono već tijelo sastavljeno iz kojega štogod biva, kao u 7. poglavlju prve knjige *Fizike*: »Mjed ili kamen ili zlato – podmetnuto«, iz čega, dakako, nastaje kip ili što ino. A jer je to mnogostruko i raznoliko, ne ulazi u sadanje razmatranje. 5

Pobrojimo, dakle, uvjete što ih je Aristotel pridijelio onoj prvoj materiji a leže u mnogim njegovim knjigama i mjestima rasuti bez ikakva reda; i to u 50 knjiga o prirodi 17 uvjeta. Pa joj tako u 7. poglavlju 1. knjige *Fizike* pripisuje ove: 1. »I jasno je da nešto treba biti podmetnuto suprotnostima;« 2. »Podmetnuta narav znatljiva po analogiji;« u 9. poglavlju: 3. »Mi dakako kažemo da su materija i lišenost različito te da je od njih jedna, to jest materija, akcidentalno nebiće;« i malo dalje: 4. »I ova je materija također bliska supstanciji;« 5. »Ova, naime – ostajući podmetnut suuzrok uz formu – stvarima je što nastaju tako reći majka;« i: 6. »Ono pak što se rodilo po svojoj naravi žudi i čezne za njim (to jest za božanskim).« A što bi to bilo, smjesta pojašnju- 10 15 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

ria. Deinde: VII.¹⁴ *Sicut ergo femina marem et turpe pulchrum. Non esse tamen per se feminam et turpem, sed per accidens subnec- tit:*¹⁵ *Praeter quam quod non per se turpe sed per accidens nec femina sed per accidens. Quod etiam sit aeterna: VIII.*¹⁶ *Sed incorruptibilem et ingenitam*ⁱⁱⁱ *necesse est ipsam esse. Eam postea definitione comprehendit:*¹⁷ *Dico enim materiam primum subiectum unicuique ex quo sit aliquid inexistens, non secundum accidens. 2. vero libri cap. 3.: IX.*¹⁸ *Formam enim non habet materia. Libro 4. cap. 9: X.*¹⁹ *Nos autem dicimus ex suppositis quod est materia una contrariorum, calidi et frigidi et aliarum naturalium contrarietatum. Et statim: XI.*²⁰ *Et ex potentia ente, actu ens sit. 1. De ortu cap. 3.:*²¹ *Clarum quod est potentia quaedam substantia, actu autem non, ex qua generatio erit. Et: XII:*²² *Et non separabilis materia. Quod et cap. 5. Et libri 2. cap. 3. latius declarat, quo 5. habet etiam haec verba:*²³ *Illud enim cuius haec sunt extrema, materia, quam nunquam sine passione possibile est esse nec sine forma. Et quae eodem capite plura in hanc sententiam; cui oppositum videtur fuisse capite ultimo 1. De elementis:*²⁴ *Informe*

¹⁴ ὥσπερ οὖν θῆλυ ἄρρένος καὶ αἰσχροὺν καλοῦ [ARIST. Ph. 192a.22–23]

¹⁵ πλὴν οὐ καθ' αὐτὸ αἰσχροὺν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, οὐτὲ θῆλυ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. [ARIST. Ph. 192a.23–25]

¹⁶ ἀλλ' ἄφθαρτον καὶ ἀγέννητον ἀνάγκη αὐτὴν εἶναι. [ARIST. Ph. 192a.28–29]

¹⁷ λέγω γὰρ ὕλην τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἐκάστῳ [ἐκάστου], ἐξ οὗ γίγνεται τι ἐνυπάρχοντος μὴ κατὰ συμβεβηκός. [ARIST. Ph. 192a.31–32]

¹⁸ εἶδος γὰρ οὐκ ἔχει ἡ ὕλη. [ARIST. Ph. 207a.26]

¹⁹ ἡμεῖς δὲ λέγομεν ἐκ τῶν ὑποκειμένων, ὅτι ἐστὶν ὕλη μία τῶν ἐναντίων, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, καὶ τῶν ἄλλων {τῶν} φυσικῶν ἐναντιώσεων, [ARIST. Ph. 217a.21–23]

²⁰ καὶ ἐκ δυνάμει ὄντος ἐνεργείᾳ ὄν γίνεσθαι, [ARIST. Ph. 217a.23–24]

²¹ δῆλον ὡς ἔσται [ἐστὶ] δυνάμει τις οὐσία, ἐντελεχείᾳ δ' οὐ. ἐξ ἧς ἡ γένεσις ἔσται [ARIST. GC 317b.23–24]

²² καὶ οὐ χωριστὴ μὲν ἡ ὕλη, [ARIST. Ph. 217a.24]

²³ ἐκεῖνο δὲ οὐ ταῦτα ἔσχατα ἡ ὕλη, ἣν οὐδέποτε ἄνευ πάθους οἰόντε εἶναι, οὐδ' ἄνευ μορφῆς. [ARIST. GC 320b.16–17]

²⁴ ἀειδὲς καὶ ἄμορφον δεῖ τὸ ὑποκείμενον εἶναι. [ARIST. Cael. 306b.17]

ⁱⁱⁱ corr. ex ingenitum

je: »A to je materija.« I dalje: 7. »Kao, dakle, žensko za muškim a ružno za lijepim.« Nadovezuje ipak da nije žensko i ružno po sebi, nego akcidentalno: »Osim što ne po sebi ružno nego akcidentalno niti žensko nego akcidentalno.« Da je i vječna: 8. »Nego je nužno da ona bude nepropadljiva i nenastala.« Poslije ju obuhvaća definicijom: »Materijom, naime, zovem prvi podmet bilo koje stvari iz čega biva nešto 'što-u-nečemu-jest' ne akcidentalno.« U 3. pak poglavlju 2. knjige: »Materija, naime, nema formu.« U 9. poglavlju 4. knjige: 10. »A na temelju potpostavkâ velimo da postoji materija toplom i hladnom te inim naravnim suprotnostima – jedna.« I odmah potom: 11. »A od potencijalnog bića biva zbiljsko biće.« U 3. poglavlju 1. knjige *O postajanju*: »Jasno da je supstancija nekom potencijalnošću – ne pak zbiljski; iz nje će biti postajanje.« I dalje: 12. »I nije materija odvojiva.« To opširnije pojašnjuje i u 5. poglavlju te 3. poglavlju 2. knjige, u kojoj, u 5. poglavlju, stoje i ove riječi: »A ono čega su to krajnosti, materija, koja nikad ne može biti bez trpnje, niti bez forme.« I ono čega u istom poglavlju ima još u prilog tomu mišljenju, kojemu je, čini se, bilo oprečno ono u zadnjem poglavlju 1. knjige *O elementima*:

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

et informe oportet subiectum esse. Cap. autem 7. eiusdem *De ortu* libri aliam addit: XIII.²⁵ *Materia, qua materia, passibile*. Quae vero alia naturalibus libris leguntur de materia, multa satis, nihil amplius quam haec illi tribuunt, sed sunt horum vel repetitiones vel declarationes. Libro autem *De ente* seu *Philosophiae* 5. cap. 3. ita eam describit: XIII.²⁶ *Dico autem materiam, quae per se ipsam nec quid, nec quantum, nec aliud quicquam dicitur eorum, quibus terminatur ens*. Capite autem 10.:²⁷ *Materia vero ignota per se*. *Theologiae* quoque libro 4. capite 8.:²⁸ *Sed quotcunque numero multa, materiam habent*.

10 Haec igitur sunt omnia ab Aristotele materiae primae attributa. Horum quae nam a veteribus sit mutuatus, in quibusque cum eis consenserit [237] inspiciamus ac^{iv} primum an cum praepceptore Platone. Is in *Timaeo* de materia loquitur, suis quidem (ut discipulus iste animadvertit) semipoeticis verbis, easdem tamen
15 sententias plerasque referentibus. Cum enim ait:²⁹ *Quam nam habens potentiam ac naturam ipsum existimandum? Talem maxime totius esse generationis susceptaculum ipsam veluti nutricem*. Duo refert et subiectum eam esse et generationis causam, quod etiam per haec alia declarat:³⁰ *Et de suscipiente omnia corpora natura*. Et per haec:³¹
20 *Suscipit vero semper omnia*. Et cum vocat πανδεχές *omnisuspiciens*. Et:³² *Sedem praebens omnibus, quae habent generationem*. Et in hac potentia eam permanere docet in his:³³ *Ex sua enim omnino non*

²⁵ ἡ δ' ὕλη ἢ ὕλη παθητικόν. [ARIST. GC 324b.18]

²⁶ λέγω δὲ ὕλην, ἢ καθ' αὐτὴν μήτε τι μήτε ποσὸν μήτ' ἄλλο μηδὲν λέγεται, οἷς ὄρισται τὸ ὄν. [ARIST. Metaph. 1029a.20–21]

²⁷ ἡ δ' ὕλη ἄγνωστος καθ' αὐτὴν. [ARIST. Metaph. 1036a.8–9]

²⁸ ἀλλ' ὅσα ἀριθμῶ πολλά, ὕλην ἔχει. [ARIST. Metaph. 1074a.33–34]

²⁹ τίνα οὖν ἔχον δύναμιν καὶ φύσιν αὐτὸ ὑποληπτέον; τοιάνδε μάλιστα, πάσης εἶναι γενέσεως ὑποδοχὴν αὐτὴν [αὐτὸ] οἷον τιθήνην. [PLATO Ti. 49a]

³⁰ καὶ περὶ τῆς τὰ πάντα δεχομένης σώματα φύσεως. [PLATO Ti. 50b]

³¹ δέχεταιί τε [δὲ] {γὰρ} αἰεὶ τὰ πάντα, [PLATO Ti. 50b]

³² ἔδραν δὲ παρέχον ὅσα ἔχει γενέσιν πᾶσιν, [PLATO Ti. 52b]

³³ ἐκ γὰρ τῆς ἑαυτῆς [αὐτῆς] τὸ παράπαν οὐκ ἐξίσταται δυνάμει [PLATO Ti. 50b]

^{iv} corr. ex inspiciamus. Ac

»Bezobličan podmet mora biti.« A u 7. poglavlju iste knjige *O postajanju* nadodaje još: 13. »Materija je kao materija trpna.« Od onoga pak što se još u prirodoslovnim knjigama u znatnoj količini čita njoj ništa više ne pripisuje, nego su po srijedi ili ponavljanja ili pojašnjivanja. A u knjizi *O biću*, to jest u 3. poglavlju 5. knjige *Filozofije*, ovako ju opisuje: 14. »Nazivam pak materijom onu koja sama po sebi ne izriče ni što, ni koliko, ni išta ino za što se kaže da određuje biće.« A u 10. poglavlju: »Materija je nepoznata po sebi.« U 8. poglavlju 4. knjige *Teologije* isto tako: »No, koliko god stvari mnogobrojne, one imaju materiju.« 5
10

To je, dakle, sve što Aristotel pripisuje prvoj materiji. Promotrimo što je od toga pozajmio od starih, i u čemu se s njima usuglasio, [237] ponajprije s učiteljem Platonom. Ovaj u *Timeju* govori o materiji, i to svojim (kako je dotični učenik primijetio) polupjesničkim riječima koje ipak iznose iste misli, i to mnoge. 15
Jer, kada kaže: »Kakvu to moć ili narav valja držati da ona ima? Nadasve ovakvu: da je ona prihvatiteljica cjelokupnoga nastajanja – poput neke primalje«, tada iznosi dvoje: da je i podmet i uzrok svega nastajanja, što također izjavljuje i ovim drugim: »I o prirodi uzimajućoj na se sva tijela«, te ovime: »Doista uvijek sve prihvaća.« 20
I kad rabi naziv: πανδεχές, 'sveprihvaćujuće', i: »Pružajući sjedište svim stvarima koje imaju nastajanje.« A da ona ustraje u toj potencijalnosti naučava ovim riječima: »Nikada, naime, posve ne

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

recedit potentia. In quibus utrisque verbis aeternam dixit, cum ibi (ἀεὶ) semper, hic vero (omnino) sed clarissime idem φθορὰν οὐ προσδεχομένην, *corruptionem non recipiens.* Informem etiam esse his aliis: *Et formam nullam unquam ulli ingredientium similem accepit ulla in parte^v ullo modo.*³⁴ Et etiam:³⁵ *Praeterquam informe existens illarum omnium formarum, quas susceptura est aliunde.* Nec non:³⁶ *Quare etiam extra omnes formas esse oportet id, quod omnia suscepturum est in se genera.* Matrem etiam vocat: ὡς οὐκ ἄλλως ἐκδεχόμενον μητρί, *Ut non aliter suscipiat quam mater.* Esse etiam passibilem eam:³⁷ *Effictile enim natura, cuique subiicitur, commotum et transfiguratum ab ingredientibus.* Esse etiam ignotum per se, cum ἀόρατον, *invisibilem vocat et cum:*³⁸ *Et ipsum cum insensatione, tactile ratiocinio quodam notho vix credibile.*

A Platone ergo 9 haec sunt per discipulum excepta. Esse subiectum, non solum contrariis, sed omni generabili et corruptibili, matrem, passibilem, informem, esse potentia, ignotam, aeternam. Haec autem ipse Plato ex libello Timaei Locri *De anima mundi* excerpit.^{vi} Sic enim ille:³⁹ *Materiam vero effictile simulacrum et matrem, nutricemque et generatricem esse tertiae substantiae,*

³⁴ καὶ μορφὴν οὐδεμίαν ποτὲ οὐδενὶ τῶν εἰσιόντων ὁμοίαν εἴληφεν οὐδαμῆ οὐδαμῶς. [PLATO Ti. 50b–c]

³⁵ πλὴν ἄμορφον ὃν ἐκείνων ἀπασῶν ἰδεῶν ὅσας μέλλοι [μέλλει] δέχεσθαί ποθεν. [PLATO Ti. 50d–e]

³⁶ διὸ καὶ πάντων ἐκτὸς εἰδῶν εἶναι χρεῶν, τὸ τὰ πάντα ἐνδεξόμενον ἐν αὐτῷ γένη, [PLATO Ti. 50e]

³⁷ ἐκμαγεῖον γὰρ φύσει παντὶ κεῖται, κινούμενον τε καὶ διασχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν εἰσιόντων, [PLATO Ti. 50c]

³⁸ αὐτὸ δὲ μετὰ ἀναισθησίας ἀπτὸν λογισμῷ τινὶ νόθῳ, μόγις πιστόν, [PLATO Ti. 52b]

³⁹ τὰν δ' ὕλαν ἐκμαγεῖον καὶ ματέρα, τιθάναν τε καὶ γεννατικὰν εἶμεν τὰς τρίτας οὐσίας. δεξαμένην γὰρ τὰ ὁμοιώματα εἰς αὐτὰν, καὶ οἷον ἀναπομαξαμένην [ἀναμαξαμένην] ἀποτελεῖν τάδε [πάντα] τὰ γεννάματα. ταύταν δὲ τὰν ὕλαν ἀίδιον μὲν ἔφα, οὐ μὰν ἀκίνατον, ἄμορφόν τε κατ' αὐταύταν [καθ' αὐτὰν] καὶ ἀσχημάτιστον, δεχομένην δὲ πᾶσαν μορφάν· [TI. LOCR. Fragm. 205.13–206.3]

^v Corr. ex inparte

^{vi} corr. ex exscripsit

istupa iz svoje potencijalnosti.« U tim je objema riječima izrekao da je vječna – ondje s ἀεὶ ‘uvijek’, a ovdje s *omnino* ‘uopće’ – ali bjelodano istima: φθορὰν οὐ προσδεχομένην, ‘ne primajuće na sebe propadanje’. Da je i bezoblična ovima drugima: »A formu nijednu, nikad, nijednoj od sastojnica sličnu ne primi, ni u kojemu dijelu, ni na koji način.« I također: »Osim toga budući bez formā koje će poprimiti od drugud.« A i ovo: »Stoga isto tako treba biti izvan svih formā ono što ima primiti u sebe sve rodove.« I majkom ju naziva: »Tako da ne prihvaća drukčije nego majka.« Da je ona i trpna: »Po naravi je gnjetiva, svemu podleži, sastojnice ju pomiču i preobrazuju«; također da je nepoznata po sebi, jer ju naziva »nevidljivom«, i jer: »A sama, pri neosjetu, dohvatna nekakvim nepravim zaključivanjem, s mukom vjerojatna«.

Od Platona je, dakle, učenik prisluhnuo ovo devetero: da je podmetnuta ne samo onome suprotnome, već i svemu rodivomu i propadljivomu; da je majka, trpna, bezoblična, da postoji potencijalno, nepoznata i vječna. Sâm je pak Platon to prepisao iz knjižice Timėja Lokranina *O duši svijeta*. Ovako, naime, on: »Materija pak da je gnjetiva u lik i majka hraniteljica; i da je roditeljica treće supstancije,

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

suscipientem enim similitudines in se ipsam et veluti effingens efficere omnia genita. Hanc autem materiam aeternam quidem dixit, non tamen immobilem, informem vero per se et infiguratam, suscipientem tamen omnem formam. Et mox:⁴⁰ *Materia vero feminae et matris. Quae*
 5 *utraque Aristoteles, Plato alterum usurpavit, uti etiam:*⁴¹ *Materia vero ratiocinio notho, eo quod non secundum rectum intelligit, sed per analogiam. Priorem Plato, posteriorem Aristoteles desumpsit, uti etiam illa superiora, quod compositam substantiam ingredia-*
 10 *tur et quod sit concausa et quod infigurata; quod etiam una sit, exprimit Timaeus:*⁴² *Antequam ergo caelum fieret verbo, erant idea et materia et deus opifex praestantioris. Quod etiam sit principium et subiectum contrariis et elementis ita:*⁴³ *Principia igitur generatorum, ut quidem, subiectum, materia, ut vero ratio formae, species; genimata vero horum sunt corpora, terra et aqua et aer et ignis. Quae*
 15 *omnia Aristoteles usurpavit.*

Ocellus quoque Lucanus, qui cum Timaeo Pythagorae fuit auditor, aliqua horum ipsorum habet libello *De natura* capite 2.:⁴⁴ *Ubi identitas subiecti. Tum etiam:*⁴⁵ *In qua autem mundi parte generatio et generatio habent dominatum, tria haec oportet subesse, primum*
 20 *quidem ad tactum subsidens corpus omnibus in generationem venientibus; hoc autem fuerit omni susceptivum et effictile ipsius generationis. Deinde mox:*⁴⁶ *Potentia ergo omnia in hoc ante generationem. Ex quo loco peripatetici forte, magis quam Aristoteles [238] sumpserunt,*

⁴⁰ ἄ δ' ὕλα θήλεός τε καὶ ματέρος. [TI. LOCR. Fragm. 206.6]

⁴¹ τὰν δ' ὕλαν λογισμῶ νόθω {διὰ} τὸ μηδέπω [τῶ μήπω] κατ' εὐθυωρίαν νοῆσθαι ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν. [TI. LOCR. Fragm. 206.8–9]

⁴² πρὶν ἂν ὠρανὸν γενέσθαι λόγῳ, ἦσθην ἰδέα τε καὶ ὕλα καὶ ὁ θεὸς δαμιουργὸς τῷ βελτίονος. [TI. LOCR. Fragm. 206.11–12]

⁴³ ἀρχαὶ μὲν ὧν τῶν γεννωμένων ὡς μὲν ὑποκείμενον ἂ ὕλα, ὡς δὲ λόγος μορφᾶς, τὸ εἶδος· ἀπογεννάματα δὲ τουτέων ἐστὶ τὰ σώματα, γὰρ τε καὶ ὕδωρ, ἀήρ τε καὶ πῦρ. [TI. LOCR. Fragm. 215.13–15]

⁴⁴ ὅπου ταυτότης τοῦ ὑποκειμένου. [OCELL. Univ. nat. 2.1]

⁴⁵ ἐν ᾧ δὲ μέρει τοῦ κόσμου φύσις τε καὶ γένεσις ἔχουσι τὴν δυναστείαν, τρία δεῖ ταῦτα ὑπεῖναι· πρῶτον μὲν τὸ πρὸς ἀφήν ὑφιζόμενον σῶμα πᾶσι τοῖς εἰς γένεσιν ἐρχομένοις· τοῦτο δ' ἂν εἴη πανδεχὲς καὶ ἐκμαγεῖον αὐτῆς τῆς γενέσεως, [OCELL. Univ. nat. 2.3]

⁴⁶ δυνάμει οὖν πάντα ἐν τούτῳ πρὸ τῆς γενέσεως. [OCELL. Univ. nat. 2.3]

jer da preuzima na samu sebe sličnosti i tako reći mijeseći izdjeljuje sve nastalo. Za tu je pak materiju doduše rekao da je vječna, ali ne i nepokretna, da je po sebi bez forme i neoblikovana, no da ipak prihvaća svaku formu.« I dalje: »Materija pak žensko i majčinsko«; to je Aristotel oboje prisvojio, Platon ovo drugo; tako i: »Materiju pak razumijeva nepravim zaključivanjem, zbog toga što ju ne razumijeva izravno nego po analogiji.« Prvu je preuzeo Platon, a potonju Aristotel, kao i ono gore: ono da ulazi u složenu supstanciju, da je suuzrok i da nema formu; a da je i jedna izražava Timej: »Prije nego što će, dakle, nebo nastati riječju, postojale su ideja i materija i božanstvo, rukotvorac boljega«; o tome da je ona također princip i subjekt suprotnostima i elementima piše ovako: »Principi su, dakle, nastalih stvari: kao subjekt – materija, a kao razlog formi – vrsta; njihovi su pak porodi tijela: zemlja i voda, zrak i oganj.« Sve je to prisvojio Aristotel.

Također Okel Lukanac, koji je s Timejem bio Pitagorin slušatelj, ima ponešto baš o tim stvarima u 2. poglavlju knjižice *O prirodi*: »Gdje istost podmeta [...]«; onda i: »U onome pak dijelu svijeta u kojem prevladavaju klijanje i nastajanje potrebno je da bude dano ovo troje: prvo, tijelo koje vrebava dodir sa svime što navire u nastajanje; ono bi bilo sveprimljivo i svemjesivo za to nastajanje.« Odmah zatim: »Potencijalno je, dakle, sve u ovom prije nastajanja.« S toga su mjesta, možda više peripatetičari nego Aristotel, preuzeli [238] da je materija potencijal-

materiam omnia esse potentia. Et si dicatur Aristotelicum esse dogma, manifeste est hinc desumptum. Et illa Aristotelis veluti gloriatio fine cap. 5.^{vii} *Physici* 1.:⁴⁷ *Hac enim visa natura (scilicet materiae potentia) omnem soluisset eorum ignorantiam, Ocelli non*
 5 *Aristotelis inventum esse conspicitur. Subdit deinde Ocellus:*⁴⁸ *Primo vero materia, susceptivum omnium, commune enim subiicitur omnibus itaque primum potentia corpus sensibile principium. Quae ultima verba integra Aristoteles in 1. caput 2. De ortu transtulit. Sic enim ibi:*⁴⁹ *Itaque primum quidem potentia corpus sensibile prin-*
 10 *cipium. Apparebit etiam postea, cum multa Aristoteles huiusce Ocelli dogmata probaret, ex hoc libello plura alia eum transcripsisse, cuius tamen viri, nullam prorsus tanto librorum numero mentionem fecit.*

Quod materia contrariis subiiciatur cum eo sensit etiam, ait
 15 enim ille:⁵⁰ *Unum ergo oportet hoc primum subesse ut fiat generatio, secundo vero contrarietates ut mutationes et alterationes efficiantur passionem et dispositiones suscipiente materia.*

Linus Orphaei praeceptor [in margine]

Turpem autem esse materiam ante Aristotele dixit Linus, Or-
 20 phei praeceptor, Aristotele plusquam 1100 annis antiquior:⁵¹ *Vel*

⁴⁷ αὕτη γὰρ ἂν ὀφθεῖσα ἢ φύσις, ἅπασαν ἔλυσεν αὐτῶν τὴν ἄγνοιαν. [ARIST. Ph. 191b.33–34]

⁴⁸ πρῶτως δὲ [δ' ἢ] ὕλη πανδεχὲς, κοινὸν γὰρ ὑπόκειται πᾶσιν ὥστε πρῶτον τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή. [OCELL. Univ. nat. 2.6]

⁴⁹ ὥστε πρῶτον μὲν τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή. [ARIST. GC 329a.33–34]

⁵⁰ ἐν οὖν δεῖ τοῦτο πρῶτον ὑπεῖναι πρὸς τὸ γίνεσθαι γένεσιν· δεύτερον δὲ τὰς ἐναντιότητας. ἵνα μεταβολαὶ καὶ ἀλλοιώσεις ἐπιτε<λ>ῶνται, πάθος καὶ διάθεσιν [διαθέσεις] ἐπιδεχομένης τῆς ὕλης. [OCELL. Univ. nat. 2.3–4]

⁵¹ νηδὺν μὲν πρῶτιστ' [ἢ δ' ὕλην πρῶτις] αἰσχροῶν δώτειραν ἀπάντων. [STOB. Antholog. 3.1.70.11]

^{vii} corr. ex 8.

nost. Ako bi se i reklo da je to Aristotelov nauk, bjelodano je da je odavde preuzet. Pa i ono Aristotelovo tako reći hvastanje na kraju 8. poglavlja 1. knjige *Fizike*: »Jer, uviđanje ove naravi (dakako, potencijalne naravi materije) bilo bi dokinulo sve njihovo neznanje« – Okelov je, vidi se, a ne Aristotelov izum. Iza toga Okel nadovezuje: »Ponajprije pak materija, ono sveprihvatno jer svemu biva kao opće podlagano, i stoga je prvo osjetilno tijelo potencijalno zaista princip.« Te zadnje riječi Aristotel je u potpunosti prenio u 1. poglavlje 2. knjige *O nastajanju*. Ondje, naime, on ovako: »Stoga je prvo osjetilno tijelo potencijalno princip.« Izići će, isto tako, poslije na vidjelo, kako je Aristotel, kad je mnoge poučke baš toga Okela odobravao, iz ove knjižice prepisao i mnogo drugo, a da u tolikome mnoštvu knjiga uopće nigdje nije spomenuo toga čovjeka.

Također se slagao s njime da je materija podmetnuta suprotnostima, jer on kaže: »To jedno, dakle, ponajprije treba biti dano, kako bi bilo nastajanje. Kao drugo, trebaju biti suprotnosti da bi se nastale promjene i preinake, pri čemu materija uzima na sebe trpnje i raspoređaje.«

Lino – Orfejev učitelj [na margini]

Da je pak materija ružna rekao je prije Aristotela Lino, Orfejev učitelj, od Aristotela stariji više od 1100 godina: »Ili mate-

materiam primo turpium datricem omnium. Quod quidem senserunt etiam Hesiodus et Anaxagoras et quicumque alii vel poetae vel philosophi chaos introduxerunt.

Zoroaster vero Lino etiam plusquam DCCC annis vetustior
 5 malam quoque vocavit:⁵² *Et malae materiae germina.* Unde videatur deductum illud Aristotelicum ultimo cap. 1. *Physici*:⁵³ *Ad maleficam eius qualitatem.*, etiamsi de privatione materiae coniuncta id dicatur. Relinquitur ergo omnia quae ab Aristotele materiae sunt attributa, fuisse antiquiorum, praeter definitionem. Et quod
 10 sit per accidens non ens, et quod sit prope substantia et quod divinum appetat. Hoc tamen potuit ex Platone desumere cum ait:⁵⁴ *Participans pauperrime quadam tenuis intelligibili*, quod est divinum. Potuit etiam ex fabula Peniae^{viii} et Pori, quae est in *Symposio*, desumi. Quod vero sit prope substantia est ex Timaeo Locro:⁵⁵
 15 *Universa, ideam, materiam sensibileque, veluti germen horum.* Nam si hoc tertium sensibile est Aristoteli substantia, etiam materia, quae prope illud est, prope substantiam est: imo substantia quemadmodum ipse quoque multis appellat locis. Quod autem sit ens per accidens, ex eo forte Ocelli est deductum, quod sit omnia
 20 potentia et in ea sint omnia potentia, quae cum ad actum sunt deducta, iam sunt entia per se. Ita ergo apparet Aristotelem in materia ipsa in materiae omnibus condicionibus atque attributis cum antiquis consentire, nullamque inter eos discordiam esse.

FORMA

25 Sed formam universalem, quae huic universalissima tertiae coniuncta, universum hunc mundum efficeret *veluti germen ho-*

⁵² καὶ τὰ κακῆς ὕλης βλαστήματα [ORAC.CHALD. Fragm. 88.2]

⁵³ πρὸς τὸ κακοποιὸν αὐτῆς [ARIST. Ph. 192a.15]

⁵⁴ μεταλαμβάνον δὲ ἀπορώτατά πη τοῦ νοητοῦ [PLATO Tim. 51a–b]

⁵⁵ τὰ δὲ σύμπαντα {τρία}, ιδέαν, ὕλαν, αἰσθητὸν τὸ οἶον ἔργονον τουτέων. [TI. LOCR. Fragm. 205.9–10]

^{viii} corr. ex Paniae

riju, ponajprvu davateljicu svih ružnoća.«² To su držali također Hesiod i Anaksagora, i poneki drugi bilo pjesnici bilo filozofi, koji su uveli pojam kaosa.

Zoroaster pak, od Lina i više nego 800 godina stariji, nazvao ju je zlom: »I zle materije klice.« Čini se da je odavde izvedeno ono Aristotelovo u zadnjem poglavlju 1. knjige *Fizike*: »Njezinu zlotvornu kvalitetu« iako se to kaže o lišenosti povezanoj s materijom. Preostaje, dakle, da je sve što je Aristotel pripisao materiji pripadalo starijima, osim definicije. I to da je akcidentalno nebiće i da je bliska supstanciji i da žudi za onim božanskim; no to je mogao preuzeti od Platona. kad veli: »Imajući donekle na neki nadasve oskudan način udio u spoznatljivome« – a to je ono božansko. A moglo je to biti preuzeto i iz priče o Peniji i Poru, koja se nalazi u *Gozbi*. To pak da je bliska supstanciji iz Timeja je Lokranina: »Sve to troje skupa: ideja, materija i osjetilno navode se kao njihovi izdanci.« Ako je, naime, ovo treće, osjetilno za Aristotela supstancija, onda je i materija – koja je tomu bliska – bliska supstanciji: čak je i supstancija, kako je sam naziva na mnogim mjestima. A to da je akcidentalno biće izvedeno možda iz one Okelove da je ona potencijalno sve stvari i da su potencijalno sve stvari u njoj; a ove, kad budu svedene u zbiljnost, tada su već bića po sebi. Tako se, prema tome, pokazuje da je Aristotel suglasan sa starima glede same materije te svih joj uvjeta i atributa; i nema među njima nikakva neslaganja.

FORMA

Ipak nije, čini se, postavio nikakvu sveopću formu, koja bi, kao u najvećoj mjeri sveopća, u povezanosti s ovom trećom, pro-

² Prijevod se navoda temelji na Petrićevu čitanju ή δ' ὕλην πρώτισ αἰσχροῶν δώτειραν ἀπάντων; *varia lectio*: νηδὺν μὲν πρώτιστ' αἰσχροῶν δώτειραν ἀπάντων može biti tekstovno kritički i grafički utemeljenija, ali je u sadržaj navoda neuklopiva. [Stobej 3.1.70.11: νηδὺν μὲν πρώτιστ' αἰσχροῶν δώτειραν ἀπάντων,...]

rum nullam videtur posuisse. Nullum enim aliud Aristoteles formarum genus praeter duo novit, abstractas scilicet formas, Deum et motrices caelorum substantias et naturales formas corruptibiles, sic enim fine primi *Physici* scribit:⁵⁶ *De principio autem secundum formam, utrum unum vel multa, et quod et quae sint exacte determinare est primae philosophiae munus. Quare in illud tempus reponatur. De naturalibus vero et corruptibilibus formis in posterius demonstrandis dicemus.*

Quae naturales formae, cum sine numero sint, et materia sit una, non sunt illi proportionem respondententes neque, cum sint corruptibiles, inter principia sunt recipiendae; quae principia oporteat semper manere ex quarta principiorum conditione: ἀεὶ δεῖ μένειν. Deum vero, quem hisce verbis, secundum formam principium vocat; docet in prima philosophia, nihil cum materia negotii habere, nihil etiam in mundum agere, praeterquam, quod ut bonum et finis, causa est, caelestis primi motus. At Timaeus formalem causam materiae universali concausam et aequalem ponit:⁵⁷ *Antequam ergo caelum fieret verbo, erant idea et materia [239] et Deus opifex melioris.* Tres ergo hic sunt mundi causae: materialis, formalis et efficiens. In his vero:⁵⁸ *Omnia vero simul, ideam, materiam, sensibileque, veluti proles horum:* materialis ac formalis causae compositum omne, quod sensibile est. Hoc autem corpus ipsum mundi est.

Quam formalem mundi causam non modo non est Aristoteles a veteribus mutuatus, quam Plato, Pythagorei, Aegyptii et Chaldaei coluerunt, sed etiam spreuit et multis in locis est insectatus hostiliter. Nec tamen ipse aliam adinvenit. – Nec enim natura illa, quam dixit esse principium quoddam et causam ip-

⁵⁶ περὶ δὲ τῆς κατὰ τὸ εἶδος ἀρχῆς, πότερον μία ἢ πολλαὶ καὶ τις ἢ τίνες εἰσι δι' ἀκριβείας τῆς πρώτης φιλοσοφίας ἔργον ἐστὶ διορίσαι [διορίσασθαι], ὥστε εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἀποκείσθω. περὶ δὲ τῶν φυσικῶν καὶ φθαρτῶν εἰδῶν ἐν τοῖς ὕστερον δεικνυμένοις ἐροῦμεν. [ARIST. Ph. 192a.34–b.2]

⁵⁷ πρὶν ᾧν [ἄν] ὠρανὸν γενέσθαι λόγῳ ἦσθην ἰδέα τε καὶ ὕλα καὶ ὁ θεὸς δημιουργὸς τοῦ βελτίονος. [TI. LOCR. Fragm. 206.11–12]

⁵⁸ τὰ δὲ σύμπαντα {τρία}, ἰδέαν, ὕλαν, αἰσθητὸν τὸ οἶον ἔγγονον τουτέων. [TI. LOCR. Fragm. 205.9–10]

izvodila svekolik ovaj svijet »kao izdanak tih«. Aristotel, naime, nije znao ni za jedan ini rod formā osim za dva – za onaj, dakako, mislenih formā te za onaj Boga i supstancijā pokretačicā nebesā kao i prirodnih propadljivih formā; ovako, naime, on na kraju prve knjige *Fizike*: »Što se pak principa s obzirom na formu tiče, 5
zadaćom je prve filozofije pomno odrediti je li ono jedno ili ih je više te koje ili koja su ona. Stoga neka to bude odloženo za dotičnu prigodu. O prirodnim pak i propadljivim formama progovorit ćemo pri onome što će se dokazivati poslije.«

Rečene prirodne forme – jer ih je bezbroj, a materija je jedna 10
– nisu ovoj razmjernošću odgovarajuće, pa ih – jer su propadljive – ne valja prihvaćati među principe; ti principi da trebaju zauvijek trajati, prema četvrtom uvjetu: ἀεὶ δεῖ μένειν »uvijek trebaju trajati«. O Bogu pak, kojega upravo tim riječima, s obzirom na formu, naziva principom: u *Prvoj filozofiji* naučava da on nema 15
veze s materijom, i da u svijetu ništa ne poduzima, osim što je, kao dobro i svrha, uzrokom početku nebeskoga gibanja. Ali Timej postavlja formalni uzrok kao suuzrok i kao istovrijedan sveukupnoj materiji: »Prije, dakle, no što će nebo postati riječju, 20
bijahu ideja i materija te [239] Bog rukotvoritelj boljega.« Tri su, dakle, ovdje uzroka svijetu: materijalni, formalni i djelatni. A u ovim riječima: »Sveukupnost pak: ideja, materija te ono osjetilno kao njihov porod [...]« – spojem je materijalnog i formalnog uzroka sve što je osjetilno; a ovo je samo tijelo svijeta.

Taj formalni uzrok svijetu – koji su Platon, pitagorovci, Egipćani i Kaldejci štovali, ne samo da Aristotel nije posudio od starih, nego ga je čak prezreo i na mnogim mjestima neprijateljski napadao, a ipak sâm nije drugi iznašao. Ne da se, naime, ona priroda – za koju je on ustvrdio da je stanoviti princip i uzrok 25

sius moveri et quiescere, in quo insit primo per se et non per accidens, pro universali forma intelligi potest. Nam haec passivum quoddam principium dicitur, cum ait (τοῦ κινεῖσθαι, *ipsius moveri*). Et illud (in quo inest primo) singularia designat, in quibus
 5 materia et forma particulares sunt; quas utrasque ob id naturas nuncupavit. Natura ergo haec Aristotelica principium nec formale est, nec activum. Etiamsi non defuerint acutiores quidam peripatetici, qui crediderint illo verbo, τοῦ κινεῖσθαι, *moveri*, passivam, quandam formam designari, ac ideo necesse esse dari
 10 formam universalem activam quoque, quam tamen in Aristotelis libris assignare nescierunt.

AGENS CAUSA

In quibus reperiatur sane, non totius, sed dimidiati mundi agens quaedam causa motus scilicet caelestis qui sit:⁵⁹ *Veluti*
 15 *vita quaedam omnibus natura constantibus*. Scilicet: his inferioribus quod 2. capite 1. *Meteori* declarat et capite 10. libro 2. *De ortu*. Hoc tamen ipsum non suum, sed Ocelli est, qui ita scripsit:⁶⁰ *Cum ergo in universo aliud sit generatio, aliud causa generationis, et generatio quidem ubi mutatio et exitus ex subiectis, causa vero generationis ubi*
 20 *identitas subiecti – clarum quod circa causam generationis agere et movere est, circa vero susceptaculum generationis pati et moveri. Fata autem ipsa separant et secant semper patibilem mundi partem et sem-*

⁵⁹ οἷον ζῶή τις οὔσα τοῖς φύσει συνεστῶσι πᾶσιν; [ARIST. Ph. 250b.14–15]

⁶⁰ ἐπεὶ δ' ἐν τῷ παντὶ τὸ μέντοι γένεσις, τὸ δ' αἰτία γενέσεως. καὶ γένεσις μὲν ὅπου μεταβολὴ καὶ ἐκβάσις τοῦ ὑποκειμένου [τῶν ὑποκειμένων], αἰτία δὲ γενέσεως ὅπου ταυτότης [ταυτότη] {καὶ ὑπόστασις} τοῦ ὑποκειμένου, φανερόν ὅτι περὶ μὲν τὴν αἰτίαν τῆς γενέσεως τὸ ποιεῖν καὶ κινεῖν ἐστὶ. περὶ δὲ τὸ δεχόμενον τὴν γένεσιν τό τε πάσχειν καὶ τὸ κινεῖσθαι. αἱ δὲ μοῖραι αὐτοῦς [αὐταὶ] διορίζουσι καὶ τέμνουσι τό τε ἀεὶ παθὲς μέρος τοῦ κόσμου καὶ τὸ ἀεὶ κίνητον· ἰσθμὸς γάρ ἐστιν ἀθανασίας καὶ γενέσεως ὁ περὶ τὴν σελήνην δρόμος, τὸ μὲν ἄνωθεν ὑπὲρ ταύτης πᾶν, καὶ τὸ ἐπ' ἐπ' αὐτῆς [ἐπαναυτὴν] θεῶν κατέχει γένος, τὸ δ' ὑποκάτω σελήνης νείκους καὶ φύσεως. [OCELL. Univ. Nat. 2.1]

samoga gibanja i mirovanja – u onome u čemu ono jest prvotno i po sebi, a ne akcidentalno – razumijevati kao sveopća forma. Ona se, naime, naziva nekim trpnim principom, kad on veli τοῦ κινεῖσθαι, »onoga 'biti giban'«. A ono (»u čemu ono jest prvotno«) naznačuje pojedinačne stvari, u kojima su materija i forma posebne a on ih je zbog toga obje nazvao naravima. Prema tome, ta Aristotelova priroda nije ni formalnim ni djelatnim uzrokom, premda nije nedostajalo nekih oštroumnijih peripatetičara, koji su predmnijevali da se onim izrazom τοῦ κινεῖσθαι, »onoga 'biti giban'« naznačuje neka trpna forma, i da stoga nužno postoji sveopća djelatna forma; no ipak nisu znali u nju prstom uprijeti u Aristotelovim knjigama.

DJELATNI UZROK

Ovdje se uistinu pojavljuje djelatelj ne cjelokupnoga nego raspolućenoga svijeta, stanoviti uzrok gibanja, dakako, nebeskoga, koje da je »upravo kao neki život svemu što postoji po prirodi«. Dakako, u ovdje niže navedenome, što pojašnjuje u 2. poglavlju 1. knjige *Meteorologije* i u 10. poglavlju 2. knjige *O nastajanju*. No, to ipak nije njegovo, već je Okelovo koji je ovako napisao: »Prema tome, budući da je u sveukupnosti nastajanje jedno a drugo uzrok nastajanju, a nastajanje je ondje gdje je promjena i istup iz subjekata, uzrok je pak nastajanja ondje gdje je istost subjekta – onda je jasno da činiti i pokretati bivaju s obzirom na uzrok nastajanja, trpjeti pak i biti pokretan s obzirom na prihvaćenište nastajanja. A sami usudi odvajaju i odsijecaju uvijek trpni

per mobilem. Est enim isthmus immortalitatis et generationis cursus circa lunam. Nam omne quod supra hanc et in ea Deorum continet genus, sub luna vero litis et naturae. Et versus capitis finem magis etiam explicat:⁶¹ Cum ergo interitu careat mundus et ingenitus sit, ac
 5 nec initium generationis accepit, nec finem unquam accipiet, oportet et agens in alio generationem et generans in seipso subesse sibi invicem, atque agens in alio generationem totum id est, quod supra lunam est. Prope vero magis Sol per accessus et recessus mutans aerem continue ad rationem frigoris et caloris, cui consequitur terram etiam mutari
 10 et omnia, quae in terra, recte etiam habet obliquitas poli Zodiaci ad lationem Solis. Causa enim etiam haec est generationis; universaliter vero mundi dispositio in qua est hoc quidem agens, hoc vero patiens. Quod igitur in alio generat est id, quod supra lunam, quod vero in se, est id quod sub luna. Quod vero ex utrisque ipsorum, ex semper cur-
 15 rente divino et semper mutante genito, mundus sane est. Fine autem 3. capitis:⁶² De toto ergo et universo, ad haec etiam de generatione et corruptione, quae in ipso sit, quod ita habet et habebit per omne aevum, hoc sane semper mobili natura existente, illa vero semper patibili et hac quidem semper gubernante, illa vero semper gubernata, sufficienter
 20 mihi dictum est per haec.

⁶¹ ἐπεὶ δ' ἀνώλεθρος ὁ κόσμος καὶ ἀγέννητος καὶ οὔτε ἀρχὴν γενέσεως εἴληφεν, οὔτε τελευτὴν ποτε λήψεται, δεῖ καὶ τὸ ποιοῦν ἐν ἐτέρῳ τὴν γένεσιν καὶ τὸ γεννῶν ἐν ἑαυτῷ συνυπεῖναι ἀλλήλοις. τὸ μὲν ποιοῦν <ἐν ἐτέρῳ> τὴν γένεσιν, τὸ ὑπεράνω σελήνης ἐστὶ πᾶν. συνεγγὺς δὲ μᾶλλον ὁ ἥλιος, κατὰ γε τὰς προσόδους καὶ ἀφόδους μεταβάλλων τὸν ἀέρα συνεχῶς πρὸς λόγον ψυχῶν καὶ θερμασίας, ὧ συνεπακολουθεῖ καὶ τὴν γῆν μεταβάλλειν καὶ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς· εὐ δ' ἔχει καὶ ἡ λόξυς τῶν ζῳδίων τοῦ πόλου πρὸς τὴν τοῦ ἡλίου φορᾶν· αἰτία γὰρ καὶ αὕτη τῆς γενέσεως. καθόλου δ' ἡ τοῦ παντός διακόσμησις ὥστ' εἶναι ἐν αὐτῇ τὸ μὲν ποιοῦν, τὸ δὲ πάσχον. τὸ μὲν οὖν ἐν ἐτέρῳ γεννῶν τὸ ὑπεράνω σελήνης, τὸ δὲ ἐν ἑαυτῷ τὸ ὑποκάτω σελήνης, τὸ δ' ἐξ ἀμφοτέρων αὐτῶν, τοῦ μὲν ἀεὶ θεόντος θείου, τοῦ δὲ ἀεὶ μεταβάλλοντος γενητοῦ, κόσμος ἄρα ἐστὶ. [OCELL. Univ. Nat. 2.22–23]

⁶² περὶ μὲν τοῦ ὅλου καὶ παντός, ἔτι δὲ καὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τῆς ἐν αὐτῷ γενομένης ὡς οὕτως ἔχει καὶ ἔξει τὸν ἅπαντα αἰῶνα, τῆς μὲν ἀεικινήτου φύσεως οὔσης, τῆς δ' ἀεὶ παθοῦς καὶ τῆς μὲν ἀεὶ κυβερνώσης, τῆς δ' ἀεὶ κυβερνωμένης, ἱκανῶς μοι εἰρηται διὰ τούτων. [OCELL. Univ. nat. 3.5]

dio svijeta od uvijek pokretnoga. Procjep do besmrtnosti i tijekom nastajanja zbivaju se oko Mjeseca: jer sve iznad njega i na njemu sadrži rod bogova, a ispod Mjeseca rod zavade i prirode.« A prema kraju poglavlja još više razjašnjuje: »Dakle, budući da je svijet 5 pošteđen propasti i nenastao, pa nema početka nastajanja, niti će ikad doživjeti kraja, trebaju djelatelj nastajanja u drugome i onaj koji u samome sebi rađa biti jedan za drugoga dani. A djelatelj je nastajanja u drugome sve ono što je iznad Mjeseca. Sunce pak u većoj blizini primicanjem i odmicanjem mijenjajući zrak sveudilj razmjerno hladnoći i toplini, čemu je onda posljedicom da se i 10 Zemlja mijenja te sve na Zemlji. Pravilno se pak odnosi i zakrivljenost zodijačke polutke prema putanji Sunca; i ona je, naime, uzrokom nastajanja. Opće je pak to raspoređaj svijeta u kojem je jedno djelujuće, a drugo trpeće. Dakle ono što rađa u drugome jest ono što je iznad Mjeseca, a što pak u sebi ono ispod Mjeseca. 15 Ono pak što je iz njih obaju – iz uvijek kružećeg božanskog i uvijek se mijenjajućeg nastalog – upravo je svijet.«³ A na kraju 3. poglavlja: »O cijelom, dakle, i o sveukupnom, k tomu također o nastajanju i propadanju koje je u njemu, o tome da tako jest i da će svega vijeka biti – jer ovaj postoji kao sveudilj pokretan po 20 naravi, a ona kao uvijek trpna, i ova uvijek upravljajuća, ona pak kao vječno upravljana – ovime sam dovoljno rekao.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

³ Petrić ponavlja taj Okelov navod na str. 392, bilj. 223., ali ga drukčije prevodi.

[240] Quod vero Ocellus de duobus his corporum generibus, alio agente, alio patiente docuit, Aristoteles 1. *Meteoro*, cap. 2., integrum dogma ita expressit:⁶³ *Itaque accidentium circa ipsa, ignem et terram et quae his vicina in materiae specie generatorum, causas oportet putare: subiectum enim et patiens hoc vocamus modo. Id vero quod ita est causa, ut unde motus principium, potentiam semper motorum est causandum.* Quod autem Ocellus per isthmum Lunae significavit continuationem inferiorum corporum ad caelestia, vocavitque haec gubernantia, illa gubernata, Aristoteles ita est interpretatus:⁶⁴ *Est vero necessario continuus quodam modo rite superiorum rationibus ita, ut omnis eius potestas gubernetur inde.* Gubernationis nomine usus alia mutavit. Et quod Ocellus, obliquitatem poli Zodiaci Aristoteles 2. *De ortu* cap. 10⁶⁵ *secundum obliquum circumdixit.* Et quod Ocellus *accessus et recessus*⁶⁶ Aristoteles 15 *προσιέναι καὶ ἀπιέναι* vertit, *accedere et recedere.* Et quod ille cap. 4.:⁶⁷ *Singula adimplevit Deus incessabilem efficiens et continuam generationem,* Aristoteles paucis mutatis eadem scripsit:⁶⁸ *Complevit universum, Deus continuam efficiens generationem.*

Sed et mundi aeternitatem, eumque nec genitum nec corrumpi posse et ex his quos adduximus locis et ex toto illius primo capite apertissime excepit, quod alibi latius explicabitur. Haec itaque de agente generationem universali causa, Ocelli ac Aristotelis dogmata inter se conformia sunt.

⁶³ ὥστε τῶν συμβαινόντων περὶ αὐτὰ πῦρ μὲν καὶ γῆν καὶ τὰ συγγενῆ [συνεγγῆ] τούτοις ὡς ἐν ὕλης εἶδει τῶν γινομένων αἰτία χρῆ νομίζειν. τὸ γὰρ ὑποκείμενον καὶ πάσχον τοῦτον προσαγορευόμενον τὸν τρόπον, τὸ δ' οὕτως αἰτίον ὡς ὅθεν ἢ τῆς κινήσεως ἀρχή, τὴν τῶν αἰεὶ κινουμένων αἰτιατέον δύναμιν. [ARIST. Mete. 339a.27–32]

⁶⁴ ἔστιν δ' ἐξ ἀνάγκης συνεχῆς <πῶς> οὗτος ταῖς ἀνω<θεν> φοραῖς, ὥστε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν κυβερνᾶσθαι ἐκείθεν. [ARIST. Mete. 339a.21–23]

⁶⁵ κατὰ τὸν λοξὸν κύκλον. [ARIST. GC 336a.32]

⁶⁶ προσόδους καὶ ἀφόδους, [OCELL. Univ. nat. 2.22]

⁶⁷ καθ' ἕκαστον ἀνεπλήρωσεν ὁ θεός, ἀκατάληκτον (corr. ex ἀκατάληπτον) ποιήσας καὶ συνεχῆ {ταύτην} τὴν γένεσιν. [OCELL. Univ. nat. 4.2]

⁶⁸ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεός, ἐνδελεχῆ [ἐντελεχῆ] ποιήσας τὴν γένεσιν. [ARIST. GC 336b.31–32]

[240] Ono pak što je Okel naučavao o tima dvama rodovima tijelā, jednome djelatnom, a drugome trpnom, Aristotel je u 2. poglavlju 1. knjige *Meteorologije* kao cjelovit nauk ovako izrazio: »Stoga je potrebno držati da su uzroci akcidenata u svezi s vatrom i zemljom i onim što je njima blisko, u vrsti materije stvari. Subjekt, naime, i ono trpeće nazivamo na taj način. Ono pak što je tako uzrokom da biva principom odakle gibanje, uvijek mora biti uzrokovano moću pokretača.« A onim što je Okel [mislio pod] »Mjesečevim procjepom«, označio je nastavljanje nižih tijela na nebeska, te je ova [nebeska] nazvao upravljajućima, a ona [niža] upravljanim, a Aristotel je to tako protumačio: »Po nužnosti je neprekinut [kozmos] na neki način s gornjim pomicanjem, tako da sva njegova moć bude upravljana odande.« Iskoristio je naziv »upravljanje«, a ostalo je izmijenio. A ono što je Okel nazvao »nagnutost zodijačkog pola«, Aristotel je u 10. poglavlju 2. [knjige] *O nastajanju* [nazvao] »prema nagnutom krugu«. A ono što je Okel [nazvao] »približavanje i udaljavanje«, Aristotel prevodi kao »pristupanje i povlačenje«. A ono što onaj [Okel] u 4. poglavlju [naziva] »sve pojedino ispunio je Bog tvoreći neshvatljivi i neprekinuti nastanak« Aristotel je, pošto je nešto sitno izmijenio, isto napisao: »Bog je ispunio sveukupnost čineći neprekinuto nastajanje.«

I vječnost svijeta i to da on nije ni nastao niti može propasti, najotvorenije je preuzeo iz onih mjesta koja smo naveli i iz cijelog njegova [Aristotelova] prvog poglavlja, poslije će biti potanje pojašnjeno. Dakle, o djelatelju nastajanja kao univerzalnom uzroku Okelovi su i Aristotelovi nauci međusobno sukladni.

FINALIS CAUSA

De finali vero Aristoteles^{ix} cum Platone, Pythagoraeis, Aegyptiis atque Chaldaeis convenit, quatenus scilicet esse velint Deum finalem causam. Sed discordat ab illis omnibus, quod ipse soli primi caeli motui eum finem propositum esse docet; reliquis caelis, 5 eas, quas intelligentias peripatetici Latini non Aristotelico nomine vocant, inferiora vero et natantia et volantia et plantae, omnia; ait ipse:⁶⁹ *Coordinata sunt quodam modo, sed non similiter. Et*⁷⁰ *et alteri ad alterum est aliquid, quatenus scilicet, Ad unum omnia sunt coordina-* 10 *ta.*⁷¹ Id autem unum est εἰς τὸ ὅλον, *ad universum*, non autem ad Deum. Et haec ipsa ieiune, obscure, illi vero aliter, corpora ad naturam: hanc ad animam, animam ad mentem, mentem ad Deum esse coordinatas docuerunt. Sic enim Chaldaei, referente Psello in eorum dogmatum compendio:⁷² *Nunc vero universales rationes* 15 *mentis, animales et naturales, quos dat quidem mens animae, anima vero naturae.* Et Hermes in *Clave*:⁷³ *Mens in ratione, ratio in anima, anima in spiritu, spiritus in corpore.* Quae etiamsi videatur dicere esse in homine, attamen superius dixerat:⁷⁴ *Quod ab una anima universi omnes animae sunt.* Multaque deinceps de animae illius ac universi 20 corporis postquam disputavit, ita fere concludit:⁷⁵ *Itaque univer-*

⁶⁹ συντέτακταί πως, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. [ARIST. Metaph. 1075a.16]

⁷⁰ θατέρω πρὸς θάτερον {μηδέν, ἀλλ'} ἔστι τι. ἔστι τι. [ARIST. Metaph. 1075a.17–18]

⁷¹ πρὸς μὲν γὰρ ἐν ἅπαντα συντέτακται. [ARIST. Metaph. 1075a.18–19]

⁷² νῦν δὲ τοὺς καθόλου λόγους, νοητοὺς [νοῦ τοῦς] ψυχικοὺς καὶ φυσικοὺς, οὓς δίδωσι μὲν ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ, ἢ δὲ ψυχὴ τῇ φύσει. [PSELL. Opusc. psycholog.152.16–18]

⁷³ ὁ νοῦς ἐν τῷ λόγῳ, ὁ λόγος ἐν τῇ ψυχῇ, ἢ ψυχὴ ἐν τῷ πνεύματι τὸ πνεῦμα <ἐν τῷ σώματι>. [CORP. HERM. Clavis 13.2–3]

⁷⁴ ὅτι ἀπὸ μιᾶς ψυχῆς τῆς τοῦ παντὸς πᾶσαι αἱ ψυχαί εἰσιν. [CORP. HERM. Clavis 7.3–4]

⁷⁵ ὥσπερ οὖν [ὥστε] τὸ πᾶν, ἔκ τε ὑλικοῦ καὶ νοητοῦ συνέστηκε καὶ ὁ μὲν κόσμος πρῶτον, ὁ δὲ ἄνθρωπος δεύτερον ζῶον μετὰ τὸν κόσμον. [CORP. HERM. Clavis 11.10–12.2]

^{ix} corr. ex Aristoteli

SVRŠNI UZROK

Glede svršnoga pak Aristotel je suglasan s Platonom, pitagorovcima, Egipćanima i Kaldejcima, dakako, ukoliko hoće da je Bog svršni uzrok. No sa svima njima je nesuglasan time što on naučava kako je jedino gibanju prvoga neba pridana rečena svrha, a ostalim nebesima ono što latinski peripatetičari nearistotelovskim imenom nazivaju inteligencijama. Niži pak, plivajući i leteći stvorovi i biljke, svi su, veli on, »raspoređeni na neki način, ali ne slično« i »postoji neki odnos jednoga prema drugomu«, to jest utoliko što je »sve raspoređeno spram jednoga«;⁴ to jedno »prema sveukupnosti«, ne pak prema Bogu. I to je on mršavo i nejasno naučavao, dočim su oni drukčije, o tijelima spram prirode: ova da je prema duši sređena, duša prema umu, um prema Bogu. Tako, naime, Kaldejci, kako izlaže Pselo u zbirci njihovih poučaka: »Sada pak sveopće razloge uma, duševne i prirodne, koje um duši daje, a duša prirodi [...].« A Hermes [piše] u *Ključu*: »Um je u razumu, razum u duši, duša u duhu, duh u tijelu.« Iako bi se činilo da kaže kako su te stvari u čovjeku, ipak je gore bio rekao: »Da su sve duše od jedne – od duše sveukupnosti.« I pošto je zatim mnogo raspravljao o ovoj duši i o tijelu sveukupnosti, otprilike ovako zaključuje: »I tako se

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

⁴ Usp. ARIST. *Metaph.* 1075a.24–25 καὶ ἄλλα οὕτως ἔστιν ὧν κοινωνεῖ ἅπαντα εἰς τὸ ὅλον.

sum ex materiali et intelligibili constitutum est. Et mundus primum, homo vero secundum animal post mundum.

Unde Graecis postea homo dictus est μικροκόσμος *mundus parvus*, in quo omnes illae, vel essentiae, vel potentiae ita sint ordinatae, ut in mundo magno. Cum enim postea dicat:⁷⁶ *Adhuc fere suspensa a mundi anima*, infantis scilicet et pueri anima. Ideoque inde sit et inde pendeat. Sintque super eam ratio et mens et sub ea spiritus et corpus. Quis dubitat, supra atque infra mundi quoque animam haec reperiri eadem, a quibus universis, haec particularia et pronascantur et dependeant? Deinde ait:⁷⁷ *Ex uno principio omnia pendent*. Cui Aristoteles loco supra allato assensit. Deinde subnectit Hermes:⁷⁸ *principium vero ab uno et solo: mox quasi explicans: [241]⁷⁹ Et principium quidem movetur ut rursus principium fiat, unum autem solum stat et non movetur*. Tria ergo
 10 *haec: Deus et pater et bonum, et mundus et homo. Et mundum quidem Deus habet, hominem vero mundus. Et sit quidem mundus Dei filius, homo vero mundi veluti proles. Non enim ignorat hominem Deus sed eum apprime cognoscit et vult cognosci*. Id ipsum postea explicans, admirabilem quandam expositionem affert:⁸⁰ *Et mundus quidem*

⁷⁶ ἔτι σχεδὸν ἠρτημένη{ν} τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς [CORP. HERM. Clavis 15.11–12]

⁷⁷ ἐκ μιᾶς δὲ ἀρχῆς τὰ πάντα ἠρτηται, [CORP. HERM. Clavis 14.1]

⁷⁸ ἢ δ' ἀρχὴ ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου, [CORP. HERM. Clavis 14.1–2]

⁷⁹ ἢ καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ κινεῖται, ἵνα πάλιν ἀρχὴ γένηται, τὸ δὲ ἓν μόνον, ἔστηκεν, οὐ κινεῖται. καὶ τρία τοῖνυν ταῦτα, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ ὁ κόσμος, καὶ ὁ ἄνθρωπος. καὶ τὸν μὲν κόσμον ὁ θεὸς ἔχει, τὸν δ' ἄνθρωπον ὁ κόσμος. καὶ γίνεται ὁ μὲν κόσμος τοῦ θεοῦ υἱός, ὁ δ' ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, ὡσπερ ἔγγονον. οὐ γὰρ ἀγνοεῖ τὸν ἄνθρωπον ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ πάνυ γνωρίζει καὶ θέλει γνωρίζεσθαι. [CORP. HERM. Clavis 14.2–15.2]

⁸⁰ ὁ μὲν οὖν κόσμος ὑπόκειται τῷ θεῷ, ὁ δὲ ἄνθρωπος τῷ κόσμῳ, τὰ δ' ἄλογα τ' ἄνθρώπῳ, ὁ δὲ θεὸς ὑπὲρ πάντα καὶ περὶ πάντα. καὶ τοῦ μὲν θεοῦ καθάπερ ἀκτίνες αἱ ἐνέργειαι, τοῦ δὲ κόσμου ἀκτίνες αἱ φύσεις, τοῦ δ' ἀνθρώπου <ἀκτίνες> αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι καὶ αἱ μὲν ἐνέργειαι διὰ τοῦ κόσμου ἐνεργοῦσι καὶ ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, διὰ τῶν τοῦ κόσμου φυσικῶν ἀκτίνων, αἱ δὲ φύσεις διὰ τῶν στοιχείων, οἱ δ' ἄνθρωποι διὰ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. καὶ αὕτη ἡ τοῦ παντὸς <ἐστὶ> διοίκησις ἠρτημένη ἐκ τῆς τοῦ ἑνὸς φύσεως καὶ διήκουσα δι' ἑνὸς τοῦ νοῦ. [CORP. HERM. Clavis 22.8–23.3]

sveukupnost sastoji od materijalnoga i inteligibilnog. I svijet je prvi, a čovjek drugi živ stvor, poslije svijeta.«

Stoga su Grci čovjeka potom nazivali μικροκόσμος, »malim svijetom«, u kojem su sve tē – bilo biti bilo potencijalnosti – uređene onako kao i u velikome svijetu. Zato, naime, što potom kaže: »Još uvijek tako reći oviseća o duši svijeta [...]«, to jest: duša novorođenčeta i djeteta; stoga da od nje ona jest i o njoj da ovisi; a nad njom – razum i um, pod njom – duh i tijelo. Tko sumnja da se iznad i ispod isto tako nalazi ona ista duša svijeta, da od tih sveukupnosti nastaju i ovise ove pojedinačnosti? Zatim kaže: »O jednome principu sve ovisi.« S njime je Aristotel, na gore navedenome mjestu, suglasan. Zatim nadovezuje Hermes: »Princip pak od jednoga i jedinoga«, i odmah kao zatim kao pojašnjujući: [241] »I princip se, dakako, giba da opet bude principom, jedino pak ono jedno stoji i ne giba se. Dakle to troje: Bog otac, ono dobro te svijet s čovjekom. I Bog, dakako, ima svijet, a svijet čovjeka. I biva svijet Božjim sinom, a čovjek tako reći izdankom svijeta. Jer čovjek nije Bogu nepoznat, već ga Bog i te kako poznaje i želi biti spoznavan.« To isto poslije razjašnjujući, donosi divno neko izlaganje: »I svijet je Bogu podložan, a čovjek

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

subest Deo, homo vero mundo, bruta autem homini. Deus vero super omnia; ac Dei quidem veluti radii actiones, mundi autem radii naturae, hominis vero radii artes et scientiae. Et actiones quidem per mundum agunt etiam in hominem per mundi naturales radios. Naturae vero per
5 elementa, homines vero per artes et scientias. Atque haec universi est dispositio, pendens ab unius natura et permeans per unam mentem.

An vero haec rerum coordinatio inter se et ad unum luculentior sit quam Aristotelica illa, vix vi ex illius verbis expressa, iudicabitur a viris philosophis omnibus recte, praeterquam forte ab
10 Averroee. Quid haec alia Platonis, quae est in *Epistola 2.*:⁸¹ *Circa universorum regem omnia sunt et illius gratia omnia et ille causa omnium pulchrorum, secundum vero circa secunda et tertium circa tertia. Ubi finalis atque etiam efficiens causae lucidissime sunt expressae.*

NATURA

15 Naturam vero aliam quam passivam illam ac particularem, activam atque universalem agnovit Aristoteles. Eam scilicet, quam simul cum Deo non raro ait: Deus et natura nihil frustra facit, et quam 6. capite 2. *Physici* menti sociam facit:⁸² *Necesse est prius mentem causam et naturam esse et aliorum multorum et huiusce*
20 *universi.* Hanc libro 1. De partibus capite 1. materiae contra distinguit, agentemque et formam et finem facit:⁸³ *Aliter, cum natura dupliciter et dicatur et sit, haec quidem ut materia, haec vero ut substantia, et haec est ea, quae ut motrix et ut finis.* Cuius cum exemplum particulare in animalibus dedisset, de universali haec infert:⁸⁴ *Quare*

⁸¹ περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντα ἐστὶ καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνο αἴτιον ἀπάντων τῶν καλῶν· δεύτερον δὲ πέρι τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον πέρι τὰ τρίτα. [PLATO Ep. 312e1–4]

⁸² ἀνάγκη πρότερον νοῦν αἴτιον καὶ φύσιν εἶναι καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ τοῦδε τοῦ παντός. [ARIST. Ph. 198a.11–13]

⁸³ ἄλλως τε καὶ τῆς φύσεως διχῶς λεγομένης καὶ οὔσης τῆς μὲν ὡς ὕλης τῆς δ' ὡς οὐσίας. καὶ ἔστιν αὕτη καὶ ὡς ἡ κινουσα καὶ ὡς τέλος. [ARIST. PA 641a.25–27]

⁸⁴ Διὸ μᾶλλον εἰκὸς τὸν οὐρανὸν γεγενῆσθαι ὑπὸ τοιαύτης αἰτίας, εἰ γέγονε, καὶ εἶναι διὰ τοιαύτην αἰτίαν μᾶλλον ἢ τὰ ζῶα τὰ θνητά. [ARIST. PA 641b.15–18]

svijetu, nijema pak živina čovjeku. Bog je nad svime, a Božja su djelovanja poput Sunčevih zrakā; svijetu su pak zrake priroda a zrake čovječje – umijeća i znanosti. I dakako da rečene djelatnosti kroza svijet djeluju i na čovjeka, putem prirodnih zrakā svijeta; naravi kroz elemente, a čovjek putem umijeća i znanosti. Takav je raspoređaj sveukupnosti, koji ovisi o naravi jednoga i dopire kroz jedan um.« 5

Je li pak taj poredak stvari međusobno i prema jednom jasniji od onoga aristotelovskoga, jedva na silu iz njegovih riječi iscijeđenoga, ispravno će prosuditi svi muževi filozofi, osim možda Averoesa. Što je ovaj drugi poredak stoji i u Platonovu 2. Pismu: »Radi kralja svega sve jest, i njemu za volju sve, i on je uzrokom sveukupnih ljepotā; drugo je pak poradi drugoga a treće poradi trećega.« Tu su svršni, pa i tvorni uzrok nadasve jasno izraženi. 10

PRIRODA

 15

Aristotel je pak razaznavao i drugu prirodu osim one trpne i pojedinačne: djelatnu i sveopću; onu, naravno, za koju – ujedno i za Boga – nerijetko veli: »Bog i priroda ništa ne čine uzalud«; i koju u 6. poglavlju 2. knjige *Fizike* predočuje kao saveznicu uma: »Nužno je da su prije svega um i narav uzrok i mnogim drugim stvarima i ovoj ovdje sveukupnosti.« Nju u 1. knjizi *O dijelovima*, 1. poglavlju, obilježuje kao nasuprotnu materiji, te ju pravi djelujućom i formom i svrhom: »Inače, budući da priroda na dvojak način i jest i naziva se: jedna kao materija, druga kao supstancija, a ova jest kao pokretačica i kao svrha«, nakon što je kao poseban 25

magis vero simile est caelum factum esse a tali causa, si factum est, et esse ob talem causam magis quam animalia mortalia. Causamque reddens subdit:⁸⁵ Namque ordinatum et terminatum multo magis apparet in caelistibus, quam circa nos. Et in hanc sententiam aliqua locutus adnectit:⁸⁶ Itaque est clarum, quod est aliquid tale, quod sane etiam vocamus naturam. Quam mox ait:⁸⁷ Principium enim natura magis quam materia. – universalis scilicet ea, quae pro principio, semper manente ponitur. De hac eadem natura locutus est, libro *De mundo* cap. 5. potentiam eam ibi vocans:⁸⁸ Et universum caelum exornavit una per omnia penetrans potentia ex incommiscibilibus et alienis, aere et terra et igne et aqua universum mundum fabrefaciens. De qua non multo antea intellexerat in his verbis:⁸⁹ Videtur et ars naturam imitari. Quam ipsam intellexit cum ait: *Deus et natura nihil frustra facit.*

15 Eamque non sociam, uti ex hac litera, sed instrumentum Dei facit eiusdem libri capite 6. cum ait de Deo loquens:⁹⁰ Venerabilius et decentius ipsum quidem in suprema regione stabilem potentiam vero per universum mundum penetrantem, Solem movere et Lunam et omne [242] caelum circumagere et causam fieri iis, quae in terra sunt salutis. Potentiam hic vocans, quam priore loco et potentiam et naturam appellavit pro eodem vero sumpsisse – illa penetratio per omnia utrique attributa, et caeli et universi efficientia. Quod autem pro instrumento hac potentia utatur Deus eodem capite 6.

⁸⁵ τὸ γοῦν [γὰρ] τεταγμένον καὶ ὠρισμένον πολὺ μᾶλλον φαίνεται ἐν τοῖς οὐρανίοις ἢ περὶ ἡμᾶς, [ARIST. PA 641b.18–19]

⁸⁶ ὥστε εἶναι φανερόν ὅτι ἔστι τι τοιοῦτον, ὃ δὴ καὶ καλοῦμεν φύσιν. [ARIST. PA 641b.25–26]

⁸⁷ ἀρχὴ γὰρ ἡ φύσις μᾶλλον τῆς ὕλης. [ARIST. PA 642a.17]

⁸⁸ καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν διεκόσμησε μία ἢ διὰ πάντων διήκουσα δύναμις, ἐκ τῶν ἀμίκτων καὶ ἑτεροίων, ἀέρος τε καὶ γῆς καὶ πυρὸς καὶ ὕδατος, τὸν σύμπαντα κόσμον δημιουργήσασα. [ARIST. Mu. 396b.28–31]

⁸⁹ ἔοικε δὲ καὶ ἡ τέχνη τὴν φύσιν μιμουμένη. [ARIST. Mu. 396b.11–12]

⁹⁰ σεμνότερον δὲ καὶ πρεπωδέστερον αὐτὸν μὲν ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω χώρας ἰδρῦσθαι, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τοῦ σύμπαντος κόσμου διήκουσαν, ἥλιον δὲ κινεῖν καὶ σελήνην, καὶ τὸν πάντα οὐρανὸν περιάγειν αἴτιον δὲ γίνεσθαι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς σωτηρίας. [ARIST. Mu. 398b.6–10]

primjer za nju ponudio iz životinjskoga svijeta, o onoj univerzalnoj dodaje ovo: »Stoga je vjerojatnije da je s takva uzroka nastalo nebo, ako je nastalo, i da opstoji s takva uzroka u većoj mjeri nego zbog smrtnih životinja.«⁵ smrtna živa bića.« I iznoseći uzrok, nadovezuje: »Jer, ono uređeno i ono određeno mnogo se više pojavljuju na nebesima, nego oko nas.« Pa progovorivši ponešto o tom učenju, nadovezuje: »I tako je jasno da postoji nešto takvo što svakako nazivamo prirodom.« Za nju ubrzo veli: »Većma je principom priroda nego materija.« Ona je, naravno, sveopća, ona koja biva postavljena kao sveudilj ostajući princip. O toj istoj naravi govorio je u knjizi *O svijetu*, u 5. poglavlju, nazivajući ju ondje »potencijalnost«: »I uresi cjelokupno nebo samo jedna sveprožimljuća potencijalnost; od nepomješljivih i uzajamno neprikladnih stvari – zraka, zemlje, ognja i vode – ona umješno odjelotvori svakolik svijet.« Nju je, ne mnogo prije, bio sebi zamislio ovim riječima: »Čini se da i umijeće oponaša prirodu.« Upravo je nju imao na umu kad veli: »Bog i priroda ništa ne čine uzalud.«

I ne prikazuje ju doslovno kao družicu, nego kao oruđe Boga u 6. poglavlju iste knjige kad, govoreći o Bogu, veli: »Časnije je, dakako, i doličnije da on, ustoličen u najvišem predjelu, kao postojana potencijalnost kroza sveukupni svijet, pokreće Sunce i Mjesec te [242] kružno pokreće cijelo nebo i uzrokom biva spasa onomu što jest na Zemlji.« Nazivajući ovdje 'potencijalnost' ono što je na prijašnjem mjestu nazivao i 'moć' i 'narav', uzeo ih je za isto: ono prodiranje kroza sve pridavši obojemu, kao i učinkovitost na nebo i na sveukupnost. A da se Bog služi ovom moći kao oruđem bio je rekao u tom istom 6.

⁵ Kraj bi se rečenice mogao i drukčije prevesti, npr. »[...] i da je [nebo] prije zbog tog uzroka nego zbog smrtnih životinja.«

dixerat:⁹¹ *Potentia vero utens infractili per quam etiam iis, quae procul videntur esse dominatur. Quod autem haec potentia ac natura et instrumentum sit videtur clarius cap. 4. expressisse.*

SPIRITUS

5 ⁹²*Dicitur vero etiam ea aliter spiritus, quae in plantis et animalibus et per omnia penetrans animata et prolifica essentia, de qua dicere non est nunc necesse. Hic autem spiritus est, in quo Hermes loco iam allato ait esse animam et spiritum in corpore. Et forte hic est ille spiritus, qui apud Mosem ferebatur super aquas. Et qui*
10 *apud Virgilium spiritus intus alit. Hic ergo spiritus mea quidem sententia, ex multis allatis conformibus inter se Aristotelis dictis, est natura illa Aristotelica, quae nihil unquam frustra facit, quae semper ad aliquid operatur ac melius semper efficit, universalis materiae contrapositionis. Quae sane sententia, eo magis mihi*
15 *arridet, quod neminem adhuc sciamus peripateticum, quamvis magnum, potuisse certi aliquid ex Aristotelis verbis de natura hac afferre, quanquam non parum Alexander in ea inquirenda laboraverit. Ea, si sit Aristotelis natura, Hermetis ac Mosis iam natura et spiritus est cumque iis consentit.*

FORTUNA. CASUS

20 *Nec minus est cum veteribus concors in causis ac principiis per accidens quae appellantur. Namque casus et fortunae eadem est apud Hippocratem significatio libro *De morbis* 1., ut casus sit, cum praeter intentionem cuiusquam in rebus naturae aliquid ac-*
25 *cidit. Fortuna vero cum in actionibus humanis idem evenit. Ait*

⁹¹ ἀλλὰ δυνάμει χρώμενος ἀτρώτῳ, δι' ἧς καὶ τῶν πόρῳ δοκούντων εἶναι περιγίγνεται. [ARIST. Mu. 397b.23–24]

⁹² λέγεται δὲ καὶ ἑτέρως πνεῦμα ἢ τε ἐν φυτοῖς καὶ ζώοις καὶ διὰ πάντων διήκουσα ἔμψυχός τε καὶ γόνιμος οὐσία, περὶ ἧς λέγειν νῦν οὐκ ἀναγκαῖον. [ARIST. Mu. 394b.9–12]

poglavlju: »Moć rabeći neslomivu, kojom i stvarima gospodari što su naoko daleko.« Da je pak ta moć i narav također oruđem, jasnije je, čini se, izrazio u 4. poglavlju.

DUH

»Kaže se pak kako i ona, inače i duhom nazivana, u biljkama i živim bićima kroza sve prodiruća, životna i rodna bitnost, o kojoj sada nije prijeko potrebno govoriti [...].« A to je onaj duh o kojem Hermes na već navedenom mjestu kaže da je duša i duh u tijelu. A možda je on i onaj duh koji kod Mojsija lebdijaše nad vodama; a kod Vergilija onaj duh koji »iznutra hrani«. ⁶ Taj je, dakle, duh, bar po mojemu mišljenju a prema mnogim navedenim Aristotelovim, međusobno sukladnim iskazima, ona Aristotelova priroda koja nikad ništa ne čini uzalud, koja uvijek djeluje s nekom svrhom i uvijek čini bolje, suprotstavljena sveopćoj materiji. A ta mi se misao to više dopada što do sada ne znamo da je ikoji peripatetičar, makar i veliki, uzmogao išta pouzdano izvesti iz Aristotelovih riječi o toj prirodi, premda se Aleksandar, istražujući ju, nemalo namučio. Ako je ta priroda Aristotelova, onda je ona Hermesova i Mojsijeva priroda i duh a Aristotel je s njima suglasan.

SREĆA I SLUČAJNOST

Ništa manje nije suglasan sa starima oko uzroka i principa, koji se nazivaju akcidentalnima. Značenje slučajnosti i sreće isto je, naime, kod Hipokrata, u 1. knjizi *O bolestima*: slučajnost da je onda kad se nešto mimo ičije namjere dogodi u prirodi; sreća pak onda kad se isto zbude u ljudskim djelovanjima. Hi-

⁶ Vergilije, *Eneida* VI. 726. Cijeli navod ide ovako: »Principio caelum ac terras camposque liquentis / lucentemque globum lunae Titaniaque astra / spiritus intus alit, totamque infusa per artus / mens agitat molem et agno se corpore miscet.«

namque Hippocrates:⁹³ *Talia vero hominibus casu in morbis fiunt mala et bona, eaque recenset, in quibus nulla medici operatio adhibetur. Fortuna vero, ubi medicus operatur ac praeter eius intentionem accidunt quaedam:*⁹⁴ *Fortuna vero talia medici faciunt*
 5 *in curando bona. Diogenes quoque Pythagoreus, libro De pietate, cum quatuor omnium eventuum causas enumerasset, naturam, legem, artem ac fortunam, ita hanc declarat: Eorum vero, quae temere et, ut accidit a casu, similiter, evenientium bonis ac pravis, fortunam talium causam dicimus, hanc vero neque in mensura, neque in*
 10 *termino ordinate et prudenter singula facere. Et Archytas libro De viro bono et beato:*⁹⁵ *Bonam fortunam vero eam, quae praeter rationem bonorum praesentiam et non propter ipsum sit.*

Haec ergo in universum de principiis dogmata Aristotelis sunt, omnia a veteribus accepta.

15 ACCIDENTIA COMMUNIA. MOTUS

Nunc communia quae vocant accidentia expendamus, e quibus primum locum apud eum tenet motus. In motu considerat haec theoremata:

- [I] Motum in rebus quatuor esse: substantia, quanto, quali, loco.
 20 II. Motum esse actum entis in potentia.
 III. Omne movens naturaliter movere et moveri.
 IIII. Motum esse in mobili.

Atque haec libro 3. *De natura*. Nam reliqua vel declarationes horum quatuor vel probationes sunt. Libro vero 1. *De motu*:

- 25 V. Mobile tripliciter moveri: per accidens, per partes, per se.
 VI. Omnem motum fieri ab aliquo in aliquid.

⁹³ τὰ δὲ τοιάδε ἀνθρώποισιν ἀπὸ ταυτομάτου ἐν τοῖσι [τῆσι] νούσοισι γίνεται καὶ [τὰ δὲ] ἀγαθὰ καὶ κακά· [HP. De morbis 1.7.1–2]

⁹⁴ ἐπιτυχίη δὲ τὰ τοιάδε οἱ ἰητροὶ ποιέουσιν ἐν τῇ θεραπίῃ ἀγαθὰ· [HP. De morbis 1.8.1–2]

⁹⁵ εὐτυχίαν δὲ τὰν παρὰ τὸν λόγον τῶν ἀγαθῶν παρουσίαν, καὶ μὴ δι' αὐτὸν γινομένην [γενομένην]. [Ps.-ARCHYT. Fragn. 11.30–31]

pokrat, naime, veli: »Takve pak hude i dobre stvari bivaju slučajnošću ljudima u bolestima.« I navodi ih: one stvari u kojima se ne primjenjuje nikakav liječnikov zahvat. Sreća pak bude kad liječnik djeluje pa se neke stvari dogode mimo njegove namjere: »Po dobroj pak sreći čine liječnici u liječenju dobre stvari. I pitagorovac Diogen, u knjizi *O pobožnosti*, pošto je nabrojio četiri uzroka svih zbivanja – prirodu, zakon, umijeće i sreću, ovu pontonju ovako pojašnjuje: »Za stvari pak što se nasumice i kako se slučajem sluči dogode podjednako dobrima i zlima kažemo da im je sreća uzrokom, a da ova nijednu od njih ne čini ni odmjerenom, ni međom uređeno, ni promišljeno.« I Arhita u knjizi *O dobru i blaženu mužu*: »Dobra pak sreća da je ona koja bez obzira na nazočnost razloga dobrih stvari biva, a ne zbog njega.«

To su, dakle, sveukupno uzevši, Aristotelovi nauci o principima – svi preuzeti od starih.

ZAJEDNIČKI AKCIDENTI I MIJENA⁷

Sada poblizje odvagnimo tako zvane zajedničke akcidente, od kojih kod njega prvo mjesto zauzima mijena. Glede mijene uzima u obzir ove poučke:

1. Mijena postoji u četirima stvarima: supstanciji, kvantiteti, kvaliteti, mjestu.
2. Mijena je zbiljnost bića u potencijalnosti.
3. Sve mijenjajuće po naravi mijenja i biva mijenjano.
4. Mijena je u promjenjivome.

Toliko pak u 3. knjizi *O prirodi*; jer ostalo su ili pojašnjivanja onih četiriju ili njihova dokazivanja. U 1. pak knjizi *O gibanju*:

5. Gibljivo se giba na trojak način: akcidentalno, po dijelovima i po sebi.
6. Svako gibanje biva od nečega prema nečemu.

⁷ Latinska riječ *motus* može značiti i »mijena« i »gibanje«; otuda terminološka raznolikost u postavkama koje slijede.

- VII. Haec autem esse contraria ipsa, vel intermedia.
- VIII. Generationem fieri in substantiam, corruptionem in non ens, fierique ἐξαιφνης^x, *momento*.
- IX. Generationes et corruptiones non esse motus, sed mutationes.
- 5 [243] X. Motus esse tres: quanti, qualis et in loco.
- XI. In reliquis praedicamentis non esse.
- XII. Quietem contrariam esse motui.
- XIII. Omnem motum esse unum, vel genere, vel specie, vel numero; atque hunc esse continuum, illos contiguos.
- 10 XIII. Motum esse contrarium motui, quando alter fit ex contrario in contrarium et alter ex hoc contrario in illud contrarium.
- XV. Motum alium esse secundum naturam, alium praeter naturam.
- 15 XVI. Ita quoque esse quietem.
- XVII. Nihil moveri in instanti aut quiescere sed in tempore.
- XVIII. Motum esse divisibilem secundum tempus et secundum partes eius, quod movetur.
- 20 XIX. Omne quod movetur necessario motu^{xi} esse prius.
- XX. In finito tempore non posse infinitum motum fieri nec quietem infinitam.
- XXI. Omnem motum sisti in tempore.
- XXII. Motum alium tardum esse, alium velocem.
- 25 XXIII. Impassibile non posse moveri.
- Haec 1. et 2. librorum *De motu* theoremata. Tertii vero haec alia:
- XXIII. Motum esse infinitum.
- XXV. Quaedam aliquando moveri, aliquando quiescere, alia semper moveri, alia semper quiescere.
- 30 XXVI. Omne quod movetur, vel a se ipso, vel ab alio movetur.
- XXVII. Omne quod movetur, vel natura, vel violenter.

^x corr. ex ἐξαιφνης

^{xi} corr. ex motum

7. To pak da su suprotnosti, ili ono između.
 8. Nastajanje se zbiva u supstanciju, propadanje u nebiće, a zbiva se ἐξάφνης, 'trenutačno/iznenada'.
 9. Nastajanja i propadadnja nisu gibanja, nego promjene.
 - [243] 10. Mijene su tri: kvantitativna, kvalitativna i mjesna. 5
 11. U ostalim je rodovima bića nema.
 12. Mirovanje je suprotno gibanju.
 13. Svaka je mijena jedno: ili rodom ili vrstom ili brojem; i ona je kontinuirana, dočim su ovi susljedni.
 14. Mijena je suprotna mijeni kad jedno nastaje iz suprotnog u suprotno, a drugo iz ovog suprotnog u ono suprotno. 10
 15. Mijena je jedno po naravi, a drugo mimo naravi.
 16. Isto je tako i s mirovanjem.
 17. Ništa se ne kreće niti miruje u trenu, nego u vremenu.
 18. Gibanje se može podijeliti s obzirom na vrijeme i s obzirom na dijelove onoga što se kreće. 15
 19. Sve što se kreće nužno je prije stavljeno u gibanje.
 20. U konačnom vremenu ne može bivati beskonačno gibanje ni beskonačno mirovanje.
 21. Svako se gibanje zaustavlja u vremenu. 20
 22. Jedno je gibanje sporo, drugo brzo.
 23. Netrpno ne može biti pokrenuto.
- To su poučci iz 1. i 2. knjige *O gibanju*; u 3. su pak ovi drugi:
24. Gibanje je beskonačno.
 25. Neke se stvari gdjekad kreću, gdjekad miruju; jedne se sveudilj kreću, druge sveudilj miruju. 25
 26. Sve što se kreće, kreće se ili sâmo po sebi ili po drugome.
 27. Sve što biva pokrenuto biva ili po naravi ili silom.

- XXVIII. Quod ab alio movetur vel a primo vel a pluribus.
 XXVIII. Primum movens esse immobile per se et per accidens.
 XXX. Lationem esse primum motum.
 XXXI. Circularem motum esse infinitum.
 5 XXXII. Circularem motum esse omnium primum.
 XXXIII. Circularem motum esse aeternum.

Haec sunt trium De motu librorum ac tertii *Physici* theore-
 mata, in quae videtur sane Aristoteles, omnes ingenii sui atque
 acuminis vires effudisse. E quibus videamus an aliqua fuerint a
 10 veteribus vel tradita vel tractata anque in eis convenerint.

Sane multam fuisse de motu factam mentionem a Platone, a
 Pythagoreis, a physicis, ipsius Aristotelis testimoniis multis, satis
 est apertum. Sed depromamus ex iis particulatim si quae possu-
 mus congruentia. In *Parmenide* Plato duo motus summa genera
 15 statuit: lationem atque alterationem:⁹⁶ *Quod movetur vel feratur vel
 alteretur – hi enim soli motus.* Lationem mox partitur:⁹⁷ *Quod si fera-
 tur unum, vel in eodem circumferatur circulo, vel mutat regionem aliam
 ex alia.* Quae omnia Aristoteles recepit, ut etiam in circulari motu
 medium requiri, quod asseruerat Plato:⁹⁸ *Nonne circulo si moveatur
 20 super medio incedere necesse est.* Quam rem in *Thaeteto* etiam repetit.
 Quod item sit generatio et corruptio, eodem *Parmenide* explicat:⁹⁹
*Substantiam recipere, nonne generari vocas? Ego sane. Secedere autem a
 substantia nonne perire? Aristotelicum prorsus 10. Legum libro motus
 genera constituit, hac sane methodo pulcherrima: [244] (Quae sic*

⁹⁶ ὅτι κινούμενον δὲ ἢ φέροιο ἢ ἀλλοιοῖτο ἄν, αὐται γὰρ μόναι κινήσεις. [PLATO Prm. 138b8–c1]

⁹⁷ καὶ μὴν εἰ φέροιο τὸ ἐν, ἥτοι ἐν τῷ αὐτῷ ἄν περιφέροιο κύκλῳ ἢ μεταλλάττοι χώραν ἑτέραν ἐξ ἑτέρας. [PLATO Prm. 138c4–6]

⁹⁸ οὐκοῦν κύκλῳ μὲν [ἄν] περιφερόμενον, ἐπὶ μέσου βεβηκέναι ἀνάγκη. [PLATO Prm. 138c6–7]

⁹⁹ τὸ δὲ οὐσίας μεταλαμβάνειν ἄρα γε οὐ γίνεσθαι καλεῖς; ἔγωγε. τὸ δὲ ἀπαλλάττεσθαι οὐσίας ἄρα [ἄρ] οὐκ ἀπόλλυσθαι; [PLATO Prm. 156a4–6]

28. Što biva pokrenuto od drugoga biva ili od prvoga ili od više njih.
29. Prvo je pokrećuće nepomično po sebi i akcidentalno.
30. Premještanje je prvotna promjena.
31. Kružno je gibanje beskonačno. 5
32. Kružno je gibanje od svih prvo.
33. Kružno je gibanje vječno.

To su poučci iz triju knjiga *O gibanju* i iz treće knjige *Fizike*: u njih je Aristotel, čini se, doista ulio sve snage svojega veleuma i oštroumnosti. Pogledajmo jesu li koje od njih bile u starih predavane ili raspravljane i jesu li se o njima suglasili. 10

Da je o gibanju bilo doista mnogo spomena u Platona, u pitagorovaca, u prirodnjaka do volje je bjelodano iz mnoštva svjedočanstava samoga Aristotela. Ipak iznesimo iz njih, ako možemo, dio po dio ono podudarno. U *Parmenidu* je Platon postavio dva najviša roda mijene: premještanje i preinaku: »Što se mijenja to je ili pokrenuto ili se preinačuje, jer te su mijene jedine.« Odmah zatim dijeli premještanje: »Ako bi pokrenuto bilo jedno, ono bi se ili okretalo u istome krugu ili bi mijenjalo predio jedan za drugim.« To je sve prihvatio Aristotel, kao i ono da kružno gibanje iziskuje središte, što je bio ustvrdio Platon: »Nije li, ako gibanje biva krugom, nužno da je krenulo na središtu?« Tu stvar ponavlja i u *Teetetu*. Isto tako, što je nastajanje i propadanje izlaže u istom *Parmenidu*: »'Ne nazivaš li uzeti svoj dio u supstanciji – nastajanjem?' 'Ja svakako.' 'Odstupanje pak od supstancije, nije li to propadanje?'«. Nadalje, u 10. knjizi *Zakona* ustanovio je, posve aristotelovski, rodove gibanja, i to nadasve lijepo, ovim postupkom. [244] To smo preveli ovako: »Zar, dakle, sve 25

vertimus.)¹⁰⁰ *Num ergo manent omnia, movetur vero nihil? Vel huic totum contrarium? Vel haec quidem moventur haec vero manent? et mota moventur? Quidni? Et haec sane in una sede id faciunt, haec autem in pluribus. Ea quae manentium in medio accipiunt poten-*

¹⁰⁰ ἄρα ἔστηκε μὲν πάντα, κινεῖται δ' οὐδέν; ἢ τούτῳ πᾶν τούναντίον; ἢ τὰ μὲν αὐτῶν κινεῖται, τὰ δὲ μένει; τὰ μὲν κινεῖται που, φήσω, τὰ δὲ μένει. μὴν οὐκ οὖν ἐν χώρᾳ τι τὰ τε ἐστῶτα ἔστηκεν καὶ τὰ κινούμενα κινεῖται; πῶς γὰρ οὐ; καὶ τὰ μὲν γε ἐν μιᾷ [μία] ἔδρᾳ ποῦ ἂν τοῦτο δρῶν τὰ δ' ἐν πλείοσιν. τὰ τὴν τῶν ἐστῶτων ἐν μέσῳ λαμβάνοντα δύναμιν λέγεις; φήσομεν, ἐν ἐνὶ κινεῖσθαι, καθάπερ ἢ τῶν ἐστάναι λεγομένων κύκλων [κύκλω] στρέφεται περιφορᾷ; Ναί. μανθάνομεν δέ γε ὡς ἐν ταύτῃ τῇ περιφορᾷ, τὸν μέγιστον καὶ τὸν σμικρότατον κύκλον ἅμα περιάγουσα ἢ τοιαύτη κίνησις ἀνὰ λόγον αὐτὴν διανέμει σμικροῖς τε καὶ μείζοσιν, ἐλάττων δ' οὔσα καὶ πλείων κατὰ λόγον. διὸ δὴ τῶν θαυμασῶν ἀπάντων πηγὴ γέγονεν, ἅμα μεγάλοις [μεγάλως] καὶ σμικροῖς κύκλοις βραδυτητάς [βραδύτητάς] τε καὶ τάχῃ ὁμολογούμενα πορεύουσα, ἀδύνατον, ὡς ἂν τις ἐλπίσειε, γίνεσθαι πάθος. Ἀληθέστατα λέγεις. Τὰ δὲ γε κινούμενα ἐν πολλοῖς φαίνη μοι λέγειν ὅσα φορᾷ κινεῖται μεταβαίνοντα εἰς ἕτερον αἰεὶ τόπον. καὶ τοτὲ μὲν ἔστιν ὅτε βάσιν ἐνὸς κεκτημένα τινὸς κέντρου, τοτὲ δὲ πλείονα τῷ περικυλινδεῖσθαι. προστυγχάνοντα δ' ἐκάστοτε ἐκάστοις, τοῖς ἐστῶσι μὲν διασχίζεται, τοῖς δ' ἄλλοις [ἀλλήλοις] ἐξ ἐναντίας ἀπαντῶσι καὶ φερομένοις εἰς ἐν γιγνόμενα μέσα τε καὶ μεταξύ τῶν τοιούτων συγκρίνεται. λέγω γὰρ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχοντα, ὡς σὺ λέγεις. καὶ μὴν καὶ συγκρινόμενα μὲν ἀξάνεται, διακρινόμενα δὲ φθίνει. τότε ὅταν ἢ καθεστηκυῖα ἐκάστων ἕξις διαμένη [διαμένει]. μὴ μενούσης δ' αὐτῆς, δι' ἀμφοτέρω ἀπόλλυται. γίνεται δὲ πάντων γένεσις, ἡνίκα ἂν τί πάθος ἦ; δηλον ὡς ὅποταν ἀρχὴ λαβοῦσα αὐξὴν εἰς τὴν δευτέραν ἔλθῃ μετάβασιν καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν πλησίον, καὶ μέχρι τριῶν ἐλθοῦσα αἰσθησὶν σχῆ [σχεῖ] τοῖς αἰσθανομένοις. μεταβάλλον [μεταβαλόν] μὲν οὖν οὕτω καὶ μετακινούμενον γίνεται πᾶν. ἔστιν δὲ ὄντως [ἔστι δ' ὄντος] ὄν, ὅποταν μένη, μεταβαλόν δ' εἰς ἄλλην ἕξιν, διέφθαρται παντελῶς. ἄρ' οὖν κινήσεις πάσας εἰρήκαμεν ὡς ἐν εἶδεσιν λαβεῖν μετ' ἀριθμοῦ, πλήν γε, ὦ φίλοι, δυοῖν; ποίαιν δὴ; ΑΘ. σχεδόν, ὡγαθέ [ὡγαθε], ἐκείναιν ὧν ἕνεκα πάσα ἡμῖν ἔστιν ἢ σκέψις τὰ νῦν. ΚΛ. λέγε σαφέστερον. ΑΘ. ψυχῆς ἦν ἕνεκα ποῦ; ΚΛ. πάνυ μὲν οὖν ΑΘ. ἔστω τοίνυν ἢ μὲν ἕτερα δυναμένη κινεῖν κίνησις, ἑαυτὴν δ' ἀδυνατοῦσα αἰεὶ. μία τις, ἢ δ' ἑαυτὴν τε αἰεὶ καὶ ἕτερα δυναμένη κατὰ τε συγκρίσεις, ἐν τε διακρίσεσιν αὐξαις τε καὶ τῷ ἐναντίῳ, καὶ γενέσεσι καὶ φθοραῖς, ἀλλὰ μία τις {αὐ} τῶν πασῶν κινήσεων. ΚΛ. ἔστω γὰρ οὖν. ΑΘ. οὐκοῦν τὴν μὲν ἕτερον αἰεὶ κινούσαν καὶ μεταβαλλομένην ὑφ' ἑτέρου θήσομεν ἐνάτην αὐ; τὴν δ' ἑαυτὴν κινούσαν καὶ ἕτερα ἐναρμόττουσαν πᾶσιν μὲν ποιήμασι, πᾶσιν δὲ παθήμασι, καλουμένην δὲ ὄντως τῶν ὄντων πάντων μεταβολὴν καὶ κίνησιν, ταύτην δὲ δεκάτην σχεδόν ἐροῦμεν; [PLATO Lg. 893b7–e7]

stoji, ne giba se pak ništa? Ili tomu posve suprotno? Ili se ovdje stvari gibaju, ondje pak miruju?⁸ Te se, pokrenute, gibaju? Zašto ne? Pa bi jedne doista to mozebit činile⁹ na jednome mjestu, druge pak na više njih: hoćemo li reći da se gibaju na jednome one koje,

⁸ U Dièsovu franc. izdanju *Zakonā* (Les belles lettres, 1976) slijedi rečenica: »Zar, dakle, nije tako te u prostoru nekom i mirujuće miruje i gibajuće se giba se?«

⁹ »bi... činile« – u hrvatskom se jeziku pogodbeno eventualnost, »mozebitnost« tu predlaže prema Petrićevu grčkome predlošku; u lat. morfosintaksi za taj podtip nema posebna izraza.

tiam ais, dicemus in uno moveri, quemadmodum eorum quae stare dicuntur, circulo vertuntur circulatio? Sane. Percipimus vero quod in hac circulatione maximum et minimum circulum simul circumagens talis motio proportione seipsam distribuit parvis et
5 maioribus, minor existens et maior secundum rationem. Quare mirabilium sane omnium fons facta est, simul magnis et parvis circulis tarditates et velocitates consentientes progrediens impossibile ut quis speret fieri passionem. Verissime dicis. Quae autem moventur in multis, videris mihi dicere, quaecunque latione moventur
10 transeuntia in alium semper locum. Et tunc sane est, quando basin unius alicuius centri possidentia et tunc plura, eo quod in cylindri formam volvuntur, occurrentia. Ubique singulis manentibus per-rumpunt quidem, at cum occurrentibus sibi mutuo ex adverso et latis in unum venientia, media et inter talia concrescunt. Aio quidem
15 haec ita se habere ut tu ais. At enim et concreta augentur et secreta minuuntur tunc cum constitutus cuiusque habitus distribuit, non manente autem eo per utraque perditur. Fit ergo omnium generatio quando aliqua passio fuerit. Clarum quod quando principium assumens augmentum, in secundum pervenerit transitum et ab hoc
20 propinquum et ad tria usque veniens sensum cohibuerit sensatis, transmutatum ergo ita et commotum fit omne. Est autem revera ens quando manserit, transmutatum autem in alium habitum corruptum est penitus. Nunquid motus omnes diximus ut speciatim sumamus numero praeter duos, o amici? Quos nam? Fere, o amice,
25 illos quorum gratia omnis nobis est speculatio in praesentia. Dic clarius. Animae gratia erat? Prorsus. Esto ergo alter motus potens alia movere, seipsum vero impotens semper. Unus quidam alius seipsum semper et alia potens per concretiones in discretionibus, augmentis et in contrario et generationibus et corruptionibus, alius
30 quidam unus omnium motuum. Esto sane. Nonne aliud semper movens et transmutans ab altero ponemus nonum. Qui vero seipsum et alia, convenientem quidem omnibus factionibus et passionibus, vocatumque revera entium omnium transmutationem et motum, hunc autem decimum fere dicemus?« Ex quibus motus genera haec eliciuntur, circularis duplex, maximi et minimi circuli, motus rectus
35

veliš, poprimaju moć stvari mirujućih u središtu, kao što je kruženje potencijalnost onih za koje se veli da stoje, a obrću se obodom kruga? – Dakako. – Opažamo pak kako pri tom kruženju takvo gibanje – krugom izvodeći istodobno i najveći i najmanji ophod – samo sebe razmjerno raspodjeljuje na manje i na veće ophode, bivajući manje i veće, shodno razmjernosti. Stoga je ono postalo izvorom svačega odista začudna: istodobno velikim i malim ophodima kroz usklađene sporosti i brzine, napredujući tako da nitko ne bi pomislio kako biva trpnja. – Suštu istinu zboriš. A one pak stvari što se gibaju na mnogima, kažeš mi čini se, da su to one koje god se gibaju premještanjem uvijek prelazeći s mjesta na mjesto, što, dakako, biva onda kad – imajući uporište sad samo jednog nekog središta, sad opet – jer su valjkasto zavrćene – većeg broja njih: pa da se, nalijećući na pojedinačno mirujuće, doduše raspolučuju; ali s onima s kojima se – hitajućima k jednoj točki – uzajamno susreću iz suprotnoga pravca, srastaju u nešto srednje i međusobno. Kažem da je doista tako kako ti kažeš. Nego, spajano se, naime, uvećava a razdvajano smanjuje onda kada dotično uspostavljeno stanje potraje; ne potraje li pak, propada i to na objema stranama. Zbiva li se dakle, nastajanje svega kad bude neke trpnje? Jasno je: kada princip, prihvativši uvećanje, dospije u drugu promjenu, a iz tē u obližnju, pa prošavši ih do triju zadrži osjećanim stvarima osjetilnost – mijenjanjem, zacijelo, i premještanjem tako posve zahvaćeno biva. Jest pak bitno bićem kada to ostane, promijenivši se pak u drugo stanje tada propada posvema. Jesmo li sada naveli sva gibanja, tako da ih po vrstama obuhvatimo brojem, osim dvaju, prijatelju? ‘A kojih dvaju?’ ‘Valjda onih, prijatelju, radi kojih nam ovo sadanje promatranje.’ ‘Reci jasnije!’ ‘Poradi duše li ono bijaše? Svakako.’ ‘Neka, dakle, postoji: neko gibanje uvijek sposobno druge stvari uzkretati, ali sâmo sebe nesposobno; i drugo neko uvijek kadro i sebe sâmo i drugo spajanjima u razdvajanjima, povećavanjima i onim suprotnim, nastajanjima i propadanjima – dakle, drugo neko gibanje, jedno nad svima.’ ‘Neka je odista tako.’ ‘Nećemo li ono koje uvijek pokreće drugo i koje ga preobrazuje iz drugoga postaviti kao deveto? Ono pak koje i sâmo sebe i druge, i koje je doraslo svima činidbama i trpnjama, a na bitan je način nazivano mijenom i gibanjem svih bića, nećemo li za nj pak reći od prilike da je ono deseto?» Iz rečenoga se izvode ovi rodovi

localis, cylindricus, qui tum rectus, tum circularis est, concretio, secretio, augmentum, decrementum, generatio, corruptio et motus animae, quae seipsam et alia omnia movet et motus quo aliquid ab alio movetur. Hi duo sunt ab Aristotele accepti 26. theorematibus, reliqui quos ipse 10. theoremate recenset, sed quos Aristoteles omisit, duplex circularis est et cylindricus et concretio et discretio. Ex verbis autem his: Quare admirabilium omnium fons fuit., videtur Aristoteles usurpasse, quod initio Mechanici inquit:¹⁰¹ Admirabilissimum vero, quod contraria fiant in simul. Circulus autem constat ex talibus. Deinde Plato addit motus animae, quos Aristoteles neglexit, cum tamen cognitio, cogitatio, intellectio ac talia alia, sive actiones sive passiones sint, motus sunt necessario, necnon omnis localis motus progressivus ab ea pronascatur: [245]¹⁰² Ducit sane anima omnia per caelum per terram et per mare, suis ipsius motibus, quibus nomina sunt velle, speculari, curare, consulere, opinari, recte, falso, laetantem, dolentem, audentem, timentem, odio habentem, amantem et omnibus quot sunt his cognati vel primarii motus; secundarios rursus accipientes motus corporum, ducunt omnia in augmentum et decrementum et secretionem et concretionem et his consequentes caliditates, frigiditates, gravitates, levitates, durum et molle, album et nigrum, austerum et dulce et amarum.

In quibus illud est animadvertendum Platonem primum motorem statuisse animam universalem, scilicet animam universi, quam etiam Deum vocat non multo post at non primum

¹⁰¹ θαυμασιώτατον δὲ τὸ τὰναντία γίνεσθαι μετ' ἀλλήλων [σὺν ἀλλήλοις]. ὁ δὲ κύκλος συνέστηκεν ἐκ τοιούτων [ARIST. Mech. 847b.18–19]

¹⁰² Ἄγει μὲν δὴ ψυχὴ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλατταν ταῖς αὐτῆς κινήσεσιν, αἷς ὀνόματά ἐστιν βούλεσθαι, σκοπεῖσθαι, ἐπιμελεῖσθαι, βουλευέσθαι, δοξάζειν ὀρθῶς, ἐψευσμένως, χαίρουσαν λυπομένην, θαρρόουσαν, φοβουμένην, μισοῦσαν, στέργουσαν, καὶ πάσαις, ὅσαι τούτων συγγενεῖς ἢ πρωτουργοὶ κινήσεις. τὰς δευτεροουργοὺς αὐτῶν παραλαμβάνουσαι κινήσεις σωμάτων, ἄγουσι πάντα εἰς αὐξήσιν καὶ φθίσιν καὶ διάκρισιν καὶ σύγκρισιν, καὶ τούτοις ἐπομένως θερμότητος, ψύξεως, βαρύτητος <καὶ> κουφότητος, σκληρὸν καὶ μαλακόν, λευκόν καὶ μέλαν, αὐστηρὸν καὶ γλυκύ, <καὶ πικρόν> [PLATO Lg. 896e8–897b1]

gibanja: dvostruko kružno najvećega i najmanjega kruga, pravocrt-
no pomjesno, valjkasto koje je kako pravocrtno tako i kružno, spa-
janje, odvajanje, povećavanje, smanjivanje, nastajanje, propadanje,
te gibanja duše koja pokreće samu sebe i sve drugo, kao i gibanje
kojim nešto biva pokrenuto od nečega drugoga. Ova je dva Aristotel 5
tel prihvatio u 26. poučku, a ostale sâm promišlja u 10. poučku. No,
od onih koje Aristotel izostavio bili su dvostruko kružno i valjkasto
te spajanje i razdvajanje. Po njegovim riječima »Stoga je ono postalo
izvorom svega odista začudna« čini se da je Aristotel prisvojio ono
što kaže na početku *Mehanike*: »Najzačudnije je to što suprotnosti nastaju 10
istodobno.« Krug se, naime, od njih sastoji. Na to Platon dodaje
gibanja duše, koja je Aristotel zanemario; a ipak su spoznaja, razmi-
šljanje, razumijevanje i drugo takvo – bilo da su po srijedi djelatno-
sti ili trpnje – gibanja po nužnosti, a i svako napredujuće pomjesno
gibanje od nje proishodi: [245] »Vodi duša, dakako, sve po nebu, 15
po zemlji i po moru, svojim vlastitim ganućima kojima su nazi-
vi 'htjeti', 'promatrati', 'trsiti se', 'odlučivati', 'mniti': ispravno ili
krivo, radosno, bolno, odvažno, bojažljivo, s mržnjom, ljubeći; i
svekolikim tima srodnim ili prvobitnim gibanjima: ova, sa svoje
strane, primaju drugotna gibanja tijelā i sva dovode do povećava- 20
nja i smanjivanja i do rastapanja i stapanja, pa tomu posljedično
do toplinā, hladnoćā, težinā, lakoćā, do tvrdoga i mekoga, bijelo-
ga i crnoga, strogoga i blagoga, gorkoga i slatkoga.«

U tim stvarima valja uzimati u obzir to da je Platon kao pr-
voga pokretača postavio dušu, to jest dušu sveukupnosti, koju 25
nedugo poslije naziva i bogom, ali ne prvim bogom: »I za sve

ZA FILOZOFIJU

deum:¹⁰³ Et omnibus, quibus anima utens mentem asciscens semper Deum, Deus ipsa existens recta et felicia ducit omnia. In huius primi motoris cognitionem devenit, inquirendo an Dii essent, hos esse adinvenit, postquam animam esse priorem corpore ostendit. Id autem per motus effecit, quorum omnium primum esse dicit, quem decimo loco, recensuerat, eum scilicet, qui se ipsum et alia movet, de quo ait:¹⁰⁴ *Primum generatione est et vi secundum rationem.* Et iterum concludens:¹⁰⁵ *Principium ergo motionum omnium et primam in stantibus^{xii} pariter factam et in motis existentem, eam, quae se ipsam movet, dicemus necessarium esse antiquissimam et potentissimam mutationem omnium; eam vero, quae alteratur ab alio et movet alia, secundam.*

Eundem fere progressum methodi usurpavit Aristoteles libro 3. *De motu*, ut per motus primum motum inveniret et per hunc primum motorem. Sed a praeceptore in tribus dissensit: primo, quod primum hunc motorem, Deum primum, non animam esse voluerit. Secundo, quod primum motum caelo ascribit, quem Plato secundum nominat, primum animae tribuens. Tertio, quod primum motorem immobilem et per se, et per accidens esse dixerit: Plato autem mobilem quidem, non ab alio tamen, sed a seipso. Usurpavit etiam divisionem illam, qua Plato initio motuum usus est, eodem 3. *De motu* capite 3.:¹⁰⁶ *Necesse vero vel omnia quiescere semper, vel omnia semper moveri, vel quaedam moveri,*

¹⁰³ καὶ πᾶσιν οἷς ψυχὴ χρωμένη, νοῦν μὲν προσλαβοῦσα αἰεὶ θεὸν ὀρθῶς θεοῖς [θεὸς οὐσα] ὀρθὰ καὶ εὐδαιμόνα παιδαγωγεῖ πάντα, [PLATO Lg. 897b1–3]

¹⁰⁴ πρῶτον γενέσει τέ ἐστι καὶ ῥώμη κατὰ λόγον. [PLATO Lg. 894d10]

¹⁰⁵ ἀρχὴν ἄρα κινήσεων πασῶν καὶ πρώτην ἐν τε ἐστῶσιν γενομένην καὶ ἐν κινουμένοις οὐσαν τὴν αὐτὴν κινούσαν φήσομεν ἀναγκαίων εἶναι πρᾶξυτάτην καὶ κρατίστην μεταβολὴν πασῶν, τὴν δ' ἄλλοιουμένην ὑφ' ἑτέρου, κινούσαν δ' ἕτερα δευτέραν. [PLATO Lg. 895b3–7]

¹⁰⁶ ἀνάγκη δ' ἦτοι πάντα ἡρεμεῖν αἰεὶ, ἢ πάντ' αἰεὶ κινεῖσθαι ἢ [καὶ] τὰ μὲν κινεῖσθαι τὰ δ' ἡρεμεῖν, [ARIST. Ph. 253a.24–25]

^{xii} corr. ex instantibus

čega se duša laća, um si uvijek kao boga pridruživši, božanska
budući i sama, svime ispravno i sretno ravna.« Do spoznaje toga
prvoga pokretača vinuo se istražujući postoje li bogovi, da oni
postoje iznašao je nakon što je pokazao da je duša prvotnija od
tijela. To je pak izveo kroz gibanja: od svih je njih, veli, prvo ono 5
što ga je bio naveo na desetom mjestu, dakako ono koje pokreće
samo sebe i drugo; o njemu kaže: »Nastankom je i snagom s raz-
logom prvo.« Pa opet, zaključujući: »Za princip, dakle, sveukup-
nih gibanja i prvinu, podjednako i onu u mirujućemu nastalu i
onu u gibanome postojeću, samu sebe gibajuću, reći ćemo da je 10
nužno najstarija i najmoćnija od svih mijena, a ona od drugoga
mijenjana i druge stvari gibajuća da je druga.«

Gotovo je isti postupak Aristotel primijenio u 3. knjizi *O giba-
nju*, kako bi preko gibanjā iznašao prvo gibanje a preko njega pr-
voga pokretača. No, od učitelja odstupa u trima stvarima: prvo, 15
što nije htio da ovaj prvi pokretač, prvi Bog, bude duša; drugo,
što je nebu pripisao prvo gibanje, koje Platon naziva drugim, pri-
dajući ono prvo duši; treće, što je rekao da je prvi pokretač nepo-
kretan i po sebi i akcidentalno, Platon pak da je doduše gibljiv,
ali ne od nečeg drugog, već samim sobom. Također je prisvojio 20
i onu podjelu gibanja kojom se Platon poslužio počinjući o giba-
njima u istoj 3. *O gibanju*, poglavlje 3: »Neminovno je doista ili da
sve uvijek miruje ili se uvijek giba ili da se neke stvari gibaju, a

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

*quaedam quiescere. Et quod 6. problemate dixerat Aristoteles et mota et quiescentia, aliquo loco, et quiescere et moveri, manifesto sunt ex Platonicis illis sumpta:*¹⁰⁷ *Nunquid non in loco aliquo et stantia stant et mota moventur?*

5 Et quod Aristoteles dixit, quietem motui opponi, Platonis nimirum eodem loco est. Quin et argutissimum illud philosophema, esse in omni motus puncto aliquid, quod nec movetur nec stat, Plato ante eum in *Parmenide* docuerat his sane verbis:¹⁰⁸ *Repente namque tale quippiam videtur significare, ut ex illo mutans, in*
10 *utrunque, non enim ex stare, stante adhuc transmutatur. Sed natura haec repente absurda quaedam, residet in medio, inter motum et stationem, in tempore nihil existens et in hanc et ex hac et motum transmutatur ad stare et stans ad moveri.*«

Quod vero Aristoteles libro De animalium motu, capite 2.
15 docet omnem motum fieri in aliquo quiescente, fuit antea Hermetis dogma. libro 2.:¹⁰⁹ *Omne motum non in moto movetur, sed in stante.*

Reliqua motus theoremata Aristotelis forte fuerint inventa, quando in veterum fragmentis pauculis, quae supersunt, nequiverim ea observare. Sed quae postea alio loco exactius erunt nobis excutienda.
20

[246] INFINITUM

Nunc infinitum, quod motui Aristoteles statim subdidit, discutiamus. Sane, quinque ad summum capita continet.

¹⁰⁷ μῶν οὖν οὐκ ἐν χώρᾳ τινὶ τὰ δ' ἐστῶτα {ἔστηκεν} καὶ τὰ κινούμενα κινεῖται; [PLATO Lg. 893c1–2]

¹⁰⁸ τὸ γὰρ ἐξαίφνης τοιόνδε [ἐξέφνης τοιοῦτον] ἔοικε σημαίνειν, ὡς ἐξ ἐκείνου μεταβάλλον εἰς ἐκάτερον. οὐ γὰρ ἕκ τε τοῦ ἐστάναι ἐστῶτος ἔτι μεταβάλλει, {οὐδ' ἐκ τῆς κινήσεως κινουμένης ἔτι μεταβάλλει}· ἀλλ' ἢ ἐξέφνης αὐτῆ φύσις ἀτοπὸς τις ἐγκάθηται μεταξὺ τῆς κινήσεως τε καὶ στάσεως, ἐν χρόνῳ οὐδὲν οὔσα, καὶ εἰς ταύτην δὴ καὶ [τε κ'] ἐκ ταύτης τό τε κινούμενον μεταβάλλει ἐπὶ τὸ ἐστάναι, καὶ τὸ ἐστὸς ἐπὶ τὸ κινεῖσθαι. [PLATO Prm. 156d3–e3]

¹⁰⁹ πᾶν δὲ τὸ κινούμενον οὐκ ἐν κινουμένῳ κινεῖται ἀλλ' ἐν ἐστῶτι. [CORP. HERM. Logos katholikos <intercidit titulus> 6.4–5]

druge miruju.«A to što je u 6. problemu Aristotel rekao da ono što je pokrenuto i ono što miruje na nekom mjestu miruje i kreće se, očito je to preuzeto iz ovih Platonovih riječi: »Nije li tako da u nekome prostoru i stojeće stoji i pokrenuto biva?«

A što je Aristotel rekao da je mirovanje oprjekom gibanju, svakako je Platonovo na istome mjestu. Dapače, onaj nadasve dosjetljivi mudrosni poučak – da u svakoj točki gibanja postoji nešto što niti se giba niti stoji – Platon je prije njega naučavao u *Parmenidu*, i to ovim riječima: »Jer, ono 'iznenada' naznačuje, čini se, nešto takvo da pomak iz njega u jedno i drugo biva; ne pomiče se, naime, iz stajanja dok još stoji, nego ta narav, odjednom nekako izmještena, zasjedne po sredini između gibanja i stajanja, u vremenu nikako postojeća, te se u nju i iz nje gibanje u stajanje promjenjuje, a stajanje u gibanje.«

To pak što Aristotel u knjizi *O gibanju životinja*, u 2. poglavlju, uči kako svako gibanje biva u nečemu mirujućemu – bio je prije Hermesov nauk u 2. knjizi: »Svako se gibanje ne giba u pokrenutome, nego u onome što stoji.«

Ostali su poučci o gibanju možda bili Aristotelovi izumi – kad ih već u ono malo ulomaka starih što su preostali nisam uzmogao zapaziti. No, trebat ćemo ih poslije, na drugome mjestu, potpunije istražiti.

[246] BESKONAČNO

Sad raspravimo o beskonačnome, koje je Aristotel dodao odmah uz mijenu; obuhvaća najviše pet poglavlja:

- I. *Separatum equidem esse infinitum a sensibilibus, ipsum aliquid existens infinitum, nequit esse.*¹¹⁰
- II. *Non posse esse infinitum actu et ut substantia et principium.*¹¹¹
- III. *Nullum corpus, vel intelligibile, vel sensibile esse infinitum.*¹¹²
- 5 IIII. *Esse autem infinitum in tempore et numeris et magnitudinum divisione.*¹¹³
- V. *Infinitum id esse in potentia.*¹¹⁴ Non ea quidem, quae ad actum deducatur ponentia, sed qua semper alicui finito aliud succedit: τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο γίνεσθαι οὕτω καὶ
 10 τὸ ἄπειρον. Atque hoc sane in tempore, in numero vero additione, in magnitudine autem divisione. Fuisse autem haec omnia ab aliis ante se speculata testatur ipsemet capite. 4., nam magnitudinum divisione infinita ait
 15 usos mathematicos: χρῶνται γὰρ οἱ μαθηματικοὶ τῷ ἀπειρῷ.¹¹⁵ Quod vero subdit:¹¹⁶ *Maxime vero et principalissimum illud est, quod omnibus communem facit dubitationem, eo quod in intellectione non deficiat et numerus videtur infinitus esse et mathematicae magnitudines^{xiii} et quod est extra caelum.*

¹¹⁰ χωριστὸν μὲν οὖν εἶναι τὸ ἄπειρον τῶν αἰσθητῶν, αὐτὸ τι δὲν ἄπειρον, οὐχ οἷόν τε. [ARIST. Ph. 204a.8–9]

¹¹¹ φανερὸν δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται εἶναι τὸ ἄπειρον ὡς ἐνεργεῖα δὲν καὶ ὡς οὐσίαν [οὐσία] καὶ ἀρχὴν [ἀρχή]. [ARIST. Ph. 204a.20–21]

¹¹² οὐκ ἂν εἴη σῶμα ἄπειρον, οὔτε νοητὸν οὔτε [οὐδὲ] αἰσθητὸν. [ARIST. Ph. 204b.6–7]

¹¹³ ἄλλως τε ἔν τε τῷ χρόνῳ δῆλον τὸ ἄπειρον καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων [ἀριθμῶν] καὶ ἐπὶ τῆς διαιρέσεως τῶν μεγεθῶν. [ARIST. Ph. 206a.25–27]

¹¹⁴ λείπεται οὖν δυνάμει εἶναι τὸ ἄπειρον. [ARIST. Ph. 206a.18]

¹¹⁵ χρῶνται γὰρ οἱ μαθηματικοὶ τῷ ἀπειρῷ. [ARIST. Ph. 203b.17–18]

¹¹⁶ μάλιστα δὲ καὶ κυριώτατον ὃ τὴν κοινὴν ποιεῖ ἀπορίαν πᾶσι, διὰ {γὰρ} τὸ ἐν τῇ νοήσει μὴ ὑπολείπειν. καὶ ὁ ἀριθμὸς δοκεῖ ἄπειρος εἶναι, καὶ τὰ μαθηματικὰ μεγέθη καὶ τὸ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ. [ARIST. Ph. 203b.22–25]

^{xiii} corr. ex magnitudinis

1. »Beskonačno odvojeno od osjetnoga, kao neko sólo opstojeće beskonačno – to, dakako, nije moguće.«
2. »Ne može postojati beskonačno zbiljski i kao supstancija ili princip.«
3. »Nijedno tijelo – bilo razumu dohvatno, bilo osjetilno – nije beskonačno« 5
4. Beskonačno pak postoji u vremenu, brojevima, diobi veličinā.
5. »Beskonačno je bitak u potencijalnosti«; i to ne potencijalnost svedena u zbiljnost, nego ona po kojoj jedno konačno nasljeđuje drugo: τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο γίνεσθαι οὕτω καὶ τὸ ἄπειρον »to da jedno za drugim biva, pa tako i ono beskonačno«;¹⁰ i to, dakako, u vremenu, u broju pak dodavanjem, u veličini pak diobom. A da su sve to drugi prije njega promatrali svjedoči on sam, u 4. poglavlju: »Jer su se, kaže, beskonačnim dijeljenjem veličina bavili matematičari.« A ono što nadodaje: »Nadasve je pak i najpoglavitiše ono što u svih nameće zajedničku dvojbu, zbog toga što u razabiranju nema sustajanja a broj je, čini se, kao i matematičke veličine i ono što je izvan neba.« 10 15

¹⁰ Petrić ne prevodi i njegov se grčki vrlo razlikuje od ovog: ARIST. Ph. 206a22–23 τὸ ἄει ἄλλο καὶ ἄλλο γίνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἄπειρον.

Tempus autem esse infinitum Ocellus capite 1. docuit in hunc modum:¹¹⁷ *Et tempus infinitum, in quo motus, quia nec principium sumpserit quod movetur, neque finem sit accepturum.* Mundum autem non esse magnitudine infinitum et Plato et Timaeus
 5 et Ocellus cognoverunt, quando illi figuram sphaericam adscripserunt et a medio ad fines aequaliter distare totum:¹¹⁸ *Quare et sphaericum a medio undique ad extrema aequaliter distans,* – ait Plato. Nam quod medium habet et extrema et aequalitatem continet, infinitum non potest esse. Sed neque infinitos numero mundos
 10 esse Plato idem dixerat:¹¹⁹ *Propter haec neque duos, neque infinitos fecit opifex mundos.*

LOCUS

Loci postea contemplationem aggressus, tria proponit sibi inquirenda: sitne, quomodo sit, et quid sit? Asserit a veteribus
 15 nihil fuisse de eo aut quaesitum aut acquisitum, ait namque: ἔτι δ' οὐδ' ἔχομεν οὐδὲν παρὰ τῶν ἄλλων οὔτε προηπορημένον οὔτε προηυπορημένον περὶ αὐτοῦ.¹²⁰ Huic assertioni eodem capite tertio et 2. semel contrariam scribit. Ait etenim:¹²¹ *Adhuc qui vacuum dicunt esse, locum dicunt. Vacuum enim locus erit priva-*
 20 *tus corpore.*

Deinde mox Hesiodum loci naturam vidisse affirmat, eiusque carmina apponit ac sic exponit:¹²² *Veluti oporteat primum*

¹¹⁷ ὁ τε χρόνος ἄπειρος, ἐν ᾧπερ ἡ κίνησις. διὰ τὸ μὴ δὲ ἀρχὴν ἐληφέναι τὸ κινούμενον μήτε τελευτὴν λήψεσθαι. [OCELL. Univ. nat. 1.15.6–7]

¹¹⁸ διὸ καὶ σφαιροειδὲς ἐκ μέσου πάντα πρὸς τὰς τελευτὰς ἴσον ἀπέχον, [PLATO Ti. 33b4–5]

¹¹⁹ διὰ ταῦτα οὐδὲ δύο, οὔτ' ἀπείρους ἐποίησεν ὁ ποιῶν κόσμους, [PLATO Ti. 31b1–2]

¹²⁰ [ARIST. Ph. 208a.34–b.1]

¹²¹ ἔτι οἱ τὸ κενὸν φάσκοντες εἶναι τόπον λέγουσιν. τὸ γὰρ κενὸν τόπος ἂν εἴη ἐστερημένος σώματος. [ARIST. Ph. 208b.25–27]

¹²² ὡς δέον πρῶτον ὑπάρξαι χώραν τοῖς οὔσι, διὰ τὸ νομίζειν, ὥσπερ οἱ πολλοί, πάντα εἶναι πού καὶ ἐν τόπῳ. [ARIST. Ph. 208b.32–33]

To pak da je vrijeme beskonačno naučavao je Okel u 1. poglavlju na ovaj način: »A vrijeme je beskonačno: u njemu gibanje, jer niti je početka moglo imati što se giba, niti će imati kraja.« A da svijet nije beskonačan veličinom znali su i Platon i Timej i Okel, kad su mu pripisali oblik kugle, i to da mu je od središta do rubova udaljenost sva jednaka. »Stoga kugloliko ima na sve strane jednaku udaljenost od središta do rubova«, kaže Platon; ono, naime, što sadrži središte, krajnosti i jednakost to ne može biti beskonačno. No Platon je isto tako rekao da svjetovi ne mogu biti brojem beskonačni: »Zbog toga Rukotvorac nije stvorio ni dva ni beskonačno mnogo svjetova.«

MJESTO

Upustivši se potom u razmatranje mjesta, sebi je stavio u zadaću istražiti troje: postoji li ono, kako postoji i što jest? Tvrdi da stari o njemu nisu ništa ni istraživali ni istražili; jer, veli: »Još pak nemamo od drugih niti unaprijed postavljenog problema niti dobrog rješenja.«¹¹ Toj tvrdnji suprotnu zapisuje u tom istom 3. i jedanput u 2. poglavlju; veli, naime: »Još uvijek oni koji govore da postoji praznina, govore o mjestu. Praznina će, naime, biti mjesto lišeno tijela.«

Zatim malo dalje potvrđuje da je Hesiod uvidio narav mjesta te navodi i objašnjava njegove pjesme ovako: »Kao da je potreb-

¹¹ Petricítoneprevodi. RadiseoARIST. Ph.208a34-b1: ἔτιδ' οὐδ' ἔχομεν οὐδὲν παρὰ τῶν ἄλλων οὔτε προηπορημένον οὔτε προηυπορημένον περὶ αὐτοῦ.

existere locum entibus, quia putaret ut vulgus omnia esse alicubi et in loco.

Tertio Zenonis dubium affert:¹²³ *Zenonis enim dubitatio quaerit quandam rationem. Si enim omne ens in loco, manifestum quod et hoc, quod alicubi locus erit, et hoc in infinitum procedit. Zeno ergo προσηπόρηκε praedubita-
5 vit.*

Et vacui assertores Leucippus et Democritus et Hesiodus et vulgus hoc προσηπεπορήκασι praeacquisiverunt de loco, quod entia contineat. Quomodo ergo vera est assertio nihil fuisse de
10 loco, aut praequisitum aut praeacquisitum? Sed maiora Archytas, a quo non solum dogma totum, sed verba etiam quaedam Aristoteles mutuatus est, cuius quaedam de hac re Simplicius *Commen-
tariis in categoriam ubi refert; sunt autem haec ipsius Archytae
verba:*¹²⁴ *Cum enim omne, quod movetur in loco aliquo movetur, ma-
15 nifestum, quod locum subesse oportet prius, in quo sit movens vel pas-
sum, forte vero etiam primum [247] hoc omnibus, quandoquidem entia
omnia vel in loco sunt, vel non sine loco. Atque iterum:*¹²⁵ *Loci quidem
proprium est alia in ipso esse, ipsum vero in nullo. Si enim in aliquo
loco erit, et locus iste rursus in alio et hoc usque ad infinitum procedet.
20 Necesse ergo alia in loco esse, locum vero in nullo, sed sic ad entia,
ut termini ad terminata, totius enim mundi locus terminus omnium
entium est. Falsa ergo ex his apparet assertio ea esse, quod alii
nec praedubitarunt, nec praeacquisiverunt quod etiam apparebit*

¹²³ ἢ γὰρ Ζήνωνος ἀπορία ζητεῖ τινὰ λόγον. εἰ γὰρ πᾶν τὸ ὄν ἐν τόπῳ, δῆλον ὅτι καὶ τοῦ τόπου τόπος ἔσται, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον <πρόεισι>. [ARIST. Ph. 209a.23–25]

¹²⁴ ἐπεὶ γὰρ πᾶν τὸ κινούμενον ἐν τόπῳ τινὶ κινεῖται, φανερόν ὅτι τόπον ὑπῆμεν [ὑπεῖναι] δεῖ πρότερον, ἐν ᾧ περὶ ἐσσεῖται τὸ κινεόν ἢ τὸ πάσχον. ἴσως δὲ {τᾶ} καὶ πρῶτον τοῦτο ἀπάντων, ἐπειδή περ τὰ ὄντα πάντα ἦτοι ἐν τόπῳ ἐντὶ ἢ οὐ ἄνευ τόπου. [SIMP. In Cat. 8.361.21–24]

¹²⁵ τῷ μὲν τόπῳ ἰδίον ἐντὶ τὸ τὰ μὲν ἄλλα ἐν αὐτῷ ἦμεν [εἶμεν], αὐτὸν δ' ἐν μηδενί. εἰ γὰρ ἐν τινὶ τόπῳ ἔσται καὶ ὁ τόπος πάλιν αὐτὸς ἐν ἑτέρῳ, καὶ τοῦτο μέχρις ἀπείρου συμβασιῖται. ἀνάγκα τοίγαρ οὖν τὰ μὲν ἄλλα ἐν τόπῳ ἦμεν [εἶμεν], τὸν δὲ τόπον ἐν μηδενί ἀλλ' οὕτως πότε τὰ ὄντα, ὥσπερ καὶ τὰ πέρατα ποτὶ τὰ περατούμενα. ὁ γὰρ τῷ παντὸς κόσμῳ τόπος, πέρας ἀπάντων {τῶν} ὄντων ἐντὶ. [SIMP. in Cat. 8.363.22–27]

no da ponajprije postoji prostor za bića, jer je mislio, kao i puk, da sve postoji negdje i na nekome mjestu.«

Kao treće navodi Zenonovu dvojbu: »Jer Zenonova dvojba iziskuje nekakvo obrazloženje. Ako je, naime, svako biće na nekome mjestu, bjelodano je i to da će i mjesto [za mjesto] biti negdje i tako [ide] dalje do u beskonačno.«¹² Zenon je, dakle, προσηρόρηκε »prije postavio pitanje«.

A zastupatelji praznine – Leukip, Demokrit, Hesiod i običan puk – pretekli su ih glede mjesta, jer da ono sadrži bića. Kako, dakle, može biti istinita tvrdnja da nije bilo ničega o mjestu – bilo kao prije postavljeno pitanje ili kao prije stečen uviđaj? No, još je važniji tu Arhita: ne samo da je od njega Aristotel posudio cijeli nauk, nego i pojedine riječi; ponešto njegovo o toj stvari iznosi Simplicije, u *Komentarima uz Kategorije*; ovo su pak riječi samoga Arhite: »Budući, naime, da se sve što se giba u nekome mjestu giba, bjelodano je da mora biti pri ruci mjesto¹³ u kojem će pokrećuće ili trpeće¹⁴ biti; a možda je to i prije [247] svih stvari, budući da sva bića ili jesu u mjestu, ili ne bez mjesta.« Pa opet: »Osobitost je mjesta, dakako, da su u njemu druge stvari, a samo nije ni u čemu. Jer bude li u nekome mjestu, pa to mjesto opet u nekome drugome, to će ići naprijed sve do beskonačnoga. Nužno je, dakle, da druge stvari budu u mjestu, mjesto pak ni u čemu, nego onako prema bićima kao međa prema određenome; jer, svesvjetsko je mjesto međom svima bićima.«¹⁵ Iz tih je, dakle, riječi očividno kako je lažna ona tvrdnja da drugi nisu pitanje ni

¹² ARIST. Ph. 209a23–25: ἡ γὰρ Ζήνωνος ἀπορία ζητεῖ τινὰ λόγον· εἰ γὰρ πᾶν τὸ ὄν ἐν τόπῳ, δῆλον ὅτι καὶ τοῦ τόπου τόπος ἔσται, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον [πρόεισι]. Ovdje Petrić drukčije povezuje pa dobiva nejasnije: τοῦτο ποῦ.

¹³ *subesse* je glagol koji je relativan sa *substantia*: *substantia subest*. To bi značilo da je za Petrića mjesto supstancija.

¹⁴ Pročitano *passum* prema grčkome predlošku.

¹⁵ U grčkome je tu dual, zbog toga što se svijet sastoji od sublunarnog i supralunarnog dijela, koji su supstancijalno različiti.

ex his aliis ipsius verbis:¹²⁶ *Dicunt sane omnes esse aliquid locum, quid vero sit, iste solus tentavit dicere. Plato id autem in Parmenide, in quo omnes fere loci eas condiciones, quas Aristoteles initio 4. cap. requisivit, explicavit.*

- 5 Sunt autem hae septem condiciones:¹²⁷ *I. Requiritur vero locum esse primum ambiens id cuius locus est. II. Et nihil rei esse. III. Ad haec primum locum nec minorem nec maiorem. IIII. Praeterea seiungi a singulis et separari. V. Ad haec omnem locum habere sursum et deorsum. VI. Et ferri natura et manere in propriis locis singula corpora. VII.*
- 10 *Et hoc facere vel sursum vel deorsum.* Plato autem libro quo diximus, prima hypothesis, aliam rem agens, de uno scilicet disputans, cum conclusisset nec circulare, nec rectum esse, nec partes habere, infert quoque, unum nullibi esse, rationemque affert:¹²⁸ *Neque enim in alio, neque in se fuerit.* Hanc divisionem Aristoteles
- 15 *capite 3. aliis verbis transumpsit:*¹²⁹ *Dubitaverit vero quispiam an etiam ipsum quid in se ipso possit esse, vel nihil? Sed omnia vel nullibi, vel in alio.* Quid autem sit in alio esse, quae fuit Aristotelis prima hypothesis, subdit Plato:¹³⁰ *In alio sane existens circulo ambiat id, quod sub ipso fuerit et undequaque ipsum continget multis partibus.*
- 20 *Nam quod prius dixerat circulo, exponit πολλαχού, πολλοῖς, πολλαχῆ pro undequaque.* Contactum autem hunc etiam Aristoteles tetigit:¹³¹ *Quando divisum fuerit et contingens.*

¹²⁶ λέγουσι μὲν γὰρ ἅπαντες εἶναι τι τὸν τόπον, τί δ' ἐστίν, οὗτος μόνος ἐπεχείρησεν εἰπεῖν. [ARIST. Ph. 209b.16–17]

¹²⁷ Ἀξιοῦμεν δὲ τὸν τόπον εἶναι πρῶτον μὲν περιέχον ἐκεῖνο οὐ τόπος ἐστί. καὶ μηδὲν τοῦ πράγματος <εἶναι>. ἔτι δὲ τὸν πρῶτον <τόπον> μὴδ' ἐλάττω μὴδὲ μείζω. ἔτι ἀπολείπεσθαι ἐκάστου καὶ χωριστόν. πρὸς δὲ τούτοις πάντα τόπον ἔχειν τὸ ἄνω καὶ κάτω, καὶ φέρεσθαι φύσει καὶ μένειν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ἕκαστον τῶν σωμάτων. τοῦτο δὲ ποιεῖν ἢ ἄνω ἢ κάτω. [ARIST. Ph. 210b.34–211a.6]

¹²⁸ οὔτε γὰρ ἐν ἄλλῳ οὔτ' ἐν ἑαυτῷ εἶη. [PLATO Prm. 138a2–3]

¹²⁹ ἀπορήσειε δ' ἂν τις, ἄρα καὶ αὐτό τι ἐν ἑαυτῷ ἐνδέχεται εἶναι, ἢ οὐδέν, ἀλλὰ πᾶν [πάντα] ἢ οὐδαμοῦ ἢ ἐν ἄλλῳ. [ARIST. Ph. 210a.25–26]

¹³⁰ ἐν ἄλλῳ μὲν ὧν κύκλω που ἂν περιέχοιτο ὑπ' ἐκείνου ἐν ᾧ ἂν εἶη, καὶ πολλαχού ἂν αὐτοῦ ἀπτοῖτο πολλοῖς. [PLATO Prm. 138a3–5]

¹³¹ ὅταν δὲ διηρημένον ἢ καὶ ἀπτόμενον, [ARIST. Ph. 211a.31]

prije postavili ni prije dobro riješili; to će biti jasno i iz ovih drugih njegovih riječi: »Kažu, naime, doista svi da mjesto jest nešto, što bi pak ono bilo, pokušao je reći samo on« – Platon: u *Parmenidu*, naime, gdje je razložio gotovo sve one uvjete mjesta što ih je Aristotel zahtijevao na početku 4. poglavlja. 5

A to su ovih sedam uvjeta: »Zahtijevamo pak da mjesto, kao prvo, obaseže ono čemu je mjestom; 2. da nije nikakva stvar; 3. k tomu da je mjesto prvo, ni veće ni manje; 4. osim toga da je razdvojivo od svake pojedine stvari i odvojivo; 5. uz to da svako mjesto ima gore i dolje; 6. da se pojedina tijela gibaju i miruju u vlastitim mjestima; 7. i da to čine prema gore ili prema dolje.« 10
A Platon u knjizi koju smo spominjali, u prvoj pretpostavci, baveći se drugom stvari, tj. raspravljajući o jednome, nakon što je bio zaključio da jedno nije ni kružno niti pravocrtno, niti da ima dijelove, zaključuje također da ono nije nigdje te navodi razlog: 15
»Ne može, naime, biti niti u drugome niti u sebi.« Tu je podjelu Aristotel preuzeo u 3. poglavlje drukčijim srokom: »Mogao bi se pak gdjetko naći u dvoumici je li i samo ono nešto – ili nije ništa – kadro biti u samome sebi? Nego je sve ili nigdje ili u drugome.« 20
Što bi pak bilo »biti u drugome«, kako je glasila Aristotelova prva predmnijeva, pojašnjuje Platon: »Opstojeće u drugome u neku bi ruku bilo kružno obavijano onim što bi se pod njim našlo i odatud bi uza nj prijanjalo mnogim dijelovima.« Ono, naime, što je prije bio rekao kao »kružno«, on izlaže s *πολλαχού, πολλοῖς, πολλαχῆ*, za: 'odasvuda'. Toga se pak dodira dotaknuo također 25
Aristotel: »Kada odijeljeno bude, a skupa se dodirujući [...].«

ZA FILOZOFIJU

Secundam vero condicionem, locum scilicet nihil esse rei locatae, Plato ita dixerat:¹³² *Num non aliud quid fuerit ipsum continens, aliud vero contentum?* Esse autem locum locato aequalem, quod Aristoteles dixit, nec minorem, nec maiorem, sed aequalem:
 5 *In eodem enim extrema contingentium,*¹³³ vel a Platónico contactu iam dicto, vel a contraria Platonis assertionem. Nam continens esse maius contento asseruerat:¹³⁴ *Quod vero in toto sit, nonne ex aequo uni per totum ipsum extensa fuerit, vel continens ipsum? Clarum sane. An non ex aequo existens parvitas uni aequalis ipsi fuerit, continens*
 10 *vero maior?* Qui affirmat, quod extensio per totum aliquod aequalis sit illi, pro spacio locum innuens aequum esse. Continens vero sit maius contento. Quae assertio verior forte fuerit, quam Aristotelica. Cuius quarta hypothesis a secunda non differt, vel ab ea pendet. Cum enim locus aliud sit a locato, necesse est ea
 15 separari.

Quinta autem non est ex Platone, sed falsa videtur; nam in sphaeris caelestibus omnibus, quae longe maxima sunt orbis pars, a prima contentis et in ea veluti in loco sitis vel primo vel per aliam, nihil est sursum, nihil deorsum. Nec minus falsa apparet in loco hoc nostrate, nam loci mei deorsum est ad pedes, sursum ad caput. Pilei quod in capite gero, deorsum est quod mihi sursum et quod mihi deorsum, terrae sursum, quam rem ipse quoque agnovit cum scribit:¹³⁵ *Utcunque vertamur, fit ut idem saepe dexterum et sinistrum sit.* Sed quod adit:¹³⁶ *In natura vero*

¹³² οὐκοῦν ἕτερον ἂν τί εἴη αὐτὸ τὸ περιέχον, ἕτερον δὲ τὸ περιεχόμενον. [PLATO Prm. 138b2–3]

¹³³ ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ τὰ ἔσχατα τῶν ἀπτομένων. [ARIST. Ph. 211a.33–34]

¹³⁴ Τί δ' εἰ [ἂν] ἐν ὄλῳ ἐγγίγνοιτο οὐχὶ ἢ ἐξ ἴσου ἂν τῷ ἐνὶ δι' ὅλου αὐτοῦ τεταμένη εἴη ἢ περιέχουσα αὐτό; δῆλον δὲ, ἄρ' οὐκ {οὔν} ἐξ ἴσου μὲν οὔσα ἢ σμικρότης τῷ ἐνὶ ἴσῃ ἂν αὐτῷ εἴη, περιέχουσα δὲ μείζων; [PLATO Prm. 150a3–6]

¹³⁵ ὅπως ἂν στραφῶμεν, γίνεται. διὸ ταυτὸ πολλάκις δεξιὸν καὶ ἀριστερόν [ARIST. Ph. 208b.16–17]

¹³⁶ ἐν δὲ τῇ φύσει διώρισται χωρὶς ἕκαστον. οὐ γὰρ ὅ τι ἔτυχεν ἄνω ἐστίν. ἀλλ' ὅπου φέρεται τὸ πῦρ καὶ τὸ κοῦφον· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κάτω οὐχ ὅ τι ἔτυχε, ἀλλ' ὅπου τὰ ἔχοντα βάρους καὶ τὰ γεηρά. ὡς οὐ τῇ θέσει διαφέροντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ δυνάμει. [ARIST. Ph. 208b.18–22]

Drugi pak uvjet, tj. da mjesto nije ono smješteno, Platon je ovako bio izrekao: »Ne bi li jedno nešto bilo sadržavajuće, drugo pak ono sadržavano?« Ono što je Aristotel rekao da je mjesto jednako u nj smještenomu, ni manje ni veće, nego jednako: »Jer, u istome jesu skrajnje točke stvari skupa se dodirujući«, ili je od već rečenoga Platonova dodira ili od suprotne Platonove tvrdnje: bijaše naime, ustvrdio da je sadržavajuće veće od sadržavanoga: »Neka bi pak nastajala unutar cijeloga: ne bi li ona – jednako kao i ono jedno – bila protezana kroza sve ono cijelo? Ili ga obuhvaćala? Jasno, doista. Ne bi li na isti način opstojeća malenost bila jednaka tom istom jednomu, sadržavajući ga pak veća od njega.« On tvrdi da je protežnost po nečemu cijelomu tom cijelomu jednaka, htijući reći kako nije prostor nego mjesto jednako, a da je sadržavajuće veće od sadržavanoga; ta bi tvrdnja mogla biti istinitija od Aristotelove. Njegova se četvrta pretpostavka ne razlikuje od druge, ili pak od ove zavisi. Budući da je mjesto drugo nego smješteno, nužno je to dvoje razdvajati.

Peti pak [uvjet] nije iz Platona, ali je, čini se, neistinit: jer, u svima nebeskim okruglinama – a one su daleko najveći dio svjetskoga kruga – sadržanima u prvoj i u nju položenima kao u mjesto prvenstveno, a ne kroz neku drugu, nema gore i nema dolje. Ne manje neistinitom pokazuje se ona na ovome mojemu mjestu: jer u mojem položaju dolje je kod nogu, a gore kod glave; kapi koju nosim na glavi »dolje« je ono što je meni 'gore', a ono što je meni 'dolje' tlu je gore. Tu je stvar i sam priznao kad piše: »Kako god se okrenemo, biva da nerijetko isto bude i desno i lijevo.« Ali ovo što nadodaje: »U prirodi je pak svako od toga zasebno odre-

determinatum est seorsum unumquodque, [248] non enim quodlibet sursum est, sed quo fertur ignis et leve. Similiter vero et deorsum non quodlibet, sed quo habentia gravitatem et terrestria, tanquam non positione differentia solum, sed etiam potentia.

5 Sed feratur lapis deorsum recta linea et cadat in ignem in terra positum, a quo flamma vel fumus eadem lapidis linea ascendat, ad mediam eam lineam, quae in medio lapidi deorsum fuit, flammae sursum; neque ideo videtur natura et potentia ille locus sursum et deorsum esse simul. Adde quod haec locorum
10 deorsum et sursum a motu corporum gravium et levium definitio, videtur quiescentibus corporibus in superficie terrae locum abnegare. Sed si revera sursum est lunae concavum et deorsum orbis centrum, ut 2. capite 1. *De caelo* affirmavit, reliqua loca omnia non φύσει καὶ δυνάμει, *natura et potentia*, sed θέσει, *positione* sursum et deorsum habebunt. Quare quinta hypothesis, quae
15 omni loco duo haec, sursum et deorsum, tribuit, vel positione vera erit, vel natura et potentia falsa.

Non minus falsa etiam 7. est in eo:¹³⁷ *Et hoc facere vel sursum vel deorsum, scilicet et:*¹³⁸ *Et natura ferri et manere in propriis locis singula corpora.* Id enim solis levibus et gravibus convenit. Sex-
20 tam vero, quae vera est, *omnia corpora natura ad proprios locos ferri vel in iis manere*, Plato ante Aristotelem docuit in *Timaeo* de ignis in aerem atque huius in aquam mutatione loquens:¹³⁹ *Si vero in haec coeat^{xiv} aliorum, cuius generum adversetur, dissolvi non ces-*

¹³⁷ τοῦτο δὲ ποιεῖν, ἢ ἄνω ἢ κάτω. [ARIST. Ph. 211a.5–6]

¹³⁸ καὶ φύσει φέρεσθαι καὶ μένειν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ἕκαστον τῶν σωμάτων. [ARIST. Ph. 211a.4–5]

¹³⁹ ἂν [ἂν] δ' εἰς ταῦτα ἴη [ταῦτα ἦ] καὶ τῶν ἄλλων τι [τινὶ] συνιὼν γενῶν μάχεται, λυόμενα οὐ πάυεται, πρὶν ἢ παντάπασιν ὠθούμενα καὶ διαλυθέντα [διαλυθὰ ὄντα] ἐκφύγοι [ἐκφύγη] πρὸς τὸ συγγενές, ἢ νικηθέντα [κινηθέντα], ἐν ἐκ πολλῶν ὁμοίων τῷ κρατήσαντι γενόμενον, αὐτοῦ σύννοικον μένη. καὶ δὴ καὶ κατὰ ταῦτα παθήματα διαμείβεται τὰς χώρας ἅπαντα· διέστηκεν γὰρ τοῦ γένους ἑκάστου τὰ πλήθη κατὰ τόπον ἴδιον, διὰ τὴν τῆς δεχομένης κίνησιν. τὰ δὲ ἀνομοιούμενα {ἑκάστοτε ἑαυτοῖς, ἄλλοις δὲ ὁμοιούμενα}, φέρεται διὰ τὸν σεισμόν πρὸς τὸν ἐκείνων οἷς ἂν ὁμοιωθῆ τόπον. [PLATO Ti. 57b4–6]

^{xiv} Del. vel

đeno; [248] 'gore', naime, nije bilo što, nego ono kamo streme oganj i ono lagano. A slično ni 'dolje' nije bilo što, nego je to ono kamo stvari što imaju téžu i zemljovite su, kao drukčije ne samo položajem nego i potencijalno.«

Nego, neka se kamen ustremi prema dolje, pravocrtno, i 5
neka padne u oganj na zemlju položen, iz njega neka se plamen
ili dim uspinje k istoj crti kao i kamen, po sredini one crte što je
posred kamena bila dolje, a plamena prema gore: pa se zbog toga
ipak ne čini da je po naravi i potencijalno dotično mjesto »gore«
i »dolje« u isti mah. Pridodaj tome da se čini kako to određenje 10
gornjih i donjih mjesta iz gibanja teških i lakih tijela odriče mjesto
mirujućim tijelima na Zemljinoj površini. Međutim, ako je uistinu
»gore« udubljeni Mjesečev krug, a dolje središnjica svijeta, kao
što je ustvrdio u 2. poglavlju 1. knjige *O nebu*, sva ostala mjesta
ne će φύσει καὶ δυνάμει »po naravi i potencijalno«, već θέσει, 15
»dogovorno« imati svoje 'gore' ili 'dolje'. Stoga će peta pret-
postavka, koja svakomu mjestu pridaje ovo dvoje – gore i dolje
– biti ili istinita dogovorno ili po naravi i potencijalno lažna.

Ništa manje nije kriva ni ona 7., u ovome: »I to čini ili pre-
ma gore ili prema dolje,« tj. »I po naravi da stremi i da miruje u 20
vlastitim mjestima svako od tijela«. To, naime, priliči samo lakim
i teškim tijelima. Šestu pak – koja je istinita – da sva tijela po
naravi streme k vlastitim mjestima ili da u njima miruju, Pla-
ton je prije Aristotela naučavao u *Timeju*, govoreći o mijenjanju
ognja u zrak i zraka u vodu: »Ako pak na tē naiđu pa se s kojim 25
god od inih rodova sukobe, ne prestaju se raspadati prije nego,

ZA FILOZOFIJU

sant antea, quam omnino impulsas, cum dissolubilia sint, effugiant ad cognatum; vel mota, unum ex multis simile vincenti factum, cum eo cohabitent. Et sane secundum has passiones permulent regiones omnia, distant enim cuiusque generis multitudines per loca propria ob motum
 5 suscipientis. Dissimilia vero quae sunt feruntur ob concussionem ad locum illorum quibus simile factum fuerit. In quibus verbis et simplicia et mixta corpora et elementa asserit: πάντα ἄνω καὶ κάτω μεταφέρεσθαι^{xv} ad proprios ipsorum locos.

Sed locum esse ambientis superficiem ut Aristoteles definit,
 10 Plato libro eodem docuerat:¹⁴⁰ Sed enim continens terminus fuerit. Quod etiam Archytas allatis iam verbis docuerat.

Ita omnis de loco Aristotelis doctrina in Archytae ac Platonis libris sparsa, ab eo in unum collecta, propria sua sibi et suis omnibus, falso visa est. Nec minus sex loci differentiae, quas tot
 15 locis repetit, Platoni prius ostensae sunt; qui in *Timaeo* ita scripsit:¹⁴¹ Sex omnes motus habens etenim in ante et retro et rursus in dextra et sinistra, sursum et deorsum et quaqua versum secundum sex locos errantia procedunt.

VACUUM

20 Dogma vero aliud de vacuo, quod Leucippus et Democritus asseruerant esse in rerum natura, Aristoteles vero negat esse, eamque negationem longa disputatione adstruit, veterum philosophantium fuerat. Nam Plato in *Timaeo*: Et vacuum regionem nullam sinit linqui.¹⁴² Timaeus quoque Locrus:¹⁴³ Nullo vacuo in natura

¹⁴⁰ ἀλλὰ μὴν τό γε περιέχον πέρας ἂν εἴη. [PLATO Prm. 145a1]

¹⁴¹ τὰς ἐξ ἀπάσας κινήσεις ἔχον, εἷς τε γὰρ τὸ πρόσθεν καὶ ὀπίσθεν καὶ πάλιν εἰς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κάτω τε κ' ἄνω καὶ πάντα κατὰ τοὺς ἐξ τόπους πλανώμενα προῆειν πλανώμενη προῆει. [PLATO Ti. 43b2–5]

¹⁴² καὶ κενὴν χώραν οὐδεμίαν ἐᾷ λείπεσθαι. [PLATO Ti. 58a7]

¹⁴³ μηδενὸς μὲν κενοῦ [κενεῶ] ἐν τᾷ [τῷ] φύσει ἐόντος, [TI. LOCR. Fragm. 220.20–21]

^{xv} om. Latine

posve odgurnute, budući raspadljive, ne izbjegnu k sebi srodnima; ili pokrenute, nakon što jedno od mnogih postane slično onomu koje nadjača, ostanu s njime skupa prebivati. I dakako da shodno tim trpnjama sve razmjenjuje prostore: jer udaljena su jedna od drugih svakoga pojedinoga roda mnoštva po vlastitim mjestima, zbog gibanja primajućega. Što je pak različito, zbog sudaranja stremlji k mjestu onih stvari kojima postane slično.« U tim riječima o jednostavnim i mješovitim tijelima te o elementima tvrdi: πάντα ἄνω καὶ κάτω μεταφέρεσθαι, »sve se premješta prema gore i prema dolje k svojim vlastitim mjestima.«

No, da je mjesto površina obuhvaćajućega, kao što Aristotel određuje, Platon je bio naučavao u istoj knjizi: »No dakako da bi sadržavajuće međom bilo.« To je i Arhita, ovdje već navedenim riječima, bio naučavao.

Tako se sav Aristotelov nauk o mjestu – u Arhitinim i Platonovim knjigama rasut a u njega u jedno skupljen – i njemu samomu i svima njegovima pogrešno činio njegovim vlastitim. I isto tako je onih šest razlika mjesta, koje on na tolikim mjestima ponavlja, Platon prije pokazao; on je u *Timeju* ovako zapisao: »Imajući svih šest gibanja, i prema naprijed, naime, i prema natrag, pa opet na desno i na lijevo te gore i dolje i svakamo prema onih šest mjesta kamo lutalice zvijezde napreduju.«

PRAZNINA

Drugi pak nauk o praznini, za koji su Leukip i Demokrit tvrdili da postoji u prirodi, dok Aristotel niječe da postoji, i dograđuje to nijekanje dugim pretresanjem, prije je bio naukom starih mudroznanaca. Platon će, naime, u *Timeju*: »A da ijedan prostor bude ostavljan prazan – toga ne dopušta.« Također i Timej Lokranin: »Budući da nikakva praznina ne opstoji u prirodi [...].« A

existente. Et Plutarchus primi libri *Placitorum* capite 18.:¹⁴⁴ *A Thalete physici omnes usque ad Platonem vacuum reiecerunt. Empedocles: Nihil universi vacuum existit, neque redundans. Quod etiam historia Aëtii philosophica testata est, etiamsi corrupte in ea legatur:*
 5 Οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου καὶ οἱ φυσικοὶ πάντες μέχρι Πλάτωνος ἐν τῷ κοσμῷ κενὸν εἶναι pro κενὸν οὐκ εἶναι λέγουσι. *Pythagorei et physici omnes usque ad Platonem in mundo vacuum non esse dicunt. Sed doctrina haec Aegyptiorum^{xvi} quoque fuerat. Hermes in Catholico: μόνον δὲ τὸ μὴ ὄν ἐστὶ καὶ ξένον τῆς ὑπάρξεως,*
 10 τὸ γὰρ ὑπάρχον κενὸν οὐδέποτε γενέσθαι δύναται. *Solum vero non ens vacuum est, forinsecum ab existentia. Nam existens vacuum nunquam fieri potest. Quod vero neque extra mundum sit capite 9. primi De caelo Aristoteles dixit. Aëtius Platoni adscribit, atque is ipse cum Plutarcho Aristotelem in contradictionem adducunt.*
 15 Nam hic eodem capite de vacuo: [249]¹⁴⁵ *Aristoteles tantum esse vacuum extra mundum, ut caelum respiret, esse enim ipsum igneum.*

Et libro 2. cap. 9.:¹⁴⁶ *Aristoteles dixit esse vacuum. Aëtius itidem ita scripsit:*¹⁴⁷ *Aristoteles vero tantum esse vacuum extra caelum, ut hoc in illud respiret, intus enim esse locum igneum. Quod cum sit contrarium ei, quod tum 4. Physico tum 1. De caelo continetur, necesse est lectum ab his viris fuisse in aliis Aristotelis libris, qui ad nostram aetatem non pervenerunt, atque hac re duo argui: alterum quod primo tomo tetigimus hosce libros supposititiorum suspicionem subire, alterum quod, si utriusque legitimi Aristotelis libri sint, contradictionem continere manifestam atque ideo argumento esse*
 25 *Aristoteli ante obitum suos libros non fuisse castigatos.*

¹⁴⁴ οἱ ἀπὸ Θάλεω φυσικοὶ πάντες μέχρι Πλάτωνος τὸ κενὸν ἀπέγνωσαν. Ἐμπεδοκλῆς. οὐδέν τι τοῦ παντός κενὸν πέλει οὐδὲ περισσόν. [Ps.-PLUT. Placit. 883.E.9–F.3]

¹⁴⁵ Ἀριστοτέλης τοσοῦτον εἶναι τὸ κενὸν ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ὥστε ἀναπνεῖν τὸν οὐρανόν. εἶναι γὰρ αὐτὸν πύρινον. [Ps.-PLUT. Placit. 883.F.9–10]

¹⁴⁶ Ἀριστοτέλης ἔλεγεν {μηδέν} εἶναι κενόν. [Ps.-PLUT. Placit. 888.A.5]

¹⁴⁷ Ἀριστοτέλης δὲ τοσοῦτον εἶναι κενὸν ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε ἀναπνεῖν εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν. ἐνδοθεν γὰρ εἶναι τόπον πύρινον. [Ps.-GAL. Hist. Phil. 30.6–7]

^{xvi} corr. ex Aegyptiorum

Plutarh u 18. poglavlju prve knjige *Stavovā*: »Od Tala na dalje svi filozofi prirode do Platona odbacivali su prazninu. Empedoklo: ništa prazno ne postoji u sveukupnosti, a ni zališno.« To je posvjedočila i Aetijeva povijest filozofije, premda se u njoj neispravno čita: Οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου καὶ οἱ φυσικοὶ πάντες μέχρι Πλάτωνος ἐν τῷ κόσμῳ κενὸν εἶναι¹⁶ umjesto κενὸν οὐκ εἶναι λέγουσι, »Pitagorovci i svi filozofi prirode sve do Platona tvrde da u svijetu postoji prazno«, umjesto »da ne postoji«. No, to je bio također i egipatski nauk; Hermes u *Sveopćem govoru*: μόνον δὲ τὸ μὴ ὄν ἐστὶ καὶ ξενὸν τῆς ὑπάρξεως, τὸ γὰρ ὑπάρχον κενὸν οὐδέποτε γενέσθαι δύναται.¹⁷ »Tek je pak nebiće praznina i izvanjsko opstojnosti; jer opstojeća praznina nikad ne može nastati.« Da je pak ne može biti ni izvan svijeta – Aristotel je rekao u 9. poglavlju prve knjige *O nebu*; Aetije to pripisuje Platonu, te on sâm skupa s Plutarhom dovodi Aristotela u proturječje; piše, naime, u istom poglavlju o praznini: [249] »Aristotel tvrdi kako izvan svijeta praznina postoji tolika da nebo diše; ono samo je, naime, ognjeno.«

A u 9. poglavlju 2. knjige: »Aristotel reče da opstoji praznina.« Aetije je isto tako zapisao: »Aristotel pak da je praznine izvan neba toliko te ovo u nju diše; u njemu, naime, da je mjesto ognjevito.« Budući da je to suprotno onomu što se nalazi koliko u 4. knjizi *Fizike* toliko i u 1. *O nebu*, neminovno su dotični muževi to pročitali u drugim Aristotelovim knjigama, koje nisu prispjele do našeg doba, i da se iz toga zaključuje dvoje: prvo ono čega smo se dotaknuli u prvom svesku – to kako dotične knjige podliježu sumnji da su podmetnute; drugo, ako su obje knjige vjerodostojno Aristotelove, da u njima ima bjelodano proturječje, pa je stoga to dokazom da Aristotel prije smrti svoje knjige nije dotjerivao.

¹⁶ Krivo atribuirano. Citat se čita kod Pseudo-Galena: *De historia philosophica* 30.2–3 Οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου καὶ οἱ φυσικοὶ πάντες μέχρι Πλάτωνος ἐν τῷ κόσμῳ κενὸν εἶναι λέγουσιν. Kod Pseudo-Plutarha (Placita 883.E.9–883.F.1) čitamo onu tezu: Οἱ ἀπὸ Θάλεω φυσικοὶ πάντες μέχρι Πλάτωνος τὸ κενὸν ἀπέγνωσαν.

¹⁷ Citat je prema izdanju kojim se služimo (v. Bibliografiju) znatno različit: *Logos katholikos <intercidit titulus>* 10.3–5: οὐδὲ ἐν τῶν ὄντων ἐστὶ κενὸν τῷ τῆς ὑπάρξεως λόγῳ· τὸ δὲ ὄν οὐκ ἂν ἠδύνατο εἶναι ὄν, εἰ μὴ μεστὸν τῆς ὑπάρξεως ἦν· [...].

TEMPUS

Tempus, quamvis Aristoteles proluxa sit disceptatione prosecutus, medullas tamen omnes ipsius ex Archyta transtulit. Cuius fragmentum quoddam Simplicius categoria *quando* affert.

5 Quod cum liceat cuique cum tota Aristotelis tractatione conferre, attamen huc praecipua quaedam afferemus. Aristoteles initio statim eius tractationis ita habet:¹⁴⁸ *Quod quidem omnino non est, vel vix, vel exiliter.* Archytas ita protulit:¹⁴⁹ *Quare tempus vel omnino non est, vel exiliter et vix est.* Rursus Aristoteles:¹⁵⁰

10 *Namque ipsius hoc quidem factum est et non est, hoc vero futurum est et nondum est.* Archytas autem:¹⁵¹ *Cuius quidem praeteritum non amplius est, futurum autem nondum est.* Quibus subdit:¹⁵² *Quomodo existit hoc secundum veritatem?* Aristoteles:¹⁵³ *Quod vero ex non entibus est compositum, impossibile videatur continere unquam*

15 *essentiam.* Et quod Aristoteles:¹⁵⁴ *Clarum quod non est sine motu et mutatione tempus.*, ab Archyta dictum fuerat:¹⁵⁵ *Nec motus quando nunc, non aderat.* Et quod Aristoteles:¹⁵⁶ *Quia magnitudo sit continua, etiam motus est continuus et propter motum etiam tempus,*

¹⁴⁸ ὅτι μὲν οὖν {ἦ} ὅλως οὐκ ἔστιν ἢ μόλις [μόγις ἦ] ἀμυδρῶς, [ARIST. Ph. 217b.32–33]

¹⁴⁹ διόπερ ὁ χρόνος ἦτοι τὸ παρὰπαν οὐκ ἔστι [ἐντί], ἢ ἀμυδρῶς καὶ μόλις ἔστι [ἐντί]. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 30.13–14]

¹⁵⁰ τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ γέγονε καὶ οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μέλλει καὶ οὐπω ἔστι. [ARIST. Ph. 217b.33–34]

¹⁵¹ οὗ γὰρ τὸ μὲν παρεληλυθὸς οὐκέτι ἔστι [ἐντί], τὸ δὲ μέλλον οὐπω ἔστι [ἐντί]. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 30.14–15]

¹⁵² πῶς γὰρ ἂν ὑπάρχοι τοῦτο κατ' ἀλήθειαν; [Ps.-ARCHYT. Fragm. 30.16]

¹⁵³ τὸ δ' ἐκ μὴ ὄντων συγκείμενον ἀδύνατον ἂν {εῖναι} δόξειε μετέχειν [κατέχειν] οὐσίας. [ARIST. Ph. 218a.2–3]

¹⁵⁴ φανερόν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς ὁ χρόνος [ARIST. Ph. 218b.33–219a.1]

¹⁵⁵ οὐ δὲ κίνασις, ὅποτε τὸ νῦν οὐ παρῆν· [Ps.-ARCHYT. Fragm. 30.8]

¹⁵⁶ διὰ γὰρ {τὸ} τὸ μέγεθος εῖναι συνεχές καὶ ἡ κίνησις ἔστι συνεχής, διὰ δὲ τὴν κίνησιν καὶ ὁ χρόνος· [ARIST. Ph. 219a.12–13]

VRIJEME

Premda se Aristotel vremenom bavio u poširoku pretresanju, ipak je sve njemu sržno prenio iz Arhite. Stanovit njegov ulomak Simplicije donosi kao najviši rod bića »kad«. Iako je svakomu na 5 volju uspoređivati ga s ukupnim Aristotelovim raspravljanjem, ipak ćemo ovamo prinijeti neke osobite stvari. Aristotel, odmah na početku rasprave o njemu ima ovako: »Njega doduše uopće nije ili ga je jedva, ili na oskudan način.« Arhita je ovako obzna- 10 nio: »Stoga vrijeme ili posvema nije ili jest na oskudan način i jedva.« Opet Aristotel: »Jer, od njega je ovo zaista bilo i sad nije, a ono će biti i još nije.« Arhita pak: »Njegova prošlost više nije, a budućnost još nije.« Tomu nadodaje: »Na koji način to opstoji uistinu?« Aristotel: »Činilo bi se pak nemogućim da ono što je 15 sastavljeno od nebića sadrži ikad bit.« I ono što je Aristotel rekao – »Jasno je da vrijeme ne postoji bez gibanja i promjene,« – Arhita je ovako bio rekao: »Ni gibanja kad 'sad' tu ne bijaše.« A što Aristotel kaže: »Budući da je veličina neprekidna, i gibanje je neprekidno a zbog gibanja i vrijeme,« Arhita to ovako: »Vrijeme

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Archytas ita:¹⁵⁷ *Continuum ergo tempus et non discretum, ut numerus. Et mox:*¹⁵⁸ *Linea et spatium et locus continuum. Quae toties toto 2. De motu Aristoteles usurpavit et tractatu de tempore.*

Cuius temporis etiam definitio Archytia est, quam Simplicius
5 ex eo ita transcripsit:¹⁵⁹ *Quod tempus est motus cuiusdam numerus, vel etiam universaliter, intervallum universi naturae. Secundum hoc membrum Philo Iudaeus libro De mundo usurpavit, prius vero, Aristoteles, adiiciens tantum secundum prius et posterius. Quod sane numeri ipsa natura fert per se, nihilque fuit arduum illi in-*
10 *vento, hoc natura consequens addere.*

Illud quoque quod est apud Aristotelem:¹⁶⁰ *Etenim punctus et continet quodam modo longitudinem et terminat, est namque huius quidem principium, illius vero finis, Archytium fuerat:*¹⁶¹ *Sicuti lineae recte fractae punctus, circa quem fractio, principium sit alterius lineae,*
15 *terminus autem alterius. Aristoteles: Ipsum vero nunc est continuitas temporis, ut dictum est, continet enim tempus praeteritum et futurum et omnino terminus temporis est. Est enim huius quidem principium, illius vero finis.*¹⁶² *Archytas:*¹⁶³ *Atque ita semper coniungit ipsum*

¹⁵⁷ συνεχῆς δὲ [οὖν] ὁ χρόνος καὶ οὐ διωρισμένος ὡσπερ ἀριθμὸς. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 30.1–2]

¹⁵⁸ γραμμὴ δὲ καὶ χωρίον καὶ τόπος συνεχῆς. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 30.4–5]

¹⁵⁹ ὅτι ἐστὶ [ἐντὶ] ὁ χρόνος κινασίος τινος ἀριθμὸς. ἢ καὶ καθόλου διάστημα τᾶς τοῦ [τῶ] παντὸς φύσιος [SIMP. in Cat. 8.350.11–12]

¹⁶⁰ καὶ γὰρ ἡ στιγμή καὶ συνέχει πῶς τὸ μῆκος καὶ ὀρίζει. ἐστὶ γὰρ τοῦ μὲν ἀρχῆ τοῦ δὲ τελευτῆ. [ARIST. Ph. 220a.10–11]

¹⁶¹ ὡσπερ καὶ γραμμᾶς εὐθείας κλασθείσας, τὸ σημεῖον περὶ ὃ ἀκλάσις, ἀρχὰ μὲν γίνεται τᾶς ἐτέρας γραμμᾶς, πέρας δὲ τᾶς ἐτέρας. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 29.20–30.1]

¹⁶² τὸ δὲ νῦν ἐστὶ συνέχεια χρόνου, ὡσπερ ἐλέχθη, συνέχει γὰρ τὸν χρόνον τὸν παρεληλυθότα [παρελθόντα], καὶ ἐσόμενον, καὶ <ὅλως> πέρας χρόνου ἐστίν. ἐστὶ γὰρ τοῦ μὲν ἀρχῆ, τοῦ δὲ τελευτῆ [ARIST. Ph. 222a.10–12]

¹⁶³ καὶ οὕτως αἰεὶ συνάπτει τὸ νῦν συνεχῶς, ἄλλο καὶ ἄλλο γινόμενον καὶ φθειρόμενον, κατὰ μέντοι γε τὸ εἶδος τὸ αὐτό. πᾶν γὰρ τὸ νῦν ἀμερές καὶ ἀδιαίρετον καὶ πέρας μὲν ἐστὶ τῶ προγεγονότος [ἐντὶ τῶ προγεγονότι], ἀρχὰ δὲ τῶ μέλλοντος [τῶ μέλλοντι]. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 29.17–20]

je neprekidno, a ne odjelito kao broj.« Pa odmah zatim: »Crta, prostor i mjesto neprekidni su«; što je toliko puta preuzimao Aristotel u cijeloj 2. knjizi *O gibanju* i u raspravi *O vremenu*.

I njegova je definicija vremena također Arhitina, a Simplicije ga je od njega ovako prepisao: »Vrijeme je broj nekakva gibanja ili pak – opće – razmak u naravi sveukupnosti.« Ovo drugo je upotrijebio Židov Filon u knjizi *O svijetu*, a prije toga Aristotel nadodavši samo »s obzirom na prije i poslije«. A to uistinu sama narav broja po sebi donosi, i nije bilo nipošto teško onomu iznashašću pridodati taj naravni posljedak.

Također ono što stoji kod Aristotela: »I doista točka i sadrži na neki način dužinu i određuje ju; jer ona je jednomu početak, drugomu pak kraj« – bilo je prije Arhitino: »Kao što na ravnoj crti točka kod koje je prijeloma biva početkom jedne crte, krajem pak druge [...]« Aristotel: »Sâmo pak 'sad' nastavnost je vremena, kao što je rečeno; skupa, naime, drži prošlo i buduće vrijeme, i uopće je vremenu međom; jer, ovomu je početak, onomu pak kraj.« Arhita: »I tako sveudilj povezuje ono 'sad' bez prekida:

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

nunc continue: aliud atque aliud dum fit et corrumpitur, secundum tamen formam id ipsum; omne enim nunc impartibile et indivisibile et terminus est praeterito et principium futuro.

5 Omnia igitur tempori, tum essentialia, tum per se inhaerentia Aristoteles ab Archyta transcripsit, cum eoque in omnibus eiusdem fuit sententiae. Cuius viri si integram temporis tractationem haberemus, [250] uberius id forte clareret. Atque ita de 10 generalibus naturae theorematis, duo primaria, principia scilicet rerum atque communia accidentia rebus, fuisse ab aliis veteribus ante Aristotelem et tractata et tradita, clarissime, ni fallor, est a 10 nobis demonstratum.

COELUM

15 Nunc ad ea, quae a principiis orta, vel ex iis composita sunt, discutienda accedamus, expendamusque an in his saltem Averroris assertio vera esse reperiatur. Ac mundum primo atque caelum in manus sumamus, quod Aristoteles primum corpus et primum elementum saepe vocat. Eius theoremata eiusmodi sunt:

- I. Circulo latum corpus nec grave nec leve esse natura.
- II. Ingenitum et incorruptibile est.
- 20 III. Nec crescere nec alterari.
- III. Nec infinitum esse.
- V. Mundum totum non esse infinitum.
- VI. Non esse plures mundos.
- VII. Unum esse mundum atque aeternum.
- 25 VIII. Mundum esse ingenitum atque incorruptibilem.
- IX. Caelum impassibile esse et non defatigari.
- X. Habere dextrum et sinistrum et caeteras.
- XI. Plures esse mundi partes.
- XII. Mundum esse sphaericum.

jedno za drugim dok nastaje i propada, a ipak s obzirom na lik jedno te isto; jer svako je 'sad' nedjeljivo i nerastavljivo, međom je prošlosti i početak budućnosti.«

Sve, dakle, vremenu ne samo bitno nego i po sebi pripadno, Aristotel je prepisao od Arhite, i s njime u svemu bio istoga mnijenja. Kad bismo imali cjelovit spis o vremenu toga muža, [250] bilo bi to možebit puno jasnije. I tako da su od deset općenitih poučaka o prirodi dva prvenstvena, to jest principe stvari i accidente stvarima zajedničke, drugi stari prije Aristotela i obrađivali i u predaju unosili – to smo mi, ako se ne varam, nadasve jasno pokazali. 5 10

NEBO

Sada prijedimo na raspravljanje o onome što je od principā poteklo, ili je od njih sastavljeno te i odvagnimo može li se iznaći je li barem u tim stvarima Averoesova tvrdnja¹⁸ istinita. I ponajprije se latimo svijeta i neba što ih Aristotel često naziva prvim tijelom i prvim elementom. Njegovi su poučci ovakvi: 15

1. Da tijelo koje se giba kružno nije ni lako ni teško¹⁹ po naravi.
2. Da je nenastalo i nepropadljivo.
3. Da ne raste i ne preinačuje se. 20
4. Da nije beskonačno.
5. Da sav svijet nije beskonačan.
6. Da ne opstoji više svjetova.
7. Da je svijet jedan i vječan.
8. Da je svijet nenastao i nepropadljiv. 25
9. Da je nebo netrpno i ne umara se.
10. Da ima lijevo i desno te ostale strane.
11. Da postoje mnogi dijelovi svijeta.
12. Da je svijet kuglolik.

¹⁸ Tvrdnja da je Aristotel bio prvi u gotovo svakoj znanosti.

¹⁹ Tj. budući da nije ni lako ni teško, ne giba se ni prema gore ni prema dolje, nego uokrug.

- XIII. Caelum ad honorabiliorem partem volvi.
 XIII. Motum eius esse aequalem.
 XV. Astra eiusdem esse substantiae^{xvii} cum orbe.
 XVI. Astra esse sphaerica.
 5 XVII. Non per se ipsa moveri.
 XVIII. caelos motu harmoniam non ciere.
 XIX. Primo orbi propinquiores tardius moveri.
 XX. Primum orbem multa habere astra, quia inferiores
 sphaeras multas moveat.
 10 XXI. Inferiores orbis unum astrum habere, quia ipsae multae
 sint.

Haec omnia sunt de caelo ac mundo duorum *De caelo* libro-
 rum theoremata. Quibus libro *De mundo* adiicit:

- 15 XXII. Caelum quia circulo moveatur, habere duo puncta fixa,
 quae poli dicantur, sibi invicem contrapposita.
 XXIII. Circa quae caelum versatur.
 XXIII. Lineam, quae utrosque coniungit, diametrum et axem
 esse orbis.
 20 XXV. Polorum alterum semper conspici, alterum occultari.
 XXVI. Primi orbis astra inpervestigabilia homini esse.
 XXVII. Planetas esse septem, proximeque primum orbem tange-
 re Saturni sidus. Dein Iovem sequi, post quem sit Mars,
 25 post hunc Mercurius, deinceps Venus, quem sequatur
 Sol, hunc Luna.
 XXVIII. Omnia haec corpora quae aetheream et divinam natu-
 ram vocat, esse ordinata, immutabilia, inalterabilia et
 impassibilia.

30 Sed haec quatuor ultima eadem cum totidem praecedentibus
 sunt. Recenseamus modo vetustiorum^{xviii} iisdem de rebus dog-
 mata ac prius de mundo universo.

35

^{xvii} corr. ex substantia

^{xviii} corr. ex vetustiore

13. Da se nebo okreće k poštovanijoj strani.²⁰
14. Da mu je jednoliko.
15. Da su mu zvijezde supstancija s krugom.
16. Zvijezde su kuglaste.
17. Da se same po sebi ne gibaju. 5
18. Da nebesa gibanjem ne izazivaju sklad.
19. Da se prvomu krugu bliža gibaju sporije.
20. Da prvi krug ima mnoštvo zvijezda budući da pokreće mnoge niže svodove. 10
21. Da niži krugovi imaju jednu zvijezdu, budući da su svodovi mnogi.
Sve su to poučci o nebu i svijetu dviju knjiga *O nebu*. Njima u knjizi *O svijetu* pridodaje: 15
22. Da nebo – jer se kružno giba – ima dvije čvrste točke koje se nazivaju stožerima a položene su jedna drugoj nasuprot. 15
23. Oko njih se nebo obrće.
24. Da je crta što oba spaja promjerom i osovinom kruga.
25. Od stožerā da je jedan uvijek vidljiv, drugi da je zakriven. 20
26. Da su zvijezde prvoga kruga čovjeku nepretražive.
27. Da lualicā zvijezdā ima sedam, i da Saturnova zvijezda ponajbliže dotiče prvi krug. Zatim da slijedi Jupiterova, poslije tē Merkurova, onda Venerina, za kojom slijedi Sunce, za Suncem Mjesec. 25
28. Da su sva ta tijela, koja on naziva eterskom i božanskom prirodom, uređena, nepromjenjiva, nepreinačiva i netrpna.
No ta posljednja četiri poučka posvema su istovjetna isto tolikim predhodećima. Razgledajmo sada učenja starijih o tima istim stvarima, a ponajprije o sveukupnome svijetu. 30

²⁰ Nejasno; *ad honorabiliorem partem* bi mogao biti prijevod grčoga ἐπ' ἀριστερά, tj. »na lijevu stranu«, no moglo bi označavati gibanje uokrug koje je »časnije« od ravnolinijskog.

MUNDUS

Mundum Thales ac discipuli eius unum esse dixerunt attestante Plutarcho libri 2. *Placitorum* cap. 1. Θαλῆς καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἕνα τὸν κόσμον.¹⁶⁴ Sed ex Pythagoreis Ocellus tanquam de uno semper loquitur. Timaeus vero clare pronunciat ἕνα μονογενῆ,
 5 *unum unigenitum*. Quod etiam Plato recepit:¹⁶⁵ *Propter haec nec duos, nec infinitos fecit opifex mundos, sed unum^{xix} hic unigenitum^{xx} caelum factum est et erit.*

Sphaericum etiam esse mundum Timaeus tradiderat – καὶ
 10 σφαιροειδὲς σῶμα¹⁶⁶ de eo loquens. Ocellus quoque:¹⁶⁷ *Figura enim Idea circulus*. Et Plato:¹⁶⁸ *Quare et sphaericum a medio undique*. Sed etiam huiusce [251] rei causam Plato reddidit:¹⁶⁹ *Ei enim animali, quod in se ipso omnia animalia continere debebat, conveniens figura ea fuit, quae comprehendit in se omnes figuras*. Et Timaeus:¹⁷⁰
 15 *Perfectior enim aliarum figurarum erat haec, quod Aristoteles ita expressit:¹⁷¹ Manifestum quod perfecta fuerit continens circulum*. Et Ocellus:¹⁷² *Extra namque universum nihil, alia enim omnia in univer-*

¹⁶⁴ [Ps.-PLUT. Placit. 886 B.8]

¹⁶⁵ διὰ ταῦτα οὐδὲ δύο οὔτ' ἀπείρους ἐποίησεν ὁ ποιῶν κόσμους, ἀλλ' εἷς ὅδε μονογενῆς οὐρανὸς γεγονώς ἔστι <τε> καὶ ἔσεται. [PLATO Ti. 31b1–3]

¹⁶⁶ καὶ σφαιροειδὲς σῶμα. [TI. LOCR. Fragm. 207.2]

¹⁶⁷ ἢ τε γὰρ τοῦ σχήματος ἰδέα κύκλος, [OCELL. Univ. nat. 1.15.3]

¹⁶⁸ διὸ καὶ σφαιροειδὲς, ἐκ μέσου πάντη [PLATO Ti. 33b4]

¹⁶⁹ τῷ γὰρ πάντα ἐν αὐτῷ ζῶα περιέχειν μέλλοντι ζῶῳ πρόπον ἂν εἶη σχῆμα τὸ περιειληφὸς ἐν αὐτῷ πάντα ὅποσα σχήματα· [PLATO Ti. 33b2–4]

¹⁷⁰ τελειότερον γὰρ τῶν ἄλλων σχημάτων ἦν τοῦτο [TI. LOCR. Fragm. 207.2–3]

¹⁷¹ φανερόν δ' ὅτι τέλειος ἂν εἶη ἢ περιέχουσα τὸν κύκλον· [ARIST. Cael. 286b.21–22]

¹⁷² ἐκτὸς γὰρ τοῦ παντός οὐδέν. τὰ γὰρ ἄλλα πάντα ἐν τῷ παντί. [OCELL. Univ. nat. 1.11.3–4]

^{xix} corr. ex unus

^{xx} corr. ex unigenitus

SVIJET

Tal i sljedbenici mu rekoše da je svijet jedan, kako to svjedoči Plutarh i 1. poglavlju 2. knjige *Σταυροῦ*: *Θαλῆς καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἕνα τὸν κόσμον* »Tal i njegovi – da je svijet jedan.« Nego, od pitagorovacā Okel uvijek govori kao o jednome. Timej pak jasno izriče *εἷς μονογενής*, 'jedan jednorodeni'; što je i Platon prihvatio: »Stoga ni dva ni beskonačno mnogo svjetova nije rukotvorac načinio, nego je ovo jedno jednorodeno nebo načinjeno bilo i bit će.«

Timej je također predavao da je svijet kuglolik, govoreći o njemu da je *καὶ σφαιροειδὲς σῶμα* 'kugloliko tijelo'. Okel također: »Ideja je, naime, oblika krug.« A Platon: »Stoga kugloliko od središta odasvud.« [251] No, Platon je i toj stvari uzrok naveo: »Onoj, naime, životinji koja je u samoj sebi imala sadržavati sve životinje, prikladan je bio onaj oblik koji u sebi obuhvaća sve oblike.« A Timej: »Savršeniji, naime, od drugih oblika bijaše taj«; što je Aristotel ovako izrazio: »Bjelodano je da bi savršen bio onaj koji sadrži krug.« A Okel: »Ništa, naime, izvan sveukupnosti, jer

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

so, quod perfectionem significat. Et quod Timaeus:¹⁷³ *Leveque*^{xxi} existens exactissime secundum externam superficiem. Plato autem:¹⁷⁴ *Circulare ipsum tornavit*. Aristoteles vero ex utroque excerpit:¹⁷⁵ *Et quod exactissime tornatus*. Quod etiam mundus sit animal:¹⁷⁶
 5 *animal unum visibile* Plato, et:¹⁷⁷ *Animal animatum et mente praeditum*, et¹⁷⁸ *animam vero in medio illius ponens*. Timaeus autem:¹⁷⁹ *Perfectum, animatum et rationale*.

Sed et incorruptibilem:¹⁸⁰ *Numquam corruptum iri ab alia causa*. Et rursus:¹⁸¹ *Permanet, talis cum sit, incorruptibilis et immortalis et beatus*. Sed utraque parte aeternum primus forte omnium
 10 Graecorum Ocellus autumavit. Sic enim statim post praefationem:¹⁸² *Videtur enim mihi universum immortale esse et ingenitum, semper enim fuit et erit*. Quod sane pluribus etiam quam Aristoteles argumentis probat, de quibus 3. libro *De motu* in motus aeterni
 15 probatione Aristoteles tria illa est mutuatus, quae sunt a figura, a motione, a tempore, quae principio et fine careant; sic namque Ocellus de hac re:¹⁸³ *Ad haec vero, quod principio et fine careant, et figura et motus et tempus et substantia; hoc fidem facit, quod ingenitus est mundus et incorruptibilis*. Et quod Aristoteles 1.

¹⁷³ λειότατον δ' ὄν ποτ' ἀκρίβειαν κατὰν ἐκτὸς ἐπιφάνειαν [TI. LOCR. Fragm. 208.10–11]

¹⁷⁴ κυκλοτερές αὐτὸ ἐτορνεύσατο. [PLATO Ti. 33b5]

¹⁷⁵ καὶ ὅτι κατ' ἀκρίβειαν ἔντορνος. [ARIST. Cael. 287b.15–16]

¹⁷⁶ ζῶον ἐν ὁρατόν. [PLATO Ti. 30d3]

¹⁷⁷ ζῶον ἔμψυχον ἔννουν [έννοῦν] τε. [PLATO Ti. 30b8]

¹⁷⁸ ψυχὴν δὲ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ θείς. [PLATO Ti. 34b3]

¹⁷⁹ τέλειον, ἔμψυχόν τε καὶ λογικόν. [TI. LOCR. Fragm. 207.1]

¹⁸⁰ οὐποκα φθαρησόμενον ὑπ' ἄλλω αἰτίῳ [TI. LOCR. Fragm. 207.4–5]

¹⁸¹ διαμένει ἄρα τοιόσδε ὢν ἄφθαρτος καὶ ἀνώλεθρος καὶ μακάριος. [TI. LOCR. Fragm. 207.7]

¹⁸² δοκεῖ γάρ μοι τὸ πᾶν ἀνώλεθρον εἶναι καὶ ἀγένητον· αἰεὶ τε γὰρ ἦν τε καὶ ἔσται. [OCELL. Univ. nat. 1.2.1–2]

¹⁸³ ἔτι δὲ τὸ ἀναρχον καὶ τὸ ἀτελεύτητον, καὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς κινήσεως καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς οὐσίας τοῦτο πιστεῦται διότι ἀγένητος ὁ κόσμος καὶ ἄφθαρτος. [OCELL. Univ. nat. 1.15.1–3]

^{xxi} corr. ex laeveque

sve ino je u sveukupnosti«, a to naznačuje savršenost. A što Timej: »I glatko budući nada sve točno uz vanjsko površje [...].«; Platon pak: »Istokario je ono kružno.« Aristotel je pak pocrpio iz obojice: »I da nadasve točno istokaren [...].« Da je i svijet živo biće: »Živo, jedno, vidljivo, vidljivo [...].« – Platon, te: »Živo, duhato i umom obdareno [...].«, pa: »Dušu mu pak u središte postavljajući [...].«, Timej pak: »Savršeno, životno i umno [...].« 5

No, isto tako i nepropadljivo: »Nikad neće propasti zbog drugoga uzroka.« I ponovo: »Potrajan budući takav: nepropadljiv, besmrtn i blažen.« A da je vječan na oba kraja²¹ možda je prvi među svima Grcima ustvrdio Okel. Tako je, naime, on odmah nakon predgovora: »Čini mi se, naime, da je sveukupnost besmrtna, nenastala, jer je uvijek opstojala i uvijek će je biti.« To svakako dokazuje i s pomoću više dokaza nego Aristotel; od ovih je u 3. knjizi *O gibanju*, pri dokazivanju sveudiljnoga gibanja, Aristotel posudio ova tri: [dokaz] s obzirom na oblik, gibanje i vrijeme kojima [svima] nedostaje početak i kraj. Tako naime Okel [piše] o toj stvari: »K tomu pak, jer su bespočetni i beskrajni i oblik, i gibanje i vrijeme i bivstvo: to je uvjerljivo jer je svijet nenastao i nepropadljiv.« A ono što je Aristotel u zadnjem po- 20

²¹ Tj. da nema ni početka ni kraja.

De caelo cap. ultimo universali thesi adstruit omne ingenitum, incorruptibile etiam esse, ex Platonis *Phaedro* est mutuatus in quo est.¹⁸⁴ *Cumque ingenitum sit, etiam incorruptibile ipsum necesse esse.* Haec de universo theoremata antiquiores Aristotele philosophos
5 sibi authores agnoscunt.

CAELESTIA^{xxii}

Ad caelestia accedamus 1. *De caelo* cap. 3. fatetur Aristoteles priscorum omnium fuisse sententiam caelum esse aeternum.¹⁸⁵ *Aethera cognominaverunt supremum locum a currendo semper aeterno tempore ponentes ipsi cognomen.* Quam opinionem non semel,
10 sed infinities, ἀπειράκις rediisse, tum hoc loco, tum etiam 1. *Meteorologi* cap. 3. repetit. Hoc aetheris etymon Plato etiam in *Cratyllo* explicaverat.¹⁸⁶ *Aethera vero hoc quodammodo existimo, quod semper currit circa aerem fluens, aether iuste forte vocetur.*

15 Sed caelum circulo moveri et Plato multis locis et Ocellus et Timaeus docuerunt.¹⁸⁷ *Secundum circularem mutationem rediens sempiternae, ait Timaeus.* Sed et Aegyptiorum id dogma fuerat, quando apud Hermetem in *Catholico* ita scriptum legamus.¹⁸⁸ *Errantes ergo sphaerae, motae in contrarium inerrabili, a se invicem*
20 *contrario occursum, contrarium^{xxiii} maxime a stante moventur.* Ubi et

¹⁸⁴ ἐπειδὴ δ' ἀγένητόν ἐστι καὶ ἀδιάφθορον [ἄφθορον] αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. [PLATO Phdr.245d3–4]

¹⁸⁵ αἰθέρα προσωνόμασαν, τὸν ἀνωτάτω τόπον, ἀπὸ τοῦ θεῖν αἰετὸν αἰδῖον χρόνον θέμενοι τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῶ. [ARIST. Cael. 270b.22–24]

¹⁸⁶ τὸν δ' αἰθέρα τῆδὲ πη ὑπολαμβάνω, ὅτι αἰετὸν περὶ τὸν αἶρα ὄζων αἰεθεῖρ δικαίως ἂν καλοῖτο. [PLATO Cra.410b6–8]

¹⁸⁷ καθ' ἂν δὲ ἐγκύκλιον μεταβολὰν ἀποδιδόν [ἀποδιπτόν] δι' αἰῶνος. [TI. LOCR. Fragm. 208.7–8]

¹⁸⁸ αἰετὸν πλανώμεναι σφαῖραι ἐναντίως κινούμεναι τῆ ἀπλανῆ ἀπ' ἀλλήλων τῆ ἐναντία ὑπαντήσει {περὶ} τὴν ἐναντιότατην αὐτὴν ὑπὸ τῆς ἐστῶσης κινοῦνται [CORP. HERM. Logos catholicos <intercidit titulus 7.2–4]

^{xxii} corr. ex Caelum

^{xxiii} corr. ex contrariam

glavlju prve *O nebu* dograđuje sveopćoj postavci – da je svako nenastalo također nepropadljivo – posudio je iz Platonova *Fedra*; u ovome stoji: »Budući da je nenastalo, nužno je da bude i nepropadljivo.« – Ti poučci o sveukupnosti odaju mudroznance starije od Aristotela kao svoje tvorce.

5

NEBESKE STVARI

Prijeđimo na nebeske stvari: u 3. poglavlju prve [knjige] *O nebu* Aristotel priznaje kako je sveopće mišljenje starinaca bilo da je nebo vječno: »Eterom nazvali su najviše mjesto, nadjenuvši mu taj naziv po vječnom trku u vremenu.« Da se to mišljenje nije vraćalo jednom, nego »nebrojeno puta«, ponavlja kako na ovom mjestu tako i u 3. poglavlju prve o *Meteorologiji*. To postanje riječi 'eter' Platon je pojasnio i u *Kratilu*: »O eteru pak, na neki način držim ovo: jer sveudilj oko zraka trči tekući, bit će da se osnovano naziva eterom«. ²²

10

15

Ali da se nebo giba u krugu – to su naučavali i Platon na mnogim mjestima, i Okel i Timej. »Po kružnoj se pak mijeni sveudiljno vraćajući«, veli Timej. No prije je to bio nauk i u Egipćana, kad kod Hermesa u *Sveopćemu* ovako čitamo zapisano: »Lutajuće, dakle, zvjezdane kugle – pokretane nelutajućom – u uzajamno usuprotnu susretanju, po samoj toj usuprotnjenosti bivaju giba-

20

²² Tzv. pučka etimologija: u grčkom ἀεί-θήο: ἀεί bi značilo »uvijek«, a θήο podsjeća govornika grčkoga na θέω »trčim«.

sphaericum motum et planetarum contrarium ostendit non secus ac Aristoteles, ubi etiam et numerus planetarum et positus eorum inter se omnino talis describitur, qualem Timaeus et Plato et Aristoteles usurparunt. Quod vero hic ait:¹⁸⁹ *Impassibile ab omni*
 5 *mortali molestia.* – Timaeus dixerat:¹⁹⁰ *Non indiget mortalibus instrumentis.* Et quod Aristoteles:¹⁹¹ *Sine incremento inalterabile,* – Plato sic expresserat: *Nec senio nec morbis obnoxium.*¹⁹² – duobus nominibus quod Aristoteles solo *inalterabili* dixit et quod hic ἀναυξές, ille pluribus in hunc modum:¹⁹³ *Abit enim nihil, neque in it ipsum*
 10 *ullo ex loco quicquam.* Quod etiam ordinate moveatur, Plato seu Philippus [252] Opuntius in *Epinomi*:¹⁹⁴ *In ordine omni motum.*

Haec ergo ex antiquis sumpta ab Aristotele fuerunt. Apud quos longe plura ac longe illustriora de caelesti corpore leguntur, uti nostro *Sapientium thesauro* legetur. Sed quod Aristoteles
 15 quintam quandam a quatuor elementis caelo essentiam tribuit, contraria sunt iis, quae et Plutarchus et Aëtius recensent ex eius sententia. Ille enim libro *Placitorum* 1. cap. 18. ex Aristotele¹⁹⁵ *esse enim ipsum igneum* refert quod et libro 2. cap. 11. confirmat:¹⁹⁶ *Aristoteles ex quinto corpore igne, vel ex calido et frigido migmate.*
 20 Et Aëtius capite *De caelo*: *Aristoteles ex quinto corpore igneum esse caelum ex calido et frigido constitutum.*¹⁹⁷ Sed Plutarchus capite 7. etiam aliter exponit:¹⁹⁸ *Aristoteles primum quidem aerem impas-*

¹⁸⁹ ἀπαθής πάσης θνητῆς δυσχερείας [ARIST. Cael. 284a.14]

¹⁹⁰ οὐ ποτιδέεται θνητῶν ὀργάνων, [TI. LOCR. Fragm. 208.11]

¹⁹¹ ἀναυξές καὶ ἀναλλοίωτον, [ARIST. Cael. 270a.13–14]

¹⁹² καὶ ἀγήρων καὶ ἄνοσον [PLATO Ti. 33a7]

¹⁹³ ἀπήει τε γὰρ οὐδὲν οὐδὲ προσήει{ν} αὐτῷ ποθεν–οὐδὲ γὰρ ἦν– [ποθεν οὐδέν]. [PLATO Ti. 33c6–7]

¹⁹⁴ ἐν τάξει πάση κινούμενον. [PLATO Ep. 982a7]

¹⁹⁵ εἶναι γὰρ αὐτὸν πύρινον. [Ps.-PLUT. Placit. 883 F.10]

¹⁹⁶ Ἀριστοτέλης ἐκ πέμπτου σώματος πυρός ἢ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ μίγματος. [Ps.-PLUT. Placit. 888 B.10–11]

¹⁹⁷ Ἀριστοτέλης, ἐκ πέμπτου σώματος, πύρινον [πύρινον] εἶναι τὸν οὐρανὸν ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ συνεστῶτα. [Ps.-GAL. Hist. Phil. 54.5–6]

¹⁹⁸ Ἀριστοτέλης πρῶτον μὲν αἰθέρα [ἄερα] ἀπαθῆ, πέμπτον δὲ τι σῶμα, μεθ' ὃν [ὁ] παθητὰ πῦρ ἄερα ὕδωρ τελευταίαν τε γῆν. [Ps.-PLUT. Placit. 887 D.7–9]

ne od stajaćice.« Tu on pokazuje i gibanje nebeskih kuglā i ono usuprotno u lutajućih zvijezdā, ne drukčije nego Aristotel; tu se isto tako opisuje broj zvijezda lotalica i njihov uzajamni položaj posve onakav kakav su i Timej i Platon i Aristotel napominjali. Što pak onaj kaže: »Netrpno glede svih smrtničkih tegobā«, to je Timej bio rekao: »Nema potrebe za pomagalima smrtnikā.« A ono Aristotelovo: »Bez povećavanja, nepreinačivo« Platon je ovako bio izrazio: »Ni starenju ni bolestima podložan.« Što je Aristotel dvama nazivima izrekao – samim 'nepromjenjivo' i tim ovdje ἀναυξές 'nepovećavano' – onaj s više riječi na ovaj način: »Jer ništa iz njega ne odlazi niti u nj ulazi s ikojega mjesta.« Da se i uređeno giba, o tome Platon ili Filip [252] Opunčanin u *Epinomisu*: »U svakom redu gibano [...].«

To je, dakle, Aristotel uzeo od starih. Kod ovih se čita mnogo više i mnogo blistavijih stvari o cjelini neba, kao što će se čitati u našoj *Riznici mudracā*. Ipak to da je Aristotel pripisao nebu neku petu bit uz ona četiri elementa, protivno je onomu što i Plutarh i Aetije napominju iz njegova mišljenja: onaj prvi, naime, u 18. poglavlju prve knjige *Stavovā* navodi iz Aristotela: »Da je, naime, ono ognjeno, a to potvrđuje i u 11. poglavlju druge knjige: »Aristotel da od petoga tijela, od ognja, to jest od toplo-hladne mješavine.« Aetije pak u poglavlju *O nebu*: »Aristotel da je nebo od petoga tijela, od ognja, od toploga i hladnoga sazđano.« No Plutarh u 7. poglavlju izlaže i drukčije: »[...] da Aristotel kao prvo,

sibilem, quintum vero quoddam corpus, post quod passibilia, ignem, aerem, aquam ultimamque terram. Quae sane prae se ferunt maximam cum librorum *De caelo* dogmatibus dissonantiam ac contrarietatem.

5

ELEMENTA

De elementis scripsit Aristoteles libro primo *De sapientia* capite quarto Empedoclem primum omnium quatuor esse elementa dixisse: ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐν ὕλης εἶδει λεγόμενα στοιχεῖα τέτταρα πρῶτος εἶπεν.¹⁹⁹ At longis ante Empedoclem aetatibus
 10 Aegyptii id tradiderant, quod Laërtius in *Prooemio* testatur:²⁰⁰ *Dicereque principium quidem esse materiam, postea quatuor elementa ex ea secreta esse.* Quod ad amussim Aristoteles est secutus, Hermes in *Catholico* quatuor corpora agnoscit, quae in *Asclepio* cap. primo ita describit vertente Apuleio: *Totus itaque quibus formatus est*
 15 *mundus, elementa sunt quatuor: ignis, aqua, terra, aer.*

Non est ergo verum Empedoclem primum omnium quatuor elementa statuuisse, neque etiam verum est eis ab Aristotele gravitatem ac levitatem reliquasque qualitates attributas esse. Id enim Plato prius in *Timaeo* ostenderat ubi tamen, etsi neget in universo
 20 quicquam esse natura sursum ac deorsum, elementorum tamen motum satis clare docet fieri ad eas partes, quae ita nuncupantur levitate ac gravitate eorum:²⁰¹ *Leve^{xxiv} ergo ipsum appellavimus et locum quo fertur sursum, contrariam autem his passionem grave et deorsum.*

¹⁹⁹ [ARIST. *Metaph.* 985a.32–33]

²⁰⁰ φάσκειν τε, ἀρχὴν μὲν εἶναι τὴν ὕλην, εἶτα τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακριθῆναι, [D. L. *Vit.* 1.10.2–3]

²⁰¹ κοῦφον οὖν αὐτὸ <ν> προσειρήκαμεν καὶ τὸν τόπον εἰς ὃν φέρεται ἄνω, τὸ δ' ἐναντίον τούτοις πάθος βαρὺ καὶ κάτω. [PLATO *Ti.* 63d2–4]

^{xxiv} corr. ex levem

dakako, zrak netrpan, kao peto pak tijelo neko a nakon toga kao trpne oganj, zrak, vodu i na kraju zemlju.« A to doista odaje ponajveće nesuglasje i suprotnost prema naucima iz knjiga *O nebu*.

ELEMENTI

5

O elementima je Aristotel u četvrtom poglavlju prve knjige *O mudrosti* napisao da je Empedoklo prvi od svih rekao kako opstoje četiri elemenata: ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐν ὕλης εἶδει λεγόμενα στοιχεῖα τέτταρα πρῶτος εἶπεν, »K tomu je pak prvi progovorio o onim u liku materije zvanim četirima elementima.« A davno prije Empedoklovih vremena Egipćani su već imali u predaji ono o čemu svjedoči Laertije u *Uvodu*: »I da običavaju reći kako je principom materija, a da su potom iz nje izlučene ona četiri elementa.« To je Aristotel u tančine slijedio; Hermes u *Sveopćemu* priznaje četiri tijela, koja u *Asklepiju*, u 1. poglavlju, ovako opisuje, u Apulejevu prijevodu: »Stoga ono od čega je cijeli svijet uobličen jesu četiri elementa: oganj, voda, zemlja i zrak.«

10

15

Ne stoji, dakle, da je Empedoklo prvi od svih postavio četiri elementa, niti je istinito da im je Aristotel pripisao težinu i lakoću i ostale kvalitete. To je, naime, već prije pokazao Platon u *Timeju*, gdje doduše niječe da u sveukupnosti biva po naravi gore i dolje, no ipak dovoljno jasno uči da gibanje elemenata biva prema onim stranama koje se tako nazivaju zbog svoje lakoće ili težine: »Lakim ga, dakle, nazvasmo i onim mjestom kamo se odvija dizanje prema gore, tomu pak suprotnu trpnju teškom i prema dolje.«

20

25

Sed Timaeus etiam Locrus paucioribus id verbis ac expressius docuit:²⁰² *Grave vero et leve tactus quidem ante iudicat, ratio autem terminat inclinatione ad medium atque a medio. Deorsum vero et medium idem dicunt. Centrum enim sphaerae, id est deorsum, quod*
 5 *vero super hoc, usque ad superficiem, sursum.*

Sed quas primas vocant qualitates et secundas et ambo hi et praeterea Hippocrates et Ocellus luculentissime pertractarunt ante Aristotelem. Namque, ut Platonem atque Hippocratem omittamus, Timaeus ita scripsit:²⁰³ *Tactus namque iudicat*
 10 *vitales qualitates, caliditatem, frigiditatem, siccitatem, humiditatem, levitatem,*^{xxv} *asperitatem, cedentia, resistentia, mollia, dura. Ocellus autem capite secundo clarissime:*²⁰⁴ *Differentiae autem corporum duae: hae enim sunt primorum, hae autem eorum, quae fiunt ex his; calidum enim et frigidum et humidum et siccum primorum, grave vero et*
 15 *leve et densum et rarum laeveque et asperum et durum et molle et tenue et crassum et acutum et obtusum eorum, quae sunt ex his; sunt autem omnes decem et sex. Ac post earundem repetitam enumerationem subdit:*²⁰⁵ *Horum vero cognitor et iudex omnium tactus. Totam huius loci sententiam transtulit Aristoteles in caput 2. De ortu his verbis:*

²⁰² βαρὺ δὲ καὶ κοῦφον, ἀφὰ μὲν προκρίνει, λόγος δ' ὀρίζει, τᾷ ποτὶ [ἔς] τὸ μέσον καὶ ἀπὸ τῷ μέσῳ νεύσει. κάτω δὲ καὶ μέσον ταυτόν φαντι. τὸ γὰρ κέντρον τᾶς σφαιράς τοῦτό ἐντι τὸ κάτω. τὸ δ' ὑπὲρ τούτῳ ἄχρη τᾶς περιφερείας ἄνω. [TI. LOCR. Fragn. 219.13–16]

²⁰³ ἅ μὲν γὰρ ἀφὰ κρίνει τὰς ζωτικὰς δυνάμεις [δυνάμεις], θερμότατα, ψυχρότατα, ξηρότατα, ὑγρότατα, λειότατα, τραχύτατα, εἴκοντα, ἀντίτυπα, μαλακά, σκληρά. [TI. LOCR. Fragn. 219.10–12]

²⁰⁴ αἱ δὲ διαφοραὶ τῶν σωμάτων δύο· αἱ μὲν γὰρ εἰσι τῶν πρώτων, αἱ δὲ τῶν γινομένων ἐκ τούτων. θερμὸν μὲν γὰρ καὶ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν καὶ ξηρὸν τῶν πρώτων. τὸ δὲ βαρὺ καὶ κοῦφον, καὶ πυκνὸν καὶ μανὸν <λειόν τε καὶ τραχὺ καὶ σκληρὸν καὶ μαλακὸν [corr. ex σκλακον], καὶ λεπτόν καὶ παχὺ καὶ ὄξυ καὶ ἀμβλύ> τῶν γινομένων ἐκ τούτων. τυγχάνουσι δὲ αἱ πᾶσαι δέκαεξ· [OCELL. Univ. nat. 2.7.2–5]

²⁰⁵ τούτων δὲ γνωστικὴ καὶ κριτικὴ πάντων ἢ ἀφή· [OCELL. Univ. nat. 2.7.8–9]

^{xxv} corr. ex laevitatem

No i Lokranin Timej to je naučavao, s manje riječi i izrazitije: »Osjet dodira prethodno dakako prosuđuje ono teško i ono lako, razum ih pak određuje po otklonu od središta i k središtu; a kažu da je dolje i sredina isto. Središte, naime, kugle – to je 'dolje', ono pak iznad njega sve do površine 'gore.'«

5

Nego, tako zvane prve i druge kvalitete i nisu samo njih obojica nego uz to i Hipokrat i Okel nada jasno raspravili prije Aristotela; jer – da ne spominjemo Platona i Hipokrata – Timej je ovako napisao: »Osjet, naime, dodira prosuđuje životne kvalitete: toplinu, hladnoću, suhoću, vlažnost, glatkost, hrapavost, podatne, opiruće se, mekane, tvrde stvari.« Okel pak u drugom poglavlju najjasnije: »Razlike su pak među tijelima dvojake: jedne su, naime, među prvotninama, druge pak među stvarima što iz njih nastaju: toplo, naime i hladno, vlažno i suho kod prvotnina; teško pak i lagano, gusto i rijetko, glatko i hrapavo, tvrdo i mekano, nježno i grubo, oštro i tupo se kod onih koje nastaju iz onih. Sve skupa ih ima šesnaest.« I poslije ponovljena nabranja tih istih nadodaje: »Spoznavatelj i prosuditelj svih njih je osjet dodira.« Cijelu misao ovog mjesta prenio je Aristotel u 2. poglavlju 2. knjige *O nastanku* ovim rije-

10

15

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

[253]²⁰⁶ *Ipsorum prius tactilium dividendae, quales primae differentiae et contrarietates; sunt autem contrarietates secundum tactum hae: calidum, frigidum, siccum, humidum, grave, leve, durum, molle, tenax, friabile, asperum, laeve, crassum, tenue. subticuit 'densum et rarum et acutum et obtusum' Ocelli, de suo addidit 'tenax et friabile'.*
 5 *Quod vero adiicit primarum duas esse activas, duas passivas, ex Ocello itidem hausit, qui paulo ante supra allata scripserat:*²⁰⁷
Quatuor autem illorum calidum quidem et frigidum ut causae et agentia. Siccum vero et humidum, ut materia et passiva. Deinde
 10 *subdit: Primo quidem materia omni suscipiens, communis enim subiicitur omnibus. Itaque primum potentia corpus sensibile, principium. Secundum vero contrarietates, ut caliditas et frigiditas et humiditas et siccitas. Tertium vero ignis et aqua et terra et aer, haec enim transmutantur ad invicem; contrarietates autem non transmutantur.*²⁰⁸ *Haec*
 15 *Aristoteles verbis omnibus transcripsit fine 1. capituli eiusdem libri secundi:*²⁰⁹ *Itaque primum quidem potentia corpus sensibile, principium. Secundum vero contrarietates; dico autem, ut frigiditas et caliditas. Tertium autem iam ignis et aqua et talia, haec enim transmutantur ad invicem (et non ut Empedocles et alii dicunt, neque enim*
 20 *foret alteratio), contrarietates autem non transmutantur.*

²⁰⁶ αὐτῶν δὲ πρῶτον τῶν ἀπτῶν διαιρετέον ποῖαι πρῶται διαφοραὶ καὶ ἐναντιώσεις. εἰσὶ δὲ ἐναντιώσεις κατὰ τὴν ἀφήν αἶδε, θερμὸν ψυχρὸν, ξηρὸν ὑγρὸν, βαρὺ κοῦφον, σκληρὸν μαλακόν, γλίσχρον κραῦρον, τραχὺ λείον, παχὺ λεπτόν. [ARIST. GC 329b.15–19]

²⁰⁷ τῶν δὲ τεσσάρων τὸ μὲν θερμὸν καὶ ψυχρὸν ὡς αἴτια καὶ ποιητικά, τὸ δὲ ξηρὸν καὶ ὑγρὸν ὡς ὕλη καὶ παθητικά. [OCELL. Univ. nat. 2.6.1–3]

²⁰⁸ πρῶτως δὲ ὕλη πανδεχὲς, κοινὸν γὰρ ὑπόκειται πᾶσι. ὥστε πρῶτον τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή, δεύτερον δὲ αἱ ἐναντιώσεις οἷον θερμότης καὶ ψυχρότης καὶ ὑγρότης καὶ ξηρότης. τρίτον δὲ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆ καὶ ἀήρ. ταῦτα γὰρ μεταβάλλουσιν εἰς ἄλληλα, αἱ δὲ ἐναντιώσεις οὐ μεταβάλλουσιν. [OCELL. Univ. nat. 2.6.3–8]

²⁰⁹ ὥστε πρῶτον μὲν τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή. δεύτερον δ' αἱ ἐναντιώσεις, λέγω δὲ οἷον ψυχρότης καὶ θερμότης. τρίτον δ' ἤδη πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα. ταῦτα μὲν γὰρ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα (καὶ οὐχ ὡς Ἐμπεδοκλῆς καὶ ἄλλοι λέγουσιν οὔτε γὰρ ἂν ἦν ἀλλοίωσις) αἱ δ' ἐναντιώσεις οὐ μεταβάλλουσιν. [ARIST. GC 329a.33–b.2]

ćima: [253] »Prvo treba odijeliti same dodirljive stvari kakve su prvotne razlike i protivnosti: a su protivnosti s obzirom na dodir ove: toplo – hladno, suho – vlažno, teško – lagano, kruto – mekano, žilavo – prhko, hrapavo – glatko, debelo – tanko.« Prešutio je Okelovo gusto – rijetko i oštro – tupo, a od svoga dodao žilavo – prhko. Što je pak pridodao od onih prvotnih – to da su dvije djelatne, a dvije trpne – isto je tako uzeo od Okela, koji je malo prije gore navedenoga napisao: »Od onih četiriju, toplo i hladno su kao uzroci i činbenici, a suho i vlažno kao tvar i trpnje.« Zatim dodaje: »Materija je pak ponajprije ono sveprihvaćujuće, jer – budući zajedničko – svemu je podmetom. Stoga je, kao prvo, moguće osjetilno tijelo – prvim principom. Drugim su protivnosti, kao hladnoća i toplina, vlažnost i suhost. Trećim pak oganj i voda i zemlja i zrak; oni, naime, prelaze jedni u druge; protivnosti se, naprotiv, ne preobrazuju jedne u druge. To je Aristotel od riječi do riječi prepisao na kraju prvoga poglavlja iste druge knjige: »Dakle, doista je prvim principom moguće osjetilno tijelo. Drugim su pak protivnosti, kažem – kao hladnoća i toplina; trećim pak oganj i voda i takve stvari; oni se, naime, preobrazuju jedni u druge (a ne kako tvrde Empedoklo i drugi, jer onda ne bi bivalo promjene); protivnosti, naprotiv, ne prelaze jedne u druge.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Neque haec solum, sed etiam elementa singula duplici esse ornata qualitate, per quas fiat inter ea transmutatio; quae Aristotelis praeclarissima doctrina visa est, tota est Ocelli eodem capite:²¹⁰ *Ignis ergo calidus et siccus, aer vero calidus et humidus, aqua vero humida et frigida, terra vero frigida et sicca.*

Aristoteles autem capite 3. libri 2. *De ortu* ad verbum haec omnia ita transcripsit:²¹¹ *Ignis enim calidus et siccus, aer autem calidus et humidus (veluti vapor enim aer) – quod de suo adiecit – aqua vero frigida et humida, terra autem frigida et sicca.*

Et quod Aristoteles addit:²¹² *Ignis vero est excessus caloris, sicut etiam crystallus frigoris. Concretio enim et fervor excessus quidam sunt, alter frigoris, alter caloris. Si ergo crystallus est concretio humidi et frigidi etiam ignis erit effervescentia calidi et sicci, ideoque nihil ex crystallo generatur neque ex igne. Ad verbum sunt apud Ocellum ante citata:²¹³ *Ignis ergo est excessus caloris, sicut crystallus frigoris. Si ergo crystallus est concretio humidi et frigidi et ignis erit effervescentia sicci et calidi atque ideo nihil ex crystallo generatur neque ex igne. Quibus tamen Aristoteles addidit illa: Concretio enim et fervor excessus quidam sunt.**

²¹⁰ τὸ μὲν οὖν πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν. ὁ δὲ ἀήρ θερμὸς καὶ ὑγρὸς τὸ δὲ ὕδωρ ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν ἢ δὲ γῆ ψυχρὰ καὶ ξηρά. [OCELL. Univ. nat. 2.11.1–3]

²¹¹ τὸ μὲν γὰρ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν, ὁ δ' ἀήρ θερμὸν [θερμὸς] καὶ ὑγρὸν [ὑγρὸς] (οἷον ἀτμὶς [ἀτμῆς] γὰρ ὁ ἀήρ), τὸ δ' ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, ἢ δὲ γῆ ψυχρὰ καὶ ξηρά. [ARIST. GC 330b.3–5]

²¹² τὸ δὲ πῦρ ἐστὶν ὑπερβολὴ θερμότητος ὥσπερ καὶ κρύσταλλος ψυχρότητος. ἢ πῆξις γὰρ καὶ ζέσις ὑπερβολαί τινές [ὑπερβολὴ τίς] εἰσὶ ἢ μὲν ψυχροῦ, ἢ δὲ θερμότητος [θερμοῦ]. εἰ [ἐάν] οὖν ὁ κρύσταλλος ἐστὶ πῆξις ὑγροῦ καὶ ψυχροῦ, καὶ τὸ πῦρ ἔσται ζέσις θερμοῦ καὶ ξηροῦ. διὸ καὶ οὐδὲν οὔτε ἐκ κρυστάλλου γίνεται, οὔτ' ἐκ πυρός. [ARIST. GC 330b.25–30]

²¹³ τὸ μὲν γὰρ [οὖν] πῦρ ἐστὶν ὑπερβολὴ θερμότητος, ὥσπερ ὁ κρύσταλλος ψυχρότητος. {ἢ γὰρ πῆξις τε καὶ ζέσις ὑπερβολὴ τινός ἐστὶν, ἢ μὲν θερμότητος ἢ δὲ ψυχρότητος} ἐάν οὖν ὁ κρύσταλλος πῆξις ὑγροῦ καὶ ψυχροῦ, καὶ τὸ πῦρ ἔσται ζέσις ξηροῦ καὶ θερμοῦ· διὸπερ οὐδὲν ἐκ κρυστάλλου γίνεται οὐ δ' ἐκ πυρός. [OCELL. Univ. nat. 2.9.2–8]

I ne samo to, nego i da pojedine elemente resi dvostruka kvaliteta, po čemu da između njih biva uzajamna preobrazba: što se činilo da je najsajjniji Aristotelov nauk, to je u cijelosti Okelovo, u istom poglavlju: »Oganj je, dakle, vruć i suh, zrak pak vruć i vlažan a voda vlažna i hladna, zemlja pak hladna i suha.« 5

Dočim je Aristotel u 3. poglavlju 2. knjige *O nastajanju* sve to od riječi do riječi prepisao: »Oganj je, naime, i vruć i suh, zrak pak vruć i vlažan (zrak je, naime, poput pare – to nadodaje od svojega) voda vlažna i hladna, zemlja pak hladna i suha.«

I ono što Aristotel nadodaje: »Oganj je pak prevršaj topline, kao i ledac hladnoće. Stvrdnjenje, naime, i vrelost nekakav su prevršaj, jedno u hladnoći, a drugi u toplini. Ako je, dakle, ledac stvrdnjenje vlažnoga i hladnoga, onda će i oganj biti uzavrelost vrućega i suhoga, i stoga ništa iz ledca ne nastaje, niti iz ognja,« doslovno su ono prije navedeno Okelovo: »Oganj je, dakle, prevršaj topline, kao i ledac hladnoće. Ako je, dakle, ledac stvrdnjenje vlažnoga i hladnoga, onda će i oganj biti uzavrelost vrućega i suhoga, pa stoga ništa ne nastaje iz ledca niti iz ognja.« Tomu Aristotel pridodaje ono: »Stvrdnjenje, naime, i uzavrenje nekakvi su prevršaji.« 10
15
20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Dogma item illud inter quatuor elementa duo esse extrema et duo media, quod Aristoteles docet:²¹⁴ *Et extrema quidem et purissima ignis et terra, media vero et mixta magis aqua et aer et utraque utrisque contraria, idem fuerat Ocelli paucis mutatis verbis.* Sic enim scribit:²¹⁵ *Ignis ergo et terra extrema, aqua autem et aer medietates, mixtam enim habent corporis fabricam.* Et mox:²¹⁶ *Contrapositae enim sunt extremitatibus medietates.* – loco illius Aristotelici utraque utrisque contraria. Et quod Aristoteles fine illius capituli infert: *Sed enim simpliciter quatuor cum sint, unius singula sunt, terra enim sicci magis, quam frigidi, aqua frigidi magis, quam humidi, aer vero humidi magis, quam calidi, ignis autem calidi magis, [254] quam sicci.*²¹⁷ – Ocellus absolutius docuerat:²¹⁸ *Propria vero uniuscuiusque, ignis quidem calidum, terrae vero siccum, aeris humidum, aquae autem frigidum.* Quod vero Aristoteles inter elementa symbola quaedam constituit, Ocellus vocat κοινόν, συγγενές καὶ σύμφυλον, ‘commune, cognatum et contribule’.²¹⁹ Et clarius etiam exponit:²²⁰ *Aeri sane et igni commune calidum, aquae vero et terrae commune frigidum, terrae et igni commune siccum, aquae autem et aeri commune humidum.* Deinde docet:²²¹ *Secundum quidem com-*

²¹⁴ καὶ ἄκρα μὲν καὶ εἰλικρινέστατα πῦρ καὶ γῆ. μέσα δὲ καὶ μυγνιμένα μᾶλλον ὕδωρ καὶ ἀήρ, καὶ ἑκάτερα ἑκατέροις ἐναντία. [ARIST. GC 330b.33–331a.1]

²¹⁵ τὸ μὲν οὖν πῦρ καὶ ἡ γῆ ἄκρα, τὸ δ’ ὕδωρ καὶ ἀήρ μεσότητες, μικτὴν γὰρ ἔχουσι τὴν σωματοποιίαν. [OCELL. Univ. nat. 2.10.1–2]

²¹⁶ ἀντίθετοι γὰρ ταῖς ἀκρότησιν αἱ μεσότητες. [OCELL. Univ. nat. 2.10.4–5]

²¹⁷ Οὐ μὴν ἀλλὰ ἀπλῶς γε τέσσαρα ὄντα ἑνὸς ἑκάστον ἐστίν, γῆ μὲν γὰρ ξηροῦ μᾶλλον ἢ ψυχροῦ. ὕδωρ δὲ ψυχροῦ μᾶλλον ἢ ὑγροῦ. ἀήρ δ’ ὑγροῦ μᾶλλον ἢ θερμοῦ, πῦρ δὲ θερμοῦ μᾶλλον ἢ ξηροῦ. [ARIST. GC 331a.3–6]

²¹⁸ ἴδια δ’ ἑκάστου πυρὸς μὲν τὸ θερμὸν γῆς δὲ τὸ ξηρὸν ἀέρος δὲ τὸ ὑγρὸν ὕδατος δὲ τὸ ψυχρὸν. [OCELL. Univ. nat. 2.11.5–6]

²¹⁹ τὸ συγγενές καὶ τὸ σύμφυλον. ἡ μὲν οὖν γένεσις ἀποτελεῖται ὅταν μία ἐναντιότης φθαρῆ. ἐπεὶ γὰρ τὸ μὲν πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν ὁ δὲ ἀήρ θερμοὺς καὶ ὑγροὺς, κοινὸν ἀμφοτέροις αὐτοῖς Usp. [OCELL. Univ. nat. 2.13.4–7]

²²⁰ ἀέρι μὲν οὖν καὶ πυρὶ κοινὸν τὸ θερμὸν ὕδατι δὲ καὶ γῆ κοινὸν τὸ ψυχρὸν γῆ δὲ καὶ πυρὶ κοινὸν τὸ ξηρὸν ὕδατι δὲ καὶ ἀέρι κοινὸν τὸ ὑγρὸν. [OCELL. Univ. nat. 2.11.3–5]

²²¹ κατὰ μὲν {οὖν} τὰ κοινὰ διαμένουσιν αἱ οὐσίαι αὐτῶν, κατὰ δὲ τὰ ἴδια μεταβάλλουσιν, ὅταν [ὅτε] τὸ ἐναντίον τοῦ ἐναντίου κατακρατήσῃ. [OCELL. Univ. nat. 2.11.6–8]

Isto tako onaj nauk da su među četirima elementima dvije krajnje a dvije srednje, što ga iznosi Aristotel: »Krajnji pak i najčistiji svakako su oganj i zemlja, a srednji i većma pomiješani voda i zrak, te oboji obojima su protivni«, isto je tako prije bio Okelov, s nešto preinačenih riječi. Ovako, naime, piše: »Oganj, dakle, i zemlja krajnji su; voda pak i zrak sredine, jer miješana im je građa tijela.« I dalje: »Suprotstavljene su, naime, sredine krajnostima« – mjesto onoga Aristotelova »oboji obojima suprotivni«. A što Aristotel na kraju toga poglavlja zaključuje: »Nego, kako su, naime, naprosto četiri, jednomu pripada po jedno: zemlja pripada većma suhom nego hladnom, voda većma hladnom nego vlažnom, zrak pak većma vlažnom nego toplom, a oganj većma toplom [254] nego suhom« – to je Okel potpunije naučavao: »Svačemu svoja zasebnost: ognju ono toplo, zemlji ono suho, zraku ono vlažno, a vodi ono hladno.« Što je pak Aristotel postavio kao stanovite sukladnosti među elementima, to Okel naziva: κοινὸν, συγγενές καὶ σύμφυλον 'Zajedničko, srodno i suplemensko'. I još jasnije izlaže: »Toplo je svakako zajedničko zraku i ognju, vodi i zemlji zajedničko je hladno, zemlji i ognju zajedničko je suho, a vodi i zraku zajedničko je vlažno.« Zatim poučava: »S obzirom na ono

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

munia permanent essentiae ipsorum, secundum autem propria transmutantur, quando contrarium superaverit contrarium.

Quam transmutationem latissime planissimeque explicat, cui Aristoteles nihil aliud addidit, quam quod ea, quae commune et symbolum habent, facilius ac citius inter se mutantur, quaeque symbolum non habent, tardius et maiore opera, scilicet prius in cognatum et symphylon^{xxvi}, deinde ex hoc in sequens. Quod etiam Ocellus aperte exponit:²²² *Fiunt autem mutationes et ex terra in ignem et ex igne in aerem et ex aere in aquam et ex aqua in terram. Et tertio, quando quod in unoquoque est contrarium corruptum, fuerit et relictum quod est cognatum et contribule.* Quae omnia postea singillatim et clarissime persequitur ita, ut in his Aristoteli proprium nihil relinquat, praeter quam mentionem tardioris et citioris, facilioris et difficilioris mutationis.

Neque vero Ocellus harum transmutationum reticuit causam efficientem, quam itidem transumere Aristoteles non est dedignatus. Eam causam Ocellus fine capituli 2. assignat triplicem caelum, omne quod supra lunam est, Solem, Zodiaci obliquitatem. Scribit autem in haec verba:²²³ *Cum ergo incorruptibilis sit*

²²² γίνονται δ' αἱ μὲν μεταβολαὶ ἤτοι ἐκ γῆς εἰς πῦρ, ἢ ἐκ πυρὸς εἰς ἀέρα καὶ ἐξ ἀέρος εἰς ὕδωρ καὶ ἐξ ὕδατος εἰς γῆν· καὶ τρίτον ὅταν τὸ ἐν ἐκάστω ἐναντίον φθαρῆ καὶ καταλειφθῆ τὸ συγγενὲς καὶ τὸ σύμφυλον. [OCELL. Univ. nat. 2.13.1–5]

²²³ ἐπεὶ δ' ἀνώλεθρος ὁ κόσμος καὶ ἀγένητος, καὶ οὐτ' ἀρχὴν γενέσεως εἴληφεν, οὔτε τελευτὴν ποτε λήψεται, δεῖ καὶ τὸ ποιοῦν ἐν ἐτέρω τὴν γένεσιν, καὶ τὸ γεννῶν ἐν ἑαυτῷ συνυπεῖναι ἀλλήλοις. τὸ μὲν ποιοῦν <ἐν ἐτέρω> τὴν γένεσιν τὸ ὑπὲρ ἄνω σελήνης ἐστὶ πᾶν σύγγενος δὲ μᾶλλον ὁ ἥλιος, κατὰ γε τὰς προσόδους καὶ τὰς ἀφόδους μεταβάλλον τὸν ἀέρα συνεχῶς πρὸς λόγον ψύχους τε καὶ θερμασίας. ᾧ συνεπακολουθεῖ καὶ τὴν γῆν μεταβάλλειν καὶ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς εὐδ' ἔχει καὶ ἡ λοξὺς τῶν ζωδίων τοῦ πόλου πρὸς τὴν τοῦ ἡλίου φορᾶν. αἰτία γὰρ καὶ αὕτη [αὐτῆ] τῆς γενέσεως ἐστὶ καθόλου [καθόλον] δ' ἡ τοῦ παντὸς διακόσμησις, ὥστ' εἶναι ἐν αὐτῇ τὸ μὲν ποιοῦν τὸ δὲ πάσχον, τὸ μὲν οὖν ἐν ἐτέρω γεννῶν, τὸ ὑπεράνω σελήνης ἐστὶ. τὸ δὲ ἐν ἑαυτῷ τὸ ὑποκάτω σελήνης, τὸ δ' ἐξ ἀμφοτέρων αὐτῶν, τοῦ μὲν αἰεὶ θεόντος θείου, τοῦ δ' αἰεὶ μεταβάλλοντος γενητοῦ, κόσμος ἄρα ἐστὶ. [OCELL. Univ. nat. 2.22.1–23.8]

^{xxvi} corr. ex syphylon

zajedničko njihova bit traje, ali obzirom na zasebnosti preobrazuju se kad oprečno nadvlada oprečno.«

Tu preobrazbu izlaže nadasve široko i nadasve razgovijetno, čemu Aristotel nije dodao ništa drugo do li da se ono što je u njih zajedničko i sukladno lakše i brže uzajamno mijenja jedno u drugo, a ono što nije – teže i s većom mukom, dakako prvo u ono srodno i suplemensko, a potom iz toga u sljedeće. A to i Okel otvoreno iznosi: »Bivaju promjene i iz zemlje u oganj, i iz ognja u zrak, i iz zraka u vodu i iz vode u zemlju, [a ove obratno]; a kao treće,²³ kad ono što je u svakom pojedinom suprotivno, a ostane ono što je srodno i suplemensko.« Sve to ispisuje poslije jedno po jedno i nadasve jasno, tako da u tim stvarima Aristotelu ne prepušta ništa zasebno, osim spominjanja sporije i brže te lakše i teže promjene.

I nije Okel prešutio uistinu djelatni uzrok tih promjena, koji se Aristotel isto tako udostojio preuzeti. Taj uzrok Okel pripisuje na kraju 2. poglavlja trostrukom nebu, svemu što je iznad Mjeseca, Suncu i zodijačkoj zakrivljenosti. Zapisuje pak to ovim riječima: »Dakle, budući da je svijet pošteđen propa-

²³ Petrić je izostavio »ono drugo«.

mundus et ingenuus, neque principium geniturae accipit, neque finem unquam accipiet, oportet et id, quod in alio efficit generationem et, quod in se generat, subesse sibi invicem. Quod in alio efficit generationem, omne id est, quod est supra lunam, prope
 5 autem magis Sol. Secundum accessus et recessus, mutans aerem iugiter ad rationem frigoris et caliditatis; cui consequitur etiam terram mutari et omnia quae supra terram. Recte sane etiam se habet obliquitas Zodiaci poli ad Solis lationem. Causa enim etiam haec generationis. Universum vero universi dispositio, in qua sit
 10 et agens et patiens. Quod itaque in alio gignit id est, quod est supra Lunam. Quod vero in se, id quod sub luna. Quod vero ex ambo- bus his, semper currentis divini et semper transmutati generabilis, mundus sane est.

Hunc locum Aristoteles pluribus verbis, sed eadem sen-
 15 tentia explicavit libro eodem 2. capite 10. praesertim in his, cum non omnia huc transferre velimus:²²⁴ Ita enim maxime continuabitur ipsum esse, quia proximum sit essentiae, fieri semper generationem, huius vero, ut dictum est multoties, causa est circularis latio. Dixerat enim antea:²²⁵ Continuitatis enim uni-
 20 versi latio causa est. Sed generationis et corruptionis non primum motum causavit, sed obliquitatem circuli:²²⁶ Quare non prima latio causa, sed ea quae secundum obliquum circumulum. Et quod subiungit: Videmus enim quod accedente Sole generatio est, recedente vero corruptio.²²⁷ Sed fine 4. De animalium ortu huius
 25 loci expressit: [255] Sicut enim et mare et omnem humidorum videmus naturam consistere et transmutari secundum ventorum motum et statum, aerem vero et ventos secundum Solis et Lunae

²²⁴ οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα συνείρητο [συνείρητο] τὸ εἶναι διὰ τὸ ἐγγύτατα εἶναι τῆς οὐσίας τὸ γίνεσθαι ἀεὶ καὶ τὴν γένεσιν. τούτου δ' {αἰτίον} ὥσπερ εἴρηται πολλάκις <αἰτία>, ἢ κύκλω φορᾶ. [ARIST. GC 336b.32–337a.1]

²²⁵ Τῆς μὲν οὖν συνεχείας ἢ τοῦ ὅλου φορᾶ αἰτία, [ARIST. GC 336b.2–3]

²²⁶ διὸ καὶ οὐ ἡ πρώτη φορᾶ αἰτία ἐστὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἀλλ' ἢ κατὰ τὸν λοξὸν κύκλον. [ARIST. GC 336a.31–32]

²²⁷ ὁρῶμεν γὰρ ὅτι προσιόντος μὲν τοῦ ἡλίου γένεσις ἐστὶ, ἀπιόντος δὲ φθίσις, [ARIST. GC 336b.17–18]

sti i nenastao, pa nema početka nastajanja, niti će ikad doživjeti kraja, trebaju djelatelj nastajanja u drugome i onaj koji u samome sebi rađa biti jedan za drugoga dani. A djelatelj je nastajanja u drugome sve ono što je iznad Mjeseca. Sunce pak u većoj blizini primicanjem i odmicanjem mijenjajući zrak sveudilj razmjerno hladnoći i toplini, čemu je onda posljedicom da se i Zemlja mijenja te sve na Zemlji. Pravilno se pak odnosi i zakrivljenost zodijske polutke prema putanji Sunca; i ona je, naime, uzrokom nastajanja. Sveopće je pak raspoređaj svega u kojem je jedno djelujuće, a drugo trpeće. Dakle ono što rađa u drugome jest ono što je iznad Mjeseca, a što pak u sebi ono ispod Mjeseca. Ono pak što je iz njih obaju – iz uvijek kružećeg božanskog i uvijek se mijenjajućeg nastalog – upravo je svijet.«

To je mjesto Aristotel s više riječi ali u istome smislu pojasnio u istoj drugoj knjizi, u 10. poglavlju, poglavito ovim – budući da ne želimo sve prenositi – riječima: »Tako će se, naime, najvećma nastavljati sâm bitak, jer je bitku ponajbliže to da sveudij biva nastajanje; ovomu je pak, kao što je mnogo puta rečeno, uzrokom kružna okretanje.« Već je, naime, bio rekao: »Jer neprekidnu trajanju sveukupnosti uzrokom je premještanje«; ipak nije uzrokovala prvi pokret nastajanja i propadanja, nego nakrivljenost kruga: »Stoga nije prvo premještanje uzrokom, nego ono po nakrivljenom krugu.« I što pridodaje: »Vidimo, naime, da primicanjem Sunca biva nastajanje, odmicanjem pak propadanje.« No na kraju 4. knjige *O nastajanju životinja* izrijekom piše: [255]»Kao što, naime, vidimo da more i sva priroda vlažnih pojava postoji i da se mijenja shodno gibanju i mirovanju vjetrova, a zrak i vjetrovi shodno ophodu

*periodum, sic etiam ea, quae ex his pullulant et quae ad haec consequi necesse est.*²²⁸

- Lunam vero Soli addit, quod Ocellus non fecit, Hippocratem videtur secutus, qui in primo *De Septimestri partu* ita scripsit:²²⁹
- 5 *Sicuti eorum, quae in terram seminantur et plantantur, alia pluribus diebus, alia paucissimis, non secundum tempus. Tempus enim sequitur secundum Solis periodum et Lunae finientis. Et quod Aristoteles eodem capite 10. scripsit: Reliquo modo adimplevit Deus universum*
- 10 *continuum faciens generationem,*²³⁰ *Ocelli dogma fuit qui capite*
- 15 *quarto de finali generationis causa agens ita inquit:*²³¹ *Sed in sempiternum tempus permanentiae generis ergo, cum enim esset mortale ineptum*^{xxvii} *natura divinae vitae communionem habere generis immortalitate corrupta, per singula adimplevit Deus indeficientem efficiens et continuum generationem.*
- Ita omnis naturae principiorum, accidentium communium, primorum corporum, mundi ipsius denique doctrina a priscis philosophis tradita ab Aristotele est et probata et usurpata. Quod non minus ipsum fecisse in mixtorum corporum generationibus post haec palam faciamus.

²²⁸ ὥσπερ γὰρ καὶ θάλατταν, καὶ πᾶσαν ὀρώμεν τὴν τῶν ὑγρῶν φύσιν ἰσταμένην καὶ μεταβάλλουσαν κατὰ τὴν τῶν πνευμάτων κίνησιν καὶ στάσιν, τὸν δ' ἄερα καὶ τὰ πνεύματα κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης περίοδον, οὕτω καὶ τὰ ἐκ τούτων φυόμενα, καὶ τὰ ἐν τούτοις ἀκολουθεῖν ἀναγκαῖον. [ARIST. GA 777b.30–35]

²²⁹ ὅκωσπερ [ὥσπερ] καὶ τῶν ἐς οὐδας ἐσσειρομένων ἢ [καὶ] φυτευομένων [φυομένων], τὰ μὲν πλείοσιν ἡμέρησι, τὰ δὲ ἐν ἐλαχίστησι [ἐλαχίστοισιν], οὐ κατὰ χρόνον: χρόνος γὰρ ἔπεται κατὰ ἡλίου περίοδον καὶ σελήνης ὀριζόμενος [ὀριζομένης]. [HP. Septim. 124.9–12]

²³⁰ τῷ λειπομένῳ τρόπῳ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεός, ἐντελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν. [ARIST. GC 336b.31–32]

²³¹ ἀλλὰ τῆς εἰς τὸν αἰεὶ χρόνον διαμονῆς τοῦ γένους. ἐπειδὴ γὰρ {ἀμήχανον} ἦν θνητὸν φύντα θείου βίου κοινωνῆσαι, τῆς τοῦ γένους ἀθανασίας φθειρομένης καθ' ἕκαστον ἀνεπλήρωσεν ὁ θεός, ἀκατάληκτον ποιήσας καὶ συνεχῆ {ταύτην} τὴν γένεσιν. [OCELL. Univ. nat. 4.2.3–7]

^{xxvii} corr. ex aptum

Mjeseca i Sunca – isto je tako nužno uslijedi i s onim što iz njih izniče i što za njima slijedi.«

On pak Mjesec pridodaje Suncu, što Okel nije učinio, povevši se, reć bi, za Hipokratom, koji je u prvoj [knjizi spisa] *O sedmo-
mesečnom porodu* ovako napisao: »Kao što od onoga što se u tlo 5
sije i sadi, jedno za mnogo, a drugo za vrlo malo dana, a ne shod-
no vremenu – vrijeme, naime, slijedi određivano prema ophodu
Sunca i Mjeseca [...]«. A što Aristotel u istom 10. poglavlju, piše:
»Na preostali je način Bog nadopunio sveukupnost, učinivši sve-
udiljnim nastajanje«, to je bio Okelov nauk; on u 4. poglavlju, ras- 10
pravljajući o svršnom uzroku nastajanja, kaže ovako:²⁴ [...] nego
poradi trajanja roda za vjekovječno vrijeme; budući, naime, da bi
bilo nedolično²⁵ da nastalo kao smrtno ima po prirodi zajedništvo
božanskoga života, propalu je neumrlost roda Bog pojedinačno
nadopunio, učinivši neprestanim i neprekidnim to nastajanje.« 15

Sav je tako nauk o naravi principā, zajedničkih akcidenata,
prvotnih tijelā, i napokon svijeta samoga što su ga drevni filozofi
predavali, Aristotel prigrlio i upotrijebio. A da je isto to učinio s
obzirom na nastajanje miješanih tijela, objelodanit ćemo poslije 20
ovoga.

²⁴ Nenavedeni predhodni dio te rečenice glasi: tē, naime, potencijal-
nosti nisu od Boga dane ljudima poradi [...].

²⁵ Nejasan tekst: u grčkome Petriću fali ἀμήχανον, ali u latinskome
ima *aptum* umjesto očekivanog *inaptum*.

VAPORES

Primo occurrunt, quae libris *Meteorologicis* sunt ab Aristotele comprehensa, quae a priscis fuisse cognita ipse initio statim attestatur:²³² *Adhuc spectandum, quod omnes priores meteorologiam vocaverunt.* Haec omnia ex duplici exhalatione calida et sicca, atque humida frigidaque pronasci affirmaverunt. Alteram ex ipsius testimonio cognoverunt, quod est his verbis:²³³ *Calefacta enim Terra a Sole exhalationem necesse est fieri non simplicem, uti quidam putant, sed duplicem.* Sed utrasque capnodem et atmodem, fumosam ac vaporosam Heraclitum cognovisse, Laertius abunde testatus est his in eius vita verbis:²³⁴ *Rursus ipsam terram fundi: ex qua aqua fiat ex hac reliqua, ferme ad exhalationem ducens eam, quae ex mari est.* Mox:²³⁵ *Fieri autem exhalationes et a terra et a mari, has quidem lucidas et puras, has autem tenebricosas, augeri autem ignem a lucidis, aquam vero ab alteris.* Deinde addit:²³⁶ *Imbres et ventos et his similia secundum differentes exhalationes.*

Plutarchus etiam libro *Placitorum* 3. cap. 2. et 3. et 4. Xenophanis de ignitis passionibus refert sententiam: *Omnia haec talia nubium ignitarum constitutiones vel motiones.*²³⁷ Et Anaxagorae:²³⁸

²³² ἔτι θεωρητέον ὁ πάντες οἱ πρότεροι μετεωρολογίαν ἐκάλουν. [ARIST. Mete. 339b.21–22]

²³³ θερμαινομένης [θερμενομένης] γὰρ τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ ἡλίου τὴν ἀναθυμίασιν ἀναγκαῖον γίνεσθαι μὴ ἀπλήν ὡς τινες οἴονται, ἀλλὰ διπλήν, [ARIST. Mete. 341b.6–8]

²³⁴ πάλιν δ' αὐτὴν τὴν γῆν χειῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι, ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπά, σχεδὸν {πάντα} ἐπὶ τὴν ἀναθυμίασιν ἄγων τὴν ἀπὸ τῆς θαλάττης. [D. L. Vit. 9.9.3–5]

²³⁵ γίνεσθαι δ' ἀναθυμιάσεις ἀπὸ τε γῆς καὶ θαλάττης, ἃς μὲν λαμπράς καὶ καθαράς, ἃς δὲ σκοτεινάς. αὐξεσθαι δὲ τὸ μὲν πῦρ ὑπὸ τῶν λαμπρῶν, τὸ δὲ ὕγρὸν [ὕδωρ] ὑπὸ τῶν ἐτέρων. [D. L. Vit. 9.9.6–8]

²³⁶ ὑετοῦς τε καὶ πνεύματα, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια κατὰ τὰς διαφόρους ἀναθυμιάσεις. [D. L. Vit. 9.10.10–11.1]

²³⁷ πάντα τὰ τοιαῦτα νεφῶν πεπυρωμένων συστήματα ἢ κινήματα. [Ps.-PLUT. Placit. 893 D.3–4]

²³⁸ τοὺς καλουμένους διάπτοντας ἀπὸ τοῦ αἰθέρος σπινθήρων δίκην καταφέρεισθαι, διὸ καὶ παραυτικά <κατα>σβέννυσθαι. [Ps.-PLUT. Placit. 893 C.11–13]

ISPARINE

Prvo dolazi na red ono što je Aristotel obuhvatio u knjigama *Meteorologije*, ono što su, kako sâm odmah na početku svjedoči, starinci poznavali: »Stoga valja još razmotriti što su svi stariji nazivali meteorologijom.« Tvrđili su da sve dotične pojave nastaju iz dvojaka isparavanja: toploga i suhoga te vlažnoga i hladnoga. Po njegovu svjedočenju, poznavali su ono drugo, i to ovim riječima: »Kad Sunce zagrije Zemlju, nužno je da ne nastane jednostavno isparavanje, kako neki drže, nego dvojako.« A da je jedno i drugo – zadimljeno i sapasto – poznao Heraklit, Laertije je obilato posvjedočio ovim riječima u njegovu *Životopisu*: »Opet da se sama zemlja topi, iz čega da nastaje voda, a iz nje od prilike ostala koja dovodi do isparavanja, onoga koje biva iz mora.« Odmah zatim: »Postoje isparine iz zemlje i iz mora, jedne su svijetle i čiste, druge pak tamne; oganj da se povećava od svijetlih, a voda od onih drugih.« Zatim nadodaje: »Kiše i vjetrovi i njima slično shodno različitim isparinama.«

I Plutarh u 3. knjizi *Stavovā*, u poglavljima 2, 3, i 4, iznosi Ksenofanovu misao o ognjevitim trpnjama: »Sva ta takva nakupljanja ili pokretanja gorućih oblaka [...]«, i Anaksagorinu:

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Qui vocantur discurrentes ab aethere veluti scintillas deferri, ideoque illico extingui. Quae omnia etiam Aëtius habet. De humidis etiam ille Anaximenis dogmata recenset:²³⁹ *Nubes quidem fieri incrassato plurimum aere, magis vero compresso expelli imbres; nives, cum delata*
 5 *aqua concrescit, grandinem, quando simul cum humido vento circum-*
prehenditur. De tonitru quoque corruscatione, fulmine, prestere
et typhone

Plutarchus atque Aëtius Anaximandri dogmata recensent:²⁴⁰
Ex vento haec omnia evenire, quando enim inclusus nebulae crassae vi
 10 *excidat subtilitate et levitate, scissio sonitum, dilatatio vero penes nubis*
nigredinem fulgurationem efficit. Ibi quoque Anaxagorae sententia
de fulmine, prestere ac typhone [256] recensetur, non longe ab
Aristotelica dissidens. Nec non de iis, quae non existunt quidem,
 15 *sed apparent, iride, parelio, halone et aliis eiusdem Anaxagorae*
atque Anaximenis dogmata recitat ab Aristotelicis non valde ab-
similia.

Anaximenis quidem de iride ita:²⁴¹ *Irin fieri per collustrationem Solis ad nubem densam et crassam et nigram, eo quod nequeant radii, qui illi incumbunt, ad aliam partem pertransire. Anaxagoras autem*
 20 *ita:*²⁴² *Refractionem a nube densa solaris illuminationis ex opposito*
vero semper constitui illuminante astro, pari modo philosophatur de iis
quae dicuntur parelia.

²³⁹ νέφη μὲν γίνεσθαι παχυνθέντος {ἐπι} <ὅτι> πλείον [πλείστον] τοῦ ἀέρος, μᾶλλον δ' ἐπισυναχθέντος, ἐκθλίβεσθαι τοὺς ὄμβρους, χιόνα δ' ἐπειδὴν τὸ καταφερόμενον ὕδωρ παγῆ, χάλαζαν δ' ὅταν συνεπεριληφθῆ {τι} τῷ ὑγρῷ πνευματικόν [πνεύματι]. [AËT. DOXOGR. De placit. reliqu.370.26–32]

²⁴⁰ ἐκ τοῦ πνεύματος ταῦτ' [ταυτὶ] <πάντα> {εἶπε} συμβαίνειν, ὅταν γὰρ περιληφθὲν, νέφει παχεῖ βιασάμενον ἐκπέση τῇ λεπτομερείᾳ καὶ τῇ κουφότητι, τότε ἢ μὲν ῥῆξις τὸν ψόφον, ἢ δὲ διαστολὴ παρὰ τὴν μελανίαν τοῦ νέφους τὸν διαυγασμὸν ἀποτελεῖ. [AËT. DOXOGR. De placit. reliqu. 367.22–28]

²⁴¹ ἴσιν γίνεσθαι κατ' αὐγασμὸν ἡλίου πρὸς νέφει πυκνῷ καὶ παχεῖ καὶ μέλανι, παρὰ τὸ [τοῦ] μὴ δύνασθαι τὰς ἀκτῖνας εἰς τὸ πέραν διακόπτειν [διακόψαι] ἐπισυνισταμένας αὐτῶ. [Ps.-PLUT. Placit. 894 E. 9–11]

²⁴² ἀνάκλασιν ἀπὸ νέφους πυκνοῦ τῆς ἡλιακῆς περιφεγγείας, καταντικρὸν δὲ τοῦ κατοπτρίζοντος αὐτὴν [αὐτὸν] ἀστέρος διὰ παντὸς ἴστασθαι. παραπλησίως αἰτιολογεῖται [φυσιολογεῖται] τὰ καλούμενα παρήλια. [Ps.-PLUT. Placit. 894 F.1–4]

»Tako zvane zvijezde-proletuše iz etera odlijetaju kao iskre is toga se onda gase.« Sve to ima i u Aetija. Plutarh se osvrće i na Anaksimena učenja o vlažnostima: »Oblaci da nastaju kad jako otešća zrak, većma kad bude stisnut da se istiskuju kiše; snijeg kada se padajuća skrutne, a tuču kad istovremeno bude zahvaćena ledenim vjetrom.« 5

Plutarh se i Aetije također osvrću na Anaksimandrova učenja i o gromu, bljeskanju, munji, ognjenom vihoru, pijavici: »To sve da nastaje od vjetra; kad je, naime, zatvoren u tmastoj magli, silom izbija zbog sitnosti i lakoće; razbijanje uzrokuje zvuk, širenje pak uz crnilo oblaka sijevanje munja.« Ondje je i osvrt na Anaksagorino mišljenje o munji, i uz to o pijavici, [256] koje se ne udaljuje mnogo od Aristotelova. Navodi također nauke istog Anaksagore i Anaksimena o onome što dakako ne postoji, nego se pokazuje: o dugi, 'prisuncu',²⁶ kolobaru i ostalom, koji nisu jako različiti od Aristotelovih. 10 15

Anaksimenov je o dugi ovaj: »Duga nastaje Sunčevim obasjajem gusta, golema i tmasta oblaka, tako da zrake, koje na nj padaju, ne mogu se probiti na drugu stranu.« Anaksagora pak ovako: »Utvrдио sam da lom sunčanoga svjetla biva od gusta oblaka uvijek iz oprjeke spram osvijetljujuće zvijezde; na isti način umuje o pojavama koje nazivaju 'prisunca'.« 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

²⁶ *Parhelion* (*parhelion*), ii, n., »prisunce« ili »lažno sunce«, usp. Seneka, *Naturales quaestiones* I 11. 2–3: »Sunt autem imagines solis in nube spissa et incurua in modum speculi. Quidam parhelion ita definiunt: nubes rotunda et splendida similisque soli.«

Simillimam Aristotelicae de motu terrae Anaxagorae sententiam refert idem capite 15.:²⁴³ *Aere subingresso, densitati superficiei appulso, eo quod egressum capere nequeat, tremore continens concu-
tiente.*

5 Salsedinis quoque marinae causas easdem, quas Aristoteles tradidit, ante eum et Plato et Anaxagoras et Anaximander tradiderunt, ut idem Plutarchus refert, ex Platone quidem ita: *Id quod a terra per adductionem et exustionem exhalat salsum.*²⁴⁴ Anaxagoras autem:²⁴⁵ *Id humidum quod a principio stagnabat, ambustum a
10 solari circumlacione et tenui evaporato, salsum et amarum reliquum remanet.*²⁴⁶ *Mare ait (Anaximander) esse primae humiditatis reliquias, cuius maiorem partem exsiccavit ignis, reliquum vero ob exustionem mutatum est.*

In quibus videntur omnes hi viri dixisse, quod ab Aristotele
15 non sit reiectum.

METALLA

20 Metallorum autem atque fossilium materiam eandem esse duplicem exhalationem, fine libri 3. Aristoteles asserit. Hanc sententiam apud Platonis *Timaeum* copiosius, etiamsi brevissime dicatur, legimus. In quo de metallorum succorum et lapidum generatione satis dilucidam habemus mentionem. Ita omnia dogmatum tribus *Meteororum* libris comprehensorum capita videmus Aristotelem ex antiquis physicis transcripsisse.

²⁴³ Ἄερος ὑποδύσει τῆ μὲν πυκνότητι τῆς ἐπιφανείας προσπίπτοντος, τῷ δ' ἔκκρισιν λαβεῖν μὴ δύνασθαι τρόμῳ τὸ περιέχον κραδαίνοντος. [Ps.-PLUT. Placit. 896 C.7–9]

²⁴⁴ τὸ δ' ἀπὸ γῆς κατὰ περὶ καυσιν καὶ ἐκπύρωσιν ἀναθυμώμενον ἄλμυρόν. [Ps.-PLUT. Placit. 897 A.12–13]

²⁴⁵ τοῦ κατ' ἀρχὴν λιμνάζοντος ὑγροῦ περικαέντος ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς περιφορᾶς καὶ τοῦ λεπτοτάτου [λιπαροῦ] ἐξατμισθέντος εἰς ἀλυκίδα καὶ πικρίαν τὸ λοιπὸν ὑποστῆναι. [ANAXAG. Testimonia 90.2–3]

²⁴⁶ τὴν θάλασσαν φησὶν <(Ἀναξίμανδρος)> εἶναι τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον. ἧς τὸ μὲν πλεῖον μέρος ἀνεξήρανε τὸ πῦρ, τὸ δ' ὑπολείφθην διὰ τὴν ἔκκαυσιν μετέβαλεν. [ANAXIMAND. Testimonia 27.13–15]

Iznosi isto tako u 15. poglavlju Anaksagorinu misao o potresu, koja je vrlo slična Aristotelovoj: »Kada zrak poniranjem bude pritjeran gustoći površine, zbog toga što ne mogne naći izlaza, jer trešnja drma onim što ga zadržava [...].«

Isto tako one iste uzroke morskoj slanosti, koje je naučavao Aristotel, prije njega su naučavali i Platon i Anaksagora i Anaksimandar: o tome isti Plutarh izvješćuje iz Platona ovako: »Ono što sa zemlje privlačenjem i sažiganjem isparuje slanost.« Anaksagora pak »Ono vlažno koje je od početka bilo zaplavljeno i Sunčevim kružnim gibanjem ožareno a polaganim hlapljenjem kao slano i gorko preostalo.« – »Anaksimandar: more – to su ostatci prvotne vlažnosti, koje je ostatke oganj većim dijelom isušio, preostatak je izgaranje izmijenilo.«

U tim su stvarima, čini se, svi ovi muževi tvrdili što Aristotel nije odbacio.

KOVINE

Kovinska i iskopinska tvar isto je tako dvojakom isparinom – tvrdi Aristotel na kraju 3. knjige. Tu misao čitamo u Platonovu *Timeju* kao rječitiju, iako se nadasve kratko izriče. Ondje imamo dostatno rasvjetljujućega spomena o nastajanju sokova, kovinā i kamenja. Tako vidimo da je sva poglavlja učenjā obuhvaćenih trima knjigama *Meteorologije* Aristotel prepisao iz starih filozofa prirode.

CONCRETA

Verum enim vero eorum quoque omnium, quae concretorum libro sunt ab Aristotele tractata, quae universae eius philosophiae longe pulcherrima et utilissima pars sunt, principia sunt apud Platonem eundem ab eo loco *Timaei*, a quo ignis, aeris et aquae species commemorat. A quorum actionibus ac passionibus inter se invicem docet per πῆξις concretionem metalla, succos subterraneos, nostratiaqua, vinum, oleum, mel, picem, plantarum liquores, gummi, nitrum, sal, vitrum, gemmas, lapides, omniaque alia πηκτά, χυτά, τηκτά, κραῦρα, θυμιατικά concretilia, fusilia, liquabilia, friabilia, vaporifera. Et id genus alia, quorum nominibus utitur. Quae etiamsi non omnia decem et octo sint, quae Aristoteles enumerat postea, non fuit sibi, qui reliquos nos docuit inventis facilem esse additionem, ad ea quorum Plato principia tradiderat, ex iisdem principiis alia deducere.

Sed Timaeus etiam Locrus praeter πηκτόν, χυτόν, concretile et fusile habet ῥυτόν et θραυστόν fluxile et fragile. Sed duri et mollis Platonicas definitiones Aristoteles ad verbum expressit. Sic enim Plato:²⁴⁷ *Durum, cui nostra caro cedit, molle quod nostrae carni*. Horum ac talium aliorum, si quae Timaeus ac Plato omiserunt, Hippocrates libro *De natura humana*, libro *De carnibus* ac aliis supplevit, ad quos ut prolixitatem nimiam ac forte nimis minutam vitemus, lectorem remittimus. In cuius Hippocratis scriptis, tum his, tum iis, qui sunt de semine, de fetus natura, de corde, de glandibus, de natura ossium, de insomniis, de visu, sine dubio inveniantur ea omnia, quae Aristoteles libris *De partibus*, *De ortu animalium*, *De vitae longitudine*, *De respiratione*, *De somno* complexus est summa capita ac dogmata. Qui libri si non oscitanter conferantur, vere dixisse Galenus cognoscetur Aristotelem non aliud quam Hippocraticorum dogmatum [257] fuisse expositorem. Quae vero libro *De sensu* sunt ab eo conscripta, fuerant antea a Platone in *Timaeo* omnia distincta: colores, voces, odores, sapores, tactiles omnes qualitates.

²⁴⁷ σκληρόν δ' ὅσοις ἂν ἡμῶν ἢ σὰρξ ὑπέικει, μαλακὸν δ' ὅσα ἂν τῆ σαρκί [PLATO Ti. 62b6–7]

ČVRSTE TVARI

Doista i principi svega onoga o čemu je Aristotel raspravljao u knjizi *O čvrstoj tvari* – a to je daleko najljepši i najkorisniji dio njegove cjelokupne filozofije – nalaze se baš u istoga Platona, na onome mjestu u *Timeju* s kojega Aristotel navodi vrste ognja, zraka i vode. Iz njihovih uzajamnih djelovanja i trpnja, kako on naučava, kroz πῆξις »očvrstnuće« nastaju kovine, podzemni i ovi naši sokovi, vino, ulje, med, smola, biljne tekućine, guma, salitra, sol, staklo, dragulji, kamenje i sve druge tvari πηκτά, χυτά, τηκτά, κρᾶυρα, θυματικά, »stvrdive, sipive, topive, lomive, isparive«, i ine pojave u tome rodu, kojih nazive rabi. Premda ovih nema u svemu osamnaest koliko ih Aristotel poslije nabroja, nije njemu, koji je nas ostale poučavao, bilo lako dodavanje već iznađeno-
mu; k onim stvarima kojih je principe Platon izložio – iz tih istih principā izvoditi daljnja.

No, i Timej Lokranin osim 'stvrdivoga' i 'sipivoga' te 'učvrstivoga' i 'istjecivoga' ima i 'tekućega' te 'lomivoga'. No, Platonove odredbe tvrdog i mekanog Aristotel je doslovno izrazio. Ovako, naime, Platon: »Tvrdo – ono pred čime uzmiče naše meso, a mekano – ono što pred našim mesom.« Ako su Timej i Platon izostavili išta od tome drugih takvih, Hipokrat je dopunio knjigom *O ljudskoj naravi*, knjigom *O tijelima* i drugima, na koje upućujemo čitatelja da bismo izbjegli pretjeranu obilnost i možda pretjeranu sitničavost. U spisima toga Hipokrata, kako tih tako i onih koji su *O sjemenu* i *O naravi zametka*, *O srcu*, *O žlijezdama*, *O naravi kostiju*, *O besanicama*, *O vidu*, pronašla bi se bez sumnje sva ona najvažnija poglavlja i nauči koje je Aristotel obuhvatio u knjigama *O dijelovima*, *O nastajanju životinja*, *O dugovječnosti*, *O disanju* i *O snu*. Ako se u te knjige ne bi zagledalo zijevajući, doista bi se shvatilo da je Galen istinito rekao kako je Aristotel bio ništa drugo nego izlagatelj Hipokratovih učenjā. [257] Ono pak što je on napisao u knjizi *O osjetu*, to je sve prije razlučio Platon u *Timeju*: boje, glasove, mirise, okuse, dodire, sve kvalitete.

Historiam vero animalium Aristoteli non hic author aut ille sed hominum multa millia, ut Plinius loquitur, suppeditarunt, ex quorum relatu, eam confarcinavit. Sed ante eum Linus, multis annorum centuriis vetustior καὶ ζώων καὶ καρπῶν γενέσεις, animalium et stirpium generationes cantaverat. At quae libris *De anima* continentur, praeter quam quod primus, nihil aliud quam veterum redargutiones continet, secundus idem re et subiecto est cum libro *De sensu*, omnia Plato *Timaeo* suo complexus est. Dimidio 3. de mente agitur. Ad quam doctrinam humanarum doctrinarum omnium, praestantissimam atque excellentissimam si conferantur ea, quae a Pythagora Pythagoreisque, Timaeo, Brotino, Philolao, Archyta aliisque multis, Platone quoque in *Phaedone*, *Theaeteto*, *Philoebo*, *Menone* 6. Et 7. *Reipublicae*, 10. *Legum* copiose, magnifice, admirabiliter, divine tractata fuerant, Aristoteles²⁴⁸ noctuarum oculos ad Solis lucem attulisse videbitur, tam exiliter, spinose, confuse nomen voū mentis huc atque illuc iactat, *dianoetae*, phantasiae et, si diis placet, etiam brutis, libris de historia attribuens, ut nemo unquam de tot millibus eius sectatoribus sententiam suam sine spinis potis fuerit percipere. Id studio nescio quo potius factum arbitror, quam ulla ingenii tenuitate.

Reliquo 3. eadem est materies, quae libro *De animalium motu*. Quam doctrinam simul cum ea, quae libro *De partibus* ad motum utilibus, propriam, si quis Aristotelis crediderit, non inutiliter fidem suam locaverit. Quae utraque profecto eximia atque pulcherrima est doctrina.

²⁴⁸ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ <τοῦ ἡλίου> φέγγος. [ARIST. *Metaph.* 993b.9–10]

Za *Povijest* pak *životinja* Aristotelu nisu bili na usluzi ovaj ili onaj pisac, nego, kako govori Plinije, mnogo tisuća ljudi, prema izvješćivanju kojih ju je nakrcao. No, prije njega je Lino, mnogo stoljeća stariji, bio opjevao καὶ ζώων καὶ καρπῶν γενέσεις »i bića i plodinā naraštaje.« – Nego, ono što je sadržajem knjiga *O duši* – osim što prva sadrži samo pobijanje starih, a druga je isto- 5
vjetna u sadržaju i predmetu s knjigom *O osjetu* – sve je Platon obuhvatio u svojem *Timeju*. Do pola treće radi se o umu. Ako bi se usporedilo s tim najistaknutijim i najodličnijim naukom svih 10
ljudskih nauka ono što su Pitagora i pitagorovci, Timej, Brotin, Filolaj, Arhita i mnogi drugi, također i Platon u *Fedonu*, *Teetetu*, *Filebu*, *Menonu*, u 6. i 7. *Države* i u 10. *Zakona* obilno, veličanstveno, čudesno, božanski obrađivali, za Aristotela će se činiti da je podigao »oči ćuka prema svjetlu Sunca« – toliko jadno, bodljivo i 15
zbrkano bacaka ovamo i onamo naziv νοῦς 'um', *dianoea* 'razum' i *phantasia* 'fantazija' te – ako je volja bogova – pripisujući naziv 'um' čak i nijemoj živini u *Povijesti životinja*; tako da nitko nikada od tolikih tisuća njegovih sljedbenika nije bez trnovitosti bio kadar shvatiti njegovu misao. Sudim da je to postignuto više nekim 20
trudom, nego ikojom istančanošću duha.

U preostalom dijelu treće knjige ista je ona građa koja i u knjizi *O gibanju životinja*. Tomu nauku, zajedno s onim koji je u knjizi *O dijelovima* korisnija za gibanje, ako bi netko mogao vjеровати da je vlastiti Aristotelov, s korišću bi ukazao povjerenje. I jedan i drugi svakako su izniman i najljepši nauk. 25

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI II LIBER VII

IN ACTIVA PHILOSOPHIA ARISTOTELIS CUM
5 ANTIQUIS CONSENSIO LIBER VII.

Naturalis Aristotelicae philosophiae omnia summa dogmata hactenus cum antiquioribus contulimus concordiamque ostendimus, consequens est, ut activam in manus sumamus, in eaque videamus, quantum acerrimum illud Aristotelis ingenium pol-
10 luerit, anque in his quoque ab antecessoribus aliqua mutuo acceperit. Inter eius philosophiae libros politicos praecedere, priore tomo Aristotelis ipsius sententia docuimus.

Politicorum librorum primus initia civitatis explicat oeconomicaque exequitur. Initia civitatis inde esse, quod sit necesse eos
15 natura in unum convenire, qui sine alterius ope esse ac vivere non possint. Sic enim 1. capite:¹ *Necesse sane est primum in unum coniugari eos, qui sine altero non possunt esse, velut marem et feminam generationis ergo.* Post hos:² *Dominus vero natura et serviens ob salutem.* Atque:³ *Ex his duabus communionibus domus prima.* Hoc initium
20 civitatis fatetur ipse ab Hesiodo antea ostensum fuisse:⁴ *Ac recte*ⁱ

¹ ἀνάγκη δὴ πρῶτον συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον {θῆλυ μὲν καὶ} ἄρρεν <καὶ θῆλυ> τῆς γεννήσεως ἔνεκεν. [ARIST. Pol. 1253a.10–12]

² ἄρχον δὲ φύσει καὶ ἀρχόμενον διὰ {τὴν} σωτηρίαν. [ARIST. Pol. 1253a.14–15]

³ ἐκ {μὲν οὖν} τούτων {τῶν} δύο κοινωνιῶν οἰκία πρώτη. [ARIST. Pol. 1253a.27–28]

⁴ καὶ ὀρθῶς Ἡσίοδος εἶπε ποιήσας οἶκον μὲν πρώτιστα γυναικὰ τε βούν τ' ἀροτῆρα. [ARIST. Pol. 1253a.28–29]

ⁱ corr. ex rite

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK II. KNJIGA 7.

SLAGANJE ARISTOTELA SA STARIMA
U DJELATNOJ FILOZOFIJI KNJIGA 7.

5

Do sada smo uspoređivali sva najvažnija učenja Aristotelove prirodne filozofije sa starijima i ukazali na slaganje; sljedeće je da uzmemo u ruke onu djelatnu pa u njoj ogledamo koliko li je moćna bila¹ oštromna ona umnost Aristotelova te je li on i u tim stvarima nešto uzeo na posudbu od preteča. Da među njegovim filozofskim knjigama prednjače one političke pokazali smo u prethodnome svesku, mišljenjem samoga Aristotela.

10

Početke gradodržave razjašnjuje prva knjiga *Politike* a do kraja ih izlaže ona o *Gospodarstvu*: početci da su gradova od toga što je po naravi nužno da se u jedno okupe oni koji bez pomoći drugoga ne mogu ni opstati ni živjeti. Tako, naime, stoji u prvo-
me poglavlju: »Upravo je nužno da se prvo u jedno spoje oni koji bez drugoga ne mogu opstati, na primjer mužjak i ženka poradi nastajanja«; nakon tih: »Upravljaajući pak po naravi, upravljani zbog dobrobiti«; i: »Iz tih dvaju zajedništava – dom prvi.« I sam priznaje da je na taj početak gradadržave prije ukazao Hesiod:

15

20

ZA FILOZOFIJU

¹ Petrić je, čini se, izmislio inače nepotvrđeni lat. perfekt glagola *polleo, ēre* – »biti moćan, jak«, no taj mu se onda zbunjujuće homonimski poklopio s perfektom glagola *polluo, ēre, ui* – »onečistiti, zagaditi«.

*Hesiodus dixit canens: Domum sane primum, uxorem bovemque aratorem. Ex domo fieri vicum.*⁵ *Maxime vero secundum naturam videtur vicus colonia domus esse, subditque:*⁶ *Ex pluribus vero domibus communio prima, usus gratia non diarii, vicus.*

- 5 Ex vicis pluribus societatem perfectam civitatem appellat:⁷ *Ex pluribus autem vicis comunio perfecta civitas est, quae sane habet terminum omnis sufficientiae, facta quidem vivendi ergo, existens tamen bene vivendi. Sumpta sunt haec [258] omnia sententia tenus ex Platone, qui Reip. lib. 2. ita scribit:*⁸ *Fit sane, inquam ego, civitas,*
 10 *ut arbitror, quandoquidem sit nostrum unusquisque non sufficiens, sed multorum indagens. Ex quo sequatur:*⁹ *Sic sane assumens alium alium ad alium huncque ad alium usum, multos indigentes in unam habitationem congregantes, participes atque adiutores. Huic cohabitationi posuimus nomen civitas. De domo vero et vico primo Legum*
 15 *ita habet:*¹⁰ *Utrum civitatibus ad civitates recte (hoc est) vico vero ad vicum aliud? Nequaquam, sed idem. Nai. Quid vero ad domum domui earum, quae sunt in vico et ad virum viro. Et rursus:*¹¹ *Num dicemus domum et vicum et civitatem hoc idem in ipsis. Tres ergo has habitationes ordine naturali Plato hic disposuit, ut facile fuerit hinc*
 20 *Aristotelicam constitutionem sumere, praesertim cum superiori*

⁵ μάλιστα δὲ κατὰ φύσιν ἔοικεν ἡ κώμη, ἀποικία οἰκίας εἶναι. [ARIST. Pol. 1253a.33–34]

⁶ ἡ δ' ἐκ πλειόνων οἰκιῶν κοινωνία πρώτη, χρήσεως ἕνεκεν μὴ ἐφημέρου κώμη. [ARIST. Pol. 1253a.32–33]

⁷ ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις. ἤδη πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας {ὡς ἔπος εἰπεῖν} γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὔσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. [ARIST. Pol. 1253b.6–9]

⁸ γίνεται τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, πόλις, ὡς ἐγῶμαι, ἐπειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης, ἀλλὰ πολλῶν {ῶν} ἐνδεής. [PLATO R. 369b]

⁹ οὕτω δὴ ἄρα παραλαμβάνων ἄλλος ἄλλον, ἐπ' ἄλλου, τὸν δ' ἐπ' ἄλλου χρεῖα, πολλῶν δεόμενοι, πολλοὺς εἰς μίαν οἰκῆσιν ἀγείραντες κοινωνοὺς τε καὶ βοηθοὺς, ταύτη τῇ συνοικίᾳ ἐθέμεθα πόλιν ὄνομα. [PLATO R. 369c]

¹⁰ πότερ' οὖν δὴ πόλεσι μὲν πρὸς πόλεις ὀρθὸν τοῦτ' ἐστὶ, κώμη δὲ πρὸς κώμην ἕτερον; οὐδαμῶς, ἀλλὰ ταυτόν; ναί. τί δέ; πρὸς οἰκίαν οἰκία τῶν ἐν τῇ κώμῃ, καὶ πρὸς ἄνδρα ἀνδρὶ. [PLATO Lg. 626c]

¹¹ πότερα φῶμεν οἰκίαν τε καὶ κώμην, καὶ πόλιν {ἔχειν} ταυτόν τοῦτο ἐν αὐταῖς. [PLATO Lg. 627a]

»I ispravno reče Hesiod doista opjevavši prvo dom, ženu, vola orača.« Od doma da nastaje selo: »Najvećma je pak, čini se, shodno naravi da je selo naseobina iz doma«, i nadodaje: »Prva pak zajednica iz više domova, za volju nejednodnevne koristi² selo.«

Udrugu pak od više sela naziva dovršenom gradodržavom: 5
»Zajednica pak iz više sela savršena je graddržava, koji doista ima kao cilj ukupnu samodostatnost, stvoren doduše radi življenja, postojeći ipak radi dobra življenja.« Sve je to, misao po misao, uzeto [258] iz Platona, koji u 2. knjizi *Države* ovako piše: »Dakako da, velim, gradodržava po mojem mišljenju nastaje onda kad 10
god bilo tko od nas nije samodostatan, nego je mnogih potrebit.« Iz toga bi slijedilo: »Tako uistinu jedan uzima jednog za jednu korist, a drugi drugoga za drugu, budući da su mnogi mnogočega potrebiti i skupljaju se u jedno suobitavalište, kao sudionici i 15
supomagači. Tomu smo suobitavalištu nadjenuli ime 'gradodržava'.« O domu i selu ovako stoji u prvoj knjizi *Zakona*: »Biva li tako (to jest ispravno) između država i država, između sela pak i sela biva drukčije? Nipošto, nego jednako. Što pak između doma i doma od onih što su u selu, pa između muža i muža?« Te opet: 20
»Zar ćemo za dom, selo i gradodržavu reći to isto u njima samima?« Tri je, dakle, ova suobitavališta po naravnom redu Platon ovdje rasporedio, tako da bi odavde moglo biti lako pouzovati Aristotelov ustav, pogotovu stoga što na prethodno navedeno-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

² *diarium* kao prijevod za ἐφήμερον je možda krivo tumačenje Aristotela. Aristotelova je misao vjerojatno da selo nastaje zbog koristi, a ne zbog *trica*.

loco in *Repub.* nomen illud συνουκία, *cohabitatio* et pro domo et pro vico et pro civitate inservire potest.

De maris autem ac feminae societate primo Legum scriptum in hunc modum est:¹² *Cogitandum quod feminae ac marium naturae ad communionem generationis eunti, voluptas in his secundum naturam attributa videtur.* Ex quorum communiōne Callicratidas Lacon Pythagoreus domum constare ante etiam Platonem docuerat, libro *De familiarum felicitate*:¹³ *Sic vero et domus constitutio communionis cognationis cum sit.* Et postea:¹⁴ *Quare et coniugium ad vitae communionem constituit.* Quod vero Aristoteles capite 3. *Oeconomices* quatuor partes faciat: δεσποτικήν, γαμικήν, τεκνοποιητικήν, κτησίαν, *dominationem, coniugium, filiationem, rem.* Callicratidas idem sic enumeraverat:¹⁵ *Partium autem ipsius duae, primae et maximae: homo et res.* Hominem deinde dividens:¹⁶ *Adimplentium autem domum hominum, hi quidem cognati, hi autem domestici.*¹⁷ Post quorum enumerationes ita concludit:¹⁷ *Cognatae vero et domesticae partis hominis triplex species: aliud enim est imperans, aliud imperio subiectum, aliud auxiliare domus et cognationis: et imperans quidem vir, imperio subiectum uxor, auxiliare autem quod genitum ex his.* Hic duae sunt Aristotelicae illae partes: coniugium et filiatio et tertia res. Dominium autem Plato *Legum* lib. 3. simul

¹² ἐννοητέον ὅτι τῇ θηλείᾳ καὶ τῇ τῶν ἀρρένων φύσει εἰς κοινωνίαν ἰούση τῆς γεννήσεως ἢ περὶ ταῦτα ἡδονὴ κατὰ φύσιν ἀποδεδόσθαι δοκεῖ. [PLATO Lg. 636c]

¹³ οὕτως δὲ καὶ οἶκος, σύστημα κοινωνίας συγγενικᾶς [συγγενικῆς] ὑπάρχων [ὑπάρχον]. [CALLICRAT. Fragm. 103.28–104.1]

¹⁴ διόπερ καὶ ὁ γάμος ἐπὶ βίου κοινωνία συνίσταται. [CALLICRAT. Fragm. 106.6–7]

¹⁵ τῶν δὲ μερέων αὐτῶν [αὐτῆς] δύο πρῶτα καὶ μέγιστα, ἄνθρωπος καὶ κτᾶσις. [CALLICRAT. Fragm. 104.7–8]

¹⁶ τῶν <δὲ> συμπληρούντων τὸν οἶκον ἀνθρώπων τοὶ μὲν συγγενέες, τοὶ δ' οἰκῆοι. [CALLICRAT. Fragm. 104.13–14]

¹⁷ τῷ δὲ συγγενικῷ καὶ οἰκειακῷ μέρει τῷ ἀνθρώπῳ τριπτὸν τὸ εἶδος. τὸ μὲν γάρ ἐστι ἄρχον, τὸ δ' ἀρχόμενον, τὸ δ' ἐπικουρον τῷ οἴκῳ καὶ τᾶς συγγενείας· καὶ ἄρχον μὲν ὁ ἀνήρ, ἀρχόμενον δὲ ἡ γυνή. [CALLICRAT. Fragm. 105.6–9]

me mjestu u *Državi* onaj naziv συνουσία 'suobitavalište' može poslužiti i za dom i za selo i za gradodržavu.

O združivanju pak muškoga i ženskoga napisano je ovako u prvoj knjizi *Zakona*: »Valja držati da je naravi ženke i mužjaka, kad idu za općenjem radi nastajanja, naslada u tim stvarima, čini se, po naravi pridijeljena.« Da se od njihova združivanja sastoji dom, prije Platona naučavao je i pitagorovac Kalikratida Lakonac u knjizi *O sreći obitelji*: »Tako pak, budući da je dom sustav krvnorodbinskoga zajedništva [...].« I poslije: »Stoga ustanovio i brak poradi zajedništva života.« Ono pak što Aristotel u 3. poglavlju *Ekonomike* dijeli na četiri dijela: δεσποτική, γαμική, τεκνοποιητική, κτήσις, 'vladanje', 'brak', 'pravljenje djece' i 'stjecanje imutka' isti je Kalikratida ovako nabrajao: »Dva su njegova dijela, prvi i najznatniji: čovjek i imutak.« Potom dijeleći »čovjeka«: »Od ljudi koji pune dom jedni su dakako srodnici, drugi pak služinčad.« Nakon njihovih nabranja zaključuje: »Srodničkoga i služinskoga čovjekova udjela tri su vrste: jedna je zapovijedajuća, druga zapovijedanju podliježuća, treća u domu i rodbinstvu pomoćna: muž je dakako onaj koji zapovijeda, žena zapovijedanju podliježuća, a pomoćno ono što je od njih rođeno.« Tu su dva ona Aristotelova dijela: brak i nastajanje djece a imutak kao treći dio. Vladanje je, među inim stvarima, u 3. knjizi *Zakona*

cum aliis descripsit:¹⁸ *In domibus similiter nonne unam quidem, patris et matris et omnino parentes liberis imperare autoritas recta utique fuerit? Et mox:*¹⁹ *Quartum rursus seruos quidem dominio subiici dominos autem dominare.* Sed et apud Xenophontem *Oeconomico* quatuor
 5 haec omnia sunt explicata late et quaedam apud Theano Pythagorae vel uxorem vel filiam, nec non apud Phintyam Pythagoream uti nostro *Sapientum thesauro* lector invenire potest.

Quod vero Aristoteles servum pro rei ac *possessionis* κτήσεως parte ponit, eadem ratione, dictum est ab Hesiodo βούων τε
 10 ἀροτῆρα *bovemque aratorem*, quem loco servi interpretatur, uterque enim animatum instrumentum, eademque ratione uterque sub κτήματος ratione a domino possidetur, fueratque a Xenophonte dictum:²⁰ *Omnia domus esse, quaecunque qui possidet.* Quod autem servi natura aliqui homines sint prolixè disputat et
 15 fine concludit:²¹ *Quod igitur sunt natura quidam hi quidem liberi, hi autem serui manifestum est quibus et utile est servire et iustum.* Fuisse eam rem ante se ab aliis agitatam, etsi contrariam habuerunt sententiam ipse hisce verbis testatur:²² *His propter naturam dominatio scilicet videtur lege [259] enim hunc quidem servum esse*
 20 *hunc autem liberum. Natura autem nihil differre, quare nec iustum, violentum enim, sed 4. capite:*²³ *et his quidem ita videtur illis aliter etiam sapientum.* Capite 5. differentiam tradit oeconomicas a chrematistica: quod haec acquirat res, illa acquisitis utatur, id contra

¹⁸ ἐν τε οἰκίαις ὡσαύτως; ἄρ' οὐχὶ ἐν μὲν τό τε πατρὸς καὶ μητρὸς; καὶ ὅλως γονέας ἐκγόνων ἄρχειν ἀξίωμα ὀρθὸν πανταχοῦ ἂν εἴη. [PLATO Lg. 690a]

¹⁹ τέταρτον δ' αὖ δούλους μὲν ἄρχεσθαι, δεσπότας δ' ἄρχειν. [PLATO Lg. 690b]

²⁰ πάντα τοῦ οἴκου εἶναι, ὅσα τις κέκτηται. [X. Oec. 1.5–6]

²¹ ὅτι μὲν τοίνυν εἰσὶ φύσει τινὲς οἱ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ δούλοι φανερόν. οἷς καὶ συμφέρει [συμφέρον] τὸ δουλεύειν καὶ δίκαιόν ἐστιν. [ARIST. Pol. 1254b.39–1255a.2]

²² τοῖς δὲ παρὰ φύσιν τὸ δεσπόζειν, νόμῳ γὰρ τὸν μὲν δούλον εἶναι, τὸν δ' ἐλεύθερον, φύσει δ' οὐθὲν διαφέρειν διόπερ οὐδὲ δίκαιον, βίαιον γάρ. [ARIST. Pol. 1253b.20–23]

²³ καὶ τοῖς μὲν οὕτως [οὔτω] δοκεῖ τοῖς δ' ἐκείνως, καὶ τῶν σοφῶν. [ARIST. Pol. 1255a.11–12]

opisao Platon: »A u domovima isto tako: ne bi li očeva i majčina te uopće roditeljska ovlast zapovijedati potomcima svakako bila ispravna?« I malo zatim: »Četvrto je opet da robovi podliježu gospodarstvu, i da im gospodari gospodare.« No i Ksenofonta u *Gospodarstvu* sve je to četvero razjašnjeno, pa gdješto u Pitagorine ili žene ili kćeri Teane, kao i u pitagorovke Fintije, kako čitalac može pronaći u našoj *Riznici mudraca*. 5

A to što Aristotel roba stavlja u položaj imutka i posjedovanosti iz istog je razloga rekao i Hesiod: »i vola orača«, kojega razumijeva kao roba: jedan i drugi živo su oruđe, i jednoga i drugoga gospodar na isti način s razloga imanja posjeduje kao imutak. To reče Ksenofont kao: »Sve što god tko posjeduje pripada domu.« O tome pak da neki ljudi imaju narav roba naširoko raspravlja i na kraju zaključuje: »Budući da su po naravi, dakle, neki zaista slobodni ljudi, neki pak robovi, bjelodano je za koje je i korisno i pravedno da robuju.« Da su o toj stvari prije njega drugi raspravljali, premda su imali suprotno mišljenje, sam potvrđuje ovim riječima: »Ovima se čini kao da je gospodarenje mimo naravi; jer po ljudskom je zakonu jedan [259] rob, a drugi slobodan; no čini se da se po naravi ni po čemu ne razlikuju: stoga to i nije pravedno, nasilno je, naime.« Ali u četvrtom poglavlju: »Jednima se čini tako, drugima drukčije, čak i među mudrima.« U petom poglavlju naučava o razlici između gospodarstvene i novčarske vještine, jer ova potonja da pribavlja stečevine, ona prva da se 10 15 20

Xenophontem videtur intentatum, quia ille scripsit:²⁴ *Eadem cum sint, ei qui uti sciat singulis ipsorum divitiae sunt, nescienti vero non divitiae.* Quis autem is sit, qui sciat uti, oeconomicum esse docet longo Ischomachi sermone. Nec vero uti scire oeconomici esse,
 5 sed etiam *acquirere*, κτήσασθαι. Sic enim antea:²⁵ *Quod nobis visum sit, viri domum esse idem cum re.*

Chrematistices autem species acquisitivae quinque faciens: agriculturam, pastorale, venatoriam, piscatoriam, praedatoriam seu piraticam, quam dicat:²⁶ *Talis acquisitio ab ipsa videtur natura data omnibus*, aliunde omnia est mutuatus. Tres certe priores
 10 apud Xenophontem longa tractatione agricultura praesertim est pertractata, cui pastorem esse coniunctam ita affirmat: *Etenim pastoralis ars coniungitur agriculturae*,²⁷ quibus venatoriam addit: *Venatibus incumbere terrae et canibus facilitatem praebens*²⁸ Sed et
 15 has et reliquas duas Plato in *Sophista* dilucidissime est persecutus, *acquisitivae*, κτητικῆς species distinguens; statim enim initio divisionis artium agriculturam inter factivas ponit, deinde omnes in duo summa genera partitur, factivarum atque acquisitivarum. Harum proximas species facit commutativam et χειρωτικήν,
 20 *captivam* dixeris. Hanc rursus in agonisticam et venatoriam: venatoriam in animatarum et inanimatarum rerum dividit; hanc iterum in pedestrium animalium et νευστικόν, *natantium*. Iterum hanc in volatilium, quod est aucupium et aquatilium, quod est piscatus. Aristoteles hanc ἀλιευτικήν nominat, aucupium autem
 25 et pedestrium animalium venatum uno θηρευτικῆς, *venatoriae* nomine comprehendit. Venatoriae deinde Plato pedestrium animalium duas statuit species: agrestium et domesticorum animalium; domesticorum rursus violentum et voluntarium; violentae

²⁴ ταῦτά [ταῦτα] ἄρα ὄντα τῷ μὲν ἐπισταμένῳ χρῆσθαι αὐτῶν ἐκάστοις. χρήματά ἐστι, τῷ δὲ μὴ ἐπισταμένῳ οὐ χρήματα. [X. Oec. 1.10]

²⁵ ὅτι τοὶ ἡμῖν ἐδόκει οἶκος ἀνδρὸς εἶναι, ὅπερ κτήσις. [X. Oec. 1.7]

²⁶ τοιαύτη κτήσις ὑπ' αὐτῆς φαίνεται τῆς φύσεως διδομένη [δεδομένη] πᾶσιν. [ARIST. Pol. 1256b.7–8]

²⁷ καὶ γὰρ ἡ προβατευτικὴ τέχνη συνῆπται τῇ γεωργίᾳ. [X. Oec. 5.3]

²⁸ θήραις τε ἐπιφιλοπονεῖσθαι [συνεπαίρει τι] ἢ γῆ [τῆ γῆ] καὶ कुसिं εὐπέτειαν τροφῆς παρέχουσα. [X. Oec. 5.5]

pribavljenima služi. Čini se da je to upereno protiv Ksenofonta, jer je ovaj zapisao: »Budući da su te stvari iste, tko se zna služiti, u toga je svakoga bogatstvo, a u neznajućega pak neobogatstvo.« Da je pak onaj tko je takav te se zna služiti gospodarstvenik to poučava u dugom Isomahovu govoru; a i nije gospodarstvenikovo znati rabiti, nego i »steći«, jer prije toga ovako: »Jer nam se činilo da je u muža dom što i imutak.« 5

Novčarstvo je pak podijelio na pet stjecajnih vrsta: poljodjelstvo, pastirstvo, lov, ribolov i grabež ili gusarstvo; za ovo zadnje kaže: »Takvo stjecanje biva, čini se, samom naravi podareno svima.« Od drugud je inače sve pozajmio. U najmanju ruku tri prve vrste: u Ksenofonta je dugim pretresanjem na osobit način poljodjelstvo raspravljeno; da je s njime marvogojstvo spojeno ovako potkrjepljuje: »Jer se i pastirska vještina poljodjelstvu pridružuje«: njima on pridodaje još lovstvo: »Za svesrdno bavljenje lovovima i psima zemlja pogodnu prigodu pružajući [...]« Ipak je i tē i preostale dvije vještine najrazgovjetnije raspravio Platon u *Sofistu* razlikujući vrste κτητικῆς, 'stjecajne vještine': jer odmah na početku diobe vještina svrstava poljodjelstvo među one činidbene, zatim sve njih dijeli na dva najviša roda tvorbenih i pribavnih. Kao njima najbliže vrste određuje razmjembenu i onu – mogao bi reći χειρωτικὴν 'porobljivačku'. Ovu opet u nadmetačku i lovačku; lovačku dijeli na onu živih i onu neživih stvorova; onu živih dalje na onu hodajuće i onu νευστικόν, 'plivajuće živadi'. Onu plivajuće opet na onu krilatih, što je pticolov, i onu vodenih bića, što je ribolov. Ovu Aristotel naziva ἀλιευτικὴ 'ribarskom', dok pticolov i hvatanje kopnenih životinja obuhvaća jednim imenom θηρευτικὴ, 'lovačka vještina'. U lovu potom na kopnene životinje Platon utvrđuje dvije vrste: na divlje i na domaće životinje, na domaće, opet, nasilni i dragovoljni; 20 25

denuo species esse ait:²⁹ *Pyrraticam servos facientem, tyrannicam et omnem bellicam.*

A quo non discedit hac in re Aristoteles. Nam cum inter quinque illas piraticam primo nominasset, paulo post πολεμικήν *bellicam* dixit:³⁰ *Quare et bellica natura atque acquisitivitia quodammodo erit.* Sed Plato eam venatoriam partem fecerat. Aristoteles sese illi opponens venatoriam bellicae esse partem dixerit:³¹ *Venatoria enim pars ipsius (scilicet bellicae) qua uti oportet adversus feras et hominum adversus eos qui nati ad serviendum, nolunt.* Qua in lite is erit superior, qui minus universalem, universalis magis, partem alterutram earum statuerit.

Homines autem qui servitio apti sint capere, Aristoteles ex more Graecorum observato hausit. Quibus fuit mos antiquissimus barbaros capere, eisque ad omnia servitia et uti et locare, quod Thucydides in proemio late narrat et Xenophon libro *De redditibus* refert, Niciam atque alios quosdam ad usque mille servos habuisse eorumque operas in argenti fodinas locando divites evasisse. Hortaturque uti res quoque publica simili servorum opera uteretur, unde facile ditescere posset, cuius Niciae exemplum videtur apud Romanos secutus M. Crassus, referente Plutarcho. Quod vero Aristoteles capite 6. aliud acquisitivae genus statuatur, quod χρηματιστικήν vocat, cuius species facit μεταβλητικήν καὶ καπηλικήν, *commutativam et cauponariam* ex Platone est. Nam postquam totum venationum genus explicasset, ad *commutativam* ἀλλακτικόν digreditur, cuius primaria genera donativum ait et mercativum esse. Hocque iterum partitur in id quod propria opera vendit et quod aliena, atque hoc μεταβλητικόνⁱⁱ vocat: huius rursus species eas facit, ut qui eo-

²⁹ ληστικήν καὶ ἀνδραποδιστικήν καὶ τυραννικήν καὶ σύμπασαν τὴν πολεμικήν. [PLATO Sph. 222c]

³⁰ διὸ καὶ ἡ πολεμικὴ φύσει κτητικὴ πῶς ἔσται. [ARIST. Pol. 1256b.23]

³¹ ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς, ἣ δεῖ χρῆσθαι πρὸς τε τὰ θηρία καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι μὴ θέλουσιν. [ARIST. Pol. 1256b.23–25]

ⁱⁱ corr. ex μεταυλητικόν

kaže da su vrste nasilnoga, ponovno: »gusarska, porobljavajuća, silnička i sveukupna ratnička.«

U toj stvari Aristotel ne odstupa od njega. Jer, nakon što je među onih pet gusarsku imenovao na prvome mjestu, malo poslije rekao je ovo o πολεμική – o ‘ratnoj’: »Zato će i ratna po naravi biti na neki način i stječuća.« No, Platon ju je bio učinio lovnim dijelom. Aristotel je, suprotstavljajući se njemu, rekao da je lovnost vještina dio ratne: »Lov je, naime, njezin (tj. ratne) dio, kojim se treba služiti protiv zvjeradi i protiv ljudi što su rođeni za robovanje, a to nisu voljni.« U tome će sporu nadvladati onaj koji za jednu od njih utvrdi da je manje univerzalan dio univerzalnijega dijela.

Podatak pak o ljudima koji će biti prikladni da budu uhvaćeni za robove Aristotel je uzeo iz važećega kod Grka običaja: u njih je bio prastar običaj hvatati barbore te ih i rabiti i davati ih na porabu za sve ropske poslove – o čemu Tukidid naširoko pripovijeda u svojem uvodu; a Ksenofont u spisu *O dohotku države* iznosi kako su Nikija i neki drugi držali i do tisuću robova te kako su se, iznajmljujući ih za rad u rudnicima srebra, domogli bogatstva. I poticao je da se i država služi sličnim robovskim radom te se time mogne lako obogatiti; Nikijin je primjer, čini se, kod Rimljana slijedio Marko Kras, kako iznosi Plutarh. – To pak što Aristotel u šestom poglavlju postavlja drugi rod stječuće vještine koji naziva χρηματιστική, ‘novčarska’ a kao vrste mu određuje ‘razmjenjivačku’ – μεταβλητική i ‘sitno trgovačku’ καπηλική, to je iz Platona. Pošto je, naime, bio razjasnio sav rod lovova, zastranjuje u ‘vještinu razmjene’ – ἀλλακτική – kojoj su, veli, prvenstvenim rodovima darovni i trgovinski. To on opet dijeli na ono kada tko prodaje vlastitim radom i na ono kada tuđim pa to naziva μεταβλητικόν³ ‘na zamjenu’; tomu opet stvara takve

³ Po srijedi je očita pisarska zabuna zbog bizantskoga izgovora bilabiala /b/ kao labiodental /v/.

dem loco ea vendat κατηλικόν, *cauponarium* vocet, eum vero qui alio exportet ἐμπορικόν, *mercatorium* appellet. Duplex autem ille cuiuscunque κτήματος, *rei*, usus, ut calcei, calceatio et venditio seu commutatio, quas Aristoteles eodem capite persequitur et
 5 late et exacte traditur a Platone primo *Reipub.* quando medici et naucleri et aliorum opera tum ad salutem, tum ad divitiasⁱⁱⁱ acquirendas, [260] facere ostendit. Nec minus libro secundo de numo, de mercatura, de mercenariis loquitur clare, quam Aristoteles de iisdem, cum tres commutativae partes facit,
 10 mercaturam, usuram, mercenariam, quam et in Xenophonte libro *De redditibus* est videre luculenter tractatam.

Usuram ex usu communi sane accepit, sed quod agriculturam septimo capite in ψιλὴν, *simplicem* <et> καὶ πεφυτευμένην καὶ μελιτουργίαν, *plantationem et mellificationem* distinguit, duas
 15 illas Xenophon tetigerat:³² *Est ergo, inquam ego, agricolandi artis et arborum plantatio*, quam et exactissime explicat. Mellificationem vero apud Hesiodum habemus. Tertia vero chrematistices species, quam partim naturalem, partim commutativam esse ait, ut metallica, silvarum caesio, sunt itidem apud Xenophontem et his
 20 amplius^{iv} lapidicina eodem libro. Et Aristoteles ipsemet fatetur de his libros a quibusdam^v fuisse conscriptos:³³ *Cum vero sint aliquibus scripta de his veluti Chareti Pario et Apollodoro Lemnio de agricultura, tum simplice, tum plantata, similiter et aliis de aliis.* Quod autem ultimo capite triplicem oeconomices partem statuatur, iam
 25 est a nobis ostensum, aliis quoque de eadem re scriptum fuisse. Reliquum capituli est Socraticae sententiae de mulierum ac pue-

³² ἔστιν οὖν, ἔφην ἐγώ, {τῆς} γεωργικῆς τέχνης καὶ ἡ τῶν δένδρων φυτεία [X. Oec. 19.1–2]

³³ ἐπεὶ δὲ ἔστιν ἐνίοις γεγραμμένα περὶ τούτων, οἷον Χαρητίδῃ τῷ Παρίῳ καὶ Ἀπολλοδώρῳ τῷ Λημνίῳ περὶ γεωργίας καὶ ψιλῆς καὶ πεφυτευμένης. ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλοις περὶ ἄλλων. [ARIST. Pol. 1258b.39–1259a.2]

ⁱⁱⁱ corr. ex divitas

^{iv} corr. ex bamplius

^v corr. ex quiusdam

vrste da onoga koji prodaje na istome mjestu naziva κατηλικόν 'piljarenjem', kada pak tkogod drugamo iznosi ἐμπορικόν 'trženjem'. Dvojak pak govorni onaj običaj za koji god »imutak«, κτήμα, kao: za postole – obuvanje, prodaja ili zamjenjivanje, što ga Aristotel istražuje u istom poglavlju to Platon i naširoko i točno naučava u prvoj knjizi *Države* kad pokazuje kako djelatnosti liječnika, pomorca i inih pridonose ne samo zdravlju nego i stjecanju bogatstva. [260] A ni u drugoj knjizi, o novcu, trgovini i najmljenicima ne govori ništa manje jasno nego Aristotel o tim istim stvarima, kada određuje tri razmjembena dijela: trgovinu, uporabu i nadničarstvo za koje se i u Ksenofontovoj knjizi *O prihodima* može vidjeti da je izvrsno obrađeno.

Kamatu je uistinu prihvatio iz opće uporabe. Ali to što poljodjelstvo u 7. poglavlju razlučuje na ψυλή και πεφυτευμένη και μελλιτουργία 'na jednostavno i na nasadno te na medarstvo'; ovo ga se dvoga dotaknuo već Ksenofont: »Umijeću poljodjelstva pripada, velim ja, i sadnja drveća«; nju nada sve potanko i razjašnjuje. Medarstvo pak imamo kod Hesioda. Treća je pak vrsta gomilanja imutka, za koje veli da biva dijelom u naravi, a dijelom zamijenjeno, poput rudarenja i sječe šuma, također kod Ksenofonta, a osim njih, u istoj knjizi, i vađenje kamenja. I sâm Aristotel priznaje da su o tim stvarima nečije knjige sastavljene: »Budući pak da su neki o tome spise sastavili, kao npr. Haret Pararin i Apolodor Lemnjanin o poljodjelstvu, kako običnome tako i nasadnome, a slično i drugi o drugima. A glede toga što u posljednjem poglavlju utvrđuje trojaku diobu gospodarenja, već smo pokazali kako su o toj istoj stvari i ini pisali. Ostali je dio poglavlja pobijanje Sokratova mni-

rorum moribus confutatio, similis quoque res est toto 2. libro quorum aliquam partem sequenti tomo in discussionem vocabimus.

Tertio autem libro quae 4. capite scribit:³⁴ *Paedotriba ergo vel gubernator spectat subditorum sibi bonum, quando vero horum unus fuerit et ipse per accidens particeps sit utilitatis. Ex primo Reipub. Platonis clare est transcriptum, ubi Socrates longa argumentatione Trasymachi iustitiam redarguens, hanc eandem sententiam, iisdemque exemplis paedotribae et naucleri et praeterea medici et pastoris improbat concluditque:*³⁵ *Quod nulla ars, nec principatus, quod sibi utile est, praeparat, sed quod iam olim dicebamus, id quod subiectis est utile praeparat ac praecipit. Quam rem postquam repetiit, subdit:*³⁶ *Neminem velle sponte principatum gerere et aliena mala tractando, emendare sed praemium poscere. Hoc ipsum Aristoteles aliis verbis eodem capite usurpavit:*³⁷ *Nunc vero ob emolumenta ex publico et ex principatu volunt continue principatum gerere. Numerum autem principatum et formas Aristoteles ca. 5. sic instituit: Oportet autem esse dominum vel unum vel paucos vel multos. Quandoquidem unus vel pauci vel multi ad communem utilitatem regant. Has sane rectas necesse est esse respublice, eas vero quae ad propriam vel unius vel paucorum vel multitudinis transgressiones.*³⁸

³⁴ ὁ μὲν οὖν παιδοτρίβης ἢ κυβερνήτης σκοπεῖ τὸ τῶν ἀρχομένων ἀγαθόν, ὅταν δὲ τούτων εἰς γένηται καὶ αὐτός, κατὰ συμβεβηκὸς μετέχει τῆς ὠφελείας. [ARIST. Pol. 1279a.4–7]

³⁵ ὅτι οὐδεμία τέχνη οὐδὲ ἀρχὴ τὸ αὐτῇ ὠφέλιμον παρασκευάζει, ἀλλ' ὅπερ πάλαι ἐλέγομεν, τὸ τῷ ἀρχομένῳ καὶ παρασκευάζει καὶ ἐπιτάττει. [PLATO R. 346e]

³⁶ μηδένα ἐθέλειν ἐκόντα ἄρχειν καὶ τὰ ἀλλότρια κακὰ μεταχειρίζεσθαι ἀνορθοῦντα, ἀλλὰ μισθὸν αἰτεῖν. [PLATO R. 346e–347a]

³⁷ νῦν δὲ διὰ τὰς ὠφελείας <τὰς> ἀπὸ τῶν κοινῶν καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀρχῆς, βούλονται συνεχῶς ἄρχειν. [ARIST. Pol. 1279a.13–15]

³⁸ ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἓνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλούς, ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι τὰς πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον, ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων, ἢ τοῦ πλήθους παρεκβάσεις. [ARIST. Pol. 1279a.27–31]

jenja o ćudima u ženā i djece; sličan je i sadržaj u cjelokupnoj drugoj knjizi, od ćega ćemo dio podvrgnuti raspravi u sljedećemu svesku.

Ono pak što piše u trećoj knjizi, 4. poglavlju: »Ućitelj, dakle, tjelovjeŹbe ili kormilar motri na dobrobit onih koji su mu podrećeni; kada pak i sam postane jedan od tih, on akcidentalno biva sudionikom u koristi« oćito je prepisano iz prve knjige Platonove *DrŹave*, gdje Sokrat u dugom argumentiranju, pobijajući Trasimahovu pravednost, tu istu misao zabacuje na temelju istih tih primjerā ućitelja tjelovjeŹbe i kormilara, k tome i lijećnika i pastira pa zakljućuje: »Da nijedno umijeće niti vlast ne pripravlja što je njoj samoj probitaćnost, nego – kako smo već davno govorili – što je podanicima korisno to ona pripravlja i nalaŹe.« Nakon što je to ponovio, nadodaje: »Nitko da nije voljan dragovoljno obnašati vlast i baveći se tućim zlima ispravljati ih, nego nagradu ište.« Baš se time Aristotel, drugim rijećima, posluŹio u istome poglavlju: »Sada pak poradi probitaka iz javne sluŹbe i iz vlasti neprekidno im se hoće obnašati vlast.« A broj i oblike vlasti Aristotel je ovako uspostavio u 5. poglavlju: »NuŹno je pak da postoji gospodar – ili jedan ili nekolicina ili njih mnogo. A kada uzvlada jedan ili nekolicina ili mnogi na opću korist, dotiće drŹave neminovno budu ispravne; a one koje na vlastitu – bilo pojedinca ili nekolicine ili mnoštva, naprotiv, prijestupniće.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Totum fuit a Platone prius copiose et multifariam *Politico, Republica, Legibus* tractatum. *Politico* sic:³⁹ *An non monarchia civilium principatuum unus est? So. Ita. Hosp. et secundum monarchiam dixerit quispiam ut arbitror eam quae est paucorum potestas. Soc. Cur non? Hosp. Tertia vero figura reipublicae nonne multitudinis principatus democratiae nomine vocata. Has easdem divisiones apud Archytam et alios Pythagoreos nostro Sapientum thesauro legimus. Quarum singulas duplices et illi et Plato efficiunt:*⁴⁰ *Ad violentum et voluntarium respicientes nunc et paupertatem et divitias et legem et legum transgressiones in ipsis factas, duplicem utramque ipsarum dividentes, [261] monarchiam quidam appellant, veluti duas praebeat species duobus nominibus tyrannide et regno. Soc. Quid enim? Hosp. Eam vero quae a paucis ubicumque sit dominio premitur civitas, aristocratia et oligarchia. Soc. Maxime. Hosp. Democratiae autem sive violententer sive volenter multitudo divitibus imperet sive leges exacte custodiat seu non, omnino nomen nemo consuevit mutare. Quam tamen 8. Reipub. in duas divisit: democratiam et timocratiam. Hanc vero Aristoteles politiam, πολιτείαν vocavit.*

Quod vero Plato 1. *Reipublicae* ait:⁴¹ *Quod is, qui revera verus est princeps natura, non quod sibi est utile considerat, sed id quod subiecto. Aristoteles paululum immutans 8. capitis fine:*⁴² *Forte rec-*

³⁹ ἄρ οὐ μοναρχία τῶν πολιτικῶν ἡμῖν [μὲν] ἀρχῶν ἐστὶ μία; {NE.} ΣΩ. Ναί. ΞΕΝ. καὶ μετὰ μοναρχίαν εἶποι τις ἂν οἶμαι τὴν ὑπὸ τῶν ὀλίγων δυναστείαν. {NE.} ΣΩ. Πῶς δ' οὐ; ΞΕΝ. τρίτον δὲ σχῆμα πολιτείας οὐχ ἢ τοῦ πλήθους ἀρχή, δημοκρατία τοῦνομα κληθεῖσα. [PLATO Plt. 291d]

⁴⁰ πρὸς τὸ βίαιόν {που} καὶ ἐκούσιον ἀποσκοποῦντες νῦν καὶ πεινίαν, καὶ πλοῦτον καὶ νόμον καὶ ἀνομίαν ἐν αὐταῖς γιγνόμενα διπλὴν ἑκατέραν τοῖν δυοῖν διαιροῦντες, μοναρχίαν μὲν προσαγορεύουσιν ὡς δύο παρεχομένην εἶδη δυοῖν ὀνόμασι, τυραννίδι, τὸ δὲ βασιλικῇ. {NE.} ΣΩ. τί μὴν; ΞΕΝ. τὴν δ' ὑπ' ὀλίγων γε ἑκάστοτε κρατηθεῖσαν πόλιν ἀριστοκρατία καὶ ὀλιγαρχία. {NE.} ΣΩ. καὶ πάνυ γε. ΞΕΝ. Δημοκρατίας γε μὴν, ἐάντ' οὖν βιαίως ἐάντε ἐκούσιως τῶν τὰς οὐσίας ἐχόντων τὸ πλήθος ἀρχῆ, καὶ ἐάντε τοὺς νόμους ἀκριβῶς φυλάττον ἐάντε μὴ, πάντως τοῦνομα οὐδεὶς αὐτῆς εἴωθε μεταλλάττειν. [PLATO Plt. 291e–292a]

⁴¹ ὅτι τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἀρχων οὐ πέφυκε τὸ αὐτῷ συμφέρον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ. [PLATO R. 347d]

⁴² τὸ δ' ἴσως ὀρθὸν πρὸς τὸ τῆς πόλεως ὅλης συμφέρον καὶ πρὸς τὸ κοινὸν τὸ τῶν πολιτῶν. [ARIST. Pol. 1283b.40–42]

O svemu je tome Platon prije raspravljao obilato i na više mjesta: u *Državniku*, *Državi* i *Zakonima*. U *Državniku* ovako: »Nije li samovlada jedno od građanskih vladanja? Sokrat: 'Tako je.' Stranac: 'A nakon samovlade, rekao bi, mislim, tkogod, ona koja je moć nekolicine.' Sokrat: 'Zašto ne?' Stranac: 'Nije li pak onaj treći oblik države vlast većine nazvana imenom demokracije, vladavine puka?« Te iste podjele čitamo kod Arhite i drugih pitagorovaca u našoj *Riznici mudracā*. Oni i Platon udvajaju pojedine od njih: »Obazirući se na ono nasilno i dragovoljno, na siromaštvo i bogatstvo, na zakon i kršenja zakonā u njima počinja, dijeleći svako u paru na dvoje [261] neki doista samovlađe, kao nešto što nuđa dva lica, nazivaju dvama imenima: tiranijom, silništvom i kraljevstvom.' Sokrat: 'Kako da ne?' Stranac: 'Onu pak državu, gdje god ona bila, koju tišti vlada nekolicine aristokracijom i oligarhijom.' Sokrat: 'Svakako.' Stranac: 'Demokraciji pak, bilo da mnoštvo nasilno bilo dragovoljno bogatašima zapovijeda, bilo da pomnjivo pazi na zakone bilo da ne pazi – uopće nitko nije vičan mijenjati ime.'« Nju je ipak u 8. knjizi *Države* podijelio na dvoje: na demokraciju i timokraciju; ovu je pak Aristotel nazvao πολιτεία, 'ustav'.

A ono što Platon u prvoj *Države* kaže: »Da onaj koji je doista istinski vladar po naravi ne gleda na ono što je njemu na korist, već na ono što je podaniku« to će Aristotel, uza sitnu izmjenu, na kraju 8. poglavlja ovako: »Možda je to ispravno na dobro cijele

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

tum id ad totius civitatis bonum et ad commune civibus. Includens hac ratione loquendi et magistratus et principes ipsos, quod tamen superius per accidens esse dixerat quando princeps unus sit ex omnibus. Quod tamen cuiuscunque modi sit Callicrati-
 5 dae Pythagorei fuerat:⁴³ *Civilis vero principatus est qui finem habet commune bonum et principum ipsorum et subditorum.* Et Archytae libro *De lege et iustitia*:⁴⁴ *Utilia vero civili communioni, quando non monarchia fuerit et ad propriam utilitatem lex, sed ad commune utile et ad omnes extensa.* Quanquam alius locus Platoni magis suffragari videatur:⁴⁵ *Optimus sane fuerit princeps, qui iustissima lege utetur, is vero fuerit, qui nihil sui causa faciat sed eorum qui sub eo sunt. Quandoquidem neque lex sui gratia, sed eorum, qui sub eo sunt.*

Quod vero Aristoteles παρακβάσεις *transgressiones* appella-
 15 vit, Archytas eadem fere voce nominavit:⁴⁶ *Et horum transgressionem, rex tyrannus, id est, sit.* Has autem transgressionem Plato loco citato, per violentum, voluntarium, paupertatem, divitias, legem, non legem constituerat. Aristoteles idem sequi non est dedignatus. 5. enim capitis fine:⁴⁷ *Et necesse est ubi imperant ob di-*
 20 *vitias, sive pauciores, sive plures sint hanc esse oligarchiam.* Et alibi:⁴⁸ *Multos vero esse pauperes ubique.* Et capite 10.:⁴⁹ *Hi quidem ex lege et*

⁴³ πολιτικά δ' ἐστὶν ἀρχά, ἅτις τέλος ἔχει τὸ κοινᾶ συμφέρον καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων. [CALLICRAT. Fragm. 105.20–21]

⁴⁴ συμφέρον <τά> δὲ τᾶ πολιτικᾶ κοινωνία, αἴκα μὴ μοναρχος ἦ καὶ ἰδιωφελῆς ὁ νόμος, κοινωφελῆς δὲ καὶ διὰ πάντων διατείνων. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 33.30–31]

⁴⁵ ἄριστος δὲ καὶ εἶη ἄρχων ὁ ἀγχοτάτω [δικαιοτάτω]. οὗτος δὲ κ' εἶη ὁ μῆδὲν αὐτῷ [αὐτῷ] ἔνεκα, ποιέων. ἀλλὰ τῶν ὑπ' αὐτόν [αὐτῷ], ἐπειδήπερ οὐδὲ νόμος αὐτῷ ἔνεκα, ἀλλὰ τῶν ὑπ' αὐτόν. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 36.9–11]

⁴⁶ καὶ τούτω [τούτων] παραβάσει ὁ μὲν βασιλεὺς τύραννος. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 33.11]

⁴⁷ καὶ ἀναγκαῖον μὲν, ὅπου ἂν ἀρχωσι διὰ πλοῦτον, ἂν τ' ἐλάττους ἂν τε πλείους, εἶναι ταύτην ὀλιγαρχίαν. [ARIST. Pol. 1280a.1–2]

⁴⁸ πολλοὺς δ' εἶναι τοὺς ἀπόρους πανταχοῦ. [ARIST. Pol. 1279b. 37–38]

⁴⁹ οἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον καὶ ἐκόντων, οἱ δ' ἀκόντων ἀρχουσιν. [ARIST. Pol. 1285a.27–28]

države i na zajedničke stvari građanima« uključujući tim načinom govora i činovnike i same prvake, a ipak je gore bio rekao da akcidentalno biva to kad vladar bude jedan među svima. Kako god se uzme, to je prije bilo pitagorovca Kalikratide: »Državničko je pak prvaštvo ono koje kao svrhu ima zajedničko dobro: i samih prvaka i podanika,« i Arhitina iz knjige *O zakonu i pravednosti*: »Korisno je za zajednicu državljanā kada zakon ne bude samo vladarev ni na vlastitu mu korist, već na zajednički probitak do svih protegnut.« Premda se čini da jedno drugo mjesto više ide na ruku Platonu: »Najbolji bi bio vladar koji bi primjenjivao najpravedniji zakon; bio bi to onaj koji ništa ne bi činio poradi sebe, već poradi onih koji su mu podložni; Budući da ni zakon nije radi sebe, već radi onih koji mu podliježu.«

Što je pak Aristotel nazvao *παρεκβάσεις*, 'prijestupništvi- ma', Arhita je imenovao gotovo istim izrazom: »Prijestupom tih kralj tiranin«, misli se: »bio bi«. A tē je prijestupe Platon na navedenome mjestu bio postavio zbog nasilja, htjenja, siromaštva, bogatstva, zakona, nezakona. Aristotel se nije libio to isto slijediti: na kraju, naime, 5. poglavlja piše: »I neminovno je da ondje gdje zbog svojega bogatstva zapovijeda manji ili veći broj njih bude ova oligarhija, vlada nekolicine.« I drugdje: »Svagdje ima siromašnih mnogo.« A u 10. poglavlju: »Ovima, dakako, zapovijeda-

volentibus, illi vero nolentibus imperant. Et rursus:⁵⁰ *Voluntariae et patriae factae secundum legem.*

Quod autem Plato *Politico* praeter sex illas respublicas septimam quandam statuit, in qua rex excellenti super reliquos virtute praeditus, non legibus scriptis, sed legibus prudentiae ac iustitiae regit, atque ita intulit:⁵¹ *Praeter septimam, ex omnibus enim illam secerni oportet, veluti Deum ex hominibus, aliis rebuspublicis.* Aristoteles de eo rege loquens ita paululum detorsit: *Veluti Deum rationabile est esse hunc.*⁵² Utroque anteriores Pythagorei celebraverant. Diotogenes lib. *De regno*:⁵³ *Rex principatum habens reddendis rationibus immunem et ipse existens lex animata, Dei in hominibus figuram gerit.* Sic Ecphantus:⁵⁴ *In terra vero et apud nos optimae naturae est homo: divinissimum vero rex in communi natura excellentia quadam praeit, corpore quidem reliquis similis tanquam factus ex eadem materia ab artifice vero effectus optimo, qui eum fabrefecit exemplari usus seipso.* Atque hanc ob rem Sthenida:⁵⁵ *Imitator ergo et minister legitimus Dei erit sapiens et Rex.* Iam divine senserunt viri hi de vero Rege et quod Aristoteles dixit:⁵⁶ *Ad tales autem non est lex, ipsi enim lex sunt, eiusdem est Diotogenis:*⁵⁷ *et ipse lex cum*

⁵⁰ ἐκούσιαί τε καὶ πάτρια γιγνόμενα κατὰ νόμον. [ARIST. Pol. 1285b.5]

⁵¹ πλὴν τῆς ἑβδόμης. πασῶν γὰρ ἐκείνην γε ἐκκριτέον, οἷον θεὸν ἐξ ἀνθρώπων, ἐκ τῶν ἄλλων πολιτειῶν. [PLATO Pol. 303b]

⁵² ὥσπερ γὰρ θεὸν {ἐν ἀνθρώποις} εἰκὸς εἶναι τὸν τοιοῦτον. [ARIST. Pol. 1284a.10–11]

⁵³ ὁ δὲ βασιλεὺς ἀρχὰν ἔχων ἀνυπεύθυνον, καὶ αὐτὸς ὢν νόμος ἔμψυχος, θεὸς ἐν ἀνθρώποις παρεσχαμάτισται. [DIOTOG. Fragm. 72.22–23]

⁵⁴ ἐν δὲ [ἐν τε] τᾷ γὰρ καὶ παρ' ἀμῖν [ἀμῶν] ἀριστοφύεστατον μὲν ἄνθρωπος, θειότερον δ' ὁ βασιλεὺς ἐν τᾷ κοινᾷ φύσει πλεονεκτῶν τῷ κρέσσονος, τὸ μὲν σκᾶνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιος, οἷα γεγονῶς ἐκ τᾶς αὐτᾶς ὕλης, ὑπὸ τεχνίτη δ' εἰργασμένος λῶστω, ὃς ἐτεχνίτευσεν [ἐτεχνήτευσεν] αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενος ἑαυτῷ. [ECPHANT. Fragm. 79.20–80.4]

⁵⁵ μιματὰς ἄρα καὶ ὑπηρέτας ἐσσεῖται <νόμιμος> τῷ θεῷ ὁ σοφός τε καὶ {νόμιμος} βασιλεὺς. [STHENID. Fragm. 188.12–13]

⁵⁶ κατὰ δὲ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος, αὐτοὶ γὰρ εἰσι νόμοι [νόμοι]. [ARIST. Pol. 1284a.13–14]

⁵⁷ καὶ αὐτὸς ὢν νόμος. [DIOTOG. Fragm. 72.23]

ju po zakonu htijućima, onima pak ne htijućima.« Pa opet: »Uz pristanak i predački nastajuće samovlade, prema zakonu [...].«

Što je pak Platon u *Državniku*, osim onih šest država, ustanovio i neku sedmu u kojoj kralj, obdaren više nego ostali izvrsnom vrlinom, ne vlada po pisanim zakonima, nego po zakonima razbora i pravednosti a uveo je tu sedmu ovako: »Osim one sedme: nju, naime, valja izdvajati iz svih drugih država, kao Boga iz ljudi« to je Aristotel, govoreći o dotičnome kralju, malo iskrivio: »Razumno je da dotični bude poput Boga.«⁴ Prije njih obojice bili su to obznanili pitagorovci; Diotogen u knjizi *O kraljevstvu*: »Kralj koji ima vlast koja ne podliježe polaganju računa a sâm je živući zakon nosi obličje Boga među ljudima«; Ekfant će ovako: »Na zemlji kao i u nas ponajbolje je naravi čovjek; kao nešto pak nadalje božansko kralj u zajedničkoj naravi prednjači stanovitom izvršnošću; tijelom je zaista sličan ostalima kao od iste stvari sazdan, a vrhunski ga rukotvorac proizveo, po uzoru ga na sama sebe načinio.« Zbog toga će Stenida: »Oponašateljem će, dakle, i zakonitim slugom Božjim biti mudri kralj.« Upravo su divnu predodžbu imali ti muževi o istinskome kralju; pa ono što je Aristotel rekao: »Uz takve pak ne postoji zakon, zakonom su, naime, oni sami« to je od onoga istoga Diotogena: »Budući da je

⁴ Neuobičajen Petrićev prijevod: *rationabile* za εἰκὸς i *hunc* za τοιοῦτον.

sit, et rursus:⁵⁸ *Rex autem vel lex animata est, vel legitimus princeps. Quam vocem et Plato et Aristoteles usurparunt.*

Aristoteles deinde capite 7.: [262] *Principem vero, sive unus sive plures sint earum rerum dominos esse circa quae nequeunt leges decernere exacte, quia non sit facile universaliter declarare de omnibus.*⁵⁹ Ex Platone paululum est detortum, sic enim *Politico*:⁶⁰ *Optimum vero non est leges pollere, at virum cum prudentia regium scis quatenus? Soc. Quomodo ais? Hosp. Quia lex nequaquam potis est optimum et iustissimum exacte circa omnia comprehendere, quod utilissimum sit iubere,*
 5 *dissimilitudines enim hominum et actionum et quod nihil unquam humanarum rerum, ut verbo dicam, quietem agant, nihil simplex sinant, in*
 10 *nulla omnium rerum, ullo unquam tempore, artem declarare ullam.*

Quatuor autem regni species illae, quas capite 10. recenset, non sunt Aristotelis inventum, sed collectae ab eo ex historia
 15 *prima Laconum, secunda Barbarorum, tertia Graecorum Aesymnetarum, quarta Heroicorum, quarum quartam*^{vi} *Diotogenes Pythagoreus quoque descripsit:*⁶¹ *Opera autem Regis tria: exercitum ductare et iudicare et Deos colere, et concludens:*⁶² *Itaque ne-*

⁵⁸ ὁ δὲ βασιλεὺς ἦτοι νόμος ἔμψυχός ἐντι ἢ νόμιμος ἄρχων. [DIOTOG. Fragm. 71.21–22]

⁵⁹ τὸν ἄρχοντα δὲ ἂν τε εἷς ἂν τε πλείους ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίου, περὶ ὧν ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς διὰ τὸ μὴ ῥᾶδιον εἶναι καθόλου διορίσαι [δηλώσαι] περὶ πάντων. [ARIST. Pol. 1282b.3–6]

⁶⁰ τὸ δ' ἄριστον οὐ τοὺς νόμους ἐστὶν ἰσχύειν, ἀλλ' ἄνδρα τὸν μετὰ φρονήσεως βασιλικόν. οἷσθ' ὅπη; {NE.} ΣΩ. πῆ δὴ λέγεις; ΞΕ. ὅτι νόμος οὐκ ἂν ποτε δύναιτο τὸ τε ἄριστον καὶ τὸ δικαιοτάτον ἀκριβῶς πᾶσιν {ἅμα} περιλαβὼν τὸ βέλτιστον ἐπιτάττειν. αἱ γὰρ ἀνομοιότητες τῶν {τε} ἀνθρώπων καὶ τῶν πράξεων καὶ τὸ μηδέποτε μηδὲν ὡς εἰπεῖν ἔπος ἡσυχίαν ἄγειν τῶν ἀνθρωπίνων οὐδὲν ἔωσιν ἀπλοῦν ἐν οὐδενὶ περὶ ἀπάντων καὶ ἐπὶ πάντα τὸν χρόνον ἀποφαίνεσθαι τέχνην οὐδ' ἠντινοῦν [οὐ δ' ἦν τινα οὖν]. [PLATO Plt. 294a–b]

⁶¹ ἔργα δὲ βασιλέως τρία, τὸ τε στραταγὲν καὶ δικασπολὲν καὶ θεραπεύειν θεῶς. [DIOTOG. Fragm. 71.23–24]

⁶² ὥστε ἀνάγκα τὸν τέλειον βασιλέα <καὶ> στραταγόν τε ἀγαθὸν ἦμεν, καὶ δικαστὴν καὶ ἱερέα [DIOTOG. Fragm. 72.3–5]

^{vi} corr. ex quarta

zakonom on sâm.« I opet: »Kralj je pak ili živi zakon ili zakonit vladar«. A taj su izraz prisvojili i Platon i Aristotel.

Aristotel zatim u 7. poglavlju [262] da je »Vladar pak – bilo jedan ili više njih – gospodar onih stvari glede kojih zakoni nisu kadri potanko određivati, jer da nije lako o svakoj stvari sveobuhvatno izjavljivati« iz Platona, malko iskrivljeno; u *Državniku*, naime, stoji ovako: »'Nije pak najbolje to da moćni ne budu zakoni, nego muž s razboritošću, kralja dostojan. Znaš li kako to?' Sokrat: 'Kako, po tebi?' Stranac: 'Pa tako što zakon nikako nije kadar temeljito što je najbolje i najpravednije glede svega obuhvatiti, što je najkorisnije nalagati. Razlike, naime, među ljudima i djelovanjima, kao i to što nikad ništa od ljudskih stvari da tako kažem ne miruje, niti bi išta jednostavno u ičemu od svih stvari u ikoje vrijeme dopuštalo očitovati ikoje umijeće'.«

Četiri pak one vrste kraljevstva na koje se Aristotel osvrće u 10. poglavlju nije on izumio, nego ih je pokupio iz povijesti, prvo, Lakonaca, drugo, barbarā, treće, Grkā pomiritelja, četvrto, vladarā-herojā; od tih je onu četvrtu zapisao i pitagorovac Diotogen: »A zadaće su kralja: voditi vojsku, sudovati i štovati bogove.« Pa zaključuje: »Stoga je prijeko potrebno da

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

cesse est perfectum regem ducem esse bonum et iudicem et sacerdotem. Haec tria hic Aristoteles quartae speciei^{vii} attribuit: κύριοι δ' ἦσαν τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας, καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ ἱερατικάι καὶ πρὸς τοῦτοις τὰς δίκας ἔκρινον.^{viii} Capite autem 11:⁶³ *Itaque in qualicunque arte ex praescripto imperare stolidum est.* Sententia, quae multis verbis, multis rationibus, multisque exemplis fuerat in *Politico* a Platone comprobata, a qua tamen sententia eodem loco, quia⁶⁴ *rarum sit invenire viros valde excellentes virtute,*⁶⁵ *si detur accipere plures similes, tunc:*⁶⁶ *eligibilior fuerit civitatibus aristocratia regno.* Quod vero capite 12. dixit:⁶⁷ *Artium vero exemplum videtur esse falsum, quod ex praescriptis mederi malum sit,* contra Platonem est directum, attamen et contradicit suae illi sententiae, modo allatae, in quacunque arte ex praescripto imperare stolidum est. – Quae vero libri 4. capite 2. de tyrannidis, oligarchiae ac democratiae maiore ac minore malitia docet, ex alterius sententia id se docere ostendit, cum ait:⁶⁸ *Iam quidem quidam priorum etiam ita pronuntiavit non tamen in idem nobiscum respiciens.* Is autem forte fuerit Plato qui ita scripsit in *Politico*:⁶⁹

⁶³ ὥστε ἐν ὁποια οὖν τέχνῃ τὸ κατὰ γράμματα ἄρχειν ἡλίθιον. [ARIST. Pol. 1286a.11–12]

⁶⁴ σπάνιον ἦν εὐρεῖν ἄνδρας πολὺ διαφέροντας κατ' ἀρετὴν. [ARIST. Pol. 1286b.8–9]

⁶⁵ ἂν ἡ λαβεῖν πλείους ὁμοίους. [ARIST. Pol. 1286b.7]

⁶⁶ αἰρετώτερον ἂν εἴη ταῖς πόλεσιν ἀριστοκρατία βασιλείας. [ARIST. Pol. 1286b.5–6]

⁶⁷ τὸ δὲ τῶν τεχνῶν εἶναι δοκεῖ παράδειγμα ψεῦδος. ὅτι τὸ κατὰ γράμματα ἰατρεύεσθαι φαῦλον. [ARIST. Pol. 1287a.32–34]

⁶⁸ ἤδη μὲν οὖν τις ἀπεφήνατο καὶ τῶν πρότερον οὕτως, οὐ μὴν εἰς ταῦτ' ὀφθαλμῶν ἡμῶν. [ARIST. Pol. 1289b.5–6]

⁶⁹ μοναρχία τοίνυν ζευχθεῖσα μὲν ἐν γράμμασιν ἀγαθοῖς, οὓς νόμους λέγομεν, ἀρίστη πασῶν τῶν ἐξ ἄνομος δὲ χαλεπή καὶ βαρυτάτη συνοικῆσαι. {NE. ΣΩ. Κινδυνεύει. ΞΕ.} τὴν δὲ γε τῶν μὴ πολλῶν ὥσπερ ἐνὸς καὶ πλήθους τὸ ὀλίγον μέσον, οὕτως ἡγησώμεθα μέσην ἐπ' ἀμφοτέρω· τὴν δ' αὖ τοῦ πλήθους κατὰ πάντα ἀσθενή καὶ μηδὲν μηδὲ ἀγαθὸν μηδὲ κακὸν μέγα δυναμένην. [PLATO Plt. 302e–303a]

^{vii} corr. ex specii

^{viii} om. Lat.

savršeni kralj bude dobar vojskovođa, sudac i svećenik.« Aristotel je to troje ovdje pridao četvrtoj vrsti: [»A ovlašteni bijahu i u ratu predvoditi i žrtve, one nesvećeničke, prinositi te su uz to presuđivali parnice.]]⁵ U 11. pak poglavlju: »[...] tako da je bilo u kojem umijeću uzaludno zapovijedati po slovu propisa«: misao koju je Platon u *Državniku* mnogim riječima, mnogim razlozima i mnogim primjerima bio potkrijepio; ipak od te misli [...] na istome mjestu, budući da se: »rijetko nailazi na muževe jako istaknute vrlinom«, a »ako bi se na prihvaćanje dalo više sličnih«, tad »bi aristokracija bila državama bolji izbor nego kraljevstvo.« A ono što je u 12. poglavlju rekao: »Pogrješnim je pak, čini se, pravilom umijeća ono da je loše liječiti po pisanim pravilima« – to je upereno protiv Platona, no proturječi i njegovoj vlastitoj malo prije iznesenoj tvrdnji kako je uzaludno u kojem god umijeću zapovijedati po pisanim naputcima. Ono što u 2. poglavlju 4. knjige naučava o većemu ili manjem zlu tiranije, oligarhije i demokracije, pokazuje da to naučava prema tuđemu mišljenju, kada veli: »Već se, doduše, i netko od prethodnikā tako izjasnio, ne ipak s obzirom na isto na što i mi.« Taj je možda bio Platon, koji je ovako zapisao u *Državniku*: »Samovlada, dakle, spregnuta s dobrim

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

⁵ Usp. Aristotel, Pol. 1285b.9–11: κύριοι δ' ἦσαν τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ ἱερατικάι, καὶ πρὸς τούτοις τὰς δίκας ἔκρινον.

⁶ Tu se vjerojatno pretpostavlja predikat *recedit* – »odstupa«.

Monarchia ergo iuncta scriptis bonis, quae leges vocamus, optima
 omnium sex, lege vero carens dura et gravissima ut cohabitetur,
 eam vero, quae non plurimum est, sicuti et unius et multitudinis pau-
 cum medium, uti putemus mediam ad utrumque, eam autem quae
 5 est multitudinis per omnia debilem ac nihil seu bonum seu malum
 pollentem. Capite 4. civitatis partes enumerat: agricultores, ar-
 tifices, mercatores, baiulos, milites, iudices, senatores, divi-
 tes, magistratus. Harum aliquae ab Hippodamo Iliaco Pytha-
 goreo sunt prius distinctae, nam cum tres primo divisisset:
 10 βουλευτικόν, ἐπίκουρον, βάνουσον, *consultantium, defenden-*
tium, plebem. Singula in tria item subdivisit: *consultantium in*
πρόεδρον, ἀρχοντικόν, κοινοβουλευτικόν, Praesides, princi-
pes, senatum; sic *defendentium species fecit tres: ἀρχοντικόν,*
προμαχητικόν, στρατιοτικόν. Principes, velites, gravem arma-
 15 *turam*; itidem tertiam in *γεωπονικόν, τεχνατικόν, ἐμπορικόν*
Agricultores, artifices, mercatores. In quibus sane omnes illae
 Aristotelicae civitatis partes continentur et si quid deest, ut
 baiuli et divites, ex 2. Platonis *Reip.* supplevit, ubi baiulorum
 quoque fit mentio, sed an hi et divites separatae ab aliis sint
 20 civitatis partes, viderint ii qui libere philosophantur.

Quae vero a 5. capite usque ad finem totius libri pertractat,
 enumerationes ac combinationes sunt cuiuscunque reipublicae
 formarum, consiliorum, magistratuum, iudiciorum, quas non est
 abs re alienum credere Aristotelem ex CLXVIII. rebus publicis iis,
 25 quas ex [263] multis millibus hominum, quos illi divitiae Alexan-
 dri suppeditabant relationibus compilavit, non aliter ac historiam
 animalium collegisse ac conscripsisse. Id autem ita factum esse
 facile indicant Lacedaemoniorum, Lycurgi, Dolonis, Charondae,
 Maleensium, priscorum Graecorum, Telechei Milesii, Mega-
 30 rensium, Atheniensium citata saepius testimonia. Quod ipsum
 de toto 5. quoque libro dicendum est, sunt enim omnia collecta
 prius, postea ex his singularibus universalia formata ac deinde
 comprobata. Capita enim 12 eius libri plena testimoniis sunt Ly-
 sandri, Pausaniae, Gelonis, Cleomenis, Heracleodori, Pachetis,
 35 Timophanis, Doxandri, Mnaseae, Euthycratis, Ploxi, Periandri,
 Pisistrati, Theagenis, Dionysii, Daphnei, Lygdamidis, Chariclis,
 Phrynichi, Hipparini, Cechmi, Charetis, Timophanis Corinthii,

zapisima koje zovemo zakonima, najbolja je od svih onih šest vladā. Samovlada, naprotiv, koja nema zakona tvrda je i preteška za suživot. Vladu pak koja je nekolicine uzimat ćemo kao obostrano srednju, isto onako kako je malina ono srednje između pojedinca i mnoštva; a pripadnu mnoštvu za posve slabu i ni za što ni za zlo za dobro – sposobnu.« U 4. poglavlju nabroja dionike države: poljodjelce, obrtnike, trgovce, nosače, vojnike, suce, senatore, proroke, činovnike. Neke je od tih prije razlučio pitagorovac Hipodam Ilijak: onda, naime, kad je ponajprvo uveo trojnu podjelu: na βουλευτικόν – vijećničku vrstu, na ἐπίκουρον braniteljsku vrstu, na βάναισον – obrtničku vrstu; svako je od toga potpodijelio također trojno: vijećništvo, na ἀρχοντικόν – predsjedništvo, na προμαχατικόν – prvoboraštvo, na στρατιωτικόν – vojništvo. Tako je braniteljske vrste uveo tri: vojnici-prvijenci, lakooružanici, teškooružanici. Isto tako onu treću dijeli na: obrađivače zemlje, obrtnike, trgovce. Među tima su dakako sadržani svi dionici Aristotelove *Države*, a ako štogod nedostaje, npr. nosači i proroci, to je nadopunio iz 2. knjige Platonove *Države*, gdje se spominju nosači; no na to jesu li ovi i proroci dionicima države odjelito od drugih, neka pripaze oni koji slobodno mudruju.

Ono pak što se obrađuje od 5. poglavlja do kraja cjelokupne knjige su nabrojanja i zbirke oblika koje god države, vijeća, činovništava, sudova, za koje nije neutemeljeno vjerovati da ih je Aristotel napabirčio iz onih 168 državnih ustava što ih je od [263] mnogo tisuća ljudi, koje mu je Aleksandrovo bogatstvo stavljalo na raspolaganje; upravo onako kako je prikupio i napisao *Istraživanje o životinjama*. Da se to tako dogodilo, na to lako upućuju često navođena svjedočanstva u Lakademonjanā, Likurga, Dolona, Haronde, Malidanā u starih Grka, u Teleheja Milećanina, u Megaranā i Atenjanā. To isto valja reći i o cjelokupnoj 5. knjizi: jer sve je to skupljeno prije, a poslije su iz tih pojedinačnih podataka uobličeni te potom i potvrđeni oni sveopći. Dvanaest, naime, poglavlja u njegovoj knjizi puno je svjedočanstava Lisandra, Pazanije, Gelona, Kleomena, Herakleodora, Paheta, Timofana, Doksandra, Mnaseja, Eutikrata, Ploksa, Periandra, Pizistrata, Teagena, Dionizija, Dafneja, Ligdamida, Harikla, Friniha, Hiparina, Kehmija, Hareta, Timofana Korinćanina, Alenodana,

Alenodani, Iphiadis, Diagorae, Eurionis, Archii, Partheniarum,
 Cinadarum, Agesilai, Tyrtei, Hannonis, Euripidis, Phidonis, Pla-
 laris, Panaetii, Cypseli, Codri, Cyri, Trasybuli, Harmodii, Aristo-
 gitonis, Periantri Ambracii, Philippi, Pausaniae, Attali, Amyntae,
 5 Berdae, Euagorae, Crataei, Archelai, Sirchae, Arrhabaei, Amyntae,
 Cleopatrae, Hellanocratoris, Platonis, Heraclidis, Cotyos, Ada-
 mantis, Penthilidarum, Megaclis, Smerdis, Penthilii, Decamnidii,
 Xertis, Arthabani, Darii, Sardanapali, Dionysii Sunionis, Dionis,
 Astyagis, Lenthis, Symadoris, Anobarzani, Mithridatis, Pysistra-
 10 tidarum, Theopompi, Persicorum regum, Hieronis, Thrasybuli,
 Cypselidarum, Polycratis, Orthagorae, Clisthenis, Psemnirichi,
 Myronis, Anticleontis, Charilai, Panaetii Leontini, Cleandri, Ana-
 xilai, centum fere vel regum vel tyrannorum, nec non rerum pu-
 blicarum ac gentium: Lacedaemoniorum, Epidamniorum, Elaeae,
 15 Thebanarum, Megarensium, Syracusanorum, Rhodiorum, Ta-
 rentinorum, Iapygarum, Arginorum, Atheniensium, Heraeorum,
 Horeorum, Ambraciorum, Achaeorum, Sybaritarum, Troezenio-
 rum, Thuriorum, Byzantiorum, Antisseorum, Chonum, Zancleo-
 rum, Samiorum, Appoloniatarum in Ponto, Amphipolitarum,
 20 Chalcideorum, Clazomeniorum, Colophoniorum, Notiorum, Ha-
 estiaeorum, Delphorum, Mitylenaeorum, Phocensium, Coorum,
 Heraclidarum, Cymensium, Naxiorum, Massiliensium, Istrorum,
 Cnidiorum, Erythaeorum, Larissaeorum, Abydenorum, Heraclien-
 sium in Ponto, Aegynensium, Pharsalorum, Helidarum, Coryn-
 25 thiorum, Eretriensium, Carthaginensium, Locrorum, Ionum,
 Leontinorum, Macedonum, Milesiorum, Persarum, Cypriorum,
 Epidiorum, Aemorum, Thracum, Medorum, Aegyptiorum, Sycio-
 niorum, Gelorum, Rheginorum LXV populorum ex quorum ali-
 quibus bis et ter ac etiam saepius exempla depromit, quibus et
 30 universalia dogmata et totius libri farraginem contexuit.

Nec minus observationum farrago est lib. 6. in quo tradita sunt
 primo praecepta quibus modis quatuor democratiarum genera
 constituentur, ex quorum deinde contrariis oligarchias constitui
 docet, postea genera magistratuum recenset, omnia autem sunt
 35 ex civitatum diversarum exemplis transsumpta. Hic enim primo

Ifiada, Diagore, Euriona, Arhije, Partenjana, Kinadana, Agesilaja, Tirteja, Hanona, Euripida, Fidona, Plalara, Panetija, Kipsela, Kodra, Kira, Trazibula, Harmodija, Aristogitona, Periandra Ambračanina, Filipa, Pauzanije, Atala, Aminte, Berde, Euagore, Krateja, Arhelaja, Sirhe, Arhabeja, Aminte, Kleopatre, Helanokratora, Platona, Heraklida, Kotija, Adamanta, Pentiliđana, Megakla, Smerda, Pentilija, Dekamnidija, Kserta, Artabana, Darija, Sardanapala, Dionizija iz Suniona, Diona, Astiaganta, Lentija, Simadora, Anobarzana, Mitridata, Pizistratovića, Teopompa, kraljeva perzijskih, Hierona, Trazibula, Kipselidā, Polikrata, Ortagore, Klistena, Psemniriha, Mirona, Antikleonta, Harileja, Panetija Leontinjanina, Kleandra, Anaksilaja, stotinu ili kraljeva ili tiranina, kao i država te narodā: Lakedemonjana, Epidamnjana, Elejaca, Tebanaca, Megarana, Sirakužana, Rođana, Tarenćana, Japiga, Argina, Atenjana, Herejacā, Horejacā, Ambračana, Ahejaca, Sibarićana, Trezenjana, Turijaca, Bizantijaca, Antisejaca, Hona, Zanklejaca, Samijaca, Apolonjana s Ponta, Amfiopoljana, Halkiđana, Klazomenjana, Kolofonjana, Notijaca, Hestijejaca, Delfljana, Mitilenaca, Fokejana, Košanā, Heraklejanā, Kimejana, Nakšana, Masilijaca, Istrā, Knidana, Eritrejaca, Larisanā, Abiđanā, Heraklejanā s Ponta, Eginjana, Farzaljanā, Heliđana, Korinćana, Eretrijana, Kartažana, Lokrana, Jonjana, Leontinjana, Makedonaca, Milećana, Perzijanaca, Ciprana, Epidijaca, Emljana, Traćana, Međana, Egipćana, Sikionjana, Geljana regijskih 65 narodā; od nekih od njih uzima primjere dva puta, tri puta pa i češće: njima je protkao i sveopće poučke i mješavinu knjige.

Ne manja je i mješavina opažaja u 6. knjizi; u njoj se prvo prenose propisi o načinima kako se ustanovljuju četiri roda demokracijā, a zatim uči da se iz pojedinih im⁷ oprjeka nastaju vlasti nekolicine; zatim nabraja rodove činovništava, a sve je to preuzeto iz primjerā raznih država. On će, naime, u prvome

⁷ Misli se: rodovima.

capite:⁷⁰ *Quaerunt enim ii, qui respublicas constituunt, et 2.:⁷¹ Hoc enim dicere solent, et:⁷² Hoc enim intendere aiunt, iterum:⁷³ Aiunt enim oportere aequum habere singulos cives, rursus:⁷⁴ Quam possunt omnes populares.*

5 Et cap. 3.:⁷⁵ *dicunt enim populares;*⁷⁶ *Pauci vero potentes secundum bonorum magnitudinem aiunt iudicari oportere.*

Et capite 4. Mantinaeorum exemplo utitur et Oxyli et Aphitalorum leges citat atque:⁷⁷ *Erat antiquitus in multis civitatibus lege statutum, iterum:⁷⁸ Et legum quaedam, quae apud plerosque*
10 *posita erant antiquitus, dein: Solent ii, qui praesident,⁷⁹ et: Solent sane populi ductores.⁸⁰ Post Cyrenensium, et Clisthenis exempla adducit.*

Et capite 5.:⁸¹ *Nostrates vero populi ductores, et:⁸² Sed nobiles solent introducere, nec non:⁸³ Quae multas iam democratias everterunt.* Demum Carthaginensium et Tarentinorum exemplis utitur. Haec ad populi status pertinent aliunde, tum sui temporis, tum antiquioribus exemplis deprompta.

⁷⁰ ζητοῦσι μὲν γὰρ οἱ τὰς πολιτείας καθιστάντες. [ARIST. Pol. 1317a.35–36]

⁷¹ τοῦτο γὰρ λέγειν εἰώθασιν. [ARIST. Pol. 1317a.41]

⁷² τούτου γὰρ στοχάζεσθαι φασί. [ARIST. Pol. 1317b.1]

⁷³ φασὶ γὰρ δεῖν ἴσον ἔχειν ἕκαστον τῶν πολιτῶν. [ARIST. Pol. 1317b.7]

⁷⁴ ὃν τίθενται πάντες οἱ δημοτικοί. [ARIST. Pol. 1317b.10–11]

⁷⁵ φασὶ γὰρ οἱ δημοτικοί [ARIST. Pol. 1318a.18–19]

⁷⁶ οἱ δ' ὀλιγαρχικοὶ {ὅ τι ἂν δόξη τῇ πλείονι οὐσίᾳ} κατὰ πλῆθος γὰρ οὐσίας φασὶ κρίνεσθαι δεῖν. [ARIST. Pol. 1318a.20–21]

⁷⁷ ἦν δὲ τό γε ἀρχαῖον ἐν πολλαῖς πόλεσι νενομοθετημένον [νενομοτεθημένον]. [ARIST. Pol. 1319a.10–11]

⁷⁸ τῶν δε νόμων τινὲς τῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς κειμένων τὸ ἀρχαῖον [ARIST. Pol. 1319a.6–8]

⁷⁹ εἰώθασιν οἱ προεστῶτες. [ARIST. Pol. 1319b.7]

⁸⁰ εἰώθασιν μὲν οὖν οἱ δημαγωγοί. [ARIST. Pol. 1319b.11–12]

⁸¹ οἱ δὲ νῦν δημαγωγοί. [ARIST. Pol. 1320a.4–5]

⁸² γνωρίμους εἰώθασιν εἰσάγειν. [ARIST. Pol. 1320a.14]

⁸³ ἃ πολλὰς ἤδη δημοκρατίας ἀνέτρεψεν [ἀνώτρεχεν]. [ARIST. Pol. 1320a.21–22]

poglavlju: »Tragaju, naime, ustanovitelji državnih ustavā [...]«
U drugome »Ovo, naime, običavaju govoriti [...]«; i: »Vele kako
idu za tim da [...]« Pa opet: »Kažu, naime, kako je potrebno da
svaki pojedini građanin bude jednak.« Ponovno: »Ustavno odre-
đenje što ga sebi postavljaju svi pobornici pučke [vlasti].⁸« 5

U 3. poglavlju: »Kažu, naime, narodnjaci [...]«: »Vlada pak
nekolicine što god odluči veći imutak; jer, vele, valja među so-
bom presuđivati prema množini dobara.«

A u 4. poglavlju poseže za primjerom Mantinejana i navodi zako-
ne Oksilija i Afitalanā te kaže: »I zakonske neke odredbe što od dav-
nine bijahu ozakonjene u mnogim državama [...]« Potom: »I gdje-
koji od zakona, koji su bili od davnine postavljeni kod mnogih [...]«
Zatim: »Običavaju oni koji predsjedaju [...]. I: »Običavaju, dakako,
vođe narodne [...]« Poslije navodi primjere Cirenjanā i Klisenove. 10

A u 5. poglavlju: »Našijenci pak, vođe narodne [...]« I: »No 15
plemići običavaju uvoditi [...]« Kao i: »Što je već uništilo mnoge
narodnjačke vlasti [...]« Najzad poseže za primjerima Kartaža-
na i Tarenčana. Ti se podatci tiču stanja naroda a uzimani su od
drugud, kako iz primjerā svojega vremena tako i iz onih starijih.

⁸ Nije prevedeno iz Petrićeva latinskoga prijevoda nego prema izvornom grčkome zapisu u ARIST. Pol. 1317b.10–11.

His contraria capite 6. docet oligarchias constituere:⁸⁴ *Ferme vero etiam circa oligarchias quomodo oportet, clarum est ex his; ex contrariis enim oportet colligere singulas. Atque ideo difficile non fuit ex primis collectis [264] contraria invenire et ut Plato Legum 3. ait:⁸⁵ *Etenim ab exemplo facto perspicere nihil difficile est.**

Sed capite 7. Massaliorum^{ix} et Thebanorum quaedam affert et capite 8. quos magistratus recenset, omnes ex civitatum statutis adducit, ait enim de secundo:⁸⁶ *Vocant vero Astynomiam plerique talem magistratum et de tertio^x Vocant vero principes hos, hi quidem agripartitores, hi vero siloros,⁸⁷ *ut liceat et in his minutiis, graecorum verborum taedium fugere. De quarto quoque:⁸⁸ *Vocant autem hos receptores et quaestores. De quinto,⁸⁹ *vocantur vero Hieromnemes et curatores et mnemes et his coniuncta nomina. et de alio: Multis vero locis divisae sunt, servatrix et actrix, ut athletus.* Verum multa magistratum nomina Plato quoque 6. *Legum* exponit, quorum aliqua huc Aristoteles traiecit, ut sequentium, quae ad bellicos magistratus pertinent:⁹⁰ *Veluti in parvis civitatibus unus magistratus de omnibus, vocant autem imperatores et belli duces, et iterum: quae appellantur nauarchiae et hipparchiae et taxiarchiae****

⁸⁴ σχεδὸν δὲ καὶ περὶ τὰς ὀλιγαρχίας πῶς δεῖ φανερὸν ἐκ τούτων. ἐκ τῶν ἐναντίων γὰρ δεῖ συνάγειν ἐκάστην. [ARIST. Pol. 1320b.18–19]

⁸⁵ ἐκ γὰρ παραδείγματος ὁρᾶν γεγονότος οὐδὲν χαλεπὸν. [PLATO Lg. 692c]

⁸⁶ καλοῦσι δ' ἀστυνομίαν οἱ πλείστοι τὴν τοιαύτην ἀρχήν. [ARIST. Pol. 1321b.23–24]

⁸⁷ καλοῦσι δὲ τοὺς ἄρχοντας τούτους οἱ μὲν ἀγρονόμους οἱ δ' ὑλωρούς. [ARIST. Pol. 1321b.29–30]

⁸⁸ καλοῦσι δ' ἀποδέκτας τούτους καὶ ταμίαις. [ARIST. Pol. 1321b.33]

⁸⁹ καλοῦνται δὲ ἱερομνήμονες καὶ ἐπιστάται καὶ μνήμονες καὶ τούτοις ἄλλα ὀνόματα σύνεγγυς. [ARIST. Pol. 1321b.38–40]

⁹⁰ οἷον ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσι μία περὶ πάντων. καλοῦσι δὲ στρατηγούς καὶ πολεμάρχους τοὺς τοιούτους. ἔτι δὲ κἂν ὦσιν ἵππεις ἢ ψιλοὶ ἢ τοξόται ἢ ναυτικόν, καὶ ἐπὶ τούτων ἐκάστων ἐνίοτε καθίσταται ἀρχή, αἱ καλοῦνται ναυαρχίαι καὶ ἵππαρχίαι καὶ ταξιαρχίαι. [ARIST. Pol. 1322a.38–b3]

^{ix} corr. ex Mahaliorum

^x om. graece

U 6. poglavlju uči da uvjeti tima nasuprotni uspostavljaju oligarhije: »Otprilike je pak iz toga jasno i glede oligarhijā da treba: jer, iz nasuprotnosti valja shvaćati pojedine stvari.« I stoga nije bilo teško iz prvih shvaćenih [264] dokućiti ono suprotno, ono nasuprotno, i kao što Platon kaže u 3. knjizi *Zakona*: »Jer iz danoga primjera doista ništa nije teško shvatiti.« 5

Ali u 7. poglavlju iznosi neke stvari Masalijaca⁹ i Tebanaca a u 8. poglavlju službe na koje se osvrće sve navodi iz ustava državā; jer veli o drugoj službi: »Astinomijom pak, gradoupravom, najviše njih naziva takvu vlast«, a o trećoj: »Nazivaju pak tē vladatelje ovi poljodjeliteljima, oni šumskim nadstojnicima«¹⁰ neka i u ovim sitnicama bude dopušteno kloniti se zazora grčkih izraza. O četvrtoj također: »Zovu pak tē naplatiteljima i blagajnicima.« O petoj: »Zovu se pak hieromnemoni–svetopamtitelji, i upravitelji i pamtitelji, te s tima srodnim nazivima.« I o ostalome: »Na mnogim pak mjestima odjelito se navode zaštitnica i tužiteljica, kao borilac.« Nego, mnogo činovničkih naziva iznosi i Platon u šestoj knjizi *Zakonā*, od kojih je neke Aristotel ovamo prebacio, kao ove što slijede a tiču se ratnih državnih službā: »Kao u malim gradodržavama jedna je za sve, koje pak zovu zapovjednici ili vojskovođe«, pa opet zapovjedništva »nazivana brodsko, konjaničko i četno, pa četno brodsko i četno konjaničko 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

⁹ Žitelji naselja *Μασσαλία* (lat. *Masilia*), grčki je naziv za stanovnika *Μασσαλιώτης*, mn. *Μασσαλιῶται* (latinizirano *Massiliōtae*), 'Masalijci'; naselje su oko 600. pr. Kr. na ušću južnofrancuske rijeke Rhône utemeljili maloazijski Fokejci.

¹⁰ Ovdje Petrić ne navodi grčki original, već samo svoj prijevod u kojemu stvara latinsku kovanicu *silorus* kao prijevod grčkoga izraza *ύλωρός*.

navium et equitatus et ordinum principatus, et rursus:⁹¹ Vocant vero hos alii euthynos, alii ratiocinatores, alii inquisitores, alii coadiutores. Deinde infert:⁹² Accidit vero curam hanc sacrorum alicubi esse unam, ut in parvis civitatibus, alibi autem multas et separatas, et mox:⁹³ Appellant hi quidem principes, alii reges, alii prytanas.

Ex quibus liquido constat Aristotelem haec omnia aliunde collegisse, ex exemplo autem facto perspicere Plato, uti diximus, nihil difficile iudicavit.

BONORUM DIVISIO

10 Quae autem libro 7. traduntur pleraque sunt ex Platone et Pythagoreis desumpta; namque statim bonorum trina partitio: animae, corporis, externorum, est apud Platonem *Legum* libro 3:⁹⁴ Sunt ergo recte honorabilissima et primaria ea, quae sunt animae bona ponere, temperantia inhaerente sibi; secundaria ea, quae circa corpus bona et tertio ea, quae circa substantiam et opes dicuntur. Quae autem sint horum generum singula Plato multis locis et Archytas libro De viro^{xi} bono et beato declaravit:⁹⁵ Animae quidem prudentia, fortitudo, iustitia, temperantia; corporis autem pulchritudo, sani-

⁹¹ καλοῦσι δὲ τούτους οἱ μὲν εὐθύνους οἱ δὲ λογιστὰς οἱ δ' ἔξεταστὰς οἱ δὲ συνηγόρους. [ARIST. Pol. 1322b.10–12]

⁹² συμβαίνει δὲ τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην ἐνιαχοῦ μὲν εἶναι μίαν, οἷον ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσιν, ἐνιαχοῦ δὲ πολλὰς καὶ κεχωρισμένας. [ARIST. Pol. 1322b.22–24]

⁹³ καλοῦσι δ' οἱ μὲν ἄρχοντας τούτους οἱ δὲ βασιλεῖς οἱ δὲ πρυτάνεις. [ARIST. Pol. 1322b.28–29]

⁹⁴ ἔστι δὲ ὀρθῶς ἄρα τιμιώτατα μὲν καὶ πρῶτα τὰ περὶ τὴν ψυχὴν ἀγαθὰ κείσθαι, σωφροσύνης ὑπαρχούσης αὐτῇ. δεύτερα δὲ τὰ περὶ τὸ σῶμα καλὰ καὶ ἀγαθὰ, καὶ τρίτα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν καὶ χρήματα λεγόμενα. [PLATO Lg. 697b]

⁹⁵ ψυχᾶς μὲν φρόναςιν ἀνδρεία δικαιοσύνα σωφροσύνα, σώματος δὲ κάλλος ὑγίεια εὐεκτία εὐαισθησία. τὰ δ' ἐκτὸς πλοῦτος καὶ δόξα καὶ τιμὰ καὶ εὐγένεια. [Ps.-ARCHYT. Fragn. 11.9–11]

^{xi} corr. ex vero

te prvaštvo bojnih redova«; pa još: »Tê pak nazivaju jedni eutinima – pregledačima računa, drugi računovođama, drugi opet istražiteljima, treći pomagačima.« Zatim dodaje: »Biva pak da ta skrb za svetinje gdje gdje bude jedinstvena, kao u malim državama, a drugdje da ih je mnogo odjelitih.« I dalje: »Ovi tê, dakako, zovu vladarima, drugi kraljevima, treći pritanima.« 5

Iz svega je toga jasno kako je Aristotel sve to od drugud skupo, dok je pak Platon, kako rekosmo, držao da iz danoga primjera ništa nije teško dogledati.

PODJELA DOBARA 10

Većina pak onoga što se prenosi u 7. knjizi, preuzeta je iz Platona i pitagorovaca; jer odmah tropodjela dobara na duševna, tjelesna i izvanjska – stoji kod Platona u 3. knjizi *Zakona*: »Ispravno je, dakle, kao najčasnija i prvotna postaviti ona dobra koja pripadaju duši, ako u njoj ima umjerenosti; drugotna i ona tijelu bliza dobra a kao treće ona, kako se kaže, imutku i bogatstvu bliza.« Koja su pak pojedinačno u tim rodovima Platon je pojasnio na mnogim mjestima a Arhita u knjizi *O istinskom dobru i blaženstvu*: »Duševna, i to razboritost, hrabrost, pravednost, umjerenost; a tjelesna: ljepota, zdravlje, sna- 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

tas, robur, boni sensus; externa, opes, gloria, honorabilitas. Quae omnia Aristoteles non tam *Ethicis* aut *Politicis* libris, quam primo *Rhetorico*^{xii} usurpavit.

DE FELICITATE

5 Felicitatis definitio [in margine]

Cum autem Aristoteles ait:⁹⁶ *Omnia haec habent felices, Archytae dogma fuit, qui ita felicitatem definiit:*⁹⁷ *Clarum itaque, quod nihil aliud est felicitas quam usus virtutis in bona fortuna.* Hinc et Hippodamas Thurius:⁹⁸ *Ut quidem fiat bonus virtute, ut vero fiat felix, bona fortuna, scilicet indiget homo, et quod Aristoteles:*⁹⁹ *Ac beate vivere seu in voluptate est seu in virtute hominibus seu in utrisque, argumentum tractatum toto Philebo Platonis est, fueratque Diogenis Pythagorei.*¹⁰⁰ *Iucundissima enim cum virtute fruitio bonae fortunae.* Et quod Aristoteles concludit:¹⁰¹ *Quod vero cuique felicitatis tantum contingit, quantum virtutis et prudentiae et actionis secundum has,*
15 *Hippodami fuerat sententia aliis verbis eadem:*¹⁰² *Animalium alia*

⁹⁶ πάντα ταῦτα ὑπάρχειν} τοῖς μακαρίοις. [ARIST. Pol. 1323a.26–27]

⁹⁷ φανερόν οὖν ὅτι οὐδὲν ἄτερόν|ἕτερόν ἐστι εὐδαιμοσύνα [εὐδεμονία] ἀλλ' ἢ χρᾶσις ἀρετᾶς ἐν εὐτυχίᾳ. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 11.2–3]

⁹⁸ ποτὶ μὲν τὸ γενέσθαι ἀγαθὸς τᾶς ἀρετᾶς, ποτὶ δὲ τὸ γενέσθαι εὐδαίμων τᾶς εὐτυχίας. [HIPPOD. Fragm. 95.14–15]

⁹⁹ καὶ τὸ ζῆν εὐδαιμόνως, εἴτε ἐν τῷ χαίρειν ἐστὶν εἴτ' ἐν ἀρετῇ τοῖς ἀνθρώποις, εἴτ' ἐν ἀμφοῖν, [ARIST. Pol. 1323b.1–2]

¹⁰⁰ ἀδίστα γὰρ ἂ μετ' ἀρετᾶς ἀπόλαυσις τᾶς εὐτυχίας. [DIOTOG. Fragm. 73.1]

¹⁰¹ ὅτι μὲν οὖν ἐκάστῳ [ἐκάστα] τῆς εὐδαιμονίας ἐπιβάλλει τοσοῦτον ὅσον περ ἀρετῆς καὶ φρονήσεως καὶ τοῦ πράττειν κατὰ ταύτας. [ARIST. Pol. 1323b.21–23]

¹⁰² τῶν ζώων τὰ μὲν ἐστὶ δεκτικὰ τᾶς εὐδαιμονίας, τὰ δὲ ἄδεκτα. καὶ δεκτικὰ μὲν ὅσα λόγον ἔχει. [HIPPOD. Fragm. 94.9–10]

^{xii} corr. ex Rethorico

ga i valjana osjetila; izvanjska: bogatstvo, slava, ugled.« Sve to Aristotel nije prisvojio toliko u *Etikama* ili *Politici*, koliko u prvoj knjizi *Retorike*.

O BLAŽENSTVU¹¹

Definicija blaženstva [na margini]

5

Kada pak Aristotel kaže: »Sve to posjeduju blaženi«, to je bio Arhitin nauk; on je blaženstvo ovako odredio: »Jasno je stoga da blaženstvo nije ništa ino nego življenje vrline u dobroj sreći.« Odatle će i Hipodam Turijac: »Dakako da bi se postao dobrim vrline, a blaženim dobre sreće«, misli se: čovjeku treba. I Aristotelovo: »Blaženo živjeti za ljude je ili u nasladi ili u vrlini ili u obojemu,« sadržaj je o kojemu raspravlja Platon u cjelokupnom *Filebu*, a prije je pripadao pitagorovcu Diogenu: »Najugodnije je, naime, posjedovanje dobre sreće s vrlinom.« I ono što zaključuje Aristotel: »To pak da svakoga zapada onoliko sreće koliko baš i vrline, razboritosti i djelovanja shodno njima« bilo je prije Hipodamovo mišljenje, isto inim riječima: »Od životinjā jedne su

10

15

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

¹¹ εὐδαιμονία (μακάριος) : εὐτυχία = *felicitas* : *fortuna* = blaženstvo : sreća. Ne nalazim bolje riječi iako se podudara s *beatitudo* koje ima pretežno kršć. konotacije.

sunt susceptiva felicitatis, alia non susceptiva et susceptiva quidem quaecunque rationem habent. Felicitas enim non sine virtute, virtus autem generatur in eo, quod rationem habet primo. Et Archytas:¹⁰³ *Et deo quidem felicitas et vita optima, homini vero ex scientia et virtute et tertio bona fortuna conflata accedit.*

5 Quamquam quae Aristoteles subiunxit:¹⁰⁴ *Cum etiam bonam fortunam ab felicitate ob haec necesse est alienam [265] esse, bonorum enim, quae extra animam sunt, causa est casus et fortuna, videntur ab Archyta dissentire, attamen et Archytas illa declarans, ait:*¹⁰⁵
 10 *Bonam fortunam, eam quae praeter rationem est bonorum praesentium nec ob eam factam, easdem distinxit et praeter has:*¹⁰⁶ *Cum ergo virtus et scientia in nostra est potestate, bona vero fortuna nequaquam et in contemplationibus atque actionibus honestarum rerum concessit felicem esse. Quod autem Aristoteles subiunxit:*¹⁰⁷ *Et civitatem beatam esse eam, quae optima sit et agat honeste, quae sequuntur usque quo concludat:*¹⁰⁸ *Quod vita optima et separata cuique et communiter civitatibus, ea sit, quae est cum virtute, tantum opibus instructa ut particeps sit actionum secundum virtutem, Platonis fuit doctrina omnibus fere de Repub. libris inculcata, fuit etiam Hippodami:*¹⁰⁹ *Quare non*

¹⁰³ Καὶ θεῶ μὲν εὐδαιμοσύνα καὶ βίος ἄριστος, τῷ δ' ἀνθρώπῳ ἐξ ἐπιστάμας καὶ ἀρετᾶς καὶ τρίτῳ εὐτυχίας σωματουμένα παραγίνεται. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 11.23–24]

¹⁰⁴ ἐπεὶ καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς εὐδαιμονίας διὰ ταῦτα ἀναγκαῖον ἕτερον εἶναι τῶν μὲν γὰρ ἐκτὸς ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς αἴτιον ταυτόματον καὶ ἡ τύχη. [ARIST. Pol. 1323b.26–28]

¹⁰⁵ εὐτυχίαν δὲ τὴν παρὰ τὸν λόγον τῶν ἀγαθῶν παρουσίαν καὶ μὴ δι' αὐτὸν γινομένην [λεγομένην]. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 11.30–31]

¹⁰⁶ ἐπεὶ ὧν ἅ μὲν ἀρετὰ καὶ ἐπιστάμα ἐφ' ἀμῖν, ἅ δ' εὐτυχία οὐκ ἐφ' ἀμῖν· ἐν δὲ θεωρίαις καὶ πράξεσι τῶν καλῶν, <συνεχώρησε> τὸ εὐδαιμονέν [εὐδαιμονᾶν]. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 11.31–33]

¹⁰⁷ καὶ πόλιν εὐδαιμόνα τὴν ἀρίστην εἶναι καὶ πράττουσαν καλῶς. [ARIST. Pol. 1323b.30–31]

¹⁰⁸ ὅτι βίος μὲν ἄριστος, καὶ χωρὶς ἐκάστῳ, καὶ κοινῇ ταῖς πόλεσιν, ὁ μετ' ἀρετῆς κεχωρηγημένης [κεχωρηγμένος] ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μετέχειν τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων. [ARIST. Pol. 1323b.40–1324a.2]

¹⁰⁹ διόπερ οὐ μόνον μαθεῖν δεῖ τὰν ἀρετάν, ἀλλὰ καὶ κτήσασθαι <αὐτὰν> καὶ χρήσασθαι αὐτᾶ [αὐτὰ], ἧτοι [ῆ] ἐς φυλακίαν ἰσφάλειαν, ἧ ἐς συναύξασιν, ἧ καὶ [τὸ] μέγιστον ἐς ἐπανόρθωσιν οἴκων {τε} καὶ πολίων. [HIPPOD. Fragm. 96.2–4]

prijamljive za blaženstvo, druge neprijamljive; a prijamljive koje god imaju razum.« Blaženstva, naime, nema bez vrline, vrlina pak nastaje u onome što ima razum ponajprvo.« A Arhita će: »Od Boga je, dakako, blaženstvo i život ponajbolji, čovjeku pak ono iz znanja i vrline i, kao treće, iz dobre sreće napunjeno pridolazi.« 5

Iako se ono što Aristotel pridodaje: »Jer je također zbog toga nužno da je naklonost sreće nešto drugo nego blaženstvo: [265] dobrima, naime, što su izvan duše, uzrokom je slijepa sreća,« u nesuglasju je, čini se, s Arhitom; premda i Arhita, razlažući o tome, kaže: »Da je naklonost sreće, one mimo razloga nazočnih dobara i ne zbog njega nastale [...]«, njih je razlučio osim ovih: 10 »Budući da je, dakle, vrlina i znanje u našoj moći, naklonost pak sreće nipošto [...] a dopušta da u motrenjima i u vršenju časnih djela bude sreće [...]«. Ono, naprotiv, što je Aristotel pridodao: 15 »I da je ona država blažena koja je ponajbolja i koja časno postupa«, kao i ono što slijedi sve do mjesta gdje zaključuje: »Jer je najbolji život, i svakomu odvojeno i građanima zajednički, onaj koji je s vrlinom; u toj mjeri opskrbljen bogatstvom da je sudionikom djelovanja shodno vrlini« to je bio Platonov nauk koji prožima gotovo sve knjige *Države*, a također je bio Hipodamov: 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

solum discere oportet virtutem, sed et acquirere ipsam et uti ipsa, vel ad securitatem, vel ad accrementum, vel quod maximum est, ad correctionem domorum et civitatum. Deinde:¹¹⁰ Felicitas vero et virtus est in uno et in pluribus et in toto et universo. Quam rem Aristoteles capite etiam 2. persequitur, in quo etiam quaesitum est, ultra vita praestantior: contemplativa an activa? Eamque quaestionem ab aliis motam docet; reliquum caput consumitur contra eos legum latores, qui in eum finem *Remp.* instituerunt:¹¹¹ *Ut imperet ac dominetur vicinis et volentibus et nolentibus.* Argumentum tractatum antea a Platone toto primo *Legum*; 3. deinde capite Aristoteles ab aliis motas quaestiones prosequitur easdem fere cum prioribus de vitarum praestantia. An eadem sit felicitas unius vici et totius civitatis capite. 4. hypothesim tractat de magnitudine ac parvitate civitatis, an eae consistant in multitudine civium et quanta haec sit oporteat. Affirmatque potius quam ad numerum populi, ad vires ipsius respiciendum esse. Sed si ad numerum respiciendum sit, non ad cuiuslibet generis multitudinem, ut servorum, advenarum, inquilinorum, sed ad eos,¹¹² *qui civitatis partes sunt et ex quibus constat civitas propriis partibus.* Qui autem hi sint cap. 10 declarat:¹¹³ *Agricultores quidem et artifices et omne ministerium necesse est inesse civitatibus: partes vero civitatis propugnatores sunt et consilarii.* Hos autem ait capite 4.:¹¹⁴ *Necesse est cognoscere se ad invicem, quales utique sint ipsos cives et*¹¹⁵ *ad iudicandum de iustis et ad magistratus eligendum secundum dignitatem.* Haec omnia ex

¹¹⁰ εὐδαιμονία δὲ καὶ ἀρετὰ ψυχῆς καὶ ἐν ἐνὶ καὶ ἐν πλείοσι καὶ ἐν τῷ ὅλῳ καὶ ἐν τῷ παντί. [HIPPOD. Fragm. 96.24–25]

¹¹¹ ὅπως ἀρχὴ καὶ δεσπότης τῶν πλησίων [πλησίων], καὶ βουλομένων καὶ μὴ βουλομένων. [ARIST. Pol. 1324b.24–26]

¹¹² ἀλλ' ὅσοι πόλεως εἰσι μέρος, καὶ ἐξ ὧν συνίσταται πόλις οἰκείων μορίων. [ARIST. Pol. 1326a.20–21]

¹¹³ γεωργοὺς [γεωργοὶ] μὲν γὰρ καὶ τεχνίτας [τεχνίται] καὶ πᾶν τὸ θητικὸν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν ταῖς πόλεσιν, μέρη δὲ τῆς πόλεως τὸ τε ὀπλιτικὸν καὶ βουλευτικόν. [ARIST. Pol. 1329a.35–38]

¹¹⁴ ἀναγκαῖον γνωρίζειν ἀλλήλους, ποῖοί τινές εἰσι, τοὺς πολίτας. [ARIST. Pol. 1326b.16–17]

¹¹⁵ πρὸς δὲ τὸ κρίνειν περὶ τῶν δικαίων καὶ πρὸς τὸ τὰς ἀρχὰς διανέμειν κατ' ἀξίαν. [ARIST. Pol. 1326b.14–16]

»Stoga ne samo da je potrebno naučiti vrlinu, već i steći ju te ju primjenjivati bilo poradi sigurnosti, bilo poradi porasta, bilo a to je najvažnije radi ispravljanja domova i država.« Zatim: »Blaženstvo pak i vrlina postoji i u jednome i u većini i u cjelini i u sveukupnosti.« Tu je stvar Aristotel razradio u 2. poglavlju, u kojem se također ispituje koji je život izvrsniji: motriteljski ili djelatan? I poučava da su drugi pokrenuli to pitanje; ostatak poglavlja je uporabljen protiv onih zakonodavaca, koji su državu ustanovili u tu svrhu »da bi zapovijedala i gospodarila susjedima, htjeli oni to – ne htjeli.« To je pitanje prije raspravio Platon u cijeloj prvoj *Zakonā*; u 3. potom glavi Aristotel nastavlja s pitanjima koja su pokrenuli drugi, i to gotovo ona ista koja i prethodnici o izvrsnosti pojedinih životā: je li isto blaženstvo jednog sela i cijele države – o tome predmetu raspravlja u 4. poglavlju, o veličini i malenosti države, sastoje li se države u mnoštvu građana i koliko treba to mnoštvo biti veliko; i tvrdi da se više nego na brojnost naroda valja obazirati na njegove snage. Ali ako se obazirati na broj, onda ne na mnoštvenost kojega god roda, kao npr. robova, došljaka i najamnika, nego na »one što su dijelovi države i od njih se država sastoji vlastitim dijelovima.« A koji su to izriče u 10. glavi: »Svakako je nužno da poljodjelci, obrtnici i sve pomoćne službe postoje u državama; dijelovi su države branitelji i savjetnici.« A za ove kaže u 4. glavi: »Prije je potrebno da se uzajamno poznaju sami građani osobito kakvi su« i »radi prosuđivanja pravednih i odabiranja za državne službe prema dostojnosti«.

Legum Platonis lib. 5. sunt desumpta. Ibi enim longa oratione numerum civium ad duo respiciens statuit, ut potens sit se ipsam civitas defendere et amicis opem ferre. Hi autem inter se:¹¹⁶ *Benevoli sunt inter sese cum sacrificiis et domestici fiant et agnoscant quomaius nullum civitati bonum, quam notos ipsos sibi ipsis esse, ubi enim non lumen morum inter se invicem, sed tenebrae sunt, neque honorem condignum nec magistratum nec ius conveniens quis unquam recte adipiscetur.* A civium vero numero excludit agricultores, artifices, baiulos, mercatores et cauponas, civesque solos propugnatores ac consultores longa oratione tum 2. tum etiam 4. *Reip.* autumat. Quod autem Aristoteles capite 7. ait:¹¹⁷ *Clarum ergo, quod oportet ingeniosos atque animosos natura eos, qui ad virtutem facile a legislatore ducendi sunt,* manifeste sumptum est ex 2. *Reipub.*:¹¹⁸ *Amator sapientiae sane et animosus et celer et validus nobis natura erit is, qui bonus futurus est civitatis custos.* Sed quae Aristoteles hic reprehendit, postea [266] discutientur. Quae autem capitibus 8., 9. et 10. Aristoteles recenset, necessaria civitati ac partibus eius, sunt omnia collecta tum ex *Repub.* tum ex *Legibus* Platonis, nec non moribus Aegyptiorum, Cretensium et Itolorum. Quae autem capite 5. Aristoteles de situ urbis^{xiii} ac regione dixerat et capite 11. repetit. Ut regio sit παντοφόρος, *ferax omnium fructuum*, sibi εὐέξοδος, *hostibus δυσέμβολος, exitu facilis, aggressu difficilis.* Urbs autem sita ita sit, ut commode ad mare et ad regionem iaceat, aquis, fontibusque abundantem, si id minus sit, acceptabula

¹¹⁶ φιλοφρονῶνται τε ἀλλήλους μετὰ θυσιῶν καὶ οἰκειῶνται καὶ γνωρίζωσιν, οὐ μείζον οὐδὲν πόλει ἀγαθὸν ἢ γνωρίμους {αὐτοὺς} αὐτοῖς εἶναι. ὅπου γὰρ μὴ φῶς ἀλλήλοις ἐστὶν ἀλλήλων ἐν τοῖς τρόποις ἀλλὰ σκότος, οὐτ' ἂν τιμῆς τῆς ἀξίας οὐτ' ἀρχῶν οὐτε δίκης ποτέ τις ἂν τῆς προσηκούσης ὀρθῶς τυγχάνοι [τυγχάνει]. [PLATO Lg. 738d–e]

¹¹⁷ φανερὸν τοίνυν ὅτι δεῖ διανοητικούς τε εἶναι καὶ θυμοειδῆς τὴν φύσιν τοὺς μέλλοντας εὐαγῶγους | ἀναγῶγους ἔσεσθαι τῷ νομοθέτῃ πρὸς τὴν ἀρετήν. [ARIST. Pol. 1327b.36–38]

¹¹⁸ φιλόσοφος δὴ καὶ θυμοειδῆς [θημοειδῆς] καὶ ταχὺς καὶ ἰσχυρὸς ἡμῖν τὴν φύσιν ἔσται ὁ μέλλων καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἔσεσθαι φύλαξ πόλεως. [PLATO R. 376c]

^{xiii} corr. ex orbis

To je sve preuzeto iz 5. knjige Platonovih *Zakona*: ondje, naime, u dugu govoru određuje broj građana s obzirom na dvoje: da bi država bila kadra sama se obraniti i prijateljima pružati pomoć. A ovi su uzajamno »dobrohotni među sobom jer uza žrtve bivaju članovi obitelji i shvate da nikakva većega dobra za državu nema od toga da su jedni drugima znani: gdje, naime, nema svjetla međusobnih običajā, nego je tama, nitko nikad ne će pravo postići ni pristalu mu čast, ni državnu službu, ni pravo koje mu pripada.« Iz broja građana isključuje poljodjelce, obrtnike, nosače, trgovce i krčmare, a građanima proglašava samo čuvare i savjetnike u dugotrajnu govoru kako u 2. tako i u 4. *Države*. Ono pak što Aristotel kaže u 7. glavi: »Prema tome, potrebno je, jasno, da budu dovitljivi i srčani po naravi oni koje će zakonodavac lako dovesti do vrline« očit je preuzeto iz 2. knjige *Države*: »Ljubitelj mudrosti, dakako, i srčan i hitar i čil po naravi bit će nam onaj koji ima ubuduće postati valjanim čuvarom države.« Međutim, ono što Aristotel ovdje zamjera, poslije [266] ćemo raspraviti. Ono pak što Aristotel promišlja u 8., 9. i 10. glavi, o stvarima nužnima za državu i njezine dijelove, sve je to skupljeno koliko iz *Države* toliko iz *Zakona* Platonovih, kao i iz običaja Egipćana, Krećana i Italaca. Ono, međutim, što je Aristotel u 5. glavi već rekao o smještaju zemaljskoga kruga i predjela a što ponavlja u 11. glavi to da predio mora biti παντοφόρος 'sverodan', svojemu ἐνέξοδος, neprijateljima δυσέμβολος 'rodan svim plodinama, lak za izlazak, za upad težak'. A gradu neka je takav smještaj da prikladno prema moru leži i prema predjelu, da obiluje vodama i izvori-

imbrium sunt exaedificanda. Hoc totum ex Platone transcriptum est. Nam *Legum* libro 6. miliaria 10. prope mare eam collocat, ut sit ea regio: εὐλίμενος, πάμφορος, οὐδενὸς ἐπιδειής, *portuosa, ferax omnium rerum, nullius indiga* et libro 6.:¹¹⁹ *Invia vero omnia facere hostibus*, et de aquis:¹²⁰ *Fontales aquae* et quae sequuntur:¹²¹ *et ab Iove aquarum*. Quae et capite 10.2 de turribus, propugnaculis, templis, viis disseruit Aristoteles, eadem omnia eodem *Legum* 6. Plato et copiosius et distinctius prosequitur, quae huc omnia afferre supervacaneum fuerit. Sed quae de moenibus Aristoteles
10 statuit contra Lacedaemoniorum, quorum urbs moenibus carebat et Platonis, qui id laudat, sententiam, sunt prolata. Cap. postea 13. ait scopum civitatis optime institutae esse ipsam felicitatem, hanc autem esse:¹²² *Actionem et usum virtutis perfectum*. Quam definitionem ex Archytae libris ipsius verbis antea retulimus. Hunc autem civitatis finem Plato quoque delineabat^{xiv} *Reipub.* lib. 4.:¹²³ *Existimo nobis civitatem, si modo recte constituta est, perfecte bonam esse*. Quod autem addit Aristoteles ut cives omnes hac universa civitatis felicitate fruantur, oportere eos quoque felices esse, atque ideo virtutibus ornatos: proinde considerandum¹²⁴ *quomodo vir fiat bonus*, ostenditque:¹²⁵ *Sed ut boni ac probi fiant, tribus, tria autem haec sunt: natura, mos, oratio*. Tria haec
20 apud Platonem 2. *Reip.* sunt pluribus verbis, de natura:¹²⁶ *An*

¹¹⁹ δύσβατα δὲ δὴ πάντα ποιεῖν {μὲν} τοῖς ἐχθροῖς, [PLATO Lg. 761a]

¹²⁰ πηγαῖα ὕδατα. [PLATO Lg. 761b]

¹²¹ καὶ τῶν ἐκ Διὸς ὑδάτων. [PLATO Lg. 761a]

¹²² ἐνέργειαν {εἶναι} καὶ χρῆσιν ἀρετῆς τελείαν, [ARIST. Pol. 1332a.9]

¹²³ οἶμαι ἡμῖν τὴν πόλιν, εἴπερ ὀρθῶς γε ᾤκισται, τελέως ἀγαθὴν εἶναι. [PLATO R. 427e]

¹²⁴ πῶς ἀνὴρ γίνεται σπουδαῖος. [ARIST. Pol. 1332a.35–36]

¹²⁵ ἀλλὰ μὴν ἀγαθοὶ γε καὶ σπουδαῖοι γίνονται διὰ τριῶν. τὰ τρία δὲ ταῦτά ἐστι φύσις ἔθος λόγος. [ARIST. Pol. 1332a.38–40]

¹²⁶ ἄρ οὖν {οὐ} καὶ φύσεως ἐπιτηδεΐας εἰς αὐτὸ τὸ ἐπιτήδευμα; [PLATO R. 374e]

^{xiv} corr. ex delineat

ma; uzmanjka li toga, valja graditi kamenice za kišnicu. Sve je to prepisano iz Platona. Jer on u 6. knjizi *Zakonā* smješta na 10 milja od mora, tako te dotični predio bude εὐλίμενος, πάμφορος, οὐδενὸς ἐπιδεής 'za luku povoljan, plodan svime, ničim oskudan'; a u 6. knjizi: »Učiniti sve neprohodno neprijateljima«, i o vodama: »izvorvode«, i ono što slijedi: »od Jupitera vodonosca«. Što je i u 10. glavi druge knjige Aristotel raspravio o tornjevima, branicama, hramovima i cestama, sve to isto Platon u istoj 6. knjizi *Zakonā* i obilnije i razlučnije razjašnjuje, što bi bilo suvišno sve ovdje navoditi. No ono što je Aristotel utvrdio o zidinama protiv stava Lakedemonjana, kojih je grad bio bez zidina, i protiv Platona koji to hvali, to je izneseno. Poslije u 13. poglavlju kaže da je cilj najbolje uređene države samo blaženstvo; a ono da je »djelovanje i potpuna primjena vrline«. Tu smo odredbu prije prenijeli njegovim riječima iz Arhitinih knjiga. Tu pak svrhu države Platon je također ocrtao, u 4. knjizi *Države*: »Držim da je nama država, ako je ispravno ustanovljena, na savršen način dobra.« To pak što Aristotel pridodaje da svi građani, kako bi uživali to sveukupno blaženstvo države, trebaju i sami biti blaženi, pa stoga urešeni vrlinama; prema tome da valja promotriti: »Kako muž postaje dobrim« te očituje: »Ali da bi postali dobri i poštteni, treba troje; a to troje je ovo: narav, običaj, govor.« A to se troje nalazi kod Platona u 2. knjizi *Države*, s više riječi; o

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

ergo et natura idonea ad hoc institutum? et¹²⁷ Nostrum sane munus fuerit, ut apparet, modo potes simus, eligere quae et quales naturae idoneae sint ad civitatis custodiam. Has autem naturas dixerat.¹²⁸ Ac rursus arte et cura maxime indigent. Hoc autem fuerit ἔθος, mos, 5 assuefactio. De sermone vero: Musices autem sermones ponis, vel ne? Ego sane. Sermonum autem duplicem speciem, hanc quidem veram, falsam alteram? Nae. Erudiendi vero in utrisque at prius in falsis.¹²⁹ et Hippodamus naturam praesupponens in iis, quae supra attulimus.¹³⁰ Animalium quaedam sunt susceptibilia felicitatis, 10 quaedam nequaquam. Tria alia addit: Aio ego tribus his concordari civilem communionem, sermonibus, studiis morum, legibus et per haec tria erudiri hominem et meliorem fieri.¹³¹ Quorum duo priora Aristoteles desumpsit, leges vero species videntur sermonum esse, ut omnino tria remaneant: natura, sermones, mores. Quod vero 15 capite 14. ait omnem civitatem constare¹³² ex imperantibus et subditis atque ob id Consequi oporteat etiam educationem secundum divisionem hanc.¹³³ Praeterquam quod Platonis et Xenophontis pluribus verbis eadem haec discussa sunt, Hippodamo eidem distinctissime et brevissime et uberius dictum fuerat: Et consultorium optimum quidem esse, ministeriale vero peius, propugnatorium vero medium et consultorium imperare, ministeriale 20

¹²⁷ ἡμέτερον δὴ ἔργον ἂν εἴη ὡς ἔοικεν εἶπερ οἰοί τ' ἐσμέν, ἐκλέξασθαι τίνες τε καὶ ποῖαι φύσεις ἐπιτήδεια εἰς πόλεως φυλακὴν [PLATO R. 374e]

¹²⁸ καὶ αὐτὴ τέχνης τε καὶ ἐπιμελείας μεγίστης δεόμενον. [PLATO R. 374e]

¹²⁹ μουσικῆς εἶπον, τιθεῖς [τίθης] λόγους, ἢ οὐ; ἔγωγε. λόγων δὲ διττὸν εἶδος, τὸ μὲν ἀληθὲς ψεῦδος δ' ἕτερον; Ναί. παιδευτέον δ' ἐν ἀμφοτέροις, πρότερον δ' ἐν τοῖς ψευδέσιν; [PLATO R. 376e–377a]

¹³⁰ Τῶν ζώων τὰ μὲν ἐστὶ δεκτικὰ τᾶς εὐδαιμονίας, τὰ δὲ ἄδεκτα. [HIPPOD. Fragm. 94.9–10]

¹³¹ φαμί δὲ ἔγωγε τρισὶν τούτοις συναρμόζεσθαι τὰν πολιτικὰν κοινωνίαν, λόγοις ἐπιτηδεύμασιν ἑθῶν, νόμοις. καὶ διὰ τριῶν τούτων παιδεύεσθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ σπουδαιότερον γίνεσθαι. [HIPPOD. Fragm. 99.22–25]

¹³² ἐξ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, [ARIST. Pol. 1332b.12–13]

¹³³ ἀκολουθεῖν δεήσει καὶ τὴν παιδείαν κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην. [ARIST. Pol. 1332b.15–16]

naravi: »Nije li, dakle, i do naravi prikladne ovakvu pothvatu?«; i: »Naše bi, čini se, bilo samo jesmo li kadri? – izabrati koje su i kakve naravi podobne čuvati državu.« Za te je pak naravi bio rekao: »I opet im nada sve treba umijeća i mara.« A to bi pak bio ἔθος »navika, vičnost.« O govoru pak: »Postavljaš muzičke govore, zar ne? 'Svakako.' 'Govorā pak dvije vrste, jednu istinitu, drugu lažnu?' 'Da'. 'Obrazovati se u objema, ali prvo u lažnoj?'« I Hipodam, predmnijevajući narav u onome što smo prije naveli: »Od životinjā neke su prijamljive za blaženstvo, druge nikako«; pridodaje još troje: »Ja kažem da to troje usuglašuje građansku zajednicu: u govorima, u maru oko navikā, u zakonima; i da to troje izobrazuje čovjeka i čini ga boljim.« Od toga je dva prvašnja Aristotel preuzeo, a zakoni su, čini se, vrste govora, tako da na kraju ostaje u svemu troje: narav, govori i običaji. Ono pak što u 14. poglavlju kaže da se svaka država sastoji »od zapovijedajućih i od podčinjenih«, i da zbog toga »i odgoj treba to pratiti, shodno rečenoj podjeli«. Uz to što je to isto u Platona i Ksenofonta rječitije raspravljeno, isti je onaj Hipodam nadasve razlučno, zbijeno i izdašnije bio rekao: »I da je savjetodavni dio svakako ponajbolji a činovnički lošiji, obrambeni pak osrednji; i da savjetodavni vlada, činovnički se pokorava, a obrambeni sad zapovijeda, sad se

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

subiici, propugnatorium, tum imperare, tum subiici.¹³⁴ Instituit autem hos tres ordines tribus illis – sermonibus, moribus, legibus: *Ad honestum, ad utile, ad iustum*.¹³⁵

DE ANIMA

5 Divisio animae, quam ibidem Aristoteles affert in duas partes, quarum altera [267] rationem per se habeat, altera per se quidem non habeat, sed rationi obtemperare possit, communis est divisio a Platone multis locis, sed in *Republica* latissime explicata et a Pythagoreis Metopo, Theage, aliis, allata et quod Aristoteles:¹³⁶ *Semper namque, quod deterius est, melioris est gratia*, Theagis fuerat:¹³⁷ *Ordinatum enim est deterius gratia melioris*, in hac ipsa animae partitione. Capitis vero 15. fine Aristoteles instituit corporis curam necesse esse priorem, quam animae, deinde appetitus, hanc quidem mentis gratia, corporis vero, gratia animae,
15 oportere enim a principio legum latorem prospicere, ut praestantissima corpora gignantur, atque ideo procurare, quando et quales oporteat inter se matrimonio^{xv} iungi.

DE FILIIS

20 Idem Plato longa oratione fine *Politici* et *Legum* 7. prosecutus est. Aetates quoque mariti et uxoris, ut Aristoteles capite 16. de-

¹³⁴ καὶ τὸ μὲν βουλευτικὸν ἄριστον εἶμεν, τὸ δὲ βάνανσον χεῖριον, τὸ δ' ἐπίκουρον μέσον. καὶ τὸ μὲν βουλευτικὸν ἄρχεν, {δεῖ} τὸ δὲ βάνανσον ἄρχεσθαι, τὸ δὲ ἐπίκουρον καὶ ἄρχεν καὶ ἄρχεσθαι. [HIPPOD. Fragm. 98.18–21]

¹³⁵ ποτί τε τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ δίκαιον. [HIPPOD. Fragm. 100.1–2]

¹³⁶ αἰεὶ [ἀεὶ] γὰρ τὸ χεῖρον τοῦ βελτίονος ἐστὶν ἔνεκεν. [ARIST. Pol. 1333a.21–22]

¹³⁷ συντέτακται γὰρ τὸ χεῖρον [χέριον] ἔνεκα τῷ βελτίονος. [METOP. Fragm. 119.14]

^{xv} corr. ex natrimonio

pokorava.« Uspostavio je pak ta tri staleža pomoću ovoga troga: govorima, običajima i zakonima: »Poradi časti, poradi koristi i poradi pravednosti.«

O DUŠI

Podjela duše na dva dijela što ju na istome mjestu donosi Aristotel a od njih jedan [267] ima razum po sebi a drugi ga po sebi doista nema, ali bi se mogao razumu pokoravati – uobičajena je podjela koju je Platon na mnogo mjesta izložio, ali najopširnije u *Državi*, a donose ju i pitagorovci Metop, Teag i drugi; i ono Aristotelovo »jer, ono gore uvijek poradi boljega biva« bilo je prije Teagovo: »Jer uvijek je ono lošije sastavljeno poradi boljega«, u samoj toj podjeli duše. Na kraju pak 15. poglavlja Aristotel uči da je briga o tijelu nužno preča nego o duši, zatim ona o žudnji: ta, dakako, poradi uma, o tijelu pak poradi duše. Potrebno je, naime, da zakonodavac od početka pripazi kako bi se rađala najizvrsnija tijela, pa se stoga tako pobrinuti kada će se i koja tijela trebati međusobno povezati brakom.

O SINOVIMA

Tim istim se Platon u dugu govoru pozabavio na kraju *Državnika* i 7. knjige *Zakonā*. Također i dobi muža i žene kako ih opisuje

scribit, ita Plato *Reip.* 5 et *Legum* 7. easdem vult esse et multa alia in eandem sententiam. De educatione vero puerorum, quae capite 17. tradit, ad animum spectare in sermone et fabulis, prorsus Platonica sunt:¹³⁸ *Omnia enim haec^{xvi} per via oportet facere ad posteriores actiones, quare lusus plerosque esse oportet imitationes, eorum, quae postea serio agenda sunt, ait Aristoteles. Plato autem Legum. 1.: Dico sane atque affirmo eum, qui ad quamvis rem bonus vir futurus est eam ipsam rem a puero statim exercere oportere, tum iocando, tum serio in iis singulis, quae rei illi competunt,¹³⁹ et quae in hanc sententiam sequuntur, sed ex 3. Reip.:¹⁴⁰ An non sentis quod imitationes si iam inde a pueris fiant, in mores ac naturam vertuntur et in corpore et in vocibus et in animae cogitatione. Quo loco haec etiam sunt.¹⁴¹ Illiberalia vero nec facere nec potis esse imitari neque aliud quicquam turpium, ne forte ex imitatione tales evadant. Hunc locum Aristoteles sic in suam rem vertit:¹⁴² Rationi ergo est consonum arcere ab auditionibus et spectaculis illiberalibus, maxime in ea aetate constitutos (de pueris loquitur) et omnino turpiloquium ex civitate, ut quid vis aliud tale, oportet legum latorem exterminare, ex facilitate enim quidvis*

¹³⁸ πάντα γὰρ δεῖ τὰ τοιαῦτα προοδοποιεῖν πρὸς τὰς ὑστερον διατριβὰς, διὸ τὰς παιδείας [παιδείας] εἶναι δεῖ τὰς πολλὰς μιμήσεις τῶν ὑστερον σπουδαζομένων. [ARIST. Pol. 1336a.32–34]

¹³⁹ λέγω δὴ, καὶ φημι τὸν ὁτιοῦν ἀγαθὸν ἄνδρα μέλλοντα ἔσεσθαι, τοῦτο αὐτὸ ἐκ παίδων εὐθὺς μελετᾶν δεῖν παίζοντα {τε} καὶ σπουδάζοντα ἐν τοῖς τοῦ πράγματος ἐκάστοις προσήκουσιν. [PLATO Lg. 643b]

¹⁴⁰ ἢ οὐκ ἤσθησαι ὅτι αἱ μιμήσεις, ἐὰν ἐκ νέων πόρῳ διατελέσωσιν, εἰς ἔθη τε καὶ φύσιν καθίστανται καὶ κατὰ σῶμα καὶ φωνὰς καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν. [PLATO R. 395d]

¹⁴¹ τὰ δ' ἀνελεύθερα μὴτε ποιεῖν μὴτε δεινοὺς εἶναι μιμήσασθαι, μηδ' ἄλλο μηδὲν τῶν αἰσχρῶν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς μιμήσεως τοῦ εἶναι ἀπολαύσωσιν. [PLATO R. 395c–d]

¹⁴² εὐλογον οὖν ἀπολαύειν ἀπὸ τῶν ἀκουσμάτων καὶ τῶν ὄραμάτων ἀνελευθερίαν [τῶν ἀνελευθέρων] καὶ τηλικούτους ὄντας. ὅλως μὲν οὖν αἰσχρολογίαν ἐκ τῆς πόλεως, ὥσπερ ἄλλο τι ἄλλοτ', δεῖ τὸν νομοθέτην ἐξορίζειν, ἐκ τοῦ γὰρ εὐχερῶς λέγειν ὁτιοῦν τῶν αἰσχρῶν γίνεται καὶ τὸ ποιεῖν σύνεργος. [ARIST. Pol. 1336b.2–6]

^{xvi} corr. ex hac

Aristotel u glavi 16. isto takve i Platon u petoj *Države* te sedmoj *Zakonā* hoće da budu, kao i mnogo inoga u tome smislu. O odgoju pak dječakā što prenosi u 17. poglavlju da se odnosi na dušu govorom i pričama – posve je platonovsko: »Sve, naime, valja prohodnim činiti prema potonjim djelovanjima; stoga igre većinom trebaju biti oponašanja onoga što se poslije ima činiti za ozbiljno«, kaže Aristotel. Platon pak u 1. *Zakonā*: »Kažem svakako i potvrđujem, da onaj koji u kojoj god stvari namjerava poslije biti valjan muž, u toj se istoj stvari odmah od malih nogu treba vježbati, kako u igri tako za ozbiljno u onim pojedinostima, koje dotičnoj stvari pripadaju« i ono što u tom smislu slijedi; ali iz 3. knjige *Države*: »Ili možda ne opažaš da se oponašanja, ako se događaju od malih nogu, pretvaraju u ćud i narav i tjelesno i u izražavanju i u duševnome promišljanju.« Na tome su mjestu i ove riječi: »Stvari nedostojne slobodnih ljudi ne činiti niti ih uzmoći oponašati, kao ni išta drugo sramotno, da ne bi možda oponašanjem takvi nastajali.« To je mjesto Aristotel ovako preokrenuo na svoje: »Sukladno je, dakle, razumu odvrćati od slušanja i gledanja stvari nedostojnih slobodna čovjeka, pogotovu pak one stečene u toj dobi (riječ je o dječacima); a zakonodavac uopće treba iskorjenjivati iz države sramotno govorenje,

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

turpe dicendi, fit etiam ut perinde faciamus. Quare iambos^{xvii} et co-
 moedias pueros audire vetat prorsus ut in *Rep.* Plato. Quod au-
 tem initio libri 8. ait:¹⁴³ *Quod sane legum latori maxime laborandum*
est de iuvenum educatione, nemo dubitaverit, ante eum Diotogenes
 5 *Pythagoreus dixerat:*¹⁴⁴ *Quod nam principium reip. cuiuscunque?*
Iuvenum educatio.

Sic Plato, quod supra attulimus, pueros per lusum ad virtu-
 tem assuefaciendos docuerat. Quod Aristoteles statuit: *Atque edu-*
cationem unam et eandem necesse est esse omnium et huius curam esse
 10 *publicam et non privatam,*¹⁴⁵ Plato longa disputatione et in *Repub.* et
 in *Legibus* est prosecutus. Quod autem capite 3. ait quatuor esse
 quae doceri soleant: literas, gymnasticam, musicen et picturam,
 ex usu Graeciae communi, ex Pythagoreorum praeceptionibus, ex
 Platone, ab Aegyptiis est desumptum, apud quos hunc fuisse an-
 15 *tiquissimum morem pueros instituendi, Plato 2. Legum testatur:*¹⁴⁶
In Aegypto vero quomodo ais hoc lege statutum? Ath. Mirabile est au-
ditu. Iam enim olim ut apparet notus fuit illis iste sermo, quem nos in
praesentia dicimus, quod pulchras quidem figuras et pulchras cantiones
oportet usu exercere civitatum iuvenes. Quod et Aristoteles fatetur
 20 *esse, scilicet antiquam hanc institutionem capite eodem: [268]*¹⁴⁷
Quod et a priscis habemus quoddam testimonium ex statutis disciplinis.

¹⁴³ ὅτι μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέον περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδείς ἂν ἀμφισβητήσει. [ARIST. Pol. 1337a.11–12]

¹⁴⁴ τίς οὖν ἀρχὰ πολιτείας ἀπάσας; νέων τροφά. [DIOTOG. Fragm. 76.3–4]

¹⁴⁵ καὶ τὴν παιδείαν μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων, καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινὴν καὶ μὴ κατ' ἰδίαν. [ARIST. Pol. 1337a.22–24]

¹⁴⁶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ δὴ πῶς τὸ τοιοῦτον φῆς νενομοθετῆσθαι [νομοθετεῖσθαι]; ΑΘ. θαῦμα καὶ ἀκοῦσαι. πάλαι γὰρ δὴ [τε] ποτε, ὡς ἔοικεν, ἐγνώσθη παρ' αὐτοῖς οὗτος ὁ λόγος ὃν τὰ νῦν λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι καλὰ μὲν σχήματα, καλὰ δὲ [τε] μέλη δεῖ μεταχειρίζεσθαι ταῖς συνηθείαις τοῦς ἐν ταῖς πόλεσιν νέους. [PLATO Lg. 656d3–8]

¹⁴⁷ ὅτι καὶ παρὰ τῶν ἀρχαίων ἔχομέν τινα μαρτυρίαν ἐκ τῶν καταβεβλημένων παιδευμάτων. [ARIST. Pol. 1338a.35–36]

^{xvii} corr. ex iambus

kao i bilo što takvo; jer iz olaka govorenja čega god sramotnoga biva i ono da to isto poslije i činimo.« Stoga Platon zabranjuje da dječaci slušaju jamske pjesme i komedije uopće, pa tako i u *Državi*. Ono pak što kaže na početku 8. knjige: »O tome, dakako, da se zakonodavcu svojski truditi oko odgoja mladića, nema toga tko bi dvojio« to je prije njega rekao pitagorovac Diotogen: »Što je, naime, početak svake države? Odgoj mladića.« 5

Tako je Platon, što smo gore naveli, naučavao da dječake kroz igre treba privikavati na vrlinu. – O onome što je Aristotelo-va tvrdnja: »Prije je potrebno da odgoj bude jedan i isti za sve, a briga oko toga da bude javna, a ne zasebnička«, Platon je govorio u dugoj raspravi u *Državi* i u *Zakonima*. A što Aristotel veli u trećoj glavi da su četiri stvari koje se obično poučavaju – pisanje, tjelovježba, glazba i slikarstvo – to je preuzeto iz općenita običaja u Grčkoj, iz pitagorovskih pravila, od Platona i od Egipćana, kod kojih je to bio prastari običaj izobrazbe dječaka; to Platon svjedoči u 2. knjizi *Zakonā*: »'U Egiptu pak, kako je to, veliš, zakonom uređeno?' Atenjanin: 'Divno je to čuti! Već je naime, odavna njima očito bio znan taj govor što ga mi sada vodimo: da je potrebno mladiće u državi uporabom vježbati u doista lijepim pokretima i lijepu pjevanju« što i Aristotel priznaje u istome poglavlju: to jest, da je ta izobrazba od davnine: [268] »Zato što i od starinaca imamo svojevrсно svjedočanstvo iz utvrđenih struka.« 10 15 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

DE MUSICA

Id vero quod 5. capite longissime disquirat. Utrum musice faciat¹⁴⁸ *ad educationem vel lusum vel oblectamentum* fuerat a Platone mota disquisitio 2. *Legum*:¹⁴⁹ *Ac sane aiunt plurimi musices rectitudinem esse voluptatem animabus.* Et antea:¹⁵⁰ *Primum id concedamus, ponamus educationem primam esse per Musas et Apollinem.* Quod autem capite 6. musices quasdam βαναύσας, *illiberales* species reicit, nec non illiberalia instrumenta quaedam ex 3. *Reip.* Platonis est mutuatus, ubi multa in hanc sententiam disputantur. 10 Divisio quoque musices capite ultimo recitata, ut alia sit: ἠθική, παθητική, ἐνθουσιαστική *ethica, pathetica* (sic pro *practica*, quae nihil significat ex eodem capite et *Poetica*, repono) et *enthusiastica* philosophorum fuisse quorundam opinionem ipsemet scribit:¹⁵¹ *Ut dicunt quidam in philosophia.*

DE POETICA

Atque haec sunt quae *Politicorum* Aristotelicorum libris continentur, quorum fine, etiamsi mutilus sit ultimus liber, apte cohaeret 4. liber *De poetica*, uti priore tomo docuimus. Cuius initio asserit epopoeiam, tragoediam, comoediam, omnes reliquas 20 poetices species esse imitationes, ea assertio Platonica est multis quidem locis, sed praesertim *Reipub.* libro 3:¹⁵² *Quod poeseos et fabularum quaedam sane per imitationem tota est, ut tu dicis tragoedia*

¹⁴⁸ <διά> παιδείαν ἢ παιδίαν ἢ διαγωγήν. [ARIST. Pol. 1339b.13–14]

¹⁴⁹ καὶ τοὶ λέγουσιν γε οἱ πλείστοι μουσικῆς ὀρθότητα εἶναι τὴν ἡδονὴν ταῖς ψυχαῖς [PLATO Lg. 655c–d]

¹⁵⁰ πρῶτον δὴ τοῦτο ἀποδεξώμεθα. θώμεν παιδείαν εἶναι πρώτην διὰ Μουσῶν τε καὶ Ἀπόλλωνος, [PLATO Lg. 654a]

¹⁵¹ ὡς δὲ αἰροῦσιν τινες {τῶν} ἐν φιλοσοφίᾳ. [ARIST. Pol. 1341b.33]

¹⁵² ὅτι τῆς ποιήσεως τε καὶ μυθολογίας ἡ μὲν διὰ μιμήσεως ὅλη ἐστίν, ὡς περὶ σὺ λέγεις, τραγωδία τε καὶ κωμωδία, ἡ δὲ δι' ἀπαγγελίας αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ. εὐροῖς δ' ἂν αὐτὴν μάλιστα πού ἐν διθυράμβοις. ἡ δ' αὖ δι' ἀμφοτέρων [ἀμφοτέρων] ἐν {τε} τῆ τῶν ἐπῶν ποιήσει, πολλαχοῦ δὲ καὶ ἄλλοι [ἄλλοι]. [PLATO R. 394b–c]

O GLAZBI

Ono pak o čemu jako nadugo prebire u 5. poglavlju – služi li glazba »za odgoj ili igru ili razbibrigu« – to je istraživanje bio pokrenuo Platon u 2. knjizi *Zakonā*: »I najviše njih doista tvrdi da je prava bit glazbe u ugodi za duše.« A prije toga: »Dopustimo prvo to, postavimo da prvi odgoj biva putem Muza i Apolona.« To pak što u 6. poglavlju neke glazbene vrste odbacuje kao βαναύσας, nedostojne slobodna čovjeka, a tako i gdjejoja glazbala kao neprilična za slobodna čovjeka, posudio je iz 3. knjige Platonove *Države*, gdje se mnogo raspravlja u tome smislu. Pa i podjela glazbe, predavana u zadnjem poglavlju, o tome da su različite: ἡθικὴ 'običajna', παθητικὴ 'trpna' (tako navodim umjesto 'praktička' – što ništa ne znači – iz istog poglavlja i iz *Poetike*) i ἐνθουσιαστικὴ 'ushićujuća'; sâm piše da je to bilo mišljenje nekih filozofa: »Kao što tvrde neki od onih u filozofiji.«

O POETICI

I to je ono što je sadržano u knjigama Aristotelove *Politike*; na njihov se završetak, premda je zadnja knjiga krnja, prikladno nadovezuje 4. knjiga *Pjesničkoga umijeća*, kao što smo naučavali u prethodnome svesku. Na njezinu se početku za spjev, žaloigru, šaloigru i sve ostale pjesničke vrste tvrdi da su oponašanja. Ta je tvrdnja Platonova, i to na mnogim mjestima, ali osobito u trećoj *Države*: »Da su jedni od pjesmotvora i pričā doista posvema u oponašanju, na primjer, kako ti kažeš, žaloigra i šaloigra, a drugi da

et comoedia, quaedam vero per enuntiationem ipsius poetae inveneris autem ipsam maxime in dithyrambis. Quaedam rursus per utraque, in epopoeia et multoties alibi. Quibus non solum apparet poeticas esse imitationes, sed ostenditur unde Aristoteles illam, quae totius
 5 eius libri praestantissima est, distinctionem sumpserit, quae his continetur verbis capite 3.:¹⁵³ Etenim in iisdem et eadem imitari possumus, aliquando enunciantes vel aliud quid factum, ut Homerus facit, vel, ut eundem ipsum, nec mutatum, vel omnes ut agentes et operantes, eos, qui imitantur.

10 Quae sane tota res et brevius a Platone et clarius est explicata, sed tria illa instrumenta poeseos: *rhythmo et sermone et harmonia*, quae Aristoteles statuit, 2. *Legum* libro enumeraverat Plato:¹⁵⁴ Consequens sane harmoniis nobis fuerit de rhythmis, non varios est sequi, nec omnifariam motiones, sed videre rhythmos vitae modestae et fortis
 15 qui sint. Quos cum prospexerimus pedem ad hunc sermonem sequi cogere et cantionem, sed non sermonem sequi pedem et cantionem. Ubi tum harmoniae tum rhythmum tum sermonis clara est mentio, ut ex eiusdem libro his verbis:¹⁵⁵ Et in rhythmis figuris et in harmoniis cantiones facientem recte facere, ubi μέλη, cantiones pro cantu, id est sermone et multis locis aliis, sumptum est, quamvis loco superiore,
 20 pro Platonicae eloquentiae licentia, pro harmonia sit usurpatum.

Ethicorum vero dogmata seu *Parvorum* seu *Nicomachiorum* seu *Eudemiorum*, quorum priora tantum Aristoteli scripta priorē^{xviii} tomo ostendimus quorumque omnium doctrina eadem

¹⁵³ καὶ γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς, καὶ τὰ αὐτὰ μιμεῖσθαι ἔστιν, ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα, ἢ ἕτερόν τι γιγνόμενον ὡσπερ Ὅμηρος ποιεῖ, ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καὶ μὴ μεταβάλλοντα, ἢ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας τοὺς μιμουμένους. [ARIST. Po. 1448a.20–24]

¹⁵⁴ ἐπόμενον γὰρ δὴ ταῖς ἀρμονίαις ἂν ἡμῖν εἴη τὸ περὶ ῥυθμούς, μὴ ποικίλους αὐτοὺς διώκειν μῆτε παντοδαπὰς βάσεις, ἀλλὰ βίου ῥυθμούς [ῥηθμούς] ἰδεῖν κοσμίου τε κ' ἀνδρείου τίνες εἰσὶν· οὗς ἰδόντα [ιδόντες] τὸν πόδα τῷ τοιούτου [τοιούτω] λόγῳ ἀναγκάζειν ἔπεσθαι καὶ τὸ μέλος, ἀλλὰ μὴ λόγον, ποδὶ δὲ καὶ μέλει. [PLATO R. 399e–400a]

¹⁵⁵ ἐν τε [δὲ] ῥυθμοῖς σχήματα καὶ ἐν ἀρμονίαισιν [ἀρμονίαις] μέλη ποιοῦντα ὀρθῶς ποιεῖν. [PLATO Lg. 660a]

^{xviii} corr. ex priora

su u izričaju samoga pjesnika – koji pak možeš pronaći ponajviše u ditirambima; treći, opet, u obojemu – kao u junačkom pjesništvu i mnogo puta inače.« Iz toga je očito ne samo da su pjesnička djela oponašanja, nego i izlazi na vidjelo odakle je Aristotel preuzeo razlikovanje koje je najizvrsnije u svoj njegovoj knjizi i koje je sadržano u ovim njegovim riječima 3. poglavlja: »I doista je moguće istim isto oponašati, gdjekad dojavljujući ili tako što se prelazi u tuđe lice,¹² kako to čini Homer, ili kao dotični sam¹³ i bez toga prelaženja, ili pak na način onih koji sve oponašaju kao čineća i radeća lica.«¹⁴

Tu je cijelu stvar Platon, dakako, izložio i kraće i jasnije; ipak tri ona pjesnička oruđa – »ritmom, govorom i skladom«, koje je Aristotel postavio, Platon je prije toga nabrojio u 2. knjizi *Zakonā*: »Na usklađenosti nadovezivalo bi nam se ono o ritmovima: nije se povoditi za šarolikima, niti za svakakvim pokretima, nego je pripaziti na omjeritosti koje će biti one života sređena i hrabra; a kad ih dogledamo, onda nametnuti neka nam mjera stihovna ovaj govor slijedi i pjev, a ne da nam se govor za stopom i pjevom povodi.« Tu se jasno spominju i skladovi, i omjeri i govor, kao i u ovim riječima iz iste knjige: »Da onaj tko ritmički, slikovito i usklađeno napjeve sklādā ispravno postupa« ako se se μέλη, 'napjevi' uzimaju kao »pjevanje«, tj. kao govor, kao i na mnogim drugim mjestima; premda su na gore navedenome mjestu, zbog slobode Platonove rječitosti, uzimani u smislu »harmonije«.

Glede naukā pak iz *Etikā*, bilo *Male*, bilo *Nikomahove*, bilo *Eudemove*, a u prethodnome smo svesku pokazali da je od njih samo prve dvije napisao Aristotel, o svima njima vrijedi posve

¹² Misli se u trećem licu.

¹³ Misli se u prvom licu.

¹⁴ Odnosi se na dramu (usp. grč. δρᾶν 'činiti').

prorsus est, omnia dicimus praecipua capita ex Pythagoreorum libris fuisse ab Aristotele desumpta, a quo postea et filius Nicomachus et discipulus Eudemus verbosius explicanda sumpserunt, suntque horum libri veluti *Parvorum* illorum communia
 5 quaedam: sed quoniam incaluit animus peripateticorum atque studiosorum nostratium *Nicomachia* esse Aristotelis moralisque eius philosophiae *θρίγκος* et culmen, eos in discussionem vocabimus; itaque omnibus his prioribus capitibus sex, in quibus proemia quaedam sunt et methodi modus et felicitas quid non
 10 sit et *Idea* boni cavillatio praeteritis, caput 7. [269] in manum sumemus, in quo verba illa memoriae mandanda sunt: *Videatur forte cuiuslibet hominis esse progredi et distinguere ea, quae bene sunt delineata ac tempus talium repertor vel coadiutor bonus esse.*¹⁵⁶ Et mox subdit:¹⁵⁷ *Cuiusvis enim hominis est addere quod deest.* Videntur
 15 enim haec verba ex propria animi conscientia profecta, qui sciret omnium se Pythagoreorum ac Platonis morum doctrinam in suos libros transtulisse nec sibi difficilis operae fuisse¹⁵⁸ *progredi et distinguere τὰ καλῶς*, ab illis bene *περιγραφήντα, delineata et προθεῖναι, addere*, siquid forte *ἐλλείπον* in illorum dogmatibus
 20 deerat; itaque quod ait, quaedam per se expeti, quaedam propter aliud, quaedam per se et propter aliud, Archytae doctrina fuerat libro De viro bono et beato etc.

EXPETENDA

25 ¹⁵⁹*Quaedam sane ipsa sunt per se ipsa expetenda, non autem propter aliud, quaedam vero propter aliud, non autem per se; est ergo tertia*

¹⁵⁶ δόξειε δ' ἂν παντός εἶναι προαγαγεῖν καὶ διαρθρῶσαι τὰ καλῶς ἔχοντα τῇ περιγραφῇ, καὶ ὁ χρόνος τῶν τοιούτων εὐρετῆς ἢ συνεργὸς ἀγαθός εἶναι: [ARIST. EN 1098a.22–24]

¹⁵⁷ παντός γὰρ προσθεῖναι τὸ ἐλλείπον. [ARIST. EN 1098a.25–26]

¹⁵⁸ προαγαγεῖν καὶ διαρθρῶσαι [ARIST. EN 1098a.22–23]

¹⁵⁹ ἃ μὲν αὐτὰ ἐντι δι' αὐτὰυτα [αὐτὰ] αἰρετά, οὐ μὰν δι' ἕτερον· ἃ δὲ δι' ἕτερον, οὐ μὰν δι' αὐτὰυτα [αὐτὰ]. εἴη [ἦν] ὧν κα [καὶ] τρίτον τι εἶδος ἄτερον ἀγαθῶν, ὃ καὶ δι' αὐτὰυτον [αὐτὸν] αἰρετόν ἐντι καὶ δι' ἕτερον. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 9.26–28]

isto: sve je, tvrdimo, najvažnije podatke Aristotel preuzeo iz pitagorovskih knjiga; od njega su poslije i sin Nikomah i učenik Eudem preuzeli, te ih obilatijim riječima izlagali; i njihove su knjige nešto poput onog zajedničkog u onoj *Maloj [etici]*: ipak, budući da se duh peripatetičarā i učenjaka među našijencima uspalio na to da je *Nikomahova Etika* Aristotelova i da je θοίγκος, 'kamen zaglavni' i vrhunac njegove moralne filozofije, pozivat ćemo se na njih u raspravi. Stoga, mimoišavši svih onih šest prethodnih poglavlja, u kojima su stanoviti uvodi i cjepidlačenje o tome što nije način metode i blaženstvo, kao i o predodžbi dobra, 7. ćemo se poglavlja [269] latiti, u kojem ove riječi valja zapamtiti: »Moglo bi se učiniti da je zadaća možda svakoga čovjeka naprijed pomaknuti i razlučiti stvari koje su dobre u ocrtu, a da je vrijeme za takve dobar otkrivač. I odmah nadovezuje: »Jer svakom je čovjeku dužnost dodati nedostajuće.« Čini se, naime, da su te riječi potekle iz samosvijesti duha u onoga koji zna da je u svoje knjige prenio čudoredni nauk svih pitagorovaca i Platonov, i da mu nije bio težak posao »naprijed pomaknuti i razlučiti« τὰ καλῶς περιγραφέντα 'sadržaje dobro ocrtane' u njih, te προσθεῖναι 'pridodati', ako je možebit u njihovim naucima nešto ἐλλείπον 'izostajuće'; i stoga to što veli da se za nekim stvarima teži poradi njih samih, za nekima poradi inoga, a za nekima i poradi njih samih i poradi inoga bio je prije Arhitin nauk u knjizi *O mužu dobru i blaženu* itd.

STVARI TEŽNJĀ VRIJEDNE

»Za nekim stvarima treba, dakako, težiti zbog njih samih, a ne zbog drugoga, za nekima pak zbog drugoga, a ne zbog njih

species alia bonorum, quae et per se ipsa est expetenda et ob aliud. Quae singillatim declarando prius illud genus felicitatem ipsam esse docet et quae sequuntur pulcherrimum sunt totius Nicomachiae et peripateticae ethices fundamentum. Quod vero Nicomachia aiunt
 5 *τὴν εὐδαιμονίαν τὸ ἄριστον εἶναι, felicitatem optimum esse*¹⁶⁰
*inde pendet, quod per se ipsam solum, non per aliud expetendam esse Archytas docuerat et Hippodamus eandem sententiam aliis verbis comprehenderat.*¹⁶¹ *Felicitas enim perfectio est vitae humanae. Et Euryphamus quoque:*¹⁶² *Felicitas enim perfectio et*
 10 *complementum est humanorum bonorum.*^{xix} *Et quod Nicomachia:*¹⁶³
*Humanum bonum animae operatio fit secundum virtutem, Hippodamus ita dixerat:*¹⁶⁴ *Vita humana coagmentatio operationum, felicitas autem perficit actiones. Et quod illa addant:*¹⁶⁵ *Adhuc in vita perfecta, Euryphamus:*¹⁶⁶ *Perfectus vero secundum vitam, quando felix evadit. Nicomachia:*¹⁶⁷ *Singula vero bene secundum propriam virtutem efficiuntur, Euryphamus:*¹⁶⁸ *Cuiuscunque enim virtus summitas et perfectio est cuiuscunque naturae. Et Hippodamus:*¹⁶⁹ *Virtus*

¹⁶⁰ {ἦν δὲ καὶ} ἡ [τὴν] εὐδαιμονία [εὐδαιμονίαν] τὸ ἄριστον <εἶναι>. [ARIST. EE 1219a.34]

¹⁶¹ ἄ μὲν γὰρ εὐδαιμονία τελειότης ἐστὶ [ἐντὶ] βίῳ ἀνθρωπίνῳ. [HIPPOD. Fragm. 95.5–6]

¹⁶² ἄ γὰρ εὐδαιμονία τελειότης [τελειότης] καὶ συμπλάρωσις ἐστὶ [ἐντὶ] τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν. [EURYPH. Fragm. 87.6–7]

¹⁶³ τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετὴν. [ARIST. EN 1098a.16–17]

¹⁶⁴ ὁ δὲ βίος ὁ ἀνθρώπινος σύστημα τῶν πράξεων [πράξεων], ἃ δ' εὐδαιμονία {ἃ} συμπεραίνουσα τὰς πράξεις [πράξεις]. [HIPPOD. Fragm. 95.6–7]

¹⁶⁵ ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ. [ARIST. EN 1098a.18]

¹⁶⁶ τέλειος δὲ κατὰ τὸν βίον, αἴκα εὐδαίμων γίνηται. [EURYPH. Fragm. 87.5]

¹⁶⁷ ἕκαστον δ' εὖ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται. [ARIST. EN 1098a.15]

¹⁶⁸ ἄ γὰρ ἕκαστῳ ἀρετὰ ἀκρότας καὶ τελειότης [τελειότης] ἐστὶ [ἐντὶ] τῆς ἕκαστῳ φύσιος. [EURYPH. Fragm. 87.1–2]

¹⁶⁹ ἄ γὰρ ἀρετὰ τῆς ἕκαστου [ἕκαστῳ] φύσιος καὶ ἀκρότας καὶ τελειότης ἐστὶν [ἐντὶ]. [HIPPOD. Fragm. 95.1–2]

^{xix} corr. ex honorum

samih: postoji, dakle, i treća vrsta dobara za kojima treba težiti i zbog njih samih i zbog drugoga.« Pojašnjujući to pojedinačno, naučava da je sâmo blaženstvo onaj prvi rod, a ono što slijedi da je prekrasnim temeljem svekolike *Nikomahove* i peripatetičke etike. To pak što *Nikomahova* tvrdi da je τὴν εὐδαιμονίαν τὸ 5 ἄριστον εἶναι 'blaženstvo ono najbolje' ovisi o onome što je Arhita prije naučavao: da za njom valja poradi nje same težiti, a ne poradi nečega inoga; a Hipodam je bio tu istu misao obuhvatio drugim riječima: »Blaženstvo je, naime, savršenstvom ljudskog života.« Pa i Eurifam: »Blaženstvo je, naime, savršenstvo i upot- 10 punjenje ljudskih dobara.« A ono u *Nikomahovoj*: »Ljudsko dobro djelatnost duše biva shodno vrlini« Hipodam ovako bio sročio: »Ljudski je život sklapanje činidaba, blaženstvo pak dovršuje djelovanja.«¹⁵ A na ono što nadodaju:¹⁶ »još u životu savršenu« Eurifam će: »Savršen pak s obzirom na život kad protekne bla- 15 žen.« *Nikomahova*: »Svaka stvar biva dobro dovršena ovisno o vlastitoj vrlini« a Eurifam: »Svačega je, naime, vrlina vrhuncem i savršenstvom njegove naravi.« A Hipodam: »Vrlina je, naime,

¹⁵ Zanimljivo je da u istoj rečenici Petrić πρᾶξις prevodi jednom kao *operatio*, drugi put kao *actio*.

¹⁶ Misli se u *Nikomahovoj Etici*.

*enim cuiuscunque naturae et summitas et perfectio est. Capite autem 8. veterum philosophorum testimonia vocant ad comprobanda quae dicta sunt: Et ex his, quae de ipsa dicuntur.*¹⁷⁰

Deinde bonorum triplex genus, ex quibus quae animae bona
5 sunt, maxime bona esse, actionesque animae in ipsa poni, quod
recte dicatur, confirmant testimonio veterum: *Secundum hanc
sane opinionem, quae antiqua est et confessa a philosophantibus,*¹⁷¹
Pythagoreis, id est his ipsis antiquis, qui et triplicia illa bona
distinguerant, uti superiori quodam loco attigimus, et bonae ani-
10 mae praestantissima bona esse asseruerunt. Namque Archytas
loco citato: *Ipsius namque aliud circa animam, aliud circa corpus,
aliud extrinsecus.*¹⁷² Quid nam autem horum praestantissimum
paulo post ita: *Praestantior vero anima corpore clarum, quod etiam
animae bona per se ipsa amamus, sed non ob ea, quae ab ipsis prove-*
15 *niunt.*¹⁷³

Quod vero *Nicomachia* inquit:¹⁷⁴ *Differt vero forte non parum
in possessione, an in usu optimum existimare, Archytinum est libro
de morum disciplina:*¹⁷⁵ *Non possessio virtutis felicitas, sed usus.
Quod ab Hippodamo etiam dictum fuerat:*¹⁷⁶ *Quare non solum
20 discere oportet virtutem, sed acquirere eam et uti ea. Et mox:*¹⁷⁷ *Non
enim solum possessionem habere oportet honestarum rerum sed et*

¹⁷⁰ καὶ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ αὐτῆς· [ARIST. EN 1098b.10–11]

¹⁷¹ κατὰ γε ταύτην τὴν δόξαν παλαιὰν οὖσαν καὶ ὁμολογουμένην
ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων. [ARIST. EN 1098b.16–18]

¹⁷² τὸ μὲν γὰρ {τι} αὐτῶ περὶ ψυχάν ἐστι [ἐντι], τὸ δὲ {περὶ} σῶμα,
τὸ δὲ {τι} ἐκτός. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 10.11]

¹⁷³ κρέσσον δὲ ψυχὰ σώματος, φανερόν ὅτι καὶ τὰ τὰς ψυχᾶς ἀγαθὰ
δι' αὐτὰντα [αὐτὰ] ἀγαπέομες, ἀλλ' οὐ διὰ τὰ ἀποβαίνοντα ἀπ' αὐτῶν.
[Ps.-ARCHYT. Fragm. 10.19–20]

¹⁷⁴ διαφέρει δ' ἴσως οὐ μικρὸν ἐν κτήσει, ἢ χρήσει τὸ ἄριστον
ὑπολαμβάνειν, [ARIST. EN 1098b.31–33]

¹⁷⁵ οὐ γὰρ ἀκτᾶσις τὰς ἀρετᾶς, εὐδαιμονία ἦν, ἀλλ' ἀχρᾶσις. [Ps.-
ARCHYT. Fragm. 40.24–41.1]

¹⁷⁶ διόπερ οὐ μόνον μαθεῖν δεῖ τὰν ἀρετάν, ἀλλὰ καὶ κτήσασθαι
<αὐτὰν> καὶ χρήσασθαι αὐτᾶ. [HIPPOD. Fragm. 96.2–3]

¹⁷⁷ οὐ γὰρ μόνον τὰν [τὴν] κτᾶσιν ἔχειν [ἔχεν] δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ
καὶ τὰν | τὴν ὄνασιν. [HIPPOD. Fragm. 96.5]

vrhuncem i savršenstvom kojoj god naravi.« U 8. pak poglavlju svjedočanstva starijih mislilaca pozivaju na dokazivanje onoga što je rečeno: »A iz onoga što je o njoj rečeno [...]«.

Zatim da ima trojak rod dobara, među kojima da su najvećim dobrima ona koja su dobra duše te kako se ispravno veli da se među njih stavljaju i djelovanja duše – to svjedočanstvom starih potvrđuju: »Prema tome mišljenju, koje je starinsko a priznaju ga predstavnici filozofije [...]« to će reći pitagorovci, ti i sami stari što su razlikovali i ona trojaka dobra, čega smo se negdje gore dotaknuli, te tvrdili da su najizvrsnijima dobra dobre duše. Jer će i Arhita, na navedenome mjestu: »Od njezinih se, naime, jedno tiče duše, drugo tijela, treće je izvanjsko.« O tome pak koje je od tih najizvrsnije, malo poslije ovako: »Izvrsnija je pak duša nego tijelo, jasno da i dobra duše volimo poradi njih samih, a ne zbog onoga što od njih proizlazi.«

A ono što *Nikomahova* veli: »Nemala je pak možda razlika drži li se da je ono najbolje u posjedovanju ili pak u uporabi« Arhitino je u knjizi *O poduci navadā*: »Nije u posjedovanju vrline blaženstvo, nego u primjeni«, što je bio rekao i Hipodam: »Stoga nije potrebno samo naučiti vrlinu, nego i steći ju i primjenjivati«, i malo dalje: »Nije, naime, potrebno samo uživati posjed časnih

iuvamen. Et quod fine capitis illa:¹⁷⁸ *Unde^{xx} in id conferunt quidam bonam fortunam et felicitatem, quidam vero [270^{xxi}] virtutem*. Occasione definitionis felicitatis ab Archyta et aliis allatae dictum est. Is enim ita eam definivit: *Nihil aliud est felicitas quam usus virtutis in bona fortuna*.¹⁷⁹ Hanc deinde sententiam comprobant Nicomachia his verbis:¹⁸⁰ *Videtur attamen externorum bonorum indigere*.

Capite 10. quod scriptum est:¹⁸¹ *per quandam disciplinarum et diligentiam virtutem parari, Hippodami fuerat*.¹⁸² *Homo vero non est natura felix, sed disciplina et providentia animi eget*. A quo Hippodamo dicente animalium quaedam susceptiva esse felicitatis, quaedam nequaquam, atque haec ea esse, quae rationem non habent, sumpta sunt illa:¹⁸³ *Nec bovem, nec equum, nec aliud ullum animalium felix dicimus*.

15 Felicitatis definitio [in margine]

Capite vero 10. collecta ex iis partibus felicitatis definitio. Quid prohibet dicere, beatum illum, qui secundum virtutem operatur et externis bonis sufficienter abundans non quodvis tempus, sed perfectam vitam.

¹⁷⁸ ὅθεν εἰς ταὐτὸ τάττουσιν ἔνιοι τὴν [τὰν] εὐτυχίαν τῇ εὐδαιμονίᾳ, ἕτεροι [ἔνιοι] δὲ τὴν ἀρετήν. [ARIST. EN 1099b.7–8]

¹⁷⁹ οὐδὲν ἄτερόν ἐστιν εὐδαιμοσύνα, ἀλλὰ ἡ χρᾶσις ἀρετᾶς ἐν εὐτυχίᾳ. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 11.2–3]

¹⁸⁰ φαίνεται δ' ὁμῶς καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, [ARIST. EN 1099a.31–32]

¹⁸¹ διὰ τίνος μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας. [ARIST. EN 1099b.19–20]

¹⁸² ὁ δ' ἄνθρωπος οὔτε [οὐδὲ] {τᾶ φύσει ἀγαθὸς οὔτε} τᾶ φύσει εὐδαίμων, ἀλλὰ μαθήσιος καὶ προνοίας ποτιδέεται. [HIPPOD. Fragm. 95.13–14]

¹⁸³ οὔτε βοῦν, οὔτε ἵππον, οὔτε ἄλλο <τι> τῶν ζώων οὐδὲν εὐδαιμον λέγομεν. [ARIST. EN 1099b.32–33]

^{xx} corr. ex Unae

^{xxi} corr. ex 670

stvari, nego i njihovu potporu.« Te ono na kraju toga poglavlja: »Stoga u to unose neki dobru sreću i blaženstvo, neki pak [270] vrlinu«, rečeno je povodom definicije blaženstva Arhite i inih. On ga je, naime, ovako definirao: »Blaženstvo nije ništa drugo nego li ostvarivanje vrline u dobroj sreći.« To, onda, mišljenje posvjedočuje *Nikomahova* ovim riječima: »Ali su ipak, čini se, potrebna vanjska dobra.«

Ono što je napisano u 10. poglavlju da se »nekom od strukā i marom« vrlina stječe, bilo je prije Hipodamovo: »Čovjek pak nije po naravi blažen,¹⁷ nego mu treba stege i duhovne smotrenosti.« Od toga Hipodama, koji veli da su neke od životinja prijamljive za blaženstvo, a neke nikako, i da su to one koje nemaju razuma, preuzeto je ovo: »Ni za vola ni za konja niti za ikoju inu živinu ne kažemo da je blažena.«

Definicija blaženstva [na margini]

U 10. pak glavi iz dotičnih je dijelova skupljena definicija blaženstva. Što priječi kazati da je blažen onaj koji djeluje shodno vrlini a dostatno obiluje vanjskim dobrima, i to ne za koje god vrijeme, nego do svršetka života?

¹⁷ [nije po naravi blažen] u grč. je izvorniku izričaj potpuniji: 'niti po prirodi dobar, niti po prirodi blažen'.

Praeter Archytae definitionem est alia etiam Euryphami:¹⁸⁴
Et optima vita hominum evasit et ob virtutem ipsam et ob bonam fortunam. Quod si infortunium magnum accidat, aiunt:¹⁸⁵ *Opprimit et invertit beatitudinem, Archytae est:*¹⁸⁶ *Morbi enim longi corporis et*
 5 *laesiones sensiteriorum tabefaciunt florem felicitatis.*

Et quod illa aiunt quod felix non sit *variatus et versatilis*,¹⁸⁷ Archytae itidem sententia et longe pulcherrima:¹⁸⁸ *Aio sane bonum virum eum esse, qui rebus magnis et temporibus recte utitur, is etiam fuerit, qui et bonam fortunam potis est recte ferre et rursus infortunium.* Et qui in pulchris ac honorabilibus dignus evaserit eorum et mutata fortuna bene praesentem sortem suscipit. Quod etiam dictum est virtutem laudare ob actiones et opera; et optimi non sit laus, sed maius quid et praestantius, quod in *Rheticis* μακαρισμός, *beatitudo* vocatur, atque ideo Deos beatos esse dicimus et felices et
 10 hominum divinissimos; statutumque per haec sit aliud esse laudem, aliud μακαρισμόν, *beatificationem* sumptum a Pythagoreis
 15 est, apud quos videtur vulgata ea distinctio fuisse.

Namque Hippodamus libro *De felicitate*:¹⁸⁹ *Ob id, duobus his humana felicitas constituitur, laude et macarismo: ac laude sane ex virtute, macarismo vero bona fortuna.* Archytas quoque:¹⁹⁰ *Felix enim*
 20

¹⁸⁴ καὶ ἄριστος ὁ βίος ὁ τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο, καὶ διὰ τὰν ἀρετὰν αὐτὰν καὶ διὰ τὰν εὐτυχίαν. [EURYPH. Fragm. 87.18–19]

¹⁸⁵ θλίβει καὶ λυμαίνεται τὸ μακάριον. [ARIST. EN 1100b.28–29]

¹⁸⁶ νόσοι τε γὰρ μακροὶ σώματος καὶ πηρώσιες αἰσθητικῶν ἀπομαραίνοντι τὴν εὐθαλίαν τῆς εὐδαιμοσύνης. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 9.4–6]

¹⁸⁷ ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος [ARIST. EN 1101a.8–9]

¹⁸⁸ φημί δὴ τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα τοῦτον εἶμεν, τὸν πράγμασι μεγάλοις καὶ καιροῖς καλῶς χρώμενον. οὗτος δὲ καὶ εἴη ὁ εὐτυχίαν τε δυνάμενος καλῶς φέρειν καὶ πάλιν ἀτυχίαν, καὶ ὁ ἐν τε τοῖς καλοῖς καὶ τιμίσι ἄξιος γενόμενος τῶν ὑποκειμένων καὶ μεταβαλοῖσας [μεταβαλοῦσας] τῆς τύχης εὐ τὸ παρὸν ἐκδεχόμενος. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 9.17–21]

¹⁸⁹ καὶ διὰ τοῦτο ἐκ δύο τούτων ἂν ἀνθρωπίνῃ εὐδαιμονίᾳ συγκεφαλαιούται, ἐπαίνῳ τε καὶ μακαρισμῷ· ἐπαίνῳ μὲν τῷ ἐξ ἀρετῆς, μακαρισμῷ δὲ τῷ ἐξ εὐτυχίας. [HIPPOD. Fragm. 95.15–18]

¹⁹⁰ ὁ μὲν γὰρ εὐδαίμων ἐξ ἐπαινετῶν καὶ μακαριστῶν γίνεται, ὁ δὲ ἀγαθὸς ἀνὴρ ἐξ ἐπαινετῶν μόνον. γίνεται {δὲ ὁ} μὲν <ὁ> ἔπαινος ἐπ' ἀρετῆς, ὁ δὲ μακαρισμὸς ἐπ' εὐτυχίας. [Ps.-ARCHYT. Fragm. 8.31–33]

Uz Arhitinu definiciju postoji i druga, Eurifamova: »I ponajbolji ljudski vijek nastane ili samom vrlinom ili dobrom srećom.« A ako se zbude neka velika nesreća, kažu: ona »zatire i mrcvari stanje blaženosti.« Arhitino je: »Duge, naime, bolesti tijela i ozljede osjetilā narušuju cvat sreće.« 5

A ono što ona [*Nikomahova Etika*] veli da sretnik nije »prevrtljivac i lakopromjenjivac«, te ona isto tako Arhitina i daleko najljepša misao: »Doista velim da je dobar čovjek onaj koji se ispravno drži u velikim stvarima i vremenima, koji će također biti onaj što je kadar ispravno se nositi s dobrom srećom pa opet i s lošom 10 te onaj koji iz lijepoga i časnoga dostojanstven izlazi, a kad se sreća promijeni, uspješno na se prihvaća dopalu sudbinu«; i ono što je također rečeno kako vrlinu hvale zbog djelovanja i djelā, najboljemu ne pripadne pohvala nego nešto veće i izvrsnije ono što se u *Retorici* zove μακαρισμός, 'nazivanje blaženim'; pa tako 15 kažemo da su bogovi blaženi i sretni i od ljudi najbožanskiji; i po tome je utvrđeno da je pohvala jedno, a μακαρισμός, 'izjavljivanje da je netko blažen', nešto drugo, preuzeto je od pitagorovaca, kod kojih je, čini se, to razlikovanje bilo uobičajeno.

Hipodam će, naime, u knjizi *O sreći*: »Zbog toga se ljudsko 20 blaženstvo uspostavlja od ovoga dvoga: od 'biti za pohvalu' i od 'biti nazivan blaženim'; pohvaljenim se biva po vrlini, a blaženim se naziva nekoga po dobroj sreći.« Arhita također: »Sretnim

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

ex laudabili sit et macaristo, bonus vero vir ex laudabili solum, sit autem laus ob virtutem, macarismus vero ob bonam fortunam. Animae quoque partitio, quae est capite postremo, ut alia pars sit rationalis, alia irrationalis, atque huius aliam videri rationis participem, aliam nequaquam, apud Metopum est:¹⁹¹ Cum enim animae duae partes sint, alia rationalis, alia irrationalis atque irrationalis alia irascibilis, alia concupiscibilis. Quam divisionem Theages quoque et Hippodamus et Euryphamus et Archytas, Plato denique sunt secuti. Docuitque is saltem Reipub. 4. irascibilem illam rationi obtemperare; Pythagoreorum illorum vestigia legens longa disceptatione ostendit, quae essent: quae sane ab Aristotele nec libris De anima, nec libro De motu animalium, nec etiam Ethicis attigit.

Quod vero subnectitur secundum eam animae differentiam virtutes quoque terminari, dicitur ob id aliud dianoeticas, alias ethicas: διορίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην. λέγομεν γὰρ αὐτῶν τὰς μὲν διανοητικὰς, τὰς δὲ ἠθικὰς;¹⁹² distinctius Theages:¹⁹³ Rationalis ergo partis animae virtus, prudentia, indicativus enim est et contemplativus habitus, irascibilis vero fortitudo, habitus enim est resistens et sufferens terribilia, concupiscibilis autem temperantia, [271] mediocritas enim est et cohibitio quaedam voluptatum corporis, totius vero animae iustitia. Hanc sane virtutum divisionem omnes Pythagoreorum, Plato, Platonicorumque nec non Zeno, stoicorumque scholae sunt et secutae et amplexatae. Aristoteles autem non indicata causa et Nicomachus et Eudemus respuerunt aliasque virtutes attulerunt, quas tamen nullo ordine ab animae potentiis pendentes nobis tradiderunt. 2. libri 1. capi-

¹⁹¹ ἐπεὶ γὰρ τὰς ψυχᾶς δύο μέρη, τὸ μὲν λογιστικὸν τὸ δὲ ἄλογον. [METOP. Fragm. 117.28–118.1] καὶ τῷ δὲ ἀλόγῳ τὸ μὲν θυμοειδὲς τὸ δ' ἐπιθυματικόν. [METOP. Fragm. 118.3–4]

¹⁹² [ARIST. EN 1103a.3–5]

¹⁹³ τῷ μὲν γὰρ [ῶν] λογιστικῷ μέρος τὰς ψυχᾶς ἀρετὰ ἅ [ἢ] φρόνασις, κριτικὰ γὰρ ἐντι καὶ θεωρητικὰ ἕξις· τῷ δὲ θυμοειδέος ἀνδρεία· ἕξις γὰρ ἐντι ἀντερειστικὰ [ἀντερειστικὰ] καὶ ὑποστατικὰ τῶν δεινῶν. τῷ δ' ἐπιθυματικῷ ἅ σωφροσύνα. μετριότης [μετριότης] γὰρ ἐντι καὶ κατοχὰ {ποθ' ἄδονάν τάν} <τις ἄδονῶν> διὰ σώματος. ὅλας δὲ τὰς ψυχᾶς ἅ δικαιοσύνα. [METOP. Fragm. 118.9–13]

se, naime, biva od pohvaljiva i od blaženim držanja, a dobrim mužem samo od pohvaljiva; jest pak pohvala zbog vrline, a nazivanje blaženim zbog dobre sreće.« Također i dioba duše, koja se nalazi u posljednjem poglavlju, tako da joj je jedan dio razumski, drugi nerazumski, i da ovoga jedan dio, čini se, ima udjela u razumu, a drugi nema – to se nalazi kod Metopa: »Budući, naime, da postoje dva dijela duše, jedan razumski, drugi nerazumski, a od nerazumskog jedan rasrdljiv, a drugi pohotljiv.« Tu su podjelu slijedili i Teag, i Hipodam, i Eurifam, i Arhita i napokon Platon; ovaj je naučavao, bar u četvrtoj *Države*, da je onaj rasrdljivi posluššan razumu. Idući stopama onih pitagorovaca, u dugoj je raspravi pokazao koji su to dijelovi; ovih se Aristotel nije dotaknuo ni u knjigama *O duši*, ni u knjizi *O gibanju životinja*, pa ni u *Etikama*.

Ono pak što se nadovezuje kako se, s obzirom na ono razlikovanje duše, i vrline određuju, pa da se stoga kaže kako su dijanoetičke jedno, a druge etičke: διορίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην· λέγομεν γὰρ αὐτῶν τὰς μὲν διανοητικὰς τὰς δὲ ἠθικὰς. [»Definira se pak i vrlina s obzirom na tu razliku: kažemo da su jedne među njima dijanoetičke, druge etičke«] – jasnije će Teag: »Vrlinom je, dakle, razumskoga dijela duše razboritost, jer ova je rasudno i motreće stanje; rasrdljivog pak dijela srčanost jer ona je stanje koje se ne da i koje podnosi strašne stvari; poželjivoga pak umjerenost: [271] srednjost je, naime, i neko susprezanje nasladā tijela, cjelokupne je pak duše to pravednost.«¹⁸ Tu su podjelu vrlina slijedili, dakako, i prigrlili svi pitagorovci, Platon, svi platoničar te Zenon i stoičke škole; Aristotel, naprotiv iz nenavedena razloga te Nikomah i Eudem nju prezreše i uvedoše ine vrline prenijevši nam ih, ipak, bez ikakva reda, kao ovisne o moćima duše. U 1. poglavlju 2. knjige uče nas

¹⁸ Pogrešno atribuirano Teagu – fragment je Metopov.

te docemur, virtutem agendo iterandoque saepius acquiri legum latorum ea fuit institutio:¹⁹⁴ *Legum enim latores cives assuefacientes efficiunt bonos. Et quod fine eius ait: Non parum ergo differt hoc vel illo modo statim a pueris assuefieri, sed quam plurimum, potius vero*
 5 *totum id est,*¹⁹⁵ *Cliniae Pythagorei fuit praeceptum: Docere ergo oportet iuvenes ab initio.*¹⁹⁶ *Et Diogenes: Quod nam ergo principum, reipub. omnis iuvenum educatio.*¹⁹⁷

DE VIRTUTE

Secundo et 6. capitibus docetur defectu et excessu virtutes
 10 aboleri, fieri vero et esse in mediocritate Pythagoreorum doctrina fuerat. Sic enim Theages:¹⁹⁸ *Eius quod non oportet species duae, haec quidem excessus, illa defectus et excessus sane est plus, quam oportet, defectus vero minus. Virtus autem habitus quidem est eius, quod oportet, quare et summitas et mediocritas recti est. Et quae ca. 6. explican-*
 15 *tur his:*¹⁹⁹ *Ad nos vero quod neque excedit, neque deficit a recto. Ex postea:*²⁰⁰ *Quare secundum quidem essentiam et rationem quod quid erat esse dicentem, mediocritas est virtus, secundum vero optimum et*

¹⁹⁴ οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς. [ARIST. EN 1103b.3–4]

¹⁹⁵ μικρὸν οὖν διαφέρει, τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθύς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν. [ARIST. EN 1103b.24–25]

¹⁹⁶ διδάσκειν [διδάσκειν] ὧν [οὖν] δεῖ τοὺς νέως [νέους] ἐξ ἀρχᾶς. [CLIN. Fragm. 108.16–17]

¹⁹⁷ τίς ὧν [οὖν] ἀρχὰ πολιτείας ἀπάσας; νέων τροφά. [STOB. Antholog. 4.1.96.1–5]

¹⁹⁸ τῷ δὲ μὴ δέοντος εἶδεα [εἰδέει] δύο, τὸ μὲν ὑπερβολά, τὸ δ' ἔλλειψις. καὶ ἅ μὲν ὑπερβολὰ τὸ πλεον τῷ δέοντός ἐντι, ἅ δ' ἔλλειψις τὸ ἔλαττον. ἅ δ' ἀρετὰ ἕξις τίς ἐντι τῷ δέοντος· διόπερ καὶ ἀκρότας καὶ μεσότηας εὐθέως ἐντί. [THEAG. Fragm. 191.25–28]

¹⁹⁹ πρὸς ἡμᾶς δὲ ὁ μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει {καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν} τοῦ δέοντος. [ARIST. EN 1106a.31–32 etiam: 1107a.3–4]

²⁰⁰ διὸ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τὸ τί ἦν εἶναι λέγοντα, μεσότης ἐστίν {ἢ} ἀρετὴ, κατὰ δὲ τὸ ἀριστον καὶ τὸ εὖ ἀκρότης. [ARIST. EN 1107a.6–8]

da se vrlina češće postiže djelovanjem i ponavljanjem; tako da su odgajali zakonodavci: »Zakonodavci, naime, privikavajući građane čine ih dobrima.« A ono što na kraju toga veli: »Nije, dakle, mala razlika na ovaj ili onaj način, odmah od djetinjstva, biti privikavan, nego je golema, u njoj je dapače sve« – bio je to 5
nauk pitagorovca Klinije: »Treba, dakle, poučavati mladiće od početka.« A Diogen će: »Jer što je, dakle, početak svake države? Odgoj mladića.«

O VRLINI

U 2. se i 6. poglavlju naučava da se vrline manjkom ili suviškom dokidaju, da pak nastaju i jesu u srednjosti – to je prije bio 10
nauk pitagorovaca. Ovako, naime, Teag: »Onoga čega ne treba dvije su vrste: jedna je suvišak, a druga manjak: suvišak je ono više od potrebnoga, a manjak manje. Vrlina je pak imanje onoga što treba, stoga je doista i vrhunac i srednjost pravoga.« A što se pojašnjuje u 6. poglavlju ovime: »S obzirom pak na nas ono 15
što niti prevršuje niti podbacuje dužnu mjeru«; pa potom: »Slijedom, dakako, biti i razloga koji iskazuje što bijaše biti, vrlinom je srednjost, slijedom pak onoga najboljega i onoga dobrog vrhu-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

*bonum summitas. Theages in hunc modum explicaverat:*²⁰¹ *Mediocritates quidem, quod extra excessum et defectum cadunt, summitates vero, quoniam neque additione, neque detractio indigent.*

Id vero, quod initio capitis eiusdem dictum est, virtus cuiusque et id, quod eam habet, bonum efficit et opus eius bene reddit, veluti oculi virtus et bonum oculum facit et bonam visionem et equi virtus et equum bonum et opus eius bonum: sic et virtus hominis et bonum hominem facit et opus hominis bonum, totum est Metopi.²⁰² *Virtus hominis est perfectio naturae hominis; singula enim entium, perfecta et summa fiunt secundum propriam virtutis naturam.* Quae explicans eadem exempla et equi et oculi et praeterea aurium et pedum apponit. Sic etiam Hippodamus: *Virtus enim cuiusque naturae et sanitas et perfectio est. Oculi quidem virtus, oculi naturae et summitas et perfectio, hominis vero virtus, hominis naturae et summitas et perfectio.*²⁰³ Virtutem vero circa passiones et actiones versari capitibus 5. et 6. et alibi et praecipue circa voluptatem et dolorem capite 3. quod asseritur, Theagis fuerat: *Cum virtus moris passiones, passionum autem voluptas et dolor suprema.*²⁰⁴

20

Electio ex quibus constet.

Cognitio quid. Potentia quid. [in margine]

Quae vero satis prolixè libri 3. initio de electione, quae sit ad virtutem comparandam necessaria, eadem Pythagorei docue-

²⁰¹ μεσότητα μὲν ὅτι ἐκτὸς τᾶς ὑπερβολᾶς καὶ τᾶς ἐλλείψεως πίπτουσι. ἀκρότατες δ' ὅτι {οὔτε} προσθέσιος οὔτ' [οὐδ'] ἀφαιρέσιος δέονται. [THEAG. Fragm. 192.1–3]

²⁰² ἀρετὰ ἐντὶ ἀνθρώπῳ, τελειότης φύσιος [φύσεως] ἀνθρώπῳ. ἕκαστον γὰρ τῶν ἔοντων, τέλειον καὶ ἄκρον γίνεται κατὰ τὴν οἰκείαν τᾶς ἀρετᾶς φύσιν. [METOP. Fragm. 116.23–25]

²⁰³ ἅ γὰρ ἀρετὰ {τᾶς} ἕκαστου|ἕκαστω φύσιος, καὶ ἀκρότας καὶ τελειότης ἐστὶν [ἐντί]. ἅ μὲν τῷ ὀφθαλμῷ, {τᾶς} τῷ ὀφθαλμῷ φύσιος <καὶ> ἀκρότας καὶ τελειότης. ἅ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ τᾶς τῷ ἀνθρώπῳ φύσιος καὶ ἀκρότας καὶ τελειότης. [HIPPOD. Fragm. 95.1–3]

²⁰⁴ ἅ τοῦ [τῷ] ἡθεὸς ἀρετὰ περὶ πάθεα. τῶν δὲ παθῶν ἀδονὰ καὶ λῦπα ὑπέριστα. [THEAG. Fragm. 192.5–6]

nac.« Teag je to bio razjasnio na ovaj način: »Srednjosti pak, jer zapadaju izvan suviška i manjka, vrhunci pak jer im ne treba ni dodavanja ni oduzimanja [...].«

Ono pak što je rečeno na početku istoga poglavlja – da svačija
vrlina i ono što ju posjeduje čini dotično dobrim i čini da mu bude 5
posao dobar kao što vrlina oka čini i oko dobrim i dobar vid te
vrlina konja i konja dobrim i dobrim njegov posao, tako i čovje-
kova vrlina čini i čovjeka dobra i čovjekovo djelo dobrim – sve je
Metopovo: »Čovječja je vrlina savršenstvo ljudske naravi; svako,
naime, od bića savršeno i najviše biva, shodno vlastitoj naravi vr- 10
line.« Pojašnjujući to postavlja iste primjere i konja i oka te uz to
ušiju i nogu. Tako i Hipodam: »Vrlina je, naime, zdravlje i savr-
šenstvo svake naravi. Vrlina je oka i vrhunac i savršenstvo naravi
oka, a čovjekova je vrlina vrhunac i savršenstvo čovječje naravi.«
To što se u 5., 6. i drugim poglavljima tvrdi da se vrlina kreće oko 15
trpnja i djelovanja, a poglavito u 3. poglavlju oko ugone i boli – to
je prije bilo Teagovo: »Budući da se vrlina bavi trpnjama ćudore-
đa, a da su među trpnjama ugoda i bol ono najviše [...].«

**Iz čega se sastoji izbor,
što je to spoznaja i što je moć [na margini]** 20

O onome pak što je dosta opširno na početku 3. knjige – o izboru koji je prijeko potreban za postizanje vrline, isto su prije

rant antea Metopus:²⁰⁵ *Necesse virtutem omnem tria haec habere: rationem et potentiam et electionem: rationem quidem, qua iudicat et contemplatur, potentiam vero, qua resistit et pollet: electionem autem, qua diligit et amat. Iudicare ergo et contemplari est dianoeticae partis animae, resistere vero ac pollere irrationalis partis animae; diligere vero et amare ambarum est. Constat enim electio ex ratione et appetitu. Theages quoque:²⁰⁶ *Principia universae virtutis tria: cognitio et potentia [272] et electio: et est quidem cognitio quaspeculamur et iudicamus res, potentia vero veluti robur quoddam corporis, qua sustinemus et immanemus rebus. Electio vero veluti manus animae quaedam quibus ferimus et apprehendimus res.**

Quae vero hoc libro et tribus sequentibus sunt comprehensa, virtutum singularum sunt explicationes vitiorumque, quae quanquam scite et copiose sint tractata, non tamen ostenditur quo modo ab animae potentiis singulae profluant; a quibus necesse esse eas profluere et numero pares esse Metopus praedixerat:²⁰⁷ *Multitudinem virtutum omnium ex partibus animae perspexerit quivis. Quod et ultimo primi libri capite in animae divisione fuerat animadversum. Non tamen quisquam adhuc ex tot millibus peripateticorum opere est demonstrare aggressus, quomodo a tribus illis animae potentiis eo capite constitutis, 11 virtutes, quae*

²⁰⁵ ἀνάγκα {δ'} ἀρετὰν πᾶσαν, τρία ταῦτα ἔχεν, λόγον, καὶ δύναμιν καὶ προαίρεσιν. λόγον μὲν, ᾧ κρίνει, καὶ θεωρεῖ. δύναμιν δὲ ἧ [ᾧ] ἀντέχει [κατέχει] καὶ κρατεῖ. προαίρεσιν δ' ἧ [ᾧ] στέργει καὶ ἀγαπᾷ. τὸ μὲν ᾧν κρίνεν καὶ θεωρῶν ἐντὶ τῷ διανοητικῷ μέρει τῆς ψυχᾶς, τὸ δ' ἀντέχεν καὶ κρατεῖ ἴδιον τῷ ἀλόγῳ μέρει τῆς ψυχᾶς, τὸ δὲ στέργεν καὶ ἀγαπῆν [ἀγαπᾶν] <ἐντὶ τῶν ἀμφοτέρων> {κοινὸν καὶ τῷ διανοητικῷ καὶ τῷ ἀλόγῳ μέρει τῆς ψυχᾶς.} συνέστακε γὰρ προαίρεσις ἐκ διανοίας καὶ ὀρέξιος [ὀρέξεως]. [METOP. Fragm. 117.2–9]

²⁰⁶ ἀρχαὶ τῆς συμπάσης ἀρετᾶς τρεῖς, γνῶσις καὶ δύναμις καὶ προαίρεσις. καὶ ἔστιν [ἐντὶ], ἃ μὲν γνῶσις {οἶον ὄψις} ἧ θεωροῦμεν [ἔωροῦμεν] καὶ κρίνομεν [κρίνομεν] τὰ πράγματα [πρήγματα], ἃ δὲ δύναμις οἶον ἀλκά τις τῷ σκάνιος [σκάνεος] ἧ ὑφιστάμεθα καὶ ἐμμένομεν [ἐμμένομεν] τοῖς πράγμασιν [πρήγμασιν], ἃ δὲ προαίρεσις οἶον χεῖρες ψυχᾶς {τινες} αἷς ὀρῶμεν [ὀρῶμεν] καὶ ἀντιλαζύμεθα τῶν πραγμάτων [πρηγμάτων]. [THEAG. Fragm. 190.3–7]

²⁰⁷ τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἀρετῶν ἀπασῶν ἐκ τῶν μερῶν τῆς ψυχᾶς κατίδοιτο κάτις. [METOP. Fragm. 117.10–11]

naučavali pitagorovci, ponajprije Metop: »Nužno je da svaka vr-
lina ima ovo troje: razum, moć i slobodan izbor. Razum, dakako,
koji prosuđuje i motri, moć pak kojom odolijeva i biva jakom, a
izbor kojim ljubi i voli. Prosuđivanje i motrenje, dakle, pripadaju
dijanoetičkom, razumskom dijelu duše, odolijevati i biti jakim 5
nerazumskom dijelu duše, a ljubiti i voljeti pripada obama dije-
lovima: jer izbor se sastoji od razuma i hlepñjā.« Teag također:
»Tri su principa sveukupne vrline: spoznaja i moć [272] i izbor:
spoznaja je doista ono čime promatramo i prosuđujemo stvari,
moć je pak kao neka snaga tijela kojom odolijevamo i ustrajemo 10
u stvarima. Izbor su, opet, tako reći ruke duše, kojima nosimo i
grabimo stvari.«

Ono pak što je obuhvaćeno u ovoj knjizi i u trima sljedećima
pojašnjivanja su pojedinih vrlina i porokā; premda su oni obra-
đeni znalački i obilato, ipak se ne pokazuje na koji način 15
svaki od njih proistječe iz moći duše; a od ovih nužno proistječu i
u jednakom broju: – to je prije bio sročio Metop: »Mnoštvo će
svih vrlina svatko dogledati iz dijelova duše.« Na to se već bila
svrnula pozornost u zadnjem poglavlju prve knjige pri podjeli
duše. No ipak se nitko do sada od tolikih tisuća peripatetičara 20
nije potrudio pokazati, na koji način iz ovih triju moći duše što
su utvrđene u tome poglavlju, izrasta jedanaest vrlina a zatim se

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

deinceps explicantur, pronascantur aut, quo inter se naturae ordine cohaereant, vel inquisierit, an re vera 11 tantum, nec plures nec pauciores, humanae sint virtutes. Nec vero magis Platonico-
 5 rorum quisquam, etsi apud Platonem, Socraticum Xenophontem, alios, nominentur, ad id se opus accinxit. Quo in campo si quis nostratium aut posteriorum philosophorum recte insudaverit, magnam gloriam merito est adepturus.

Iustitiae quoque tractatus, quo totus liber 5. absumitur, a Platone totis Reip. libris et multis aliis locis est comprehensus; et Simon
 10 Socraticus duos libros De iusto conscripserat referente Laertio, sicuti etiam de fortitudine et is et Simmias et aliis virtutibus scripserunt, neque intacta fuerunt ea, quae libro 6. traduntur de mente, sapientia, scientia, arte atque prudentia. Hi enim ipsi Simmias et Simon et Crito de scientia atque arte et philosophia, Pythagorea mulier Perictione de sapientia, omnes Pythagorei, Plato, de iusto ac prudentia
 15 disseruerunt. Libri 7. initio tria illa, quae circa mores fugienda docentur: κακία, ἀκρασία, θηριότης *malitia, incontinentia, feritas*, ex Pythagoreorum itidem scriptis sunt translata. Theages enim:²⁰⁸ *Mali enim homines evadunt vel ob malitiam, vel ob incontinentiam vel, ob feritatem*; nec vero haec tantum distinguere satis habuit, sed adiecit et quae obiecta essent, quae homines appetendo tales evadant, eaque esse harum voluptatem et ambitionem: ἀδικοῦντι γὰρ ἀλλάως ἢ διὰ κέρδος ἢ διὰ ἀδονάν ἢ διὰ φιλοτιμίαν et in quibus animae partibus ea reperiantur, prima in rationali, secunda in concupiscibili,
 20 tertia in irascibili et quae ibi sequuntur pulcherrima scientiae methodo comprehensa, quae omnia in Nicomachiis sunt ommissa. In quibus longissima est continentiae, incontinentiae, temperantiae, mollitiei disputatio, quam Theages brevissime et dilucidissime explicavit.²⁰⁹

²⁰⁸ φαῦλοι μὲν γὰρ {τοῖ} ἄνθρωποι γίνονται ἢ διὰ κακίαν ἢ διὰ ἀκράτειαν ἢ διὰ θηριότητα. [METOP. Fragm. 118.13–14]

²⁰⁹ καὶ ὅκκα μὲν ὁ λογισμὸς ἐπικρατέη τῶν ἀλόγων μερέων τᾶς ψυχᾶς, τόκα δὲ γίνεται καρτερία καὶ ἐγκράτεια, καρτερία μὲν ἐν τᾷ κατοχᾷ τῶν πόνων, ἐγκράτεια δὲ ἐν τᾷ κατοχᾷ τῶν ἀδέων. ὅκκα δὲ τὰ ἄλογα μέρη τᾶς ψυχᾶς ἐπικρατῆ [ἐπικρατέει] τῷ λογισμῷ, τόκα δὲ γίνεται μαλακία <τε> καὶ ἀκρατία [ἀκράτεια]. μαλακία μὲν ἐν τῷ φεύγειν τῶς πόνως [τοὺς πόνους], ἀκρατία [ἀκράτεια] δὲ ἐν τῷ νικῆσθαι [νικᾶσθαι] ὑπὸ τῶν ἀδέων. [THEAG. Fragm. 190.14–19]

razjašnjaju; ili u kojem naravnom redu međusobno ovise; niti je istražio je li ih je uistinu samo jedanaest te nema li više ili manje ljudskih vrлина. Niti se pak, podjednako, itko od platoničara u taj posao upustio, premda se kod Platona i sokratovca Ksenofonta i drugi spominju. Ako se tko od našijenaca ili potonjih filozofa na tom području oznoji kako treba, silnu će si slavu zasluženosteci. 5

Također je raspravu o pravednosti, na koju je utrošena malne cijela 5. knjiga, Platon obuhvatio u svim knjigama *Države* i na mnogim drugim mjestima. A sokratovac Simon napisao je, prema Laertijeovu izvješću, dvije knjige *O pravednome*, kao i *O hrabrosti*; i on i Simija pisali su i o inim vrlinama, a nije ostalo nedodirnuto ni ono što se prenosi u 6. knjizi o umu, mudrosti, znanosti, umijeću i razboritosti. Jer isti ti Simija, Simon i Kriton raspravljali su o znanosti, umijeću i filozofiji, a pitagorovka Periktiona o mudrosti sve pitagorovci te Platon o pravednome i razboritosti. Ono troje što se naučava na početku 7. knjige a što valja izbjegavati s obzirom na običaje: κακία, ἀκρασία, θεοιότης 'zloća, neuzdržljivost i divljaštvo' isto je tako preneseno iz spisā pitagorovaca; Teag će, naime: »Zlima, naime, ljudi postaju ili zbog zloće ili zbog neuzdržljivosti ili zbog divljosti«; i nije mu pak bilo dosta to samo razlikovati, već pridodaje i koji su to predmeti, za kojima težeći, ljudi postaju takvima; a među njima su požuda i hlepnja za ovakvim stvarima: »Nepravdu, naime, čine jedni drugima ili zbog koristi ili zbog naslade ili zbog častohleplja«; pridodaje i u kojim se to dijelovima duše ono troje pojavljuje – prva, zloća, u razumskom, druga, neuzdržljivost, u požudnom, treća, divljost, u rasrdljivome. Ono što ondje slijedi, obuhvaćeno najljepšim znanstvenim načinom prikazivanja, sve je ispušteno u *Nikomahovoj Etici*; ima pak u ovoj preduga rasprava o uzdržljivosti, neuzdržljivosti, umjerenosti i mekoputnosti, koju je nadasve kratko i razgovijetno izložio Teag: 30

Et quando ratio superat irrationales partes animae, tunc fit tolerantia et continentia: tolerantia quidem in sufferentia laborum, continentia vero in sufferentia voluptatum. Quando autem irrationales partes animae superant rationem, tunc fit mollities et incontinentia: mollities quidem in fuga laborum, incontinentia autem in eo, quod a voluptati superamur. Subdit
 5 postea:²¹⁰ Tales autem dispositiones animae semiperfectae virtutes, semiperfectaque vitia sunt. Quod in Nicomachiis est similiter dictum.

Octavo autem et 9. libris longissima oratione de amicitia disputatur: de qua et Plato Lysidem et Simmias De amico librum
 10 conscripserant. Et libri primi initio testatum est alios de hac tractasse his verbis:²¹¹ Dubitabantur autem de ipsa non pauca, hi enim similitudinem quandam ponunt ipsam. Et quae sequuntur, sed nulla res aequae est a Pythagoreis celebrata atque ipsa amicitia, de qua sicuti de aliis rebus et naturae^{xxii} et humanis omnibus
 15 scripserunt. Ita est credendum de praecipua apud eos re, non minus eos monumenta edidisse, quae si extarent, multa, quae in his Nicomachiis admiramur, ab illis excerpta, sicuti hactenus de aliis vidimus, recognosceremus.

Decimo libro priore aliquot capitum parte de voluptate agitur, de qua tum Eudoxum tum Platonem tractasse ibidem testatum est. Reliqua de felicitate quaedam sunt repetita, de qua satis antea collatum est.

De mente vero, divinissima hominis parte, longe praestantius Plato, Pythagorei, auctor Aegyptiae [273] Theologiae, Mercurius, Zoroaster definierunt, quoque modo ea felicitate fruatur. Quod et sapiens maxime felix sit, quod cap. 8. traditur, de sapientum opinione est allatum, Solonis, Anaxagorae, aliorum, quos his verbis notavit:²¹² Consonare vero rationibus videntur sapientum opiniones.

²¹⁰ ταῖ αἰ δὲ τοιαῦται διαθέσεις τῆς ψυχᾶς ἡμιτελεές μὲν ἀρεταί, ἡμιτελεές δὲ κακίαι τυγχάνονται. [THEAG. Fragm. 192.24–25]

²¹¹ διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα. οἱ μὲν γὰρ ὁμοιοτήτά τινα τιθέασιν αὐτήν [ARIST. EN 1155a.32–33]

²¹² συμφωνεῖν δὴ [δὲ] τοῖς λόγοις. εὐόκασιν αἱ τῶν σοφῶν δόξαι. [ARIST. EN 1179a.16–17]

^{xxii} corr. ex natura

»I kad razum nadvlada nerazumske dijelove duše, tada, dakako, nastaju strpljivost i uzdržljivost: strpljivost u podnošenju naporā, a uzdržljivost u podnošenju požudā. A kad nerazumski dijelovi duše nadvladaju razum, tada nastaje mekoputnost i neuzdržljivost; mekoputnost u izbjegavanju napora, a neuzdržljivost u tome da podliježemo požudi.« Poslije nadodaje: »Takvi pak raspoređaji duše polusavršene su vrline i polusavršeni poroci.« Na sličan je to način sročeno u *Nikomahovoj Etici*. 5

U 8. se pak i u 9. knjizi u predugu govoru raspravlja o prijateljstvu: o tome je Platon napisao *Lisidu*, a Simija knjigu *O prijatelju*. A na početku prve knjige ovim je riječima posvjedočeno da su o prijateljstvu i drugi raspravljali: »Nemalo su o njemu dvojili: oni, naime, tvrde da je prijateljstvo kao neka sličnost.« Isto tako ono što slijedi, no nijednu stvar nisu pitagorovci podjednako slavili kao samo prijateljstvo; o njemu su pisali kao i o ostalim stvarima – prirodnima i svima ljudskima. Stoga valja vjerovati da nisu manje spomenika na svijet izdali o stvari za njih poglavitoj, i da su oni ušćuvani mogli bismo prepoznati kako je mnogo onoga čemu se divimo u ovoj *Nikomahovoj Etici* izvučeno iz njih, kao što smo do sada vidjeli glede ostaloga. 10
15
20

U desetoj knjizi, u prvom dijelu od nekoliko poglavlja, radi se o požudi, za koju je posvjedočeno da su o njoj raspravljali i Eudokso i Platon. U ostalom se dijelu ponavlja ponešto o blaženstvu, o kojem je prije dosta skupljeno.

O umu, najbožanskijem dijelu čovjeka, daleko su izvrsnija određenja dali Platon i pitagorovci, Merkurije, pisac *Egipatske* [273] *teologije*, i Zoroaster; i o tome na koji se način uživa dotično blaženstvo. A to da je mudrac ponajviše sretan, što se prenosi u 8. poglavlju, navedeno je iz misli mudracā Solona, Anaksagore i drugih, koje je ovim riječima naznačio: »Čini se pak da su mišljenja mudrih u suglasju s obrazloženjima.« 25
30

De notitia quoque et acquisitione atque usu virtutis ex Pythagoreis superius attulimus, quae ultimo capiti respondeant.

O spoznaji, stjecanju i primjeni vrline gore smo naveli iz pitagorovaca što će odgovarati zadnjem poglavlju.

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI II LIBER VIII

QUI PARERGA CONTINET

5 Hactenus quae ad integras scientias pertinet magnis, Hercules, laboribus conquisita in 7 antecedentes libros coniecimus. Nec equidem ideo nobis persuademus cuncta, quae Aristoteles ex antiquorum philosophorum libris transcripserit nos collegisse. Nam neque illorum scripta integra extant, nec in fragmentis,
10 quae circumferuntur, nihil nos reliquisse, quod huc non contulerimus, arbitramur. Quis enim tam exactam diligentiam sibi promiserit? Puto nos multa in illis non vidisse, multo plura in Platone praetermississe, quae viri copiosioris et diligentioris alicuius postea operi supersint. Nunc pauca, ne nos ad alia, non infimi
15 generis properantes, multa retineant, subiiciemus, quae superioribus colligendis in parergo observavimus, perinde ac ipse Aristoteles inter integra dogmata mutuandum dicteria quaedam ac breves illorum sententias adverterit, atque in sua scripta sparsim interiecerit. Rem itaque ingrediamur ac principio de principiiis.

20 PRINCIPIA

Habet Aristoteles calce *Elenchorum* principii cuiusque rei magnas laudes:¹ *Maximum enim forte principium cuiusque, uti dicitur, atque ideo difficillimum quanto enim valentissimum est potestate, tanto cum parvum sit mole, difficilius est ut conspiciatur, hoc vero invento facilius est addere et augere quod reliquum est.* Plato in *Cratylō*
25

¹ μέγιστον γὰρ ἴσως ἀρχὴ παντὸς ὡσπερ λέγεται. διὸ καὶ χαλεπώτατον. ὅσαν γὰρ κράτιστον τῇ δυνάμει, τοσούτω μικρότατον τῷ μεγέθει χαλεπώτατόν ἐστιν ὀφθῆναι. ταύτης δ' εὐρημένης ῥᾶον τὸ προσθεῖναι καὶ συναύξειν τὸ λοιπὸν ἐστίν. [ARIST. SE 183b.22–26]

[273]

PERIPATETIČKE RASPRAVE SVEZAK II. KNJIGA 8.

UZGREDNICE

Dosad smo uz velike napore, Herkula mi, potražili i u sedam 5
prethodnih knjiga unijeli sve ono što se tiče cjelovitih znanosti. I
doista nismo zbog toga uvjereni da smo pokupili sve što je Ari-
stotel prepisao iz spisa starih filozofa: jer, niti cjelovito postoje
njihovi spisi niti smatramo da u fragmentima koji kolaju izosta- 10
vili baš ništa nismo što ovamo nismo donijeli. Tko bi se, naime,
mogao pred sobom obvezati na tako nepogrješivu pomnju?!
Smatram da mnogo toga nismo u njima uočili, a smo još mnogo
više toga kod Platona propustili, što preostaje za kasniji posao
nekom bolje opskrbljenom i marljivijem mužu. Kako nas ne bi, 15
dok hitamo prema drugim [stvarima] ne [baš] najnižeg roda, za-
državale mnoge sitnice, pridodat ćemo ono što smo skupljajući
gore izneseno uzgred zamijetili, onako kako je i sam Aristotel,
posuđujući cijela učenja, zapazio i poneke njihove sarkazme i
kratke misli i porazbacao ih u svoje spise. Bacimo se, stoga, na 20
posao, prvo o principima.

PRINCIPI

Na kraju *Opovrgavanja* Aristotel iznosi velike pohvale princi-
pu svake stvari: »Princip je svačeg možda ono najveće, kako se
kaže, stoga i ono najteže; koliko je naime najsilnije po moći, toliko
je, budući da je teretom malo, teže uočljivo; pošto ono bude otkriveno, 25
lakše je pridodati i povećati što preostaje.« Platon je u *Kratilu* to

ita haec dixerat:² *Oportet sane de principio cuiusque rei, omni viro plurimam ratiocinationem esse ac inspectionem, an recte, an minus suppositum sit illo discusso sufficienter reliqua apparent, illi consequentia. Ante quae verba scripserat haec alia:*³ *Quandoque primo*
 5 *parvo atque obscuro falso existente, reliqua, quae quam plurima sunt, consequentia concordant invicem. Quae Aristoteles 1. Physico cap. 2. et 3. ita expressit: Sed uno absurdo dato alia accidunt.*⁴

Habet Plato commendationes principiorum tum in *Phaedro* tum etiam *Legum* lib. 6. Prolixiores, tum has etiam 2. *Reip.*:⁵ *Nonne scis quod principium cuiusque rei maximum est?* Et in *Timaeo*:
 10 *Maximum vero cuiusque rei incipere secundum naturam principium.*⁶ Polybius autem, Aristotele quidam iunior (ut hoc obiter interponam) lib. 5. de principio magnificentius sentit:⁷ *Audacter enim dixerit quispiam non dimidium principium esse totius, sed etiam ad*
 15 *finem pertingere. Quo enim modo incipere rem aliquam bene possibile est eum, qui mente initium cum perfectione non comprehendat? Neque cognoscat ubi et ad quid et cuius gratia aggreditur hoc facere? Et alia quae sequuntur cum hoc fine:*⁸ *Quare non veluti usque ad medium putant pertingere principia, sed usque ad finem plurimam circa*
 20 *haec habendam curam et dicentes et audientes de universis. Forte ad*

² δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος παντὶ ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι καὶ τὴν σκέψιν εἴτε ὀρθῶς εἴτε μὴ ὑπόκειται. ἐκείνης ἐξετασθεῖσης ἰκανῶς τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνη ἐπόμενα. [PLATO Cra. 436d]

³ ἐνίοτε τοῦ πρώτου σμικροῦ καὶ ἀδήλου ψεύδους γενομένου, τὰ λοιπὰ πάμπολλα ἤδη ὄντα ἐπόμενα ὁμολογεῖν ἀλλήλοις. [PLATO Cra. 436d]

⁴ ἀλλ' ἐνὸς ἀτόπου δοθέντος τ' ἄλλα συμβαίνει. [ARIST. Ph. 185a.12]

⁵ οὐκοῦν οἶσθαι ὅτι ἀρχὴ παντὸς ἔργου μέγιστον. [PLATO R. 377a]

⁶ μέγιστον δὴ παντὸς ἀρξασθαι κατὰ φύσιν ἀρχὴν. [PLATO Ti. 29b]

⁷ θαρρῶν γὰρ ἂν τις εἴποι, οὐχ ἥμισυ τὴν ἀρχὴν εἶναι τοῦ παντός, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ τέλος διατείνειν. πῶς γὰρ ἀρξασθαί τινος καλῶς οἷόν τε μὴ προπεριλαβόντα τῷ νῶ τὴν συντέλειαν τῆς ἐπιβολῆς, μηδὲ γινώσκοντά ποῦ καὶ πρὸς τί καὶ τίνος χάριν ἐπιβάλλεται τοῦτο ποιεῖν; [PLB. Historiae 5.32.2.2–5.32.4.1]

⁸ διόπερ οὐχ ὡς ἕως τοῦ μέσου νομίζοντας διατείνειν τὰς ἀρχάς, ἀλλ' ἕως τοῦ τέλους πλείστην περὶ ταύτας ποιητέον σπουδὴν καὶ τοὺς λέγοντας καὶ τοὺς ἀκούοντας περὶ τῶν ὅλων. [PLB. Historiae 5.32.5.1–4]

ovako izrekao: »Potrebno je doista da svaki muž najviše promišlja i istražuje o principu svake stvari je li ispravno pretpostavljeno ili nije; pošto se to raspravilo, dovoljno se [jasno] pokazuje ostalo što iz njega slijedi.« A prije tih riječi napisao je i ovo: »Gdjekad, kad postoji početna mala i nejasna netočnost, [sve] ostale posljedice, kojih bude nadasve mnogo, međusobno su usklađene.« A to je Aristotel u 2. i 3. poglavlju 1. knjige *Fizike* ovako izrazio: »Nego, ako je jedno dano kao nesmisleno, ostalo biva sukladno tome.« 5

Platon ima opširnijih savjetā o principima i u *Fedru* i također u 6. knjizi *Zakona*, a u 2. knjizi *Države* i ove: »Zar ne znaš da je princip svake stvari ono najveće?« A u *Timeju*: »Najviši je pak princip svake stvari da započne shodno naravi.« Polibije pak, ponešto mlađi od Aristotela (da to usput ubacim) u 5. knjizi *O principu* razmišlja velebnije: »Smjelo bi mogao tko god reći da početak nije polovica čitavog, nego da se on proteže i na kraj. Na koji je, naime, način moguće da dobro započne neku stvar onaj koji započne u umu ne obuhvativši početak [skupa] s dovršetkom? Ne zna gdje i čemu i poradi čega započinje to činiti?« I ono što slijedi s ovim završetkom: »Stoga ne misle kao da principi sežu do sredine, već da sve do kraja sežu i moraju o tim stvarima i te kako voditi brigu oni koji i govore i slušaju o sveukupnome«, a možda pri tom smjerajući 10 15 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

loca illa et [274] Platonis et Aristotelis alludens, sed et quod Aristoteles 3. *Analytico* et saepe alibi principia demonstrationum ac scientiarum nota sui natura esse debere asserit, Platonis est documentum in *Sophista* in exemplo syllabarum ac literarum:⁹ Si-
 5 *cuti enim ipsi periti sumus elementorum ac syllabarum, si ab his oporteat testari, etiam in aliis multum elementorum genus, evidentio-
 cognitionem habere dicemus et praestantio-rem syllaba ad accipiendam
 perfecte unamquamque disciplinam. Et si quis dixerit syllabam esse
 notam, ignotum vero natura esse elementum, volentem aut nolentem
 10 iocari arbitrabimur ipsum?* Ex quibus postea infert:¹⁰ *Quod primorum
 ex quibus alia componuntur non sit ratio. Ex qua scilicet illaⁱ
 probentur.*

Aristoteles autem capite 7. *Analytici* eiusdem:¹¹ *Clarum etiam
 quod cuiusque rei propria principia non possumus demonstrare. Illud
 15 quoque, quod est 1. Physico cap. 2., sicuti enim geometrae non
 amplius sermo est adversus destruentem principia, unde fluxit
 forte illud, contra negantes principia non est disputandum:
 Platonis est in *Phaedone*, ubi de suppositionibus loquens ita fere
 concludit:¹² *Simul vero neque confundereris veluti contradictores de
 20 principio disputans et iis, quae ex illo manant, si velles aliquid entium
 invenire. Sic etiam 6. Reip. post quaedam de geometrarum ac ari-**

⁹ ὡς μὲν ἄρ' αὐτοὶ ἔμπειροὶ ἐσμὲν στοιχείων καὶ συλλαβῶν, εἰ δεῖ ἀπὸ τούτων τεκμαίρεσθαι καὶ εἰς τὰ ἄλλα πολὺ τὸ τῶν στοιχείων γένος ἐναργεστέραν [ἐναργέστερον] τε τὴν γνῶσιν ἔχειν φήσομεν καὶ κυριώτεραν τῆς συλλαβῆς πρὸς τὸ λαβεῖν τελέως ἕκαστον μάθημα. καὶ ἐάν τις φῆ συλλαβὴν μὲν γνωστόν, ἄγνωστον δὲ πεφυκέναι στοιχείον ἐκόντα ἢ ἄκοντα παίζειν ἠγησόμεθα αὐτόν. [PLATO Tht. 206b]

¹⁰ ὅτι τῶν πρώτων οὐκ εἶη λόγος ἐξ ὧν τὰ ἄλλα σύγκειται. [PLATO Tht. 205c]

¹¹ φανερόν καὶ ὅτι οὐκ ἔστι τὰς ἐκάστου ἰδίας ἀρχὰς ἀποδειξαι. [ARIST. APo. 76a.16–17]

¹² ἄμα δ' οὐκ ἂν φύροιο ὥσπερ οἱ ἀντιλογικοὶ περὶ τε [τὰ] τῆς ἀρχῆς διαλεγόμενος καὶ τῶν ἐξ ἐκείνης [ἐκείνου] ὠρμημένων [ἀρμημένων], εἴπερ βούλοιο τι τῶν ὄντων εὐρεῖν. [PLATO Phd. 101e]

ⁱ corr. ex illae.

na ta [prije navedena] mjesta [274] i kod Platona i Aristotela. Ono što Aristotel tvrdi u 3. knjizi *Analitike* i često drugdje da je potrebno da su principi dokazivanje i znanosti poznati po svojoj naravi, to je Platonovo učenje u *Sofistu*,¹ na primjeru slogova i slova: »Kao što smo sami naučeni na slova i slogove, ako je potrebno po njima svjedočiti također i o drugim [stvarima], reći ćemo da rod slova pruža mnogo bjelodanije i izvrsnije znanje nego slog za savršeno prihvaćanje svake pojedine discipline. I ako netko ustvrdi da je slog poznat a da je pak nepoznata narav slova, nećemo li prosuditi da se on hotimice ili nehotice šali?« Iz toga potom izvodi: »Zato što se ne postoji obrazloženje onog prvotnog, iz čega je drugo sastavljeno«, da bi se, naime, iz toga ono dokazivalo.

A Aristotel u 7. poglavlju iste *Analitike* piše: »Jasno je i to da ne možemo demonstrirati vlastite principe svake stvari.« Također ono što stoji u 2. poglavlju 1. knjige *Fizike*: naime to da geometar nema više što razgovarati s onime koji ruši principe; odatle možda potječe ono da ne valja raspravljati protiv poricatelja principā. Platonova je misao u *Fedonu*, gdje govoreći o hipotezama, otprilike ovako zaključuje: »Ujedno pak, kad bi htio iznaći neko od bića, ne bi se poput proturječiteljā zapleo raspravljajući o principu i o stvarima što iz njega proizlaze?« Tako i izvodi u 6. knjizi *Države* poslije stanovitih hipoteza geometara

¹ To je citat iz *Teeteta*.

thmeticorum suppositionibus infert:¹³ *Haec veluti scientes facientes suppositiones ipsi nullam rationem, nec sibi, nec aliis, volunt de ipsis reddere, uti omnibus manifestum est. Ex his vero incipientes, reliqua iam prosequentes desinunt concorditer in id, cuius inspectionem coeperint.* Quod Aristoteles eodem *Analytico* cap. 8 est complexus, ubi
 5 inter alia haec etiam habet:¹⁴ *Quod sint principia oportet sumere, alia vero demonstrare.* Eadem Speusippi de suppositione sententia est, qui libello *Definitionum* eam definit:¹⁵ *Suppositio principium indemonstrabile.*

10 Et quod Aristoteles principia intellectu cognosci ait: *Quo terminos cognoscimus*, Speusippus ita dixerat: νόησις ἀρχῆ ἐπιστήμης,¹⁶ *Intelligentia principium scientiae.* Sed vocem ὄρον, *terminum* eodem plane significato Plato idem 9. *Legum* usurpavit:¹⁷ *Est vero non omnium, ut videtur, entium terminus termino permiscibilis, et quae*
 15 *deinceps sequuntur.*

DEFINITIO

Quod vero Aristoteles 3. *Analytico*, ca. 7. ait, definitionem esse demonstrationis principium et lib. 4. ca. 14. definitionem esse principium omnium idque opere exequitur multis locis,
 20 praeceptum Platonis fuerat tam saepe omnibus dialogis inculcatum, ut videatur nihil magis cordi habuisse docere, quam ut definitio omnem aliam de quaque re speculationem antecedere

¹³ ταῦτα μὲν ὡς εἰδότες ποιησάμενοι [ποιησάμενα] ὑποθέσεις αὐτά [αὐτοί], οὐδένα λόγον, οὔτε αὐτοῖς οὔτ' ἄλλοις, ἔτι ἀξιοῦσιν περὶ αὐτῶν διδόναι ὡς παντὶ φανερῶν [φανερόν], ἐκ τούτων δ' ἀρχόμενοι τὰ λοιπὰ ἤδη διεξιόντες τελευτῶσιν ὁμολογουμένως ἐπὶ τοῦτο οὐ ἂν ἐπίσκεψιν ὀρμήσωσιν. [PLATO R. 510c–d]

¹⁴ ὅτι δ' ἐστὶ τὰς μὲν ἀρχὰς ἀνάγκη λαμβάνειν, τὰ δ' ἄλλα δεικνύναι. [ARIST. APo. 76a.33–34]

¹⁵ ὑπόθεσις ἀρχῆ ἀναπόδεικτος. [PLATO Def. 415b10]

¹⁶ νόησις ἀρχῆ ἐπιστήμης. [PLATO Def. 414a]

¹⁷ ἔστι δ' οὐ πάντων ὡς εἶοικε τῶν ὄντων ὄρος ὄρω προσμικνύς. [PLATO Lg. 878b]

i aritmetičara: »Kao oni koji to znaju grade hipoteze, a sami ne žele ni sebi ni drugima o njima dati nikakvo objašnjenje, kao što je svima bjelodano. Započinjući otuda i napredujući kroz ostatak [argumenta], na kraju se slože glede onoga čega ogledanje započnu.«² To je Aristotel prigrlio u 3. poglavlju iste *Analitike* gdje među inim ima i ovo: »Da principi jesu, nužno je uzimati, ostalo pak [valja] demonstrirati.« Ista je i Speuzipova misao o hipotezi, koji je ovako definira u knjizi *Definicije*: »Hipoteza je nedokazni princip.«

A ono što Aristotel kaže da se principi spoznaju umom: »Kojim određenja spoznajemo,« Speuzip je ovako bio rekao: »Razumijeće je princip znanosti.« No riječ ὄρος 'definicija' u sasvim istom značenju je uporabio isto tako Platon u 9. knjizi *Zakona*: »Nije pak, kako se čini, u svih bića definicija svih bića pomiješiva s definicijom«, i ono što dalje slijedi.

DEFINICIJA

Ono što Aristotel kaže u 7. poglavlju 3. knjige *Analitike* da je definicija princip dokazivanja i u 14. poglavlju 4. knjige da je definicija princip svega i to primjenjuje na mnogim mjestima, bio je Platonov nauk, tako često svojski uključivan u sve dijaloge te se čini da mu ni do čega nije više bilo stalo nego do nauka da bi definicija trebala prethoditi promatranju bilo koje stvari. Tako

² Alternativni prijevod: [Uzimajući] ih kao poznate, čine [od njih] hipoteze, a sami ne žele ni sebi ni drugima o njima dati nikakvo objašnjenje, ka [nešto] što je bjelodano svima. Započinjući otuda, i napredujući kroz ostatak [argumenta], definiraju sukladno tome ono što su započeli istraživati.

deberet. Sic Phaedro:¹⁸ *Ut singula definiens clarum faciat, de qua re semper docere velit.* Et Lachete praeter alia multa:¹⁹ *Hoc ergo primum nitamur dicere, fortitudo quid nam est.* Sic Euthyphrone quid pietas, sic Menone, quid virtus, sic 1. Reip. quid iustitia, sic aliis
5 multis definitionem et quaerendam ante omnia docet et ipse quaerit.

Quod Aristoteles quoque confirmat Socratem scilicet consuevisse definitionem quaerere, ut inde syllogismum eliceret. Sic enim 5. Sapientiae:²⁰ *Ille ratione recta, quod quid est quaerebat, syllogizare enim quaerebat, principium autem syllogismorum quod*
10 *quid est.*

DIVISIO

Definitionem autem ex Platonis praecepto divisio sequitur; *Aliam vero speciem quam nam dicis, o Socrates? Eam, quae rursus species possit secare per membra prout natura fert,*²¹ ait in Phaedro. Aristoteles autem 4. Analytico cap. 14. sic expressit:²² *Oportet, quando totum aliquid opere aggreditur quispiam, dividere genus in prima in-*
15 *dividua specie.*

¹⁸ ἵνα ἕκαστον ὀρίζομενος δῆλον ποιῆι περὶ οὗ ἂν ἀεὶ διδάσκειν ἐθέλει. [PLATO Phdr. 265d]

¹⁹ τοῦτο τοίνυν πρῶτον ἐπιχειρήσομεν εἰπεῖν, ἀνδρεία τί ποτ' ἐστίν. [PLATO La. 190d7–8]

²⁰ ἐκεῖνος δ' εὐλόγως τὸ τί ἐστὶν ἐζήτει, συλλογίζεσθαι γὰρ ἐζήτει, ἀρχὴ δὲ συλλογισμῶν [συλλογισμοῦ], τὸ τί ἐστίν. [ARIST. Metaph. 1078b.23–25]

²¹ τὸ δ' ἕτερον εἶδος τί λέγεις, ὦ Σώκρατες, τὸ πάλιν κατ' εἶδη δύνασθαι διατέμνειν τ' ἄρθρα ἢ πέφυκε. [PLATO Phdr. 265d–e]

²² χρὴ δ' ὅταν ὅλον τι πραγματεύηται τις, διελεῖν τὸ γένος εἰς τὰ ἄτομα τῶ εἶδει τὰ πρῶτα. [ARIST. APo. 96b.15–16]

piše u *Fedru*: »Da bi određujući pojedine [stvari] pojasnio o kojoj stvari želi poučavati.« I u *Lahetu*, uz mnogo drugog, piše: »Prvo ćemo se potruditi oko toga što je to hrabrost.« Tako [isto piše] u *Eutifronu* što je pobožnost, u *Menonu* što je vrlina, u 1. knjizi *Države* što je pravednost i na mnogim drugim mjestima naučava da 5
definiciju valja tražiti prije svega i sam [ju] traži.

Ono što Aristotel također tvrdi, to naime da je Sokrat bio navikao tražiti definiciju, tako da iz nje izvede silogizam. Tako, naime, piše u 5. knjizi *Mudrosti*: »On je iz ispravnog razloga istraživao ono što [nešto] jest, naime, pokušavao je silogistički zaključivati, a princip silogizama je ono što [nešto] jest.« 10

DIOBA

Prema Platonovu nauku iza definicije slijedi dioba: »Drugom pak vrstom koju li nazivaš, Sokrate? Onu koja opet može vrste rasijecati po članovima kao što priroda donosi«, kaže u *Fedru*. 15
A Aristotel u 14. poglavlju 4. knjige *Analitike* ovako je [to isto] izrazio: »Potrebno je, kad bilo tko počinje obrađivati neko cijelo, svaki pojedini rod podijeliti do prvih nedjeljivih po vrsti.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

[275] CONTRARIA

Quod itidem Aristoteles tot locis inculcat contrariorum eandem esse disciplinam Platonis est in *Phaedone*:²³ *Nihil aliud spectare oportere hominem et de hoc et de aliis nisi optimum et praestantissimum, necesse vero esse hunc ipsum et deterius nosse, eandem enim esse scientiam ipsorum.*

NOMINA

Libro *Periherminias* scribitur nomina et verba esse *ex composito*. Ea res quaestione inter veteres versata fuerat. Et a Platone toto *Cratylō* disceptata, in quo Hermogenes in hanc sententiam saepe loquitur:²⁴ *Non possum persuaderi quod alia sit rectitudo nominis, quam pactum et conventio*. Eius autem sententiae fuisse Proclus commentariis in eum dialogum testatur eiusque rationes adducit et eas etiam, quae contrariam sententiam adstruunt nomina esse natura, cuius Pythagoram authorem fuisse testatur. Illud etiam nomina esse symbola τῶν τῆς ψυχῆς παθημάτων *animae passionum*. Plato 2. *Reip.*:²⁵ *Quod est in sermonibus imitatio quaedam est eius, quae est in anima passionis.*

Quod autem symbolum Aristoteles dixit ὁμοίωμα, *similitudinem* etiam vocavit:²⁶ *Et quorum haec similitudines, res iam eadem*. Et opposuit sese huic Platónico:²⁷ *Non bene iam sese habet dicere*

²³ οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖν προσήκειν ἀνθρώπῳ καὶ περὶ αὐτοῦ {ἐκείνου} καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἢ τὸ ἀριστον καὶ τὸ βέλτιστον. ἀναγκαῖον δ' εἶναι τὸν αὐτὸν τοῦτον, καὶ τὸ χεῖρον εἶδέναι, τὴν αὐτὴν γὰρ εἶναι ἐπιστήμην περὶ {τῶν} αὐτῶν. [PLATO Phd. 97d]

²⁴ οὐ δύναμαι πεισθῆναι ὡς ἄλλη τις {ἐστίν} ὀρθότης ὀνόματος, ἢ συνθήκη καὶ ὁμολογία. [PLATO Cra. 384c-d]

²⁵ τό γε ἐν τοῖς λόγοις, μίμημά τι τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ παθήματος. [PLATO R. 382b]

²⁶ καὶ ὧν ταῦτα ὁμοιώματα πράγματα ἤδη ταυτά. [ARIST. Int. 16a.7-8.]

²⁷ οὐ καλῶς ἔτι ἔχει λέγειν, τὴν ὁμοιότητα δῆλωμα εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἔθος. [PLATO Cra. 435b]

[275] SUPROTNOSTI

Isto tako ono što Aristotel uporno ponavlja na toliko mjesta, isto je tako Platonov nauk o suprotnostima u *Fedonu*: »Ništa drugo nije potrebno – ni u ovome ni u [svemu] drugome – do li da čovjek promatra ono najbolje i najizvrsnije, a da je nužno da taj isto poznaje i ono lošije, jer isto je znanje tih stvari.« 5

IMENA

U knjizi *O tumačenju* zapisano je da su imenice i glagoli »po dogovoru«. ³ Ta se stvar kao pitanje već vrtjela među starijima, a Platon ju pretresa u cijelom *Kratilu*, gdje Hermogen često govori u prilog toj misli: »Ne mogu se uvjeriti da bi ispravnost imenā bila išta drugo do li ugovor i dogovor.« Da je pak bio toga mišljenja, svjedoči Proklo u komentarima uz taj dijalog i navodi njegove razloge isto kao i one [razloge] koji podupiru protivnu misao, tj. da su imena po naravi, čega je autorom bio Pitagora, kako svjedoči; također i to da su imena simboli za τὰ τῆς ψυχῆς παθήματα, za 'trpnje duše' ⁴ ima Platon u 2. knjizi *Države*: »Ono što je u govorenju, stanovito je oponašanje one trpnje koja je u duši.« 15

Ono pak što je Aristotel nazvao simbolom, nazvao je i ὁμοίωμα, »sličnost«: »A stvari kojih su te stvari oslikama te iste su stvari.« I suprotstavio se ovoj Platonovoj misli: »Nije tako do- 20

³ Petrić ovdje ima neuobičajen prijevod *compositum* za razliku od uobičajenog *conventio* (v. nekoliko redaka dolje): to je doslovan *calque* grč. συνθήκη.

⁴ Usp. Aristotel, *O duši* 403a.10–11: τῶν τῆς ψυχῆς ἔργων ἢ παθημάτων.

*similitudinem expressionem esse, sed usum; rationem eius rei reddidit.*²⁸ *Ille enim usus ut apparet et simili et dissimili manifestat. Itidem aliud.*²⁹ *Quandoquidem manifestant et similes et dissimiles literae usum et pactum adeptae.*

5 Opposuit quoque sese Platoni hac alia in re, quod Plato dicat.³⁰ *Nomen sane docens est instrumentum et iudicans essentiam. Aristoteles autem instrumentum esse negat capite 4.*³¹ *Est quidem sermo omnis significativus, non ut organum, sed ut dictum est, ex composito. Sed de oppositionibus atque aliis omnibus sequenti*
10 *tomo copiose disceptabitur.*

 Illud quoque quod ait Aristoteles sermonem ex nomine et verbo fieri, verbumque actionem significare, Platonis est in *Sophista*.³² *Non ergo ex nominibus solis continue prolatis est sermo, neque rursus verbis sine nominibus prolatis. Et ante paululum.*³³ *Illam quae*
15 *est de actionibus declaratio, verbum dicimus. De nomine itidem.*³⁴ *In iis ergo, qui ea ipsa agunt, signum positum vocis, nomen est.*

 Tum vero quod Aristoteles ait saepe, alia per se dici, alia ad aliud, ex eodem est *Sophista*.³⁵ *Sed puto te concedere entium, alia quidem ipsa per se ipsa, alia autem ad alia semper dici.*

²⁸ ἐκεῖνο γὰρ τὸ ἔθος, ὡς εἶκε, καὶ ὁμοίῳ καὶ ἀνομοίῳ δηλοῖ. [PLATO Cra. 435b]

²⁹ ἐπειδὴ γε δηλοῖ καὶ τὰ ὅμοια καὶ τὰ ἀνόμοια γράμματα, ἔθους τε καὶ συνθήκης τυχόντα. [PLATO Cra. 435a]

³⁰ ὄνομα {δη} ἄρα διδασκαλικόν {τί} ἐστὶν ὄργανον καὶ διακριτικὸν τῆς οὐσίας. [PLATO Cra. 388b–c]

³¹ ἔστι δὲ λόγος μὲν ἅπας σημαντικὸς οὐχ' ὡς ὄργανον δὲ ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται κατὰ συνθήκην. [ARIST. Int. 16b.33–17a.2]

³² οὐκοῦν ἐξ ὀνομάτων μὲν μόνων συνεχῶς λεγομένων οὐκ ἔστι ποτὲ λόγος, οὐδ' αὖ ῥημάτων χωρὶς ὀνομάτων λεχθέντων. [PLATO Sph. 262a]

³³ τὸ μὲν ἐπὶ ταῖς πράξεσιν ὃν δήλωμα, ῥῆμά που λέγομεν. [PLATO Sph. 262a]

³⁴ τὸ δὲ γε ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἐκεῖνα πράττουσι σημεῖον τῆς φωνῆς ἐπιτεθὲν ὄνομα. [PLATO Sph. 262a]

³⁵ ἀλλ' οἶμαί σε συγχωρεῖν, τῶν ὄντων, τὰ μὲν αὐτὰ καθ' αὐτά, τὰ δὲ πρὸς ἄλλα ἀεὶ λέγεσθαι. [PLATO Sph. 255c]

bro reći da je sličnost izrazom, a ne navikom.« Navodi razlog tomu: »Ona naime navika, kako se čini, objelodanjuje se s pomoću sličnog i s pomoću nesličnog.« Isto tako [i ovo] drugo: »Kadgod se objelodanjuju i slična i neslična slova poprimivši uobičajenost i dogovorenost.«

5

Također se suprotstavio Platonu i u ovoj drugoj stvari, budući da Platon kaže: »Ime je doista poučavajuće i o biti prosuđujuće oruđe.« Da je pak oruđem, Aristotel niječe u 4. poglavlju: »Svaki govor ima značenje, ne jer je oruđe, nego kako je rečeno, zbog dogovora.« No, o oprjekama i svemu drugome pretresat će se obilno u sljedećem svesku.

10

Također ono što kaže Aristotel da rečenica nastaje od imena i glagola i da glagol naznačuje djelovanje, Platonova je misao iz *Sofista*: »Ne biva dakle od samih imenā povezano izgovaranih rečenica, niti opet od glagola izgovorenih bez imenā.« Dakle, od samih imenā povezano izgovaranih nema rečenice, niti opet od glagola izgovorenih bez imenā.« A malo prije piše: »Onaj izrijek, koji je izrijek o djelovanjima, nazivamo glagolom.« Isto tako o imenu: »Dakle, znak glasa pridani onima koji same te stvari vrše, ime je.«

15

Nadalje, ono što Aristotel često veli da se jedne stvari kažu po sebi, a druge s obzirom na drugo, iz istoga je *Sofista*: »No, smatram da prihvaćaš da se o jednim bićima govori kao o bićima samima po sebi, a o drugima pak uvijek kao o bićima prema drugima.«

20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Et quod Aristoteles 3. *Analytico* capite 8. scripsit:³⁶ *Non enim ad exteriorem sermonem demonstratio est, sed ad eum, qui est in anima, quandoquidem neque syllogismus. Semper enim est instare ad exteriorem sermonem, sed ad interiorem non semper, sententia fuerat*
 5 *Platonis in Primo Alcibiade:*³⁷ *Hoc sane erat, quod paulo ante diximus, quod Socrates Alcibiadem alloquitur sermone utens, non ad tuam faciem, ut videtur, sed ad Alcibiadem, hoc autem est anima. Tale etiam quippiam est in Theaeteto:*³⁸ *Sed ut videtur, quando respondet quod est, Eurypidium quid accidit, lingua enim nobis irrefutabilis erit, mens*
 10 *vero non irrefutabilis.*

Et quod *Topico* 1. et *Rhetorico* 1. frequens est: λόγον δοῦναι καὶ δέξασθαι, *rationem reddere et recipere, ex eodem est Theaeteto:*³⁹ *Quod privatim rationem oporteat reddere et recipere de iis, quae vituperant. [276] Et Politico:*⁴⁰ *Quare oportet meditari rationem posse*
 15 *de unoquoque reddere et recipere.*

Item quod *Analytico* 4. docet copiose, ex differentiis genus venari, est ex eodem *Politico:*⁴¹ *Oportet, quando quis multorum senserit communionem non desistere priusquam in ea omnes perspiciat*

³⁶ οὐ γὰρ πρὸς τὸν ἔξω λόγον ἢ ἀπόδειξις, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐν τῇ ψυχῇ ἐπεὶ οὐδὲ συλλογισμός. ἀεὶ γὰρ ἔστιν ἐνσπῆναι πρὸς τὸν ἔξω λόγον, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἔσω λόγον οὐκ ἀεὶ. [ARIST. APo. 76b.24–27]

³⁷ τοῦτο ἄρ' ἦν ὃ καὶ ὀλίγον ἔμπροσθεν εἶπομεν, ὅτι Σωκράτης Ἀλκιβιάδῃ διαλέγεται λόγῳ χρώμενος, οὐ πρὸς τὸ σὸν πρόσωπον ὡς ἔοικεν ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην ποιούμενος τοὺς λόγους. τοῦτο δ' ἔστιν ἡ ψυχὴ. [PLATO Alc.1 130e]

³⁸ ἀτάρ, ὡς ἔοικεν, ἐὰν ἀποκρίνη ὅτι ἔστιν, Εὐριπίδειόν τι συμβήσεται ἢ μὲν γὰρ γλώττα ἀνέλεγκτος ἡμῖν ἔσται, ἢ δὲ φρὴν οὐκ ἀνέλεγκτος. [PLATO Tht. 154d]

³⁹ ὅταν [ὅτι ἂν] ἰδίᾳ λόγον δέη δοῦναι τε καὶ δέξασθαι περὶ ὧν ψέγουσι. [PLATO Tht. 177b]

⁴⁰ διὸ δεῖ μελετᾶν λόγον ἐκάστου δυνατὸν εἶναι δοῦναι καὶ δέξασθαι. [PLATO Plt. 286a]

⁴¹ δέον, ὅταν μὲν τὴν τῶν πολλῶν τις πρότερον αἰσθηται κοινωνίαν, μὴ προαφίστασθαι πρὶν ἂν ἐν αὐτῇ τὰς διαφορὰς εἰδῆ πάσας ὅποσαι περὶ ἐν εἶδεσι κείνται, τὰς δὲ αὖ παντοδαπὰς ἀνομοιότητας, ὅταν ἐν πλήθει οὐκ ὀφθῶσιν μὴ δυνατὸν εἶναι δυσωπούμενον παύεσθαι, πρὶν ἂν σύμπαντα τὰ οἰκεῖα ἐντὸς μιᾶς ὁμοιότητος ἔρξας γένους τινὸς οὐσία περιβάληται. [PLATO Plt. 285a]

I ono što je Aristotel napisao u 8. poglavlju 3. [knjige] *Analitike*: »Dokazivanje naime ne biva s obzirom na izvanjski govor, već s obzirom na onaj koji je u duši, budući da nije silogizam. Uvijek je, naime, moguće postojati prema izvanjskom govoru, ali nije uvijek prema unutarnjem« – bila je to Platonova misao u *Prvom Alkibijadu*: »Doista je to bilo ono što smo malo prije rekli, da se Sokrat obraća Alkibijadu rabeći govor, no ne obraćajući se tvojoj osobi, kako se čini, već Alkibijadu; to je pak duša.« Takvo nešto ima i u *Teetetu*: »Ali, kako se čini, kad odgovori da jest, nešto euripidovsko se zbude: jezik će nam naime nepobitan biti, mišljenje pak ne nepobitno.«

I ono što je često u 1. knjizi *Topika* i u 1. knjizi *Retorike*: »Dati i prihvatiti obrazloženje«, ⁵ iz istog je *Teeteta*: »Da zasebno trebaju davati obrazloženje i prihvaćati ga o onome što [276] kude.« I u *Državniku*: »Stoga je potrebno promišljati da razum može o svakoj pojedinoj stvari uzvraćati i prihvaćati.«

Isto ono što obilno naučava u 4. knjizi *Analitike* da se rod mora loviti iz razlikā, iz istog je *Državnika*: »Potrebno je, kad netko oćuti zajedništvo među mnogim [stvarima] da se ne zaustavi prije

⁵ Nije doslovni citat Aristotelov, nego kolaž. Inače fraza: λόγον δοῦναι je česta kod Platona.

differentias, quotcunque in speciebus iacent, rursus omnifariasⁱⁱ dissimilitudines, quando in multitudinibus conspecta fuerint, non posse aegre perspicentem cessare, antequam omnia propria intra unam similitudinem coercens generis alicuius substantia circumvallet.

5 Propositionum quoque contradicentium exemplum sumpsit Aristoteles ex Parmenide:⁴² *Quae nam fuerit haec suppositio, si unum non est? Num quid differt ab hac? Si non unum non est? Differt sane. Differt tantum, vel etiam totum contrarium est dicere? Si non unum non est: ab hoc unum non est.*

10 Illa quoque 3. *Analytici* capite 20. universale esse in singularibus:⁴³ *Praeterea, si universale non est quid, praeter singularia. In Symposio fuerat Platonis: Atque, si oportet sequi quod in forma est pulchrum, multa amentia est unum atque idem non putare eam, quae in omnibus corporibus est pulchritudinem.*⁴⁴ Et illud 1. *Analytici* capite
15 33.:⁴⁵ *Oportet enim omne verum ipsum sibi ipsi concordans esse prorsus. Plato in Alcibiade 1. ita:*⁴⁶ *Nonne scientes concordare sibi invicem et non dissentire? Oportet scilicet. Et postea:*⁴⁷ *Sufficiens vero tibi signum sit, quod nesciant, neque idonei doctores sint horum, quando nihil concordat sibi in iis. Illud prorsus est, quod Aristoteli usurpa-*

⁴² τίς {οὖν} ἂν εἶη αὕτη ἡ ὑπόθεσις, εἰ ἐν μὴ ἔστι; ἄρα τι διαφέρει τῆσδε, εἰ μὴ ἐν μὴ ἔστι; Διαφέρει μέντοι. διαφέρει μόνον, ἢ καὶ πᾶν τούναντίον ἐστὶν εἰπεῖν, εἰ μὴ ἐν μὴ ἔστι τοῦ {εἰ} ἐν μὴ ἔστι. [PLATO Prm. 160b–c]

⁴³ ἔτι εἰ τὸ μὲν καθόλου μὴ ἔστι τι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα. [ARIST. APo. 85a.31]

⁴⁴ καὶ εἰ δεῖ διώκειν τὸ ἐπ' εἶδει καλόν, πολλὴ ἄνοια μὴ οὐχ' ἐν τε καὶ ταυτὸν ἠγεῖσθαι τὸ ἐπ' πᾶσιν τοῖς σώμασι κάλλος. [PLATO Smp. 210b]

⁴⁵ δεῖ γὰρ πᾶν τὸ ἀληθές αὐτὸ ἑαυτῶ ὁμολογοῦμενον εἶναι πάντη. [ARIST. APr. 47a.8–9]

⁴⁶ οὐκοῦν τοὺς εἰδότας ὁμολογεῖν τε ἀλλήλοις καὶ μὴ διαφέρεσθαι; [PLATO Alc.1 111b]

⁴⁷ ἰκανόν τε σοὶ τεκμήριον, ὅτι οὐκ ἐπίστανται, οὐδὲ κρήγυοι διδάσκαλοί εἰσι τούτων ἐπειδὴ οὐδὲν ὁμολογοῦσιν ἑαυτοῖς περὶ αὐτῶν. [PLATO Alc.1 111d–e]

ⁱⁱ corr. ex omnifariam

nego uoči sve te razlike, koliko god ih se krije u vrstama, a i da opet, kad se u mnogostima uvide svakojake nesličnosti ne može, teško ih prozirući, odustati prije nego obuhvati sve vlastitosti, zbijajući ih u samo jednu sličnost supstancijom nekog roda.«

Aristotel je iz *Parmenida* preuzeo i primjer proturječnih pozicija: »'Koja bi to naime bila ova pretpostavka: ako jedno nije? Razlikuje li se, naime, od ove: ako ne-jedno nije?' 'Razlikuje, naravno.' 'Tek razlikuje ili je također posvema oprečno reći: ako ne-jedno nije, od onoga ako jedno nije?'« 5

Također ono u 20. poglavlju 3. [knjige] *Analitike* da je opće u pojedinačnome: »Uostalom, ako općega nema, čega ima osim pojedinačnog«, bilo je prije Platonovo u *Gozbi*: »Ako treba ići za time da je ono lijepo u formi, veliko je bezumlje ne misliti da su jedno i isto ona ljepota koja je u svim tijelima.« A ono u 33. poglavlju 1. knjige *Analitike*: »Potrebno je, naime, da sve istinito bude samo sa sobom posve u skladu«, ovako Platon [kaže] u *Prvom Alkibijadu*: »Nije li tako da oni koji znaju međusobno u skladu a ne u neskladu?« misli se »moraju biti«. I poslije: »Dovoljan pak neka ti je znak da su neznalci i da nisu prikladni učitelji ovih stvari kad glede njih među sobom nisu ni u kakvu skladu.« To je baš ono što Aristotel prisvaja: to da je znakom 10
15
20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

tur signum scientis esse posse docere et illud in Phaedone:⁴⁸ *Vir sciens de iis, quae scit habetne reddere rationem vel ne?*

Sollertiam, ἀγχίνοιαν ultimo capite 3. *Analytici* Aristoteles definit quod sit:⁴⁹ *Bona assecutio medii in tempore non praemeditato.*

5 Plato autem in *Charmide* descripserat in hunc modum:⁵⁰ *Sollertia nonne acuties quaedam est animae?*

Differre ab opinione scientiam docuit ille 3. *Analytici* capite 26.:⁵¹ *Scibile et scientia ab opinabili et opinione.* Declarans deinde:⁵² *Opinio vero infirma itaque relinquitur opinionem esse circa verum quidem vel falsum, possibile tamen etiam aliter habere.* τοῦ δ' ἀναγκαίου ἐπιστήμην,⁵³ *Necessarii autem scientiam* Platonica differentia est in *Menone* et *Reip.* libris 5., 6., 7. et aliis locis non paucis; sed et elenchum ex nominis ambiguitate quod capite. 6. *Elenchi* 1. Aristoteles tractat, Plato in *Euthydemo* contra Prodicis sententiam
15 multis verbis tractavit.

Ignorantiam etiam illam duplicem, quam ex 3. *Analytici* capitibus. 14., 15. peripatetici celebrant negationis et pravae dispositionis, Plato antea in *Sophista* tradiderat:⁵⁴ *Ignorantiae sane magnam quandam mihi videor et difficilem terminatam conspicerere speciem, quae*
20 *omnibus aliis eius equivaleret partibus. Qualem nam? Nescientem aliquid videri scire.* Cum alteram negationis fusius paulo supra docuisset.

⁴⁸ Ἄνηρ ἐπιστάμενος περὶ ὧν ἐπίσταται ἔχει ἂν δοῦναι λόγον ἢ οὐ [οὔ]; [PLATO Phd. 76b]

⁴⁹ εὐστοχία [ἐστοχία] τις ἐν ἀσκέπτῳ χρόνῳ τοῦ μέσου. [ARIST. APo. 89b.10–11]

⁵⁰ ἢ δ' ἀγχίνοια, οὐχὶ ὀξύτης τίς ἐστὶν τῆς ψυχῆς. [PLATO Chrm. 160a]

⁵¹ τὸ δ' ἐπιστητὸν καὶ ἐπιστήμη [διαφέρει] τοῦ δοξαστοῦ καὶ δόξης. [ARIST. APo. 88b.30–31]

⁵² ἢ δὲ δόξα ἀβέβαιον [ARIST. APo. 89a.5–6], ὥστε λείπεται δόξαν εἶναι περὶ τὸ ἀληθές μὲν ἢ [τὸ] ψεῦδος, ἐνδεχόμενον δὲ καὶ ἄλλως ἔχειν. [ARIST. APo. 89a.2–3]

⁵³ [ARIST. APo. 89a.10]

⁵⁴ ἀγνοίας γοῦν μέγα τί μοι δοκῶ καὶ χαλεπὸν ἀφωρισμένον ὄραν εἶδος, πᾶσι τοῖς ἄλλοις αὐτῆς ἀντίσταθμον μέρεσιν. ποῖον δὲ; τὸ μὴ κατεδότα τι δοκεῖν εἶδέναι. [PLATO Sph. 229c]

znalca to što je kadar naučavati kao i ono u *Fedonu*: »Mora li muž koji zna, obrazložiti to što znade, ili ne mora?«

Što je ἀγχίνοια 'oštroumnost' Aristotel definira u zadnjem poglavlju 3. knjige *Analitike*: »Uspjeli doseg srednjeg pojma u nepredumišljenom vremenu«, Platon pak u *Harmidu* bio ju je opisao ovako: »Nije li oštroumnost neka izoštrenost duše?« 5

U 26. poglavlju 3. knjige *Analitike* poučavao je da se znanje razlikuje od mnijenja: »Znatljivo i znanje [razlikuje se] od mnivljivog i mnijenja.« Objašnjavajući zatim: »Mnijenje je pak slabano, stoga preostaje da se mnijenje odnosi doista na istinito ili neistinito, ali da je ipak moguće drukčije držati; znanje pak onoga nužnog« – to je Platonovo razlikovanje u *Menonu* i u 5., 6. te 7. knjizi *Države* i na nemalo drugih mjesta; no i dokaz o dvoznačnosti imena, o kojem Aristotel raspravlja u 6. poglavlju prve knjige [Sofističkih] *Opovrgavanja*, Platon je s mnogo riječi raspravljalo u *Eutidemu* protiv Prodikova mišljenja. 10 15

I ono dvostruko neznanje iz 3. knjige *Analitike* u poglavljima 14 i 15, koje peripatetičari slave, [neznanje] nijekanja i krive razdiobe, Platon je prije toga iznosio u *Sofistu*: »'Čini mi se da vidim uistinu veliku i teško odredivu vrstu neznanja koja je jednako vrijedna svim drugim dijelovima neznanja.' 'Koju to?' 'Da se onome koji nešto ne zna čini da to zna'«, – premda je malo prije toga dosta opširno naučavao ono drugo znanje nijekanja. 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Sed et quaestiones illae quatuor, quae sunt initio 4. *Analytici*, si est quid est etc, in *Gorgia* sunt omnia diffusa.

Atque hactenus logica parerga sunt, quanquam forte longe pauciora, quam colligi possent.

5 **Ex libris Metaphysicis [in margine]**

Quae autem in libris, quos Metaphysicos adulterino et falso nomine nuncupant, scripsit, aliunde sumpta sunt haec alia non multa.

10 Prooemium Aristoteles totum fere videtur ex Hippocratis libro *Praeceptorum* transcripsisse. Sic enim hic vir:⁵⁵ *Ratiocinatio namque (pro arte sumit) memoria quaedam est compositiva [277] eorum, quae per sensum accepta sunt, imaginata enim sunt clare. Sensus vero ante passus et nuntius existens ad dianoeam subiectorum. Haec vero accipiens saepe quibus, quando, quomodo, haec conservans*
15 *et in se ipsam reponens, recordatur. Mox deinde:*⁵⁶ *Dianoea vero a se accipiens, sicut praedixi, postea in veritatem duxit. Plato autem in Phaedone adiecit:*⁵⁷ *Cerebrum vero est, quod sensus praebet audiendi, videndi et odorandi, ex his vero fit memoria et opinio: ex memoria vero et opinione assumpta quiete, secundum haec fieri scientiam.*

20 Idem autem valet hic opinio et experientia, postea vero in *Gorgia* reliqua addidit:⁵⁸ *Irrationabiliter prorsus, ut verbo dicam,*

⁵⁵ ὁ γὰρ λογισμὸς μνήμη τίς ἐστὶν συντεθηκὴ τῶν μετ' αἰσθήσεως ληφθέντων. ἐφαντασιώθη γὰρ ἐναργέως. ἢ δ' αἰσθησις προπαθῆς καὶ ἀναπομπὸς εὐοῦσα εἰς διάνοιαν τῶν ὑποκειμένων. ἢ δὲ παραδεξαμένη πολλάκις, οἷς, ὅτε, ὁποίως, ταῦτα τηρήσασα, καὶ ἐς ἑαυτὴν καταθεμένη, ἐμνημόνευσε. [Hp. Praec. 1.4–8]

⁵⁶ ἢ δὲ διάνοια παρ' αὐτῆς λαβοῦσα ὡς προεῖπον, ὕστερον εἰς ἀλήθειαν ἤγαγεν. [Hp. Praec. 1.14–15]

⁵⁷ ὁ δ' ἐγκέφαλός ἐστιν ὁ τὰς αἰσθήσεις παρέχων, τοῦ ἀκούειν καὶ ὁρᾶν καὶ ὀσφραίνεσθαι, ἐκ τούτων δὲ γίγνεται μνήμη καὶ δόξα. ἐκ δὲ μνήμης καὶ δόξης λαβοῦσης τὸ ἡρεμεῖν κατὰ ταῦτα γίνεσθαι ἐπιστήμην. [PLATO Phd. 96b]

⁵⁸ ἀλόγως δὲ παντάπασιν ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν διαριθμησαμένη, τριβὴ καὶ ἐμπειρία, μνήμη μόνον σωζομένη τοῦ εἰωθότος γίνεσθαι. [PLATO Grg. 501a–b]

No, i ona četiri pitanja [kvestije], koja su na početku 4. knjige *Analitike* – ako jest, što jest itd., sva su naširoko raspravljena u *Gorgiji*.

Neka to dovde budu logičke uzgrednice, premda ih je mnogo manje nego bi ih se moglo nakupiti.

5

Iz knjiga *Metafizike* [na margini]

Ono pak što je preuzevši napisao u knjigama koje se krivotvornim i pogrješnim imenom nazivaju *Metafizika*, neka bude ovo drugo ukratko.

Čini se da je Aristotel gotovo cijeli uvod prepisao iz Hipokratove knjige *Pravila*. Ovako, naime, piše taj muž: »Rasuđivanje (uzima ga kao vještinu) stanovito je skladajuće pamćenje [277] onoga što je zaprimano osjetom: jasno naime bude maštom uobličeno. Osjet pak bude prvo trpnik i glasnik onoga što podliježe rasudnoj moći, a ova [rasudna moć], primajući, često s pomoću onoga 'čime', 'kad', 'kako', to čuvajući i u samu sebe polažući zapamti.« Malo zatim: »Rasudna pak moć, počinjući od sebe, kao što sam prije rekao, povede potom u istinu.« A Platon je u *Fedonu* dodao: »Mozak je onaj koji pruža osjete sluha, vida, mirisa; iz njih bi pak nastala sjećanja i mnijenja, a da iz sjećanja i mnijenja, kad se primisli, shodno tomu biva znanje.«

Ovdje su jednakovrijedni mnijenje i iskustvo, a poslije pak u *Gorgiji* nadodaje ostatak: »Na posve nerazložan način, da tako

nihil dinumerans studium et experientia memoria solum servata eius, quod solet fieri. Quam experientiamⁱⁱⁱ dixerat paulo ante non esse artem, dum de coquinaria loqueretur:⁵⁹ *Non mihi videtur ars esse, sed experientia. Quomodo autem opinio quietem accipiat in Menone docet:*⁶⁰ *Itaque non multi faciendae sunt, quousque aliquis eas vinciat causae ratiocinio. Et mox:*⁶¹ *Postquam vero ligatae fuerint, primum quidem scientiae fiunt, deinde stabiles atque ideo honorabilior scientia recta opinione est et differt vinculo scientia a recta opinione. Quo vinculo sane et quietem primo nanciscuntur et postea stabiles fiunt, quod illud est quod quiescere dixerat.*

Sed in *Gorgia* artem quoque causam novisse, non aliter quam scientiam, asserit:⁶² *Medicina vero dicens, quod haec quidem eius quod curat et naturam contemplatur et causam eorum, quae agit. Ex quibus omnibus Aristoteles collegit ea, quae proemio Sapientiae contexuit. Nam ex sensibus memoriam fieri refert, ex memoria experientiam et ex experientia scientiam et artem:*⁶³ *Provenit scientia et ars per experientiam, hoc ipsum a Polo Rhetore desumens:*⁶⁴ *Namque experientia artem fecit, inquit Polus, recte inquit, inexperientia vero fortunam. Artemque praestantiorum fortuna, non ita multis interiectis pronunciat:*⁶⁵ *Hoc autem, quia hi quidem causam sciunt, hi vero non, quam sententiam etiam fine ultimi Analytici secutus est et alibi.*

⁵⁹ οὐ μοι δοκεῖ τέχνη εἶναι ἀλλ' ἐμπειρία. [PLATO Grg. 500e]

⁶⁰ ὥστε οὐ πολλοῦ ἀξιαί εἰσιν ἕως ἄν τις αὐτὰς δήσῃ αἰτίας λογισμῶ. [PLATO Men. 98a]

⁶¹ ἐπειδὴν δὲ δεθῶσιν πρῶτον μὲν ἐπιστήμαι γίνονται, ἔπειτα μόνιμοι. καὶ διὰ ταῦτα δὴ τιμιώτερον ἐπιστήμη, ὀρθῆς δόξης ἐστὶ καὶ διαφέρει δεσμῶ ἐπιστήμη ὀρθῆς δόξης. [PLATO Men 98a]

⁶² ἢ δ' ἰατρικὴ λέγων ὅτι ἡ μὲν τούτου οὐ θεραπεύει καὶ τὴν φύσιν ἔσκειπται καὶ τὴν αἰτίαν ἦν πράττει. [PLATO Grg. 501a]

⁶³ ἀποβαίνει δ' ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ τῆς ἐμπειρίας. [ARIST. Metaph. 982a.31–32]

⁶⁴ ἢ γὰρ ἐμπειρία τέχνην ἐποίησεν, ὡς φησι Πῶλος, ὀρθῶς λέγων, ἢ δ' ἀπειρία τύχην. [ARIST. Metaph. 982b.1–2]

⁶⁵ τοῦτο δ' ὅτι οἱ μὲν αἰτίαν εἴσασιν, οἱ δ' οὐ. [ARIST. Metaph. 981a.28]

ⁱⁱⁱ corr. ex experientia

kažem, nastojanje, koje ništa ne ubraja, i iskustvo, samo sjećanje
čuvano na ono što obično biva.« Za to je iskustvo malo prije re-
kao da nije umijeće, dok se govorilo o kuharskoj vještini: »Ne čini
mi se da je umijeće, nego iskustvo.« Na koji pak način mnijenje
poprima mirnoću, poučava u *Menonu*: »Stoga ih ne treba mnogo 5
cijeniti, sve dok ih netko razumijećem ne veže uz uzrok.« I malo
dalje: »Nakon što budu povezane, prvo postanu znanosti, po-
tom učvršćene, i stoga je dostojnija počasti znanost od ispravnog
mnijenja, i povezanošću sa znanosti razlikuje se od ispravnog
mnijenja.« Uistinu po tom povezivanju i mirnoću prvo stječu, i 10
potom učvršćene postanu – to je ono što je nazvao »mirovati«.

No, u *Gorgiji* tvrdi da je i umijeće spoznalo uzroke, ne drukčije
nego li znanosti: »Govoreći pak o liječništvu, da ono narav onoga
što liječi motri i uzrok onoga čime se bavi.« Iz svega toga je Ari-
stotel skupio ono što je sklopio u uvodu u *Mudrost*; naime, izlaže 15
da od osjeta nastaje pamćenje, od pamćenja iskustvo i od iskustva
znanost i vještina; to da znanost i vještina dolaze iz iskustva, pre-
uzeo je od govornika Pola: »Naime, iskustvo čini vještinu, kaže
Pol ispravno govoreći, a neiskustvo uistinu sreću.« Proglašava da
je vještina sjajnija od sreće, ali ne i od mnogih upletanja: »A to 20
je [zato], jer ovi doista znaju uzrok, a oni ne znaju.« Tu je misao
[Aristotel] slijedio i na kraju zadnje knjige *Analitike* i drugdje.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Visum quoque praestantissimum sensuum esse, quia maxime ad sciendum conferat Platonis in Timaeo fuerat antea.⁶⁶ *Visio sane ex mea sententia causa maximae utilitatis facta est nobis, quia cum praesentes sermones de universo dicantur, nullus sane dictus esset iis,*
 5 *qui neque astra neque solem neque caelum vidissent, nunc autem dies et nox visae et menses et annorum circuitus, machinati sunt numerum et temporis notionem et de universa natura inquisitionem dederunt, ex quibus acquisivimus philosophiae genus, quo maius bonum nec venit nec veniet unquam mortali generi largitum a Diis.*

10 Eiusdem libri 2. capite Aristoteles habet ob admirationem homines coepisse philosophari. Id ante Plato in *Theaeteto*.⁶⁷ *Nam philosophi maxime haec passio est admirari, non enim aliud principium philosophiae quam hoc.*

Illud quoque seu Aristotelis seu Pasicratis Rhodii libello,
 15 *qui minus a. inscribitur*:⁶⁸ *Recte habet etiam philosophiam vocare scientiam veritatis contemplatricem, tum mox*:⁶⁹ *Nescimus autem verum absque causa. Platonis utraque sunt, alterum in Phaedone, sub persona philosophorum*:⁷⁰ *Ne forte non assequamur sufficienter quod appetimus, dicimus autem id esse ipsum verum.*
 20 *Eadem sententia est Reip. 5: [278] Hosce ergo cunctos et alios talium quorundam mathematicos et eos, qui artifices sunt, philosophos dicemus? Nullo modo, inquam, sed similes philosophis, veros vero, inquit, quosnam dicis? Eos, qui veritatem, inquam ego, amant con-*

⁶⁶ ὄψις δὴ κατὰ τὸν ἑμὸν λόγον αἰτία τῆς μεγίστης ὠφελείας γέγονεν ἡμῖν, ὅτι τῶν νῦν λόγων περὶ τοῦ παντός λεγομένων, οὐδεὶς ἂν ποτ' ἐρόρηθη μήτ' ἄστρα μήτ' ἥλιον, μήτ' οὐρανὸν ἰδόντων, νῦν δ' ἡμέρα γε καὶ νῦξ ὀφθεῖσα, μῆνές τε καὶ ἐνιαυτῶν περίοδοι μεμηχάνηται μὲν ἀριθμῶν. χρόνου δ' ἐννοίαν περὶ τε τῆς τοῦ παντός φύσεως ζήτησιν ἔδοσαν, ἐξ ὧν ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὐ μείζον ἀγαθὸν οὐτ' ἦλθεν, οὐτ' ἦξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν. [PLATO Ti. 47a–b]

⁶⁷ μάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν, οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη. [PLATO Thet. 155d]

⁶⁸ ὁρθῶς δ' ἔχει καὶ τὸ καλέσαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας θεωρητικῆν. [ARIST. Metaph. 993b.19–20]

⁶⁹ οὐκ ἴσμεν δὲ τὸ ἀληθὲς ἄνευ τῆς αἰτίας. [ARIST. Metaph. 993b.23–24]

⁷⁰ οὐ μήποτε κτησόμεθα ἱκανῶς οὐ ἐπιθυμοῦμεν, φάμεν δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἀληθές. [PLATO Phd. 66b]

To da je vid također najizvrsnije među osjetilima jer najviše doprinosi znanju, bilo je prije [njega] Platonova misao u *Timeju*: »Vid nam je uistinu po mom mišljenju postao uzrokom najveće koristi jer, iako se sada drže govori o sveukupnosti, nijedan ne bi izrekli oni koji nisu bili vidjeli ni zvijezde ni Sunce ni nebo; sada pak, kad su već viđeni i dan i noć te mjeseci i godišnji op-hodi, izmisliš broj i pojam vremena i pridoniješe istraživanju cjelokupne prirode; time smo stekli rod filozofije, od kojega nam veće dobro niti dođe niti će ikada doći kao dar bogova ljudskom rodu.«

U istoj knjizi, u 2. poglavlju, Aristotel drži da ljudi počinju filozofirati zbog divljenja. To je prije [njega] Platon [napisao] u *Teetetu*: »Ponajviše je naime filozofu svojstven taj doživljaj: diviti se – jer nema drugoga principa filozofiji mimo ovoga.«

Također ono što se nalazi u knjižici ili Aristotela ili Pasikrata Rođanina, koja nosi naslov 'Manja alfa': »Ima pravo filozofiju nazivati znanost motriteljica istine.« Malo zatim: »A istinu ne znamo bez [znanja] uzroka.« Oboje je Platonovo: jedno u *Fedonu*, u osobi filozofa: »Da ne bismo možda dovoljno postigli ono za čime težimo, kažemo pak da je to istina sama.« Ista je misao u 5. knjizi *Države*: [278] »'Hoćemo li, dakle, sve te i druge od nekih takvih: matematičare i one koji su vješti zvati filozofima?' 'Nikako, velimo, nego naličnima na filozofe.' 'A koje zoveš, reče, istinskim filozofima?' 'One, rekoh, koji vole motriti istinu.'« Drugo [navodi]

templari.⁷¹ Alterum in eodem *Phaedone*, dum longo sermone incessit Anaxagoram:⁷² *Sublimis enim mihi visus est scire causas singulorum*. Idem *Menone* et aliis locis multis.

Veritatem quoque eodem *Phaedone* ait debere philosophum
5 prae caeteris omnibus amare: *Vos sane, si mihi credatis, parum cogitantes de Socrate, de veritate vero multo magis.*⁷³ Et 10. *Reip.*:⁷⁴ *At non prae veritatem honorandus vir est*. Ex quibus locis manifesto desumptum est illud 1. *Nicomachio* capite 6.:⁷⁵ *Videatur autem melius esse et oportere prae salute veritatis propria quoque interimere,*
10 *praesertim cum philosophi simus, ambo namque cum sint amica, pium est praeferre veritatem.*

Sed et illud itidem *Pasicratis*:⁷⁶ *Ut unumquodque habet esse, ita et veritatis, in Theaeteto* est:⁷⁷ *Possibile est veritatis aliquid assequi, qui non et substantiae?*⁷⁸ *Cui dicimus non conceditur veritatem*
15 *attingere, neque enim substantiae*. Et 9. *Reip.*:⁷⁹ *Si veritatis minusque substantiae.*

Quod vero *Aristoteles*, *Sapientiae* 1. capite 2. asserit Dei scientiam esse honorabilissimam et certissimam, ille prius in *Parme-*

⁷¹ τούτους οὖν πάντας καὶ ἄλλους τοιούτων τινῶν μαθητικούς [μαθηματικούς] καὶ τοὺς τῶν τεχνοδρῶν φιλοσόφους φήσομεν; οὐδαμῶς, εἶπον, ἀλλ' ὁμοίους φιλοσόφοις. τοὺς δ' ἀληθινούς, ἔφη, τίνας λέγεις; τοὺς τῆς ἀληθείας, ἦν δ' ἐγώ, φιλοθεάμονας. [PLATO R. 475d–e]

⁷² ὑπερήφανος γὰρ μοι ἐδόκει εἶναι, εἰδέναι τὰς αἰτίας ἐκάστου. [PLATO Phd. 96a]

⁷³ ὑμεῖς μέντοι, ἂν ἐμοὶ πείθησθε μικρὸν φροντίζοντες Σωκράτους, τῆς δὲ ἀληθείας πολὺ μᾶλλον. [PLATO Phd. 91b–c]

⁷⁴ ἀλλ' οὐ γὰρ πρό γε ἀληθείας τιμητέος ἀνήρ. [PLATO R. 595c]

⁷⁵ δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρία τῆς ἀληθείας καὶ τῆ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας, ἀμφοῖν γὰρ ὄντων φίλοιον ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. [ARIST. EN 1096a.14–17]

⁷⁶ ὡς δ' ἕκαστον ἔχει τοῦ εἶναι, οὕτω καὶ τῆς ἀληθείας. [ARIST. Metaph. 993b.30–31]

⁷⁷ οἷόν τε οὖν ἀληθείας τυχεῖν, ᾧ μηδ' οὐσίας; [PLATO Tht. 186c]

⁷⁸ ᾧ τε φαμέν οὐ μέτεστιν ἀληθείας ἄψασθαι· οὐδὲ γὰρ οὐσίας. [PLATO Tht. 186e]

⁷⁹ εἰ δ' ἀληθείας ἦττον, οὐ καὶ οὐσίας. [PLATO R. 585c]

u istom *Fedonu*, kad je dugim govorom napao Anaksagoru: »Činilo mi se naime da uzvišeno zna uzroke svake pojedine stvari.« Isto tako u *Menonu* i na mnogim drugim mjestima.

Također u istom *Fedonu* veli da filozof mora ljubiti istinu prije svega ostaloga: »A vi, ako meni povjerujete, malo mareći za Sokrata, a za istinu mnogo više.« A u 10. knjizi *Države* piše: »Jer nipošto ne valja čovjeka častiti više nego istinu.« Iz tih je mjesta očito preuzeto ono što piše u 6. poglavlju 1. knjige *Nikomahove*: »Činilo bi se da je bolje i da treba radi spasa istine čak i vlastito žrtvovati, pogotovo zato što smo filozofi; jer iako nam je oboje drago, sveto je davati prednost istini.«

Ali i ono također Pasikratovo: »Kao što u svačemu ima bitka, tako u svačemu ima i istine,« stoji u *Teetetu*: »Je li moguće da do kakve istine dopre onaj koji ne dopre i do kakve supstancije?« »Kažemo li naime da nije dano dosegnuti istinu nekome kojemu nije [dano dosegnuti] supstanciju.« I u 9. knjizi *Države*: »Ako je istine manje, [manje je] i supstancije«.

Ono pak što je Aristotel tvrdio u 2. poglavlju 1. knjige *Mudrosti* [kad piše] da je znanost o Bogu najčasnija i najsigurnija, onaj

nide dixerat his verbis:⁸⁰ *Non alium magis quam Deum dixeris habere exactissimam scientiam.*

Et illud quoque 1. *De ente* capite 2. docet unum et ens esse idem:⁸¹ *Et nihil aliud unum praeterquam ens.* Et:⁸² *Quotcunque unius species, totidem et entis.* In *Parmenide* est:⁸³ *Neque enim ens ab uno defertur,^{iv} neque unum ab ente, sed aequata sunt duo existentia semper apud omnia.*

Sed et Dei descriptio, quae est 4. *Sapientiae* capite 7.: *Dicimus Deum esse animal aeternum, optimum, est in Euthydemo* aliqua ex parte:⁸⁴ *Nonne, inquit, etiam animalia sunt isti Dii?* Nam, quod Deus aeternus sit atque optimus, apud Platonem, supervacaneum est loca afferre. Sed integrior est apud Speusippum:⁸⁵ *Deus animal immortale ad felicitatem sufficiens.*

CONTRARIA

15 Contraria non esse in eodem subiecto simul, tam celebre apud Aristotelem et peripateticos omnes, in *Gorgia* est:⁸⁶ *Sed si contraria haec sunt ad invicem, necesse est ipsa se habere, sicuti habet*

⁸⁰ οὐκ ἂν τινα μᾶλλον ἢ θεὸν φαίης ἔχειν τὴν ἀκριβεστάτην ἐπιστήμην. [PLATO Prm. 134c]

⁸¹ καὶ οὐδὲν ἕτερον τὸ ἐν παρὰ τὸ ὄν. [ARIST. Metaph. 1003b.31–32]

⁸² ὅσαπερ τοῦ ἑνὸς εἶδη, τὸσαῦτα καὶ τοῦ ὄντος. [ARIST. Metaph. 1003b.33–34]

⁸³ οὐδὲ γὰρ τὸ ὄν τοῦ ἑνὸς ἀπολείπεται, οὔτε τὸ ἐν τοῦ ὄντος ἀλλ' ἐξισοῦσθον [ἐξισοῦσθον] δύο ὄν τε αἰεὶ παρὰ πάντα. [PLATO Prm. 144e]

⁸⁴ οὐκοῦν ἔφη καὶ ζῶα εἰσιν οὔτοι οἱ θεοί. [PLATO Euthd. 302d–e]

⁸⁵ θεός, ζῶον ἀθάνατον, αὐταρκές πρὸς εὐδαιμονίαν. [PLATO Def. 411a]

⁸⁶ ἀλλ' οὖν εἶπερ ἐναντία ἐστὶ ταῦτα ἀλλήλοις ἀνάγκη περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὥσπερ περὶ ὑγιείας ἔχει καὶ νόσου. οὐ γὰρ ἅμα δὴ πού ὑγιαίνει τε καὶ νοσεῖ ὁ ἄνθρωπος, οὐ δ' ἅμα ἀπαλλάττεται ὑγιείας τε δὲ νόσου. [PLATO Grg. 495e]

^{iv} corr. ex deferitur

[Platon] je prije bio rekao u *Parmenidu* ovim riječima: »Ne možeš reći da itko drugi osim boga ima najtočniju spoznaju.«

I ono također što naučava u 2. poglavlju 1. knjige *O biću* da su jedno i biće isto: »I ništa drugo nije jedno nego biće«, i »Koliko god je vrsta jednog, toliko je i bića,« stoji u *Parmenidu*: »Niti se, naime, biće odvaja od jednog, niti jedno od bića, nego su izjednačeno oba, uvijek postojeća kod svega.« 5

No i opis Boga koji se nalazi u 7. poglavlju 4. knjige *Mudrosti*: »Kažemo da je Bog živo biće, vječno, najbolje«, nalazi se djelomično u *Eutidemu*: »Nisu li, kaže, također živa bića ti bogovi?« Naime, izlišno bi bilo navoditi mjesta o tome da je Bog kod Platona vječan i najbolji. No, cjelovitije je kod Speuzipa: »Bog je besmrtno živo biće, samodostatno za blaženstvo.« 10

SUPROTNOSTI

Kod Aristotela i svih peripatetičara ona slavna izreka da suprotnosti ne postoje u istom subjektu istovremeno, stoji u *Gorgiji*: »Ali ako su te stvari međusobno suprotne, nužno je da se su- 15

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

sanitas et morbus, non enim simul sane sanus est et aeger homo, neque simul liberatur a sanitate et ab aegritudine.

Modo quae ad rem naturalem pertinent prosequamur, atque hoc in primis, quod totius Aristotelicae physiologiae principium fuit et fundamentum: contrarium fieri e contrario, est in *Phaedone* 5 prolixè disputatum:⁸⁷ *Num ita fiunt omnia non aliunde, quam ex contrariis contraria?* Et paulo post:⁸⁸ *Sufficienter, inquit, habemus hoc quod omnia ita fiunt ex contrariis, contrariae res.* Famigeratum illud, unum uni esse contrarium in *Protagora* est:⁸⁹ *Nonne ergo,* 10 *inquam ego, unicuique contrariorum unum solum est contrarium et non multa?* Et post:⁹⁰ *Unum vero uni solum esse contrarium.* Dogma quoque illud 1. *De elementis* 3.:⁹¹ *Esto sane elementum corporum, in quod alia corpora dividuntur, inexistentia potentia vel actu.* Et in *Phaedone*:⁹² *Nonne componenti et composito existenti natura convenit hoc* 15 *pati, dividi hac qua compositum fuit?*

Libro 2. *De animalium ortu*, capite 3.:⁹³ *Relinquitur ergo mentem i solam de [279] foris supervenire et solam esse divinam, scriptum id est in Cratylo in haec verba:*⁹⁴ *Rursus visio sursum, bene habet nomen hoc ut vocetur: (urania) caelestia^v (horosa) aspiciens (ano) sur-*

⁸⁷ ἄρ' οὕτως γίνεται ἅπαντα, οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἐκ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία. [PLATO Phd. 70e]

⁸⁸ ἱκανῶς οὖν ἔφη ἔχομεν τοῦτο. ὅτι πάντα οὕτω γίνεται ἐξ ἐναντίων τὰ ἐναντία πράγματα. [PLATO Phd. 71a]

⁸⁹ οὐκοῦν, ἦν δ' ἐγώ, ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν ἐναντίων ἓν μόνον ἐστὶν ἐναντίον, καὶ οὐ πολλά. [PLATO Prt. 332c]

⁹⁰ ἓν δ' ἐνὶ μόνον ἐναντίον εἶναι. [PLATO Prt. 332e–333a]

⁹¹ ἔστω δὴ τὸ στοιχεῖον τῶν σωμάτων, εἰς ὃ τὰ ἄλλα σώματα διαίρεται, ἐνυπάρχον δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ. [ARIST. Cael. 302a.15–17]

⁹² ἄρ' οὖν τῷ μὲν συντεθέντι τε καὶ συνθέτῳ ὄντι φύσει προσήκει τοῦτο πάσχειν, διαίρεθῆναι ταύτη ἢ περὶ συνετέθη. [PLATO Phd. 78c]

⁹³ λείπεται οὖν τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον. [ARIST. GA 736b.27–28]

⁹⁴ ἢ δὲ αὖ ἐς τὸ ἄνω ὄψις καλῶς ἔχει τοῦτο τ' ὄνομα καλεῖσθαι οὐρανια, ὀρῶσα τὰ [τὸ] ἄνω, ὅθεν δὴ καὶ φασιν, ὧ Ἑρμόγετες, τὸν καθαρόν νοῦν παραγίνεσθαι οἱ μετεωρολόγοι, [PLATO Cra. 396b–c]

^v corr. ex caelestis

odnose onako kao što se suodnose zdravlje i bolest; čovjek naime nije istovremeno zdrav i bolestan, niti se istovremeno lišava zdravlja i bolesti.«

Pozabavimo se sad onim što se tiče prirodne stvari, a ponajprije onim što je bilo početak i temelj cijele Aristotelove filozofije prirode: da suprotno iz suprotnog nastaje, obilno se raspravljalo u *Fedonu*: »Ne nastaje li tako sve, suprotnosti ne od druguda, nego od suprotnosti?« I malo poslije: »Dostatno nam je, veli, znano to da sve tako nastaje: od suprotnih suprotne stvari.« Ono razvikano da je ono jedno jednom suprotno, stoji u *Protagori*: »Nije li, dakle, rekoh ja, svakom pojedinom od suprotnih samo jedno suprotno, a ne mnogo?« I poslije: »Jedno je pak samo jednom protivno.« Taj se nauk nalazi i u 3. poglavlju 1. knjige *O elementima*: »Neka element tijelâ na koji se ostala tijela rastavljaju doista bude postojeći u njima, potencijalno ili zbiljski.« I u *Fedonu*: »Nije li onomu što je sastavnica i sastavljena po naravi svojstveno da podliježu dijeljenju onako kako je bilo sastavljeno?«

U 3. poglavlju 2. knjige *O nastajanju životinja* piše: »Preostaje, dakle, [279] da um jedini izvana nadolazi i da je jedini božanski.« To je u *Kratilu* zapisano ovim riječima: »Opet gledanje prema gore dobro nosi to ime da se zove koji gleda nebeske pojave

sum, unde sane quoque dicunt, o Hermogenes, puram mentem descendere, meteorologi.

De passivo intellectu Aristoteles libro *De anima* 3. capite 4. habet:⁹⁵ *Oportet autem ita, sicuti in tabella, cui nihil inest actu scriptum, quod quidem accidit in mente. Ex Theaeteto est desumptum quamvis mutato nomine ἐκμαγείον in γραμματεῖον. Utrumque enim significat tabellam seu abacum cereum, in quo iis temporibus scribebatur:*⁹⁶ *Ponas sane mihi, sermonis gratia in animabus nostris. unam ceream tabellam. Et mox:*⁹⁷ *Atque in hanc quidquid voluerimus meminisse, eorum quae viderimus vel audiverimus, vel ipsi cogitaverimus, subdentes^{vi} ipsam^{vii} sensibus et cogitationibus, ut imprimantur, tanquam annulorum signa insculpentes. Quem locum Aristoteles etiam libro *De memoria* usurpavit:*⁹⁸ *Manifestum sane quod oportet cogitare tale quiddam, quod fit per sensum in anima et parte corporis habente ipsum, veluti picturam quandam hanc passionem cuius dicimus habitum esse memoriam. Is enim motus qui fit, imprimit veluti figuram quandam sensationis, veluti sigillantes annulis. Quae loca, si conferantur cum antecedentibus et sequentibus, eadem prorsus sententiis et verbis multis conspicientur, quanquam Aristoteles sensationum tantum memoriam fieri, non etiam cogitationum,*

⁹⁵ δεῖ δ' οὕτως ὥσπερ ἐν γραμματεῖῳ ᾧ μηδὲν ὑπάρχει ἐντελεχεία γεγραμμένον, ὅπερ συμβαίνει ἐπὶ τοῦ νοῦ. [ARIST. de An. 429b.31–430a.2]

⁹⁶ θές δή μοι λόγου ἕνεκα ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐν κήρινον ἐκμαγείον. [PLATO Tht. 191c]

⁹⁷ καὶ εἰς τοῦτο ὅτι ἂν βουλευθῶμεν μνημονεῦσαι ὧν ἂν ἴδωμεν ἢ ἀκούωμεν ἢ αὐτοὶ ἐννοήσωμεν, ὑπέχοντες αὐτὸ ταῖς αἰσθήσεσι καὶ ἐννοίαις, ἀποτυποῦσθαι ὥσπερ δακτυλίων σημεῖα, ἐνσημαιομένους. [PLATO Tht. 191d]

⁹⁸ δῆλον γὰρ ὅτι δεῖ νοῆσαι τοιοῦτον τὸ γινόμενον διὰ τῆς αἰσθήσεως ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ μορίῳ τοῦ σώματος τῷ ἔχοντι αὐτήν, οἷον ζωγράφημα τι τὸ πάθος, οὗ φαμέν τὴν ἕξιν εἶναι μνήμην. ἢ γὰρ γινομένη κίνησις ἐνσημαίνεται [ἐνσημαίται] οἷον τύπον τινὰ τοῦ αἰσθήματος καθάπερ οἱ σφραγιζόμενοι τοῖς δακτυλίοις. [ARIST. Mem. 450a.27–32]

^{vi} corr. ex subdentem

^{vii} corr. ex ipsas

prema gore, pa stoga doista i meteorolozi [znalci višnjih stvari], Hermogene, kažu da čisti um silazi.«

O trpnom umu Aristotel ima u 4. poglavlju 3. knjige *O duši*: »Treba pak, kao i na pločici na kojoj nije zbiljski ništa napisano, da se upravo to događa u umu,« a uzeto je to iz *Teeteta*, premda s nazivom ἐκμαγείον izmijenjenim u γραμματεῖον. Oba naime naznačuje pločicu ili povošteno računalo na kojem se u ono doba pisalo: »Doista meni za volju – poradi razgovora – da u našim dušama ima voštana pločica.« I malo dalje: »I na nju kao znakove pečatnjaka urezujući što god htjednemo zapamtiti od onoga što smo vidjeli ili čuli ili smo sami smislili, podvrgavajući i to osjetima i promišljanjima da bi se utisnulo.« To si je mjesto Aristotel prisvojio također u knjizi *O pamćenju*: »Uistinu je bjelodano da je to nešto što biva po osjetu u duši i dijelu tijela koji ga ima, da tu trpnju valja poimati kao neku sliku; tu trpnju za čije imanje kažemo da je pamćenje.⁶ Jer ono gibanje koje nastaje utiskuje kao neki lik osjet, kao oni što pečate prstima.« Usporede li se ta mjesta s prethodnima i sljedećima, bit će jasno da su posve ista i po mislima i po mnogim riječima, premda Aristotel kaže da postoji samo pamćenje osjetā, a ne i misli,

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

⁶ Uistinu je bjelodano da treba misliti nešto takvo što nastaje na temelju zamjećivanja [osjeta] u duši i dijelu tijela koji je ima, kao neku sliku, tu trpnju čije je svojstvo pamćenje.

ut Plato superioribus verbis dicat. Utra autem sententia verior sit, non est difficile cognoscere. Quod autem Aristoteles sensum hic motum appellavit, idem in *Philebo* fecerat Plato, eadem de re sermonem habens:⁹⁹ *Hunc rursus motum nominans sensum.*

5 De causa agente Aristoteles 2. *Physico* et aliis multis locis agit, Plato in *Sophista*, *Philebo*, *Hippia maiore* egerat. Uterque prolixè, ea otiose huc non afferam. Si quis minutatim dispicere velit, loca consulat.

10 Quod vero 3. *De motu* ille longa disputatione caelum esse primum mobile causamque aliorum motuum asseruit, id Plato paucis in *Politico* ostenderit:¹⁰⁰ *Ipsum vero seipsum volvere semper, fere nulli est possibile, praeterquam^{viii} ei quod motorum omnium est dux.*

15 Et illud etiam, quod super medio moveatur, Aristotelis dogma Platonicum fuerat in *Parmenide*:¹⁰¹ *Nonne ergo circulo motum super medio incedere est necesse?* caelum vero eodem statu semper mansisse Aristoteles docuit, idem Ocellus Lucanus antea:¹⁰² *Totum vero et universum nullum nobis ex se praebet inditium tale, neque enim genitum ipsum vidimus, neque in melius aut mutatum, neque peius unquam vel minus factum, sed semper secundum idem et eodem modo, permanet et aequale et simile ipsum sibi.* Quae pauca verba Ocelli Aristoteles longa disputatione et multis locis est prosecutus, uti a se fabricatum dogma videretur.

20 Non minus aliud illud, extra caelum nihil esse, quod Ocelli item est:¹⁰³ *Extra namque universum nihil.* Cuius est etiam: *Non*

⁹⁹ ταύτην δ' αὖ τὴν κίνησιν ὀνομάζων αἰσθησιν. [PLATO Phlb. 34a]

¹⁰⁰ αὐτὸ δ' ἑαυτὸ στρέφειν αἰεὶ σχεδὸν οὐδενὶ δυνατὸν πλὴν τῷ τῶν κινουμένων πάντων ἡγουμένῳ. [PLATO Plt. 269e]

¹⁰¹ οὐκοῦν κύκλῳ {περι}φερόμενον ἐπὶ μέσου βεβηκέναι ἀνάγκη. [PLATO Prm. 138c]

¹⁰² τὸ δ' ὅλον καὶ τὸ πᾶν οὐδὲν ἡμῖν ἐξ αὐτοῦ παρέχεται τεκμήριον τοιοῦτον, οὔτε γὰρ γενόμενον αὐτὸ εἶδομεν οὔτε μὲν ἐπὶ βέλτιον καὶ τὸ μείζον μεταβάλλον, οὔτε χειρόν ποτε ἢ μείον γινόμενον /γενόμενον/, ἀλλ' αἰεὶ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως διατελεῖ καὶ ἴσον καὶ ὅμοιον αὐτὸ ἑαυτοῦ. [OCELL. Univ. nat. 1.5]

¹⁰³ ἐκτὸς γὰρ τοῦ παντὸς οὐδέν. [OCELL. Univ. nat. 1.7]

^{viii} corr. ex praeter quam

kako je Platon rekao gore [navedenim] riječima. Nije teško shvatiti koja je od [tih] dviju misli istinitija. A to što je Aristotel osjet tu nazvao gibanjem, isto je tako u *Filebu* već bio učinio Platon, govoreći o istoj stvari: »Opet to gibanje, nazivajući ga osjetom.«

O djelatnom uzroku Aristotel raspravlja u 2. knjizi *Fizike* i na mnogim drugim mjestima, a Platon je već bio to učinio u *Sofistu*, *Filebu* i *Hippiji većem*. I jedan i drugi preopširno pa neću to ovamo dokono donositi. Ako bi netko to želio pojedinačno razmotriti, neka posegne za dotičnim mjestima.

Ono pak što je onaj [Aristotel] u 3. knjizi *O gibanju* u dugačkoj raspravi ustvrdio da je nebo prvo gibljivo i uzrok drugih gibanja, to je Platon s malo riječi pokazao u *Državniku*: »Sama sebe okretati gotovo nikomu nije moguće, do li onomu koji je predvodnik svih pokretača.«

Također i onaj Aristotelov nauk o gibanju što se odvija oko središta bio je Platonov u *Parmenidu*: »Nije li, dakle, nužno da kružno gibanje započne nad središtem?« Aristotel je pak naučavao da je nebo u istom stanju uvijek ostajalo, a isto je naučavao i Lukanac Okel prije njega: »Cjelokupnost pak i sveukupnost ne daje nam iz sebe takav nagovještaj; ne vidimo naime da je nastala niti se ikad promijenila bilo na bolje ili na gore, ili da se smanjila, nego sveudilj prema istom i na isti način traje i jednaka je i slična sama sebi.« Ovo malo Okelovih riječi Aristotel je dalje slijedio u dugoj raspravi i na mnogim mjestima, kako bi se činilo da je on sâm smislio taj nauk.

Jednako tako i onaj drugi nauk, da ne postoji ništa izvan neba, također je Okelovo: »Izvan sveukupnosti nema ničega.« Njegovo je također: »Nema njima povratka u prijašnju dob.« Odatle je

enim est regressio illis ad priorem aetatem.¹⁰⁴ Aristoteles vero integrum dogma hinc fabrefecit non esse regressum a privatione ad habitum, quod capite oppositorum et alibi adstruxit. Itidem ea, quae fine 1. *Meteori* prolixè disputat de mutationibus terrarum ac maris ac fluminum, ab Ocello argumentum est mutuatus capite 3.: *Corruptiones vero et mutationes violentae fiunt in partibus terrae quandoque [280] fundente se maris altera parte, quandoque autem terra dilatante se ac extendente a ventis et aquis occulte supervenientibus. Sed omnimoda corruptio ornatus circa terram neque facta est neque unquam fiet.*¹⁰⁵

Et quod initio eiusdem 1. *Meteori* de superiorum corporum cum inferioribus connexionem, est ex Damippo Pythagoreo:¹⁰⁶ *Aliter namque non poterat servari totum ac universum non habente connexionem generabili ad divinum, et semper passibile ad semper mobile.*

Illud quoque totum esse natura prius partibus, Hippodami Thurii fuerat in libro *De felicitate*:¹⁰⁷ *Hoc sequitur quia natura prius est totum parte et non pars toto.* Infinitum autem esse sine principio et fine saepe docuit Aristoteles. At id ex *Parmenide* decerpit:¹⁰⁸ *Infinitum ergo est unum, si neque principium neque finem habet.*

¹⁰⁴ οὐ γὰρ ἐστὶ ἐπανάκαμψις αὐτοῖς ἐπὶ τὴν πρώτην ἡλικίαν. [OCELL. Univ. nat. 1.14]

¹⁰⁵ φθοραὶ δὲ καὶ μεταβολαὶ βίαιοι γίνονται κατὰ τὰ μέρη τῆς γῆς. ὁ τὲ μὲν ἀνάχυσιν λαμβανούσης θαλάσσης ἕτερον μέρος, ὅτε δὲ καὶ αὐτῆς τῆς γῆς εὐρυνομένης καὶ δισταμένης [δησταμένης] ὑπὸ πνευμάτων καὶ ὑδάτων κρύβδην ὑποφερομένων [ἐπιφερομένων]. παντελής δὲ φθορὰ τῆς περὶ τὴν γῆν διακοσμήσεως, οὔτε γέγονεν οὐδ' ἔσται ποτὲ. [OCELL. Univ. nat. 3.4]

¹⁰⁶ ἄλλως γὰρ οὐκ ἐνεδέχετο σώζεσθαι τό τε ὄλον καὶ τὸ πᾶν μὴ συναρμογὰν ἔχοντος τῷ γεννατῷ ποτὶ τὸ θεῖον καὶ τῷ ἀειπαθέος [τὸ ἀειπαθές], ποτὶ τὸ ἀεικίνατον. [DAMIP. Fragm. 68.23–25]

¹⁰⁷ τούτῳ ἀκολουθεῖ διὰ τὸ τᾶ φύσει πρώτον ἤμεν τὸ ὄλον τῷ μέρους, ἀλλ' οὐ τὸ μέρος τῷ ὄλω. [HIPPOD. Fragm. 96.29–30]

¹⁰⁸ ἄπειρον ἄρα τὸ ἕν, εἰ μήτ' ἀρχὴν μήτε τελευτὴν ἔχει. [PLATO Prm. 137d]

Aristotel skovao cijeli nauk da ne postoji povratak od lišenosti k imanju, koji je dogradio u poglavlju o oprjekama i drugdje. Isto tako ono o čemu naširoko raspravlja u 1. knjizi *Meteorologije* o izmjenama zemalja, mora i rijeka, od Okela je posuđen argument iz 3. poglavlja: »Propadanja i nasilne promjene nastaju na dijelovima zemlje kad [280] se izlije drugi dio mora, nekad pak kad se zemlja proširi i raširi, od vjetrova i voda koje neprimijećeno navale. No potpuno propadanje uresa oko Zemlje niti se već dogodilo, niti će se ikad zbiti.« 5

A ono što kaže na početku iste 1. knjige *Meteorologije* o povezanosti gornjih s donjim tijelima od pitagorovca je Damipa: »Drukčije se naime ne bi mogla očuvati cjelina i sveukupnost, kad rodivo ne bi imalo vezu s božanskim, a sveudilj trpno sa sveudilj se gibajućim.« 10

Također i ono da je cjelina prije dijelova, bilo je u knjizi *O sreći* Hipodama Turijca: »To slijedi, jer je po naravi da cijelo bude prije dijela, a ne dio prije cijeloga.« 15

Aristotel je često naučavao da je beskonačno bez početka i kraja, ali to je on ukrao iz *Parmenida*: »Beskonačno je, dakle, jedno ako nema ni početka ni kraja.« 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Corruptionis definitio [in margine]

Generationem et corruptionem Aristoteles 1. *De motu* capite
 1. ita definit: *Quare corruptio in non ens mutatio est.*¹⁰⁹ Et mox:¹¹⁰ *Et*
generatio in ens. Plato autem eodem *Parmenide*:¹¹¹ *Gigni vero et cor-*
 5 *rumpi ne quid aliud fuerit, quam illud quidem in substantiam transire,*
hoc autem amittere substantiam. Hasce eodem loco docet Aristote-
 les non esse motus, sed μεταβολάς *mutationes.* Idem quoque Pla-
 to ibidem:¹¹² *Et mutationem ab esse et non esse habens.* Quae vero
 10 tam operoso labore Aristoteles ultimo capite 1. *De caelo* adstruxit,
 ea quae genita sunt necessario corrumpi, Plato docuerat breviter
 8. *Reip.*:¹¹³ *Sed super genito omni corruptio est.*

Spermatis definitio [in margine]

Spermatis definitio quod sit: περιττωμα τροφῆς, *superabun-*
dantia nutrimenti, Pythagorae fuisse tradunt Plutarchus atque
 15 Aëtius ita:¹¹⁴ *Spumam utilissimi sanguinis semen superabundantia*
nutrimenti. Sequantur modo ea, quae in civili philosophia ab aliis
 carptim est mutuatus ac primo id quod 1. *Politico* capite 3. dispu-
 tat esse aliquos natura servos, eos scilicet¹¹⁵ *Quorumcunque opus*
est corporis usus et hoc est ab illis optimum, isti quidem sunt natura
 20 *servi.* Et 2. *Reip.* est:¹¹⁶ *Praeterea sane quidam, ut ego puto, sunt et alii*

¹⁰⁹ διὸ καὶ ἡ φθορὰ εἰς τὸ μὴ ὄν μεταβολή ἐστὶ. [ARIST. Ph. 224b.8–9]

¹¹⁰ καὶ ἡ γένεσις εἰς ὄν. [ARIST. Ph. 224b.10]

¹¹¹ τὸ δὲ γίνεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι μὴ τι ἄλλο ἢ, ἢ τὸ μὲν εἰς οὐσίαν μεταβαίνειν, τὸ δ' ἀπολλύναι οὐσίαν; [PLATO Prm. 163d]

¹¹² καὶ μεταβολὴν ἐκ τοῦ εἶναι ἐπὶ τὸ μὴ εἶναι ἔχον. [PLATO Prm. 162c]

¹¹³ ἀλλ' ἐπὶ γενομένῳ παντὶ φθορὰ ἐστὶ. [PLATO R. 546a]

¹¹⁴ ἀφρὸν τοῦ χρηστοτάτου αἵματος τὸ σπέρμα, περιττωμα τροφῆς. [Ps.-PLUT. Placit. 905A4–5]

¹¹⁵ ὅσων δ' ἐστὶν ἔργον ἢ τοῦ σώματος χρῆσις καὶ τοῦτ' ἐστὶ ἀπ' αὐτῶν βέλτιστον. οὗτοι μὲν εἰσι φύσει δοῦλοι. [ARIST. Pol. 1254b.17–19]

¹¹⁶ ἔτι δὴ τινες, ὡς ἐγῶμαι, εἰσὶ καὶ ἄλλοι διάκονοι, οἱ ἂν τὰ μὲν τῆς διανοίας μὴ πάνυ ἀξιοκοινώνητοι ᾧσι, τὴν τοῦ σώματος ἰσχὺν ἰκανὴν ἐπὶ τοὺς πόνους ἔχωσιν. οἱ δὲ πωλοῦντες τὴν τῆς ἰσχύος χρεῖαν, τὴν τιμὴν ταύτην μισθὸν [μισθὸν] καλοῦντες, κέκληνται, ὡς ἐγῶμαι, μισθωτοί [μισθωτοί]. [PLATO R. 371e]

Definicija propadanja [na margini]

Nastajanje i propadanje Aristotel u 1. knjizi *O gibanju* tako definira: »Stoga je i propadanje mijena u nebiće«, i malo dalje: »A nastajanje u biće.« Platon pak u istom *Parmenidu* kaže: »A nastajanje i propadanje ne bi li bilo ništa drugo do li doista prelaženje onoga u supstanciju, a ovoga gubljenje supstancije?« O njima na istom mjestu Aristotel naučava da nisu gibanja nego mijene. Isto kaže i Platon na istom mjestu [u *Parmenidu*]: »Imajući mijenu od bitka u nebitak.« Ono što je Aristotel u zadnjem poglavlju 1. knjige *O nebu* tako radnim naporom dogradio o tome da ono što je rođeno nužno i propada, Platon je podučio kratko u 8. knjizi *Države*: »Sve nastalo je podložno propadanju.«

Definicija sjemena [na margini]

Da je definicija sjemena *περίττωμα τροφῆς* – ‘preobilje hrane’ bila Pitagorina prenose Plutarh i Aetije ovako: »Pjena najkorisnije krvi sjeme preobilje je hrane.« Neka sada dođu na red sadržaji što ih je od drugih nasumice uzimao u političkom promišljanju; a to ponajprije ono o čemu raspravlja u 1. knjizi *Politike*, u 3. poglavlju: ono da postoje neki koji su po naravi robovi; to će reći oni »kojih je god posao uporaba tijela i to je ono najbolje od njih; ti su uistinu robovi po naravi.« To je iz 2. knjige *Države*: »Uz to postoje, kako ja mislim, još i neki drugi služitelji koji po

ministri, qui mente quidem non sunt digni, ut communicent cum aliis et corporis robur sufficiens habeant ad labores, qui quidem vendentes corporis usum, honorem hunc precium vocantes, vocantur, ut ego quidem puto, mercenarii. Nam quod ait eos non esse cum civibus in
 5 communionem asciscendos, quia mente nequaquam, sed corpore valeant, idem est fere ac si diceret, eos servos esse civium; et illud Aristotelis libri 3. capite 3.:¹¹⁷ *Sed enim laudatur posse imperium exercere et imperium pati et civis probi virtus esse posse imperare et parere.*, Plato dixerat 1. Legum:¹¹⁸ *Non enim haec putantium, ut*
 10 *apparet esse, educationem, quae facit desideratorem et amatorem, ut civis fiat perfectus, imperare et imperio parere scientem cum iustitia.*

Quod itidem statim in initio *Nicomachiorum* dicitur, omnia aliquod bonum appetere in *Gorgia* est:¹¹⁹ *Gratia namque alicuius bonorum omnia nobis visum est agenda esse.* Et mox:¹²⁰ *Finem esse*
 15 *omnium actionum bonum: et illius gratia oportere omnia alia agi.* Cum dicit (omnia) includit sane et artes et methodos et actiones et electiones, quas ille singillatim recensuit, idem in Hipparcho est: βούλεσθαι τ' ἀγαθὰ ἅπαντας καὶ ἀεὶ¹²¹ *Velle bona omnes et*
 20 *semper.* Et quod eodem *Nicomachio* capite 3. ait:¹²² *Quisque iudicat bene ea quae cognoscit et eorum est bonus iudex.* Et in *Platonis Lachete*:¹²³ *Scientia namque puto oportere iudicari, sed non turba, id quod bene iudicatum esse debet.*

¹¹⁷ ἀλλὰ μὴν ἐπαινεῖται γε τὸ δύνασθαι ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι, καὶ πολίτου δοκίμου ἢ ἀρετῆ εἶναι τὸ δύνασθαι καὶ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι καλῶς. [ARIST. Pol. 1277a.25–27]

¹¹⁸ οὐ γὰρ ταῦτα ἡγουμένων, ὡς ἔοικεν εἶναι παιδείαν [...] ποιούσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτου γενέσθαι τέλειον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. [PLATO Lg. 643e]

¹¹⁹ ἔνεκα γὰρ τοῦ τῶν ἀγαθῶν ἅπαντα ἡμῖν ἔδοξε πρακτέον ἡμῖν. [PLATO Grg. 499e]

¹²⁰ τέλος εἶναι ἀπασῶν τῶν πράξεων τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐκείνου ἔνεκα δεῖν πάντα τ' ἄλλα πράττεσθαι. [PLATO Grg. 499e]

¹²¹ βούλεσθαι τ' ἀγαθὰ ἅπαντας καὶ ἀεὶ. [PLATO Hipparch. 227d]

¹²² ἕκαστος δὲ κρίνει καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτῆς. [ARIST. EN 1094b.27–28]

¹²³ ἐπιστήμη γὰρ οἶμαι δεῖ κρίνεσθαι, ἀλλ' οὐ πλήθει, τὸ μέλλον καλῶς κρίνεσθαι. [PLATO La. 184e]

umnosti nisu dostojni imati zajedništva s drugima i koji imaju snagu tijela dostatnu za radove; oni doista prodajući uporabu tijela, nazivajući tu plaću nadnicom, zovu se, kako ja bar mislim, nadničari.« Jer to što kaže da ih ne valja prihvaćati u zajednicu s građanima, budući nikako nisu snažni umom nego tijelom, gotovo je isto kao da kaže da su oni robovi građanima. A ono Aristotelovo u 2. poglavlju 2. knjige: »Ali biva naime hvaljeno to da se može vlast obnašati i vlast podnositi te da je svojstvo valjana građanina moći zapovijedati i moći se pokoravati«, Platon je bio rekao u 1. knjizi *Zakona*: »Jer da u onih koji to misle nema, čini se, odgoja za čovjeka željna i voljna postati dovršenim građaninom koji zna zapovijedati i zapovijedima se pokoravati s pravednošću.«

Ono što se isto tako tada spominje odmah na početku *Nikomahove [Etike]* da sve teži za nekim dobrom, nalazi se u *Gorgiji*: »Učinilo nam se naime da nam je sve činiti poradi nekoga od dobara.« I potom: »Svrhom je svih djelovanja ono dobro i poradi njega valja činiti sve ostalo.« Kad kaže »sve«, doista uključuje i vještine i načine i djelovanja i izbore koje je on pojedinačno nabrojio. Isto se nalazi i u *Hiparhu*: »Svi žele ono dobro i uvijek.« A ono što kaže u istoj knjizi *Nikomahove [Etike]*, u 3. poglavlju: »Svatko valjano prosuđuje ono što spoznaje i valjan je tomu sudac«, stoji i u Platonovu *Lahetu*: »Mislim naime da znanjem treba prosuđivati, a ne množinom, ono što ima biti dobro prosuđeno.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Et quod apud Aristotelem triplex est bonorum genus: animae, corporis et externorum, est ante in *Gorgia*, in *Rep.*, in *Legibus*, [281] alibi et apud Pythagoreos multos.

Corporis virtutes Aristoteles primo *Rhetorico* docet esse,
 5 magnitudinem, pulchritudinem, robur, potentiam agonisticam, eadem fere sunt 1. *Legum* et alibi saepe. *Rhetorico* 2. capite 3. dicit senes esse avaros, idem apud Platonem est *Reip.* libro 8.:¹²⁴ *Quando senior fiat, magis semper amet participare naturam amatricem pecuniae.* Et quod ibi capite 10. Aristoteles:¹²⁵ *Si quidem est invidia dolor quidam de prosperitate apparente eorum, quae dicuntur bona circa similes, non ut aliquid sibi, sed propter illos., est in Philebo a contrario:*¹²⁶ *Dictum ergo nomen invidiae, nunquid dolorem quendam animae pones, vel quo modo? Ita. Sed enim invidens, de malis vicinorum gaudens apparebit.*

15 **Pudoris definitio** [in margine]

Capite 6. pudorem definit ille:¹²⁷ *Esto sane pudor dolor quidam et conturbatio circa ea mala quae ad infamiam videntur referri. Id est in Euthyphrone:*¹²⁸ *Cum sit aliquis quem pudeat aliqua de re et verecundetur, nonne timet et veretur simul opinionem sceleris? Et de timore Aristoteles:*¹²⁹ *Esto sane timor dolor quidam et conturbatio*

¹²⁴ ὅσῳ δὲ πρεσβύτερος γίγνεται μάλλον αἰεὶ ἀσπάζοιτο ἂν τῷ [τό] τε μετέχειν τῆς τοῦ φιλοχρήματος φύσεως. [PLATO R. 549b]

¹²⁵ εἴπερ ἐστὶν ὁ φθόνος λύπη τις ἐπὶ εὐπραγία φαινομένη τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν περὶ τοὺς ὁμοίους, μὴ ἵνα τι αὐτῷ, ἀλλὰ δι' ἐκείνους. [ARIST. Rh. 1387b.23–25]

¹²⁶ τὸ τοίνυν δὴ ῥηθὲν ὄνομα φθόνου πότερα λύπη τινὰ ψυχῆς θήσεις, ἢ πῶς; οὕτω. ἀλλὰ μὴν ὁ φθονῶν γε ἐπὶ κακοῖς τοῖς τῶν πέλας ἠδόμενος ἀναφανήσεται. [PLATO Phlb. 48b]

¹²⁷ ἔστω δὴ αἰσχύνῃ λύπη τις καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν. [ARIST. Rh. 1383b.12–14]

¹²⁸ ἐπεὶ ἔστιν ὅστις αἰδούμενός τι πράγμα καὶ αἰσχυνόμενος οὐ πεφόβηται τε καὶ δέδοικεν ἅμα δόξαν πονηρίας; [PLATO Euthphr. 12b–c]

¹²⁹ ἔστω δὴ φόβος λύπη τις καὶ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ, ἢ φθαρτικοῦ, ἢ λυπηροῦ. [ARIST. Rh. 1382a.21–22]

A što je kod Aristotela trojak rod dobara: duše, tijela i vanjskih stvari, stoji već prije u *Gorgiji*, *Državi*, [281] *Zakonima* i drugdje te kod mnogih pitagorovaca.

Vrline su tijela, kako uči Aristotel u 1. knjizi *Retorike*, ljepota, snaga, sposobnost za borbu – gotovo isto stoji u 1. knjizi *Zakona* i često i drugdje. U 3. poglavlju 2. knjige *Retorike* kaže da su starci škrti – isto je i kod Platona u 8. knjizi *Države*: »Kad postaje stariji, sveudilj da je sve skloniji imati udjela u naravi koja ljubi novac.« A što ondje Aristotel piše u 10. poglavlju: »Ako je doista zavist neka bol zbog očita uspijevanja za koje kaže da su 'dobra bližnjih', bol ne na kakvu korist sebi, nego zbog onih bližnjih.« – postoji u *Filebu* na suprotan način: »'Rečenu dakle imenicu 'zavist' ne bi li je odredio kao neku bol duše, ili na koji način?' 'Na taj način.' 'No, onaj koji zavidi pokazat će se naime kao onaj koji se raduje nevoljama susjeda.'«

Definicija stida [na margini]

U 6. poglavlju ovako definira stid: »Stid neka doista bude stanovita bol i uzrujanost u svezi s onim nevoljama za koje se čini da se odnose na sramotu«; to stoji u *Eutifronu*: »Kad ima netko da se zbog nečega stidi i srami, ne boji li se on i plaši ujedno glasine da je počinio zločin?« A o strahu Aristotel kaže: »Neka

ex apparentia futuri mali vel corruptivi vel molesti, est in Lachete:¹³⁰ Pavorem namque esse expectationem futuri mali. Distinctio quoque auditorum *Rhetorico* 1. capite 3. facta:¹³¹ *Necesse vero auditorem vel spectatorem esse vel iudicem, in Theaeteto est:*¹³² *Neque enim spectator*
5 *neque iudex.*

Et distinctio illa quoque artium facientium et utentium quae est in *Nicomachio* 1. est prius apud Platonem 10. *Reip.* una adiecta:¹³³ *Circa unumquodque hasce tres artes esse: usuram facturam, imitaturam.*

10 Et quod est primo *Politico* mulieris alia esse munia, alia viri, est Phintyos Pythagoreae mulieris:¹³⁴ *Ego vero existimo, quaedam viri esse propria, quaedam mulieris, quaedam autem communia viri et mulieris, quaedam magis viri quam mulieris, alia potius mulieris quam viri.*

15 Et quod 7. *Politico* hortatur iuvenes a principio esse instituendos ad ea, quae postea in *Repub.* ab eis erunt agenda, Cliniae Pythagorei est, cum maiore pietate:¹³⁵ *Docere ergo oportet iuvenes a principio Deorum honorem et legum.*

20 Illud quoque quod minore 1. *Ethico* capite 12. tradit electionem esse actionis principium, ex actionis assuetudine ἐκ τοῦ ἐθίξεσθαι, denominari ἦθος, morem, Pythagoreorum est nonnullorum, sed Theagis maxime:¹³⁶ *Dignitatem moris electio in honestis significat.*

¹³⁰ δέος γὰρ εἶναι προσδοκίαν μέλλοντος κακοῦ. [PLATO La. 198b]

¹³¹ ἀνάγκη δὲ τὸν ἀκροατὴν ἢ θεωρὸν εἶναι ἢ κριτὴν. [ARIST. Rh. 1358b.2–3]

¹³² οὔτε γὰρ θεατὴς οὐδὲ δικαστής. [PLATO Tht. 173c]

¹³³ περὶ ἕκαστον ταύτας τὰς τρεῖς τέχνας εἶναι, χρωμένην, ποιήσουσαν, μιμουμένην; [PLATO R. 601d]

¹³⁴ ἐγὼ δὲ τὰ μὲν τινα νομίζω ἀνδρὸς εἶμεν ἴδια, τὰ δὲ γυναικός, τὰ δὲ κοινὰ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, τὰ δὲ μᾶλλον ἀνδρὸς ἢ γυναικός, τὰ δὲ μᾶλλον γυναικός ἢ ἀνδρὸς. [PHINT. Fragm. 152.6–8]

¹³⁵ διδάσκειν οὖν δεῖ τοὺς νέως ἐξ ἀρχᾶς τὰν τε τῶν θεῶν τιμὰν καὶ τὰν τῶν νόμων. [CLIN. Fragm. 108.16–17]

¹³⁶ τὸ γὰρ ἀξίωμα τοῦ ἠθεος ἄ προαίρεσις ἄ ἐν τοῖς καλοῖς σημαίνει. [THEAG. Fragm. 192.19–21]

strah doista bude stanovita bol i uznemirenost predviđanja buduće nevolje bilo uništavajuće ili nesnosne«, – to stoji u *Lahetu*: »Ustrašenost je, naime, očekivanje budućeg zla.«

I ono razlikovanje slušača u 3. poglavlju 1. knjige *Retorike*: »Nužno je da pak slušač bude ili promatrač ili sudac«, – stoji u *Teetetu*: »Ni naime promatrač ni sudac.« 5

Također i ono razlikovanje tvorbenih i upotrebnih vještina, koje je u 1. knjizi *Nikomahove [Etike]*, prije toga kod Platona dodana u 10. knjizi *Države*: »U svezi sa svačim da postoje ova tri umijeća: koje će rabiti, koje će tvoriti i koje će oponašati.« 10

A ono što je u 1. knjizi *Politike* da su jedne dužnosti žene, a druge muškarca, potječe od pitagorovke Fintije: »Ja pak držim da je nešto navlastito muškarcu, nešto ženi, a nešto pak zajedničko i muškarcu i ženi, nešto više muškarcu nego ženi, nešto prije ženi nego muškarcu.« 15

A ono što u 7. knjizi *Politike* potiče da mladići budu od početka podučavani u onome što će kasnije u državi morati raditi, pripada, uz više pobožnosti, pitagorovcu Kliniji: »Potrebno je, dakle, od početka učiti mladiće čašćenju bogova i zakonā.«

Također ono što u 1. knjizi *Manje Etike* u 12. poglavlju⁷ pri- 20
daje da je izbor početak djelovanja, da se iz »navike djelovanja«
ἐκ τοῦ ἐθίξεσθαι izodi naziv ἦθος »običaj« – to pripada nekim
pitagorovcima, ali ponajviše Teagu: »Dostojanstvo ćudoredna
običaja biva naznačivano izborom u onome što je časno.«

⁷ Usp. Aristotel, *Magna Moralia* 1.6.2.3 – 3.1 τὸ γὰρ ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν· ἠθικὴ γὰρ καλεῖται διὰ τὸ ἐθίξεσθαι.

Quod itidem I. *Rhetorico* capite 9. docet virtutem esse potentiam acquisitivam bonorum et conservatricem et benefactricem, eiusdem Theagis est: *Natura enim virtus benefica, vitium vero maleficum et nocivum.*

5 Et illud 7. *Politici* capite 14:¹³⁷ *Semper enim peius, melioris est causa, Theagis idem est:*¹³⁸ *Ordinatum enim est peius gratia melioris.*

Dogma quoque de prodigalitate et avaritia eiusdem Theagis est:¹³⁹ *Nam prodigalitas excessus decentis est in sumptu pecuniarum:*
10 *avaritia vero defectus eiusdem.*

Idem de fortitudine quoque et contrariis ei vitiis:¹⁴⁰ *Audacia namque est excessus decentis in substinentia terribilium, timiditas vero defectus eiusdem.*

Damipi vero: *Imperare quidem proprium est melioris, imperio autem parere facilius est peiori.*¹⁴¹ *Quam rem et Plato et Aristoteles usurparunt.*
15

Eiusdem Damippi est:¹⁴² *Indiget enim vita sortiri et remissionem et intensionem et maerorem et hilaritatem, quod ultimo Politico Aristoteles de musica loquens tradidit.*

20 Illud quoque *Politici* 7. capite 13.: [282]¹⁴³ *Sed enim boni ac probi fiunt per tria, tria vero haec sunt: natura, mos, ratio, Hippodami est,*

¹³⁷ αἰεὶ γὰρ τὸ χεῖρον τοῦ βελτίονος ἐστὶν ἕνεκεν. [ARIST. Pol. 1333a.21–22]

¹³⁸ συντέτακται γὰρ τὸ χεῖριον ἕνεκα τῶ βελτίονος. [METOP. Fragm. 119.14]

¹³⁹ ἃ μὲν γὰρ ἀσωτία ὑπερβολὰ τῶ δέοντος ἐν δαπάνῃ χρημάτων, ἃ δ' ἀνελευθερία ἔλλειψις τῶ αὐτῶδε. [METOP. Fragm. 120.20–21]

¹⁴⁰ ἃ μὲν γὰρ θρασύτας ἐντὶ ὑπερβολὰ τῶ δέοντος ἐν ὑποστάσει δεινῶν, ἃ δὲ δειλότας ἔλλειψις τῶ αὐτῶδε. [METOP. Fragm. 120.18–20]

¹⁴¹ τὸ μὲν γὰρ ἄρχειν ἴδιον τῶ κρείσσονος, τὸ δ' ἄρχεσθαι ῥᾶον τοῦ χείρονος. [DAMIP. Fragm. 68.29–30]

¹⁴² χρῆζει γὰρ ὁ βίος τυγχάνειν καὶ ἀνέσιος καὶ ἐπιτάσιος καὶ σκυθρωπότατος καὶ διαχύσιος. [DAMIP. Fragm. 69.4–5]

¹⁴³ ἀλλὰ μὴν ἀγαθοί γε καὶ σπουδαῖοι γίνονται διὰ τριῶν, τὰ τρία δὲ ταῦτά ἐστι φύσις, ἔθος, λόγος. [ARIST. Pol. 1332a.38–40]

Što isto tako poučava u 9. poglavlju 1. knjige *Retorike* da je vrlina moć koja pribavlja dobra koja ih čuva i koja dobro čine – pripada istom Teagu: »Narav je naime vrline dobrotvorna, a porok je zlotvoran i škodljiv.«

I ono u 14. poglavlju 7. knjige *Politike*: »Uvijek je ono gore radi boljega«, – isto je kao i Teagovo: »Uređeno je ono gore poradi boljega.« 5

Također nauk o rasipnosti i škrtosti pripada istom Teagu: »Jer rasipnost je prekoračenje doličnoga u trošenju novaca, a škrtost je izostanak toga.« 10

Isto o hrabrosti i porocima njoj suprotnima: »Odvažnost je naime prekoračenje doličnoga u podnošenju strahota, a plašljivost pak izostanak toga«, – Damipovo je: »Vladati je doista vlastitost boljega, a pokoravati se vlasti lakše je goremu.« Tu su stvari prisvojili i Platon i Aristotel. 15

Damipovo je također: život treba sudbinom dobiti, kao i opuštanja i napetosti, i tuge i vedrine«, – što je u posljednjoj knjizi *Politike* naučavao Aristotel, govoreći o glazbi.

Također i ono u 13. poglavlju 7. knjige *Politike*: [282] »Čestiti i poštteni bivaju po trima stvarima, a to troje su: narav, [ćudored- 20

nisi quod loco naturae, legem reposuit: λόγοις, ἐπιτηδεύμασιν ἐθῶν, νόμοις, *Sermonibus, curis morum, legibus*.¹⁴⁴

Non omittam quoque quod *Topicis* est traditum, loqui discedenum esse a populo: Platonis etiam fuisse, in 1. namque *Alcibiade* ita scriptum est:¹⁴⁵ *Huius quidem* (scilicet graece loquendi) *boni doctores sunt, vulgus*. Adiciam etiam quod proprio loco exciderat Aristotelem libro de memoria docere reminiscentiam fieri: *Ideo et quod deinceps est, venamur a nunc vel alio aliquo, vel a simili, vel a contrario, vel propinquo*.¹⁴⁶ Plato idem fere dixerat in *Phaedone*:¹⁴⁷

10 *Nonne secundum haec omnia accidit, reminiscentiam esse aliam quidem a similibus, aliam vero etiam a dissimilibus*.

Atque haec praesenti labore iam defatigatis ac pertaesis et ad praestantiora properantibus satis sunt.

FINIS SECUNDI TOMI.

¹⁴⁴ λόγοις, ἐπιτηδεύμασιν ἐθῶν, νόμοις. [HIPPOD. Περὶ εὐδαιμονίας 99.23–24]

¹⁴⁵ τούτου μὲν [(τοῦ ἐλληνίζειν)] ἀγαθοὶ διδάσκαλοι οἱ πολλοί. [PLATO Alc.1. 111a]

¹⁴⁶ διὸ καὶ τὸ ἐφεξῆς θηρούμεν {νοήσαντες} ἀπὸ τοῦ νῦν, ἢ ἄλλου τινός, καὶ ἀφ' ὁμοίου ἢ ἐναντίου ἢ τοῦ σύνεγγυς [συνεγγύς]. [ARIST. Mem. 451b.18–20]

¹⁴⁷ ἀρ' οὖν οὐ κατὰ πάντα ταῦτα συμβαίνει τὴν ἀνάμνησιν εἶναι, τὴν μὲν ἀφ' ὁμοίων, τὴν δὲ καὶ ἀπ' ἀνομοίων. [PLATO Phd. 74a]

ni] običaj i razum« – Hipodamovo je, osim što je namjesto naravi postavio zakon: »Govorima, brigama oko običaja i zakonima.«

Neću propustiti ni da je ono što je navedeno u *Topici* da narod mora naučiti govoriti – bilo i Platonovo; jer u *Prvom Alkibi-jadu* piše ovako: »Toga su (tj. govorenja grčki) dobri učitelji pripadnici svjetine.« Dodat ću također ono što mi je bilo promaklo na pripadnome mjestu, to da je gotovo isto ono što Aristotel uči o nastajanju sjećanja u knjizi *O pamćenju*: »Stoga i ono što neposredno slijedi dohvaćamo iz onoga sada ili iz nečega drugoga ili sličnoga ili suprotnoga ili bliskoga«, – Platon bio isto rekao u *Fedonu*: »Ne događa li se po svemu tome da je prisjećanje jedno po sličnome, drugo pak i po nesličnome.«

I budući da smo već umorni i zgađeni od sadanjega posla i hrlimo k važnijim stvarima, neka nam bude dosta.

KRAJ DRUGOG SVESKA

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

KAZALO POJMOVA

- absurdus 30.28, 194.29, 196.16, 196.17, 196.19, 240.12, 286.5, 348.11, 492.7
abstractio 236.2, 2440.17, 242.7, 242.9
abstractus 170.12–13, 200.18, 234.24–24, 242.10
abyssus 138.13
accidens 50.6, 50.8, 50.10, 50.11, 50.13, 50.14, 56.3, 66.7, 66.15, 66.16, 66.18, 68.10, 68.13, 100.1, 100.2, 100.4, 100.8, 104.1, 104.3, 108.22, 110.10, 110.12, 110.23, 112.5–6, 112.7, 112.11, 118.9, 132.15, 132.16, 134.10–11, 134.12, 134.13, 134.14, 136.11, 136.16, 154.5, 154.8–9, 156.4, 190.3, 190.9, 224.3, 224.11, 224.13, 224.14–15, 226.4–5, 226.13, 232.7, 232.8, 232.11, 232.14–15, 232.31, 302.18, 304.2–4, 304.7, 314.10, 314.19, 318.1–2, 322.3, 332.22, 334.25, 338.2, 346.19, 422.6, 426.3
accidens commune 262.8, 266.8, 268.15, 300.4, 334.15, 334.16, 370.9, 396.15
actio 44.4, 44.5, 44.12–13, 45 bilj. 24, 45 bilj. 25, 54.3, 104.2, 118.1, 118.2, 134.10, 146.1, 184.8, 184.10, 184.12, 190.24, 232.32, 234.24, 244.10, 262.9, 262.21, 278.6, 278.12, 284.12, 300.5, 328.2, 328.3, 328.16, 332.25, 344.12, 404.6, 430.10, 444.15, 446.13, 446.18, 452.13, 458.5, 468.13, 469 bilj. 17, 470.5, 474.12, 480.15–16, 502.12, 502.15, 530.15, 530.16, 534.20
activus 318.7, 318.10, 386.6, 448.6
actus 10.5, 86.21, 90.4, 102.28, 138.7, 138.8, 138.11, 138.12, 154.3, 172.13, 174.20, 174.21, 176.1, 176.6, 176.7, 178.11, 182.5, 212.1, 278.6, 314.20, 334.20, 350.8
actu 138.16, 172.14, 176.3, 304.11, 304.12, 350.3, 520.13, 522.4
aequalitas 352.13
aer 148.14, 148.18, 148.20, 150.7, 150.8, 162.13, 250.7, 258.19, 270.4, 282.6, 286.14, 310.14, 320.8, 330.11, 360.24, 380.22, 382.2, 382.15, 386.13, 388.4, 388.7, 388.8, 390.3, 390.5, 390.11, 390.13, 390.17, 390.19, 392.9, 394.5, 394.27, 400.4, 402.2, 404.4
aether 180.15, 180.21, 284.3, 378.12, 400.1
aethereus 378.9, 378.13
aitheer 378.14
affirmatio 44.21–22, 54.13, 54.14, 66.6, 130.13
alteratio 52.3, 128.7, 148.3, 244.8, 276.20, 276.22, 276.23–24, 278.3, 312.16, 338.15, 386.20
alteratio 52.3, 128.8, 148.3, 244.8, 276.20, 276.22, 276.22–23, 278.3, 312.16, 338.15, 386.20
alteritas 120.8
alterum 32.15, 34.5, 40 *passim*, 62.9, 62.12, 78.18, 402.27, 118.5, 118.12, 120.18, 120.21, 122.2, 124.14, 126.4, 132.2, 132.3, 278.15, 278.21, 324.8, 324.8–9
altera pars contradictionis 26.24–25, 26.26–27
amicitia 33.8, 486.8, 486.13–14
amor 8.12, 298.15
analogia 302.16, 303.17, 310.7
anima 44.7, 52.4, 54.14, 70.23, 108.18, 136.1, 138.16, 148.12, 180.6, 180.8, 190.10, 190.12, 190.14, 190.19, 190.22, 192.2, 192.4, 192.6, 240.17, 324.12, 324.15, 324.16–17, 324.18, 324.19, 326.6, 326.9, 332.8, 342.26, 344.3, 344.10, 344.14, 344.24, 346.1, 346.4, 346.16–17, 346.18, 376.6, 442.12, 442.13, 446.8, 456.4, 456.5, 456.12, 456.13, 456.14,

Kazalo pojmov

- 458.13, 462.5, 468.11, 470.4, 470.5, 470.9–10, 470.11, 470.13, 470.14, 476.2, 476.5, 476.14, 476.18, 476.22, 476.27, 482.5, 482.10, 482.15, 482.17, 482.18, 482.21, 484.23, 486.1, 486.3, 486.6, 500.16, 500.18, 504.2–3, 504.7, 508.6, 522.8, 522.14, 532.1–2, 532.13
 anima universalis 334.24
 cura animae 456.13
 animal 34.8, 150.6, 186.2, 228.5, 228.20, 262.9, 286.19, 288 *passim*, 290 *passim*, 294.18, 294.26–27, 296.2, 300.6–7, 324.15, 326.2, 328.24, 330.2, 332.5–6, 374.13–14, 376.4, 376.5, 394.23, 406.5, 416 *passim*, 434.27, 444.16, 454.9, 472.11, 472.14, 518.9, 518.10, 518.13
 animal aeternum 110.1
 deus animal 110.1, 186.2, 518.9, 518.10, 518.13
 historia animalium 406.1, 296.2, 434.27
 mundus animal 376.4–5
 animus 8.4, 12.20, 12.26, 14.11, 32.4, 48.5, 48.7, 48.19, 458.3, 466.5, 466.15, 472.10
 antipodum 20.18
 aqua 138.13, 148.14, 148.18, 148.20, 150.7, 150.8, 162.13, 206.11, 258.20, 270.4, 284.15, 286.7, 286.8, 286.10, 286.11, 294.9, 310.14, 330.11, 332.9, 360.24, 382.2, 382.15, 386.13, 386.18, 388.4, 388.9, 390.3, 390.5, 390.10, 390.14, 390.17, 390.18, 392.9, 398.11, 398.15, 400.5, 404.6, 450.24, 452.5, 452.6, 526.8
 argumentatio 28.20, 56.19, 58.15, 422.7–8
 argumentum 12.21, 26.22, 28.19, 56.18, 58.3, 60.2–3, 60.12, 60.17, 70.26, 94.3, 102.3, 250.2, 364.26, 376.14, 444.11–12, 448.9, 526.5
 argumentum demonstrativum 56.25
 aristocratia 424.14, 432.10
 arithmetica 110.7, 110.17, 232.24–25, 234.22, 244.22–23, 246.11, 246 *passim*, 250.24, 250.26–27
 assertio 16.1, 102.5, 254.4, 266.18, 270.8, 298.12, 352.17, 354.9, 354.22, 358.6, 358.12, 370.15, 462.20
 assimilatio 220.14
 assumptio 22.24, 510.19
 astrologia 228.2, 228.12–13, 228.19, 230.2, 230.13, 230.20, 230.24, 230.28–29, 232.26, 232.29, 232.34, 234.9, 234.12, 238.12, 248.32, 250.3, 250.13, 250.24
 astrologus 234.5, 250.31, 252.1, 252.2, 252.3
 astronomia 246.12, 250.27
 astrum 180.16, 192.12, 250.19, 272.3, 272.8, 272.10, 272.13, 372.3, 372.4, 372.9, 372.11, 372.21, 400.21, 514.5
 auditus 110.9, 208.5, 460.17
 aurum 296.5, 302.9
 aureus 182.17, 212.15
 bruta 328.1, 406.17
 caliditas 288.14, 288.16, 344.20, 384.10, 386.12, 386.18, 394.6
 calor 280.2, 320.9, 388.10, 388.12, 388.15
 cantio 460.19, 464.16, 464.18–19
 caelum/coelum 108.25, 108.26, 110.2, 170.18, 180.5, 180.15, 180.21, 182 *passim*, 190.1, 192.18, 192.20, 194.5, 194.7, 198.20, 200.2, 200.10, 200.17, 202.12, 202.16, 204.9, 204.14, 204.9, 208.12, 208.20, 212.2, 212.8, 214 *passim*, 216.8, 224.2, 228 *passim*, 230.3, 230.19, 230.24, 232.30, 234 *passim*, 262.8, 264.11, 268.17, 270.10, 270.11, 270.22, 272.1, 272.16, 300.4, 310.10, 316.3, 316.18, 330.1, 330.9, 330.19, 330.22, 343.14, 346.17, 350.14, 364.16, 364.17, 370.12, 370.15–16, 370.26, 372 *passim*, 374.8, 378 *passim*, 380.15, 380.21, 392.18, 514.5, 524.9, 524.15, 524.23
 caelum aereum 182.16, 212.4, 212.14
 caelum primum 176.4–5, 176.11, 190.8, 192.4, 192.7–8, 194.2–3, 194.4, 214.1, 214.9, 214.11, 324.4–5
 caelum ultimum 200.23
 caro 278.2, 290.16, 290.17, 404.19, 404.20, 404.20
 casus 198.20, 200.2, 264.2, 264.10, 264.11, 332.20, 332.22, 332.23, 334.1, 334.8, 446.8
 casualis 264.13
 categoria 30.24, 32.2, 46.18, 56.594.2–3, 128.1, 130.17, 134.8, 224.1–2, 366.4

Kazalo pojmov

- catagorema 56.17
causa 22.16, 24.3, 42.15, 42.16, 72.16, 102.17, 102.29, 106.9–10, 106.12, 108.1, 108.2, 108.4, 108.6, 108.8, 108.14, 108.15, 108.17, 108.21, 108.26, 110.15, 124.2, 142.14, 142.16, 144 *passim*, 146.2, 146.16, 146.18, 148.6, 158.23, 160 *passim*, 164.18, 164.24, 168.10, 168.17, 170.11, 170.16, 172.3, 174.1, 194.2, 194.6, 198.20, 198.21, 200.2, 208.21, 210.9, 212.9, 216.10, 234.4, 234 *passim* 244.25, 262.11, 262.14, 262.22, 264.1, 264.5, 264.8, 264.18, 266.2, 266.4, 276.15, 282.13, 284.10, 284.13, 286.5, 288.11, 290.1, 290.2, 290.3, 290.5, 292.11, 292.15, 296.12, 306.18, 316.16, 316.28, 318.18, 318.19, 318.20, 320.10, 322.4–5, 322.6, 322.23, 328.11, 328.19, 330.1, 330.2, 330.19, 332.21, 334.6, 334.9, 374.12, 376.8–9, 386.8, 392.17, 394.8, 394.18, 394.20, 394.22, 402.5, 426.11, 446.8, 476.25, 512.6, 512.11, 512.13, 513.20, 514.3, 514.17, 516.2, 524.10, 536.6
causa agens 318.12, 318.14, 524.5
causa efficiens 202.24, 316.20, 328.13, 392.15–16
causa finalis 146.11, 148.1–2, 324.1, 324.4, 328.13, 396.10
causa formalis 316.17, 316.20, 316.21–22, 316.24
causa materialis 316.19–20, 316.21–22
causa prima 98.28–29, 102.14, 106.17, 108.17, 146.10, 158.11, 158.14, 164.21, 166.2, 176.10
causa universalis 322.22
cerebrum 510.17
circulus 180.2, 186.13, 216.9, 230.25, 280.15, 338.17, 338.19, 342.2, 342.3, 342.6–7, 342.35, 344.9, 356.18, 356.20, 370.18, 372.15, 374.11, 374.16, 378.15, 394.21, 394.22, 524.14
circu(m)latio 214.5, 216.11, 342.2, 342.3, 402.10
civitas 218.8, 408.13, 408.14, 408.20, 410.5, 410.6, 410.9, 410.14, 410.15, 410.18, 412.2, 424.13, 426.1, 432.10, 434.6, 434.17, 434.19, 436.35, 438.8, 440.7, 440.17, 442.4, 446.14, 446.16–17, 448.3, 448.13, 448.14, 448.18, 448.19, 448.21, 450.3, 450.5, 450.15, 450.17, 452.12, 452.15, 452.16, 452.18, 454.3, 454.15, 458.18, 460.19
coextentia 134.11
cogitatio 12.20, 44.6, 45 bilj. 25, 142.8, 142.12, 240.11, 240.14, 344.11, 458.12, 522.11, 522.20
cognitio 54.12, 54.13, 100.12, 242.15, 252.16, 294.19, 344.11, 346.3, 480.20, 482.7, 482.8, 494.7
cohabitatio 410.13–14, 412.1
collectio 18.5, 76.2
color 38.18, 126.8, 126.9, 286.1, 286.2, 286.3, 286.5, 288.7–8, 288.9, 294.6, 404.32
communio 396.12, 408.19, 410.3–4, 412.5, 412.6, 412.9, 412.10, 426.7, 454.11, 504.19, 530.5
compositio 54.4, 500.8–9, 501 bilj.3
concausa 302.20, 310.9, 316.17
conceptio 48.19
concordia 2.5, 4.2, 4.3, 4.5, 4.9, 6.11, 12.5, 12.22–23, 14.4, 28.22, 94.5, 96.4, 104.28, 158.4, 158.12, 222.6–7, 298.4, 408.7
concretio 284.10, 342.28, 344.1, 344.6, 344.20, 388.11, 388.12, 388.16, 388.18
concretum 284.12, 342.15
condicio 42.5, 42.12, 80.2, 80.5, 100.15, 166.8, 168.3, 168.4, 238.4, 238.18, 300.12, 300.14, 300.24, 302.12, 302.14, 314.22, 316.12, 356.3, 356.5, 358.1
conformia 4.7, 258.4, 322.24
connexio 236.8, 526.12, 526.14
consideratio 28.10, 142.19, 302.10–11
consiliarius 448.22
consilium 154.2, 434.23
constitutio 32.16, 244.28–29, 398.19, 410.20, 412.8
contactus 356.21, 358.5
contemplatio 74.1, 112.7–8, 112.19, 114.20, 184.8, 188.15, 230–1, 234.8–9, 234.10, 234.13, 236.2, 268.6, 268.17, 294.6–7, 352.13, 446.13
continentia 484.27, 486.2
contradictio 26.25, 26.26, 26.28, 66.12, 68.2, 90.25, 92.1, 200.22, 268.3, 364.14, 364.25

Kazalo pojmov

- contrarietas 38.11–12, 38.14, 46.6, 128.7, 128.16, 128.17, 130.2, 130.3, 132.3–4, 132.5, 148.2, 304.10, 312.16, 382.3–4, 386.2, 386.12, 386.14, 386.17, 386.20,
- contrarius 32.1, 34.3, 34.4, 34.8, 34.12, 34.14, 38.19, 44.17, 46.1, 46.3, 46.8, 46.10, 46.14, 84.7, 92.3, 102.19, 116.12, 124.16–17, 126.10, 130.4, 130.6, 130.9, 130.14, 130.15, 134.10, 142.6, 197 bilj. 17, 206.12, 300.25, 300.26, 302.16, 304.9, 308.15, 310.12, 312.14, 336.1, 336.12–13, 366.14, 340.2, 342.29, 344.9, 378.19, 378.20, 390.4, 390.8, 392.2, 392.10, 436.33, 440.1, 440.2–3, 440.4, 500.1, 500.2, 506.8, 518.14, 518.15, 518.17, 520.5, 520.7, 520.8, 520.9, 520.10, 520.11, 538.9
- corpus 34.19, 36.2–3, 36.9–10, 44.7, 52.14, 106.8, 108.8, 120.2, 126.14, 130.1, 134.18, 136.2, 138.4, 148.14, 148.18, 152.15, 170.14, 170.15, 170.19, 182.10, 186.11, 208.13, 230.24–25, 234.25, 234.27, 242.13–14, 270.4, 274.12, 274.15, 276.2, 276.18, 278.19, 284.10, 284.20, 284.21–22, 302.8, 306.19, 310.14, 310.20, 322.1, 322.8, 324.11, 324.17, 326.8, 332.8, 333 bilj. 7, 344.19, 346.4–5, 352.20, 356.9, 366.10, 366.11, 366.20, 366.21, 362.7, 370.18, 372.27, 382.13, 384.12, 390.6, 396.18, 428.14, 442.12, 442.14–15, 442.18, 458.12, 470.11, 470.13, 474.4, 476.22, 482.9, 506.14, 520.12, 520.13, 522.14, 526.11, 528.19, 530.2, 530.3, 530.5–6, 532.2, 532.4
- cura corporis 456.12–13, 456.14
- corpus caeleste 170.18, 380.12
- corpus intelligibile 130.1, 350.4
- corpus mundi 316.22–23
- corpus primum 370.16, 390.16
- corpus physicus 242.13–14
- corpus quintum 380.19, 380.20, 382.1
- corpus sensibile 140.8, 312.7, 312.9, 350.4, 386.11, 386.16
- corpus universi 324.19–20
- corruptio 50.9–10, 52.3, 244.5, 244.7, 244.10, 274.3, 308.3, 320.17, 336.2, 336.4, 338.21, 342.29, 344.2, 394.20, 394.24, 526.6, 526.9, 528.1, 528.2, 528.3, 528.11
- declaratio 334.23, 502.15
- definitio 40.7, 40.12–13, 64.5, 72. *passim*, 74.4–5, 74.8, 78.13, 82.4, 82.14, 102.20, 110.1, 224.22, 224.23, 224.25, 226.3–4, 226.6, 226.7, 226.16, 238.29, 274.18, 304.5, 314.9, 360.10–11, 368.4, 404.18, 444.5, 452.14, 472.3, 472.15, 472.16, 474.1, 496.8, 496.16, 496.17, 496.18, 496.22, 498.5, 498.8, 498.13, 528.1, 528.12, 528.13, 532.15
- definitio universalis 60.23
- democratia 424.6, 424.14, 424.17, 432.15, 436.32, 438.14
- demonstratio 16.15–16, 56.13, 76.16–18, 78. *passim*, 80. *passim*, 82. *passim*, 90.22, 224.20, 494.2, 496.17, 504.2
- demonstratio dialectica 78.15–16
- determinatum 110.15, 112.1, 262.15, 360.1
- dialectica/dialectice 16.21, 18. *passim*, 20. *passim*, 24.10, 24.19, 24.23, 26. *passim*, 28. *passim*, 60.4, 82.23, 82.24, 84. *passim*, 88.12, 88.18, 90.6, 90.8, 90.21, 92.13, 94.2
- dialecticus 18.2, 18.9, 18.19, 22.6, 22. *passim*, 60.13
- dialogus 22.19, 22. 21–23, 24.1–2, 24.4, 24.24, 28.12, 50.3, 56.25, 74.11, 92.6, 496.20, 500.13
- diametrum 372.19
- dianoëa 158.25, 159 bilj. 3, 406.17, 407.15, 510.13, 510.15
- differentia 36.17, 44.7–8, 46.8, 46.10, 52.7, 68.13, 70.2, 74.5, 88.19, 126.14, 132.15–20, 134.3, 134.5, 134.10, 230.11, 244.24, 360.4, 362.14, 384.12, 386.1, 414.22, 476.14, 504.16, 506.1, 508.12
- disciplina 248.14, 250.28–29, 460.22, 470.18, 472.8, 472.10, 494.8, 500.3
- discordia 314.23
- discussio 246.3, 258.8, 422.2, 466.7
- dissimilitudo 126.1, 430.10
- dispositio 38. *passim*, 102.28, 128. *passim*, 148.3, 206.8, 228.14, 312.17, 320.12, 328.6, 394.9, 486.6, 508.17–18
- disputatio 122.19–20, 246.26, 250.24–25, 362.22, 460.11, 484.29, 524.9, 524.21
- distinctio 42.7–8, 138.10, 464.5, 474.17, 534.2, 534.6
- diversitas 132.19

- divisio 18.4–5, 42.19, 66.10, 66.12, 74.10,
 76 *passim*, 82.14, 346.21, 350.5–6,
 350.11, 350.13, 356.14, 416.17, 424.7,
 442.9, 454.17, 456.5, 456.8, 462.10,
 476.7, 476.23, 482.18, 498.12, 498.13
 dualitas 66.3–4, 68.11, 114.15–16, 240.7
 dubitatio 166.10, 194.15, 196.4, 196.9,
 196.23, 260.4, 350.16–17, 354.3
 dubium 166.13, 194.13, 194.20, 196.20,
 236.4, 244.23, 354.3, 404.26

 educatio 454.16, 458.2, 460.4, 460.6, 460.9,
 462.3, 462.6, 478.7, 530.10
 effectus 132.19, 428.15
 electio 44.1, 44.3, 480.19, 480.21, 482
passim, 530.17, 534.19–20, 534.22
 elementum 20.18, 62.8, 102.29, 108.4,
 108.8, 142.14, 142.16, 144.6, 148 *pa-*
ssim, 150 *passim*, 160.4, 182.10, 228.6,
 234.4, 234.20, 234.22, 248.19, 262.9,
 272.21, 274.17, 274.19–20, 276 *passim*,
 278 *passim*, 284.12, 284.21, 300.4,
 310.12, 328.5, 362.7, 370.17, 380.15, 382
passim, 388.1, 390.1, 390.14, 494.5–6,
 494.9, 520.7
 elementum aeternum 148.13
 elementum primum 370.17
 elencus 18.1, 28.20, 88.1, 510.13
 elencus eristicus 86.9, 86.9–10
 elencus sophisticus 86.8, 86.14
 εἰδος 26.21, 26.27, 90.10
 ens 4.3, 34.15, 48.14, 50.11, 56.3, 66.11,
 66.14, 68.10, 96.4, 96.21, 98 *passim*,
 100 *passim*, 102 *passim*, 104 *passim*,
 106 *passim*, 108 *passim*, 110 *passim*,
 112 *passim*, 114.15, 116.2, 118.6, 118.9,
 120.12, 120.13, 120.17, 134.13, 136.11,
 136.15, 142.6, 142.8, 144.4, 144.7,
 146.7, 146.13, 150.16, 150.19, 152.1,
 152.7, 154 *passim*, 156.4, 158.11, 160.3,
 166.4, 170 *passim*, 172 *passim*, 174.13,
 176.9, 182.1, 182.2, 182.4, 184.1, 190.3,
 198.4, 214.13, 218.16, 222.25, 224
passim, 226.14, 232 *passim*, 236.20,
 246.21, 260.5, 266.15, 286.15, 302.18,
 304.11, 306.7, 314.10, 314.19, 314.21,
 334.20, 336.3, 342.22, 342.33, 354
passim, 364.11, 366.14, 480.10, 494.20,
 496.14, 502.18, 518 *passim*, 528.3, 528.4

 causa entium 172.3
 ens quatenus ens 98.4, 102.12, 110.3,
 154.5
 ens ut ens 98.27, 102.13–14, 106.17,
 110.20, 136.10, 224.18, 232.5
 non ens 66.14, 68.10, 100.8, 100.11
 principium entium 172.4
 epichirema 90.23
 eristica 24.23
 eristicus 22.11, 86.9, 92.18
 essentia 80.9, 134.2, 136.2, 170.21, 172.13,
 172.14, 176.6, 176.8, 178.9, 178.10,
 186.4, 186.7, 188.14, 190.19–20, 192.6,
 192.13, 192.14, 194.31, 200.17, 202.2,
 202.5, 202.12, 204.8, 204.15, 208.6,
 214.13, 222.25, 224.1, 224.2, 224.13,
 226 *passim*, 242 *passim*, 244 *passim*,
 246.21, 272.3, 326.4, 332.6, 366.15,
 380.15, 392.1, 394.17, 478.16, 502.6
 essentia aeterna 186.4–5, 192.1, 192.10
 essentia dei 168.1, 184.5
 essentia genita 124.2
 essentia immobilis 186.4–5, 170.21,
 192.10–11
 essentia mixta 124.1–2
 essentia separata 186.4–5, 192.17, 200.25
 ethica 20.13, 462.11, 476.16
 etymon 378.12
 exactus/exacte 24.3, 78.6, 160.1, 168.5,
 202.9, 316.5, 348.20, 376.2, 376.4, 420.5,
 420.16, 424.15, 430.5, 430.9, 490.11,
 518.2
 excogitator 20.19, 148.11
 exemplar 428.16,
 exemplum 40.8, 46.14, 46.17, 46.19,
 52.13, 58.11, 62.1, 62.8, 62.11, 70.23,
 74.20, 212.5, 248.30, 328.23, 418.20,
 422.10, 432.7, 432.11, 436.29, 436.35,
 438 *passim*, 440.5, 442.7, 480.11, 494.4,
 506.5
 exhalatio 262.9, 398 *passim*, 402.18
 existentia 48.11, 78.16, 88.11, 138.14,
 174.13, 182.12, 222.25, 240.14, 240.16,
 364.11, 518.6
 per se existentia 234.2
 experientia 510.20, 512 *passim*

 fabula 314.13, 458.3, 462.22
 facilitas 212.12, 214.17, 416.14, 458.19

Kazalo pojmov

- facultas 14.23, 16.11, 16.16–17, 20.21, 152.16, 194.24, 194.32, 250.26
 facultas dialectice syllogisandi 90.2
 facultas syllogistica 88.11
 falsitas 164.7
 farina 284.15
 felicitas 118.19, 168.2, 412.8, 444 *passim*, 446 *passim*, 448.3, 448.12, 452.18, 454.9, 466.9, 468 *passim*, 470.18, 472 *passim*, 474.5, 474.19, 486.21, 486.25, 518.13
 femina 22.2, 210.19, 290.10, 292.6, 294.2, 294.19, 304.1–3, 310.4, 408.17, 412.3, 412.4
 figura 38.4, 38.7, 58.9, 60.12, 126.10, 126.12, 138.16, 272.5, 275.19, 276.9, 276.11, 288 *passim*, 352.5, 374.10, 374.14, 374.15, 376.16, 376.18, 424.5, 428.12, 460.18, 464.18, 522.17
 finis
 finis interminatus 186.14, 214.4
 flamma 360.6, 360.8
 forma 24.3, 28.19, 34.18, 38.4–5, 38.7, 38.18, 58.13, 58.15, 60.14, 60.17, 60.19, 70.26, 70.28, 78.9, 108.9, 108.14, 132.1, 144.17, 148.18, 150.2, 196.7, 212.12, 214.16, 214.17, 240.21, 248.14, 262.12, 262.18, 276.4, 302.7, 302.20, 304.8, 304.16, 308.4, 308.6, 308.7, 310.4, 310.13, 314.24, 314.25, 316 *passim*, 318 *passim*, 328.21, 342.12, 370.2, 422.17, 434.23, 506.12
 forma abstracta 316.2
 forma universalis 314.25, 318.2, 318.10
 formatio 260.11
 fortitudo 442.19, 476.19–20, 484.11, 498.3, 536.11
 fortuna 8.22, 44.1, 44.2, 200.2, 264 *passim*, 332.20, 332.22, 332.25, 334 *passim*, 444.8, 444.10, 444.13, 446 *passim*, 472.2, 472.5, 474.2–3, 474.9, 474.11, 474.21, 476.2, 512.18, 512.19
 frigiditas 228.13–14, 344.20, 384.10, 386.12, 386.18

 generatio 32.16, 52.3, 116.19, 118.20, 122.11, 124.2, 140.1, 140.5, 140.13, 160.18, 168.10, 202.28, 204.2, 204.10, 244.5, 244.7, 244.9, 272.22, 274.3, 274.13–14, 276 *passim*, 278.1–2, 282.8, 282.12, 288.7, 288.11, 290.7, 290.15–16, 292.5–6, 304.12, 306.17, 306.18, 310.19, 310.20, 310.20, 310.22, 312.15, 318 *passim*, 320 *passim*, 322.16–17, 322.18, 322.23, 336.2, 336.4, 338.21, 342.17, 342.29, 344.2, 346.7, 394 *passim*, 396.9, 396.10, 396.14, 396.18, 402.20–21, 406.5, 408.18, 412.5, 528.2, 528.4
 genitura 62.11–12, 394.1
 genus 12.10, 12.11, 38.2, 42.18–19, 44.5, 46.1, 46.2, 50.15, 50.19, 50.23, 74.5, 74.15, 98.25, 102.23, 110.25, 112.2, 112.3, 118.16, 120.13, 120.15, 120.21, 122.8, 130.7, 132 *passim*, 152.7, 154.10, 154.16, 164.14, 230.5, 230.7, 230.8, 230.16, 232.18, 234.3, 234.4, 236.5, 238.1, 244.21, 244.22, 244.30, 246.10, 262.17, 292.14, 316.2, 320.3, 404.11, 418.22, 418.24, 468.2, 470.4, 286.7, 300.8, 308.8, 336.9, 338.14, 338.24, 342.34, 360.24, 362.4, 396.11, 396.12, 416.13, 418.26, 436.34, 442.16, 448.17, 490.15, 494.6, 498.17, 504.16, 506.4, 514.9, 532.1
 genera democratiarum 436.32
 genus universalissimum 122.4
 geometria 22.1, 58.8–9, 110.7, 110.13, 232.25, 232.34, 244.23, 246.11, 248 *passim*
 gravitas 276.11, 344.20–21, 360.3, 382.22
 gymnastica 460.12

 habitatio 410.13, 410.18–19
 habitus 38 *passim*, 44.18, 46.16, 102.28, 128.5, 130.10, 224.7, 342.16, 342.22
 habitudo 134.1–2
 harmonia 234.19, 234.22, 234.26, 372.6, 464 *passim*
 historia 12.13, 26.16, 296.2, 296.4, 364.3, 406.18, 430.14, 434.26
 homo 8.21, 34.2, 34.3, 34.8, 44.23, 54.1, 130.13, 132.13, 150.8, 162.16, 172.9, 196.18, 208.1, 220.11, 240.8, 288.8, 292.18, 296.6, 324.18, 326 *passim*, 328 *passim*, 334.1, 372.21, 406.2, 412.14, 412.15, 412.17, 414.14, 418.9, 418.12, 428.7, 428.12, 428.13, 430.10, 434.25, 444.10, 444.11, 446.4, 454.12, 466.12,

Kazalo pojmov

- 466.14, 472.9, 474.2, 474.15, 480 *passim*,
484.19, 484.21, 486.23, 500.4, 514.11,
520.1
- humanitas 132.12
- humiditas 384.10, 386.12, 402.11
- hypothesis 66 *passim*, 68.6, 68.7, 68.13,
70.3, 80.2, 356.11, 356.18, 358.13,
360.15, 448.13
- idea 28.10, 38.19, 48.12, 74.17, 100.21,
100.22, 144.20, 166.19, 180.9, 262.20,
310.10, 314.15, 316.18, 316.20, 374.11,
466.10
- idem 34.13, 50.21, 62 *passim*, 68.3, 102.27,
118.12, 120.20, 120.21, 122.1, 132.20,
134.9, 194.27, 196.8, 410.16, 410.18
- identitas 118 *passim*, 120 *passim*, 124.15,
310.18, 318.20
- ignis 148.14, 148.19, 148.20, 150.8, 162.13,
206.11, 270.4, 270.7, 272.5, 276.1,
284.1, 294.9, 310.14, 332.4, 330.11,
360.2, 360.5, 360.22, 380.19, 382.1,
382.15, 386.13, 386.18, 388 *passim*, 390
passim, 392.9, 398.14, 402.12, 404.5
- ignorantia 138.9, 296.20, 312.4, 508.16,
208.18
- imitatio 48.14, 58.9, 458.5, 458.11, 458.14,
462.20, 462.22, 464.4, 500.13
- impassibile 186.11, 186.17, 200.14,
336.25, 370.26, 372.29, 380.4
- impotentia 38.4, 38.7
- inalterabile 186.17, 188.4–5, 200.13, 372.28,
380.6, 380.8
- incontinentia 484.17, 484.19, 484.27, 486.4,
486.5
- incorporeum 106.9, 108.11, 126.14, 128.18,
134.18, 154.17, 174.13, 186.10, 188.5,
230.22
- incorruptibile 174.5, 230.7, 274.6, 300.19,
304.4–5, 370.19, 370.25, 376.8, 376.9,
376.19, 378.2, 378.3, 392.19
- incurruptio 120.4
- inductio 58.11, 60.21
- inexistens 104.5, 232.8–9
- ingenium 10.9, 246.25, 298.15, 408.9
- iniuria 14.1, 14.9
- iniustitia 46.15
- intellectio 188.9–10, 194 *passim*, 196 *passim*,
216.21, 238.21–22, 240.18, 242.2–3,
344.11–12, 350.17
- intellectus 162.15, 188.9, 188 *passim*, 194
passim, 196.6, 196.8, 496.10
- intellectus passivus 522.3
- intelligentia 59.9, 62.17, 190.20, 252.11,
324.6, 496.12
- intelligibilis 120.1, 122.11–12, 126.17,
130.1, 174.14, 176.13, 176.21, 178.2
178.4, 188 *passim*, 192.19, 314.12, 326.1,
350.4
- interrogatio 20.15, 20.23, 22.6, 22.17–18,
26.21, 26.25, 26.29, 28.3–4, 28.6, 88.3–4,
92.1, 92.14–15
- inventio 26.8, 56.23, 58.4, 104.14, 160.14,
222.5, 222.10, 266.6, 298.13
- inventor 14.28, 14.32, 20.1, 20.9, 20.10–
11, 20.22, 26.9, 26.16, 28.4, 56.24,
58.15–16, 90.7–8, 160.11, 162.8, 258.13
- iudicium 218.17, 434.23
- Iuppiter (deus) 18.13, 180.15, 180.20,
182.15, 216.18, 220.10, 452.6,
- Iuppiter (planeta): 216.4, 372.24,
- iustitia 46.15, 250.16, 422.8, 428.6,
442.19, 476.22, 484.8, 498.4, 530.11
- latio 50.14, 130.3, 180.1, 190.25, 192.12,
192.16, 200.13, 200.22, 200.24–25,
202.3, 202.8, 234.11, 244.9, 320.11,
322.11, 338.3, 338.15, 338.16, 342.9,
394.8, 394.19, 394.20, 394.22
- levitas 276.12, 344.21, 382.18, 382.22,
384.11, 400.10
- lex 16.17, 44.16, 130.8, 134.15, 162.11,
162.14, 218.8, 334.7, 414.19, 424.10,
424.15, 426.8, 426.11, 426.12, 426.18,
426.21, 428.2, 428.5, 428.19, 430.4,
430.7, 430.8, 434.1, 434.2, 438.8, 438.9,
454.11, 454.13, 456.2–3, 460.11, 534.18,
538.1, 538.2
- lex animata 428.11, 430.1
- lex divina 218.18
- legum lator 448.7, 456.15, 458.18,
460.3, 478.1–2
- levitas 276.12, 344.21, 382.18, 382.22,
384.11, 400.10
- linea 34.19, 36.2, 36.9, 224.7, 234.26, 240.6,
360.5, 360.6, 360.7, 368.2, 368.13–14,
368.15, 372.19
- locus 28.20, 34.19, 36.3, 36.10, 116.15,
166.16, 170.19, 190.23, 192.1, 192.2,

Kazalo pojmov

- 194.5, 200.10, 200.11, 208.14, 212.2, 202.15, 224.24, 228.11, 232.2, 234.16, 238 *passim*, 240.4, 242.11, 242.18, 242.20, 246.15, 266.9, 266.20, 266.22, 268.1, 268.2, 268.3, 270.5, 288.14, 334.17, 344.19, 336.6, 342.10, 348.2, 348.3, 348.6, 352 *passim*, 354 *passim*, 356 *passim*, 358 *passim*, 360 *passim*, 362 *passim*, 368.2, 378.4, 380.10, 382.23, 440.14
locus igneus 364.19
locutio 50.16, 78.9
logica 14.22, 14.27, 14.30, 16 *passim*, 18.15, 18.16, 20.1, 20.5, 24.8, 24.18, 26.6, 26.20, 28.11, 28.15, 66.1, 84.2, 86 *passim*, 90.6, 94.2, 96.12, 158.9, 222.5, 258.12, 510.3
logicus 18.18
lumen 450.6
Luna 212.8, 214.9, 284.5, 320 *passim*, 322.7, 330.18, 360.12, 372.26, 392.18, 394.4, 394.11, 394.27, 396.3, 396.7

magistratus 426.2, 434.8, 434.23, 436.34, 440.7, 440.9, 444 *passim*, 448.24, 450.7
magnitudo 36.16, 36.18, 128.14, 132.17–18, 186.6, 192.11, 240.13, 240 *passim*, 350 *passim*, 352.4, 366.18, 438.6, 448.13, 532.5
mare 182.20, 212.19, 282.9, 344.15, 394.25, 398.12–13, 402.11, 450.23, 452.2, 526.5, 526.7
marifoemina 184.14
mas 288.15, 292.6, 294.19, 304.1, 408.17, 412.3, 412.4
mater 308.16, 308.19, 310.4, 414.2
materia 98.3–4, 108.9, 108.14, 108.15, 118.15, 128.8, 140 *passim*, 144.3, 144 *passim*, 148.4, 148.17, 152.17, 170.1, 170.13–14, 172.14, 176.3, 196.7–8, 196.10, 228.10, 230.23, 230.25, 234.23, 234.27, 236.4, 236.16, 238 *passim*, 240.7, 240.17, 244.31, 262.12, 262.17, 288.6, 302 *passim*, 304 *passim*, 306 *passim*, 308.18, 310 *passim*, 312 *passim*, 314 *passim*, 316 *passim*, 318.5, 322.4, 328.20, 330.7, 332.14, 382.11, 386.9, 386.10, 402.17, 406.22, 428.15
forma materiae 150.2–3, 276.4
materia aeterna 310.2
materia mathematica 72.5
materia universalis 302.6, 316.17, 332.13–14
mathematica 4.6, 72.5, 112.1–2, 154.21, 164.11, 222.4, 222.8–9, 226.26–27, 228.2, 228.12, 232 *passim*, 234 *passim*, 236 *passim*, 242 *passim*, 244.18, 246 *passim*, 254.5, 258.6, 350.18
mathematicus 154.13, 196.22–23, 248.29, 252.10, 350.14, 514.21
medicina 74.7, 512.12
mediocritas 476.21, 478.10, 478.14, 478.17, 480.1–2
medulla 366.3
mendacium 160.15
mens 8.19, 26.15, 114.19, 130.4, 136.1, 152.2, 172.9, 176.22, 176.23, 178.1, 180.8, 184.14, 186.10, 186.12, 188.17, 188.22, 190.10, 198.20, 200.2, 214.2, 214.5, 216.22, 218.2, 218.4, 220.6, 220.12, 252.11, 294.18–19, 324.12, 324.15, 324.16, 326.7, 328.6, 328.19, 342.19, 346.1, 376.5, 406.9, 406.16, 456.14, 484.12, 486.23, 492.16, 504.9, 520.16–17, 522.1, 522.5, 530.1, 530.5
mens abstracta 188.17
mensura 112.23, 114.6, 240.9, 334.9
Mercurius (planeta) 372.25
metallum 402.16, 402.17, 402.20, 404.7
methodus 12.18, 16.3, 16.5, 16.8, 20.22, 28.19–20, 54.19, 56.20, 64.11, 64.15, 66.1, 72.2, 74.20, 82.15–16, 88.16, 90.2, 94.3, 280.8, 338.24, 346.13, 466.9, 530.19
methodus dialectica 18.11
methodus demonstrativa 20.5–6
ministerium 212.10, 214.16, 214.18, 448.20
mixtio 124.2, 278.14
monarchia 424.3–4, 424.11, 426.8, 434.1
monas 114.10
monas principium entium 114.14–15
monstratio 78.10
monstrum 294.4, 294.5
morbus 46.4, 46.11, 46.15, 290.1, 290.3, 334.1, 380.7, 474.4, 520.1
motio 52.4, 146.2, 214.1, 232.30–31, 262.22, 342.4, 346.9, 376.16, 398.19, 464.14

- motor 194.1, 194.3, 202.3, 322.7, 524.12
 motor primus 202.4–5, 344.23–24,
 346.3, 346 *passim*
- motus 46.5, 52.1, 52.6, 102.28, 108.22,
 116.7, 120.14, 120.15, 122 *passim*,
 144.16, 174.1, 176.6, 176.14, 186.16,
 190.9, 192.21, 194.4, 194.6, 194.7,
 202.24, 204.11, 204.12, 204.14, 212.12,
 214 *passim*, 216 *passim*, 224.24, 228.13,
 230.26, 232.31, 234.1, 234.5, 234.6,
 236.17, 238.21, 238.25, 238.27, 240.6,
 240.7, 240.17, 240.24, 240.25, 242. 1,
 242.2, 242.6, 244.6, 244.10, 250.20,
 262.18, 266.9, 268.14, 270.20, 272.9,
 272.19, 274.15, 276.14, 282.6, 282.16,
 294.27, 316.16, 318.14, 322.6, 324.5,
 334 *passim*, 336 *passim*, 338 *passim*,
 342 *passim*, 344 *passim*, 346.5, 346.9–
 10, 346.22, 348 *passim*, 355.2, 360.10,
 362.4, 362.16, 366.15, 366.16, 366.18,
 368.5, 372.2, 372.6, 376.14, 376.18,
 380.1, 380.11, 382.21, 394.27, 402.1,
 406.23, 522.16, 524.3, 524.4, 524.10,
 524.14, 528.7
- motus animalium 294.26
 motus circularis 52.3–4, 338 *passim*
 motus efficiens 202.3–4
 motus primus/aeternus 190.3–4, 190.17,
 202.5, 216.10, 346.14, 346.17, 394.21
- mulier 50.10–11, 98.21–22, 288.15, 420.26,
 484.14, 534 *passim*
- mundus 110.2, 114.6, 114.7, 116.18,
 118.19, 140.15, 146.6, 168.9, 170.1,
 170.4, 170.6, 176.20, 180.9, 198.13,
 198.14, 206.8, 206.11, 206.16, 212.7,
 214.10, 218.8, 250.11, 262.8, 270.16,
 300.4, 310.18, 314.26, 316.15, 316.19,
 316.23, 316.24, 318.13, 318.23, 320.4,
 320.12, 320.15, 322.19, 326 *passim*, 328
passim, 330.11, 330.18, 352.3–4, 352.9,
 352.11, 354.21, 364.6–7, 364.12, 364.15,
 370.15, 370 *passim*, 372.13, 372.32, 374
passim, 376.4, 376.19, 382.15, 394.1,
 394.13, 396.16
- mundus archetypus 192.19
 mundus animatus 190.14–15
 mundus incorruptibilis 270.16
 μικροκόσμος (mundus parvus)
 326.3–4
- musica/musice 110.17, 232.26, 234.19,
 236.5, 246.12, 252.18, 252.19, 252.21,
 454.5, 460.12, 462 *passim*, 536.19
- mutatio 118.20, 120.4, 128.7, 146.1, 148.3,
 180.2, 182.10, 194.30, 200.12, 262.21–
 22, 312.16, 318.19, 336.4–5, 360.23,
 366.16, 378.16, 392.8, 392.14, 526.4,
 526.6, 528.3, 528.7, 528.8
- natura 40.1, 44.1, 62.6, 72.11, 76.6, 102.16,
 102.18, 102.29, 108.18, 108.25, 108.26,
 110.14, 110.16–17, 112.7, 114.18,
 118.3, 122.2–3, 130.8, 132.2, 132.8,
 138.2, 138.12, 142.14, 142.16, 144.16,
 146.20, 148.2, 150 *passim*, 154.3, 154.6,
 164.13, 170.2, 172.9, 174.16, 174.21,
 178.1, 178.2, 182.9, 182.9–10, 184.15,
 192.10, 192.15, 196.24, 198 *passim*,
 200.2, 200.5, 200.20, 204.2–3, 206.12,
 208.2, 216.13, 216.19, 226.23, 228.18,
 242.16, 260.5, 260.18, 262.14, 264
passim, 268.12, 270.14, 274.8, 280.3,
 282.1, 288.14, 294.23, 296.12, 298
passim, 302 *passim*, 306.16, 306.19,
 308.10, 312.3, 316.29, 318.5, 318.6,
 318.15, 320.3, 320.18, 324.11–12,
 324.16, 328 *passim*, 330 *passim*, 332
passim, 334.6, 336.14, 336.15, 336.31,
 348.10, 352.21, 356.9, 358.24, 360
passim, 362.21, 362.24, 368.6, 368.9,
 368.10, 370.8, 370.18, 382.20, 396.15,
 408.15, 408.18, 414 *passim*, 416.9–10,
 418.5, 424.20, 428.13, 428.14, 450.12,
 450.14, 452.21, 452.22, 454 *passim*,
 458.11, 468.17, 470.1, 484.1, 486.14,
 494.3, 494.9, 498.15, 500.15, 512.13,
 514.8, 520.14, 526.16, 526.17, 528.18,
 528.19–20, 532.8, 536.3, 536.21, 538.1
- natura aeterea 372.27
 natura animalis 198.13
 natura animalium et plantarum 288.4,
 294.14–15
 natura coloris 286.1
 natura divina 214.24, 372.26–27
 natura feminae ac marium 412.4
 natura foetus 290.9, 404.24
 natura genitalium membrorum
 290.17–18
 natura hominis 472.10, 480.9, 480.15
 natura humidorum 394.25–26

- natura oculi 480.14
 natura ossium 404.25
 natura ovi et pulli 292.16–17
 natura seminis 290.6
 natura virtutis 480.10–11
 secundum naturam 40.2, 44.16–17,
 174.16, 276.18, 410.2, 412.5–6, 492.11
 negatio 44.22, 54.8, 54.10, 66.6–7, 130.13,
 362.22, 508.17, 508.21
 negotium 86.5, 86.7–8, 86.11, 230.11,
 298.14, 298.22, 300.22, 316.14–15
 numerus 28.9, 34.12, 34.14, 36 *passim*,
 66.4, 72.13, 74.21, 114 *passim*, 118.16,
 136.12, 166.19, 192.9, 192.22, 194.17,
 200.17, 234 *passim*, 244.30, 246.22,
 252.22, 260.21, 284.19, 306.9, 312.12,
 316.9, 336.10, 342.24, 350.5, 350.10,
 350.17, 352.9, 368.1–2, 368.5, 368.9,
 380.2, 422.17, 448.15, 448.16, 450.2,
 482.16, 514.6
 numerus essentialium 192.15
 numerus harmonicus 236.3
 numerus musicus 234.24
 numerus scientiarum 226.28–228.1,
 232.6, 232.21, 244.27–28
 numerus substantiarum 200.21, 226.28,
 232.3, 232.21, 252.7–8
 numerus usiarum 242.20–21
 nutritio 292.3
- obiectum 194.19, 484.21
 obliquitas 320.10, 322.12, 392.18, 394.8,
 394.21
 obliquus 322.13, 394.22
 occasio 72.13–14, 472.3
 oculus 34.5, 194.19, 208.4, 216.16, 216.22,
 294.6, 406.15, 480 *passim*
 odor 286.13, 286.14, 404.34
 oligarchia 424.14, 426.20, 432.15, 436.33,
 440.1, 440.2
 operatio 194.4, 334.2, 468.11, 468.12
 opifex 146.6, 170.6, 186.12, 214.2, 310.11,
 316.19, 352.11, 374.7
 opinio 26.22, 26.27, 28.1, 48.13, 62.7,
 62.13, 78.18, 82.5, 84.5, 88.17, 90.9–10,
 90.13, 92.2, 92.9, 100.10, 100.11, 142.7,
 260.1, 264.6, 268.8, 270.3, 272.14,
 272.15, 272.21, 274.14, 280.15, 282.2,
 282.10, 292.8, 378.10, 462.13, 470.7,
 486.27, 486.29, 508 *passim*, 510.18,
 510.19, 510.20, 512.4, 512.8, 532.19
 oppositio 46.2, 130.2, 130.16, 502.9
 oppositum 44.14, 46.10, 46.18–19, 68.3,
 102.29, 130.7, 304.17, 400.21, 526.3
 oratio 36.5, 36.11, 58.7, 68.2, 200.7, 450.1,
 450.10, 452.21, 456.19, 486.8
 orbis 8.14, 180.5, 180.11, 190.18, 200.19,
 202.19, 202.20, 208.8, 214.3, 216.3,
 296.12, 358.17, 360.13, 372 *passim*
 orbis caelestis 200.18, 214.12
 orbis primus 202.4, 202.18, 204.4,
 216.2
 otium/otiari/otiose 246.10, 296.14, 524.7
- paradoxa 86.22
 paralogismus 86.21–22
 participatio 238.6
 parvitas 286.8, 358.9
 passio 38.4, 38.6, 38.15, 44.6–7, 44.13,
 80.8, 80.11, 98.4, 104.2, 104.27, 116.3,
 118.1, 118.2, 120.12–13, 128.6, 128.7,
 144.6, 148.3, 166.4, 224.7, 232.32,
 234.2, 234.19, 244.10, 244.26, 278.6,
 278.12–13, 280.10, 284.8, 300.5, 304.15,
 312.17, 342.8, 342.18, 342.32, 344.12,
 362.3, 382.23, 398.18, 404.6, 480.15,
 480.18, 500.16–17, 500.18, 514.12,
 522.15
 pater 40.6, 40.7, 42.3, 44.2, 106.15,
 184.13, 326.15, 414.1
 periodus 250.11, 396.1, 396.7
 phantasia 242.1, 242.2, 406.17
 philodoxus 100.14
 philosophia 6.7, 8.10, 12.22, 14.13,
 20.13–14, 20.17–18, 22.20, 28.8, 28.12–
 13, 98.1, 98.4–5, 100.5, 100.18, 100.23,
 102.9, 102.11, 104.10, 112.11, 112.13,
 114.4–5, 150.1, 164.10, 222.5, 234.11,
 260.5, 260.18, 266.14, 270.9, 296.19,
 298.13, 404.3–4, 462.14, 466.7, 484.14,
 514.8, 514.13, 514.14
 partes philosophiae 14.19, 222.15,
 222.18, 226.18, 226.21, 244.2, 244.17
 philosophia activa 4.10, 408.4, 408.8
 philosophia aristotelica 12.18–19, 12.23
 philosophia civilis 528.16
 philosophia divina 102.5–6
 philosophia eristica 92.28

- philosophia naturalis 298.24, 300.2, 408.6
 philosophia platonica 10.2, 12.23
 philosophia prima 104.20, 146.5, 164.22, 170.9, 172.7, 316.6, 316.14
 philosophans 74.3, 104.23, 114.19–20, 144.2–3, 362.22–23, 470.7
 philosophema 90.22, 204.6, 348.6–7
 philosophus 2. 5, 6.5, 10.13, 12.25, 14.2, 14.27, 28.18, 48.2, 58.5, 98.6, 100.13, 100.14, 100.15, 102.17, 104.18, 104.28, 126.18, 154.6, 172.9, 222.8, 232.27, 236.4–5, 268.11, 272.14, 314.3, 328.9, 378.4, 396.17, 462.13, 470.2, 484.6, 490.8, 514.12, 514.18, 514.21, 514.22, 516.4, 516.10
 physica 14.31, 20.12, 24.10, 110.16, 112.5, 158.9, 226.24, 228.19, 228.23, 230 *passim*, 234.15, 236 *passim*, 238 *passim*, 244.22, 258.6, 258.10, 262.4, 262.6,
 physica aeterna 228.8, 298.20
 physicus 4.9, 162.2, 166.9, 196.22, 234.8, 236.4, 258 *passim*, 260 *passim*, 262.2, 262.10–11, 266.4, 268.15, 286.19, 290.15, 298.4, 298.22, 338.12, 364.1, 364.6, 402.23
 physiologia 4.7, 96.12–13, 96.19, 258.4, 520.4
 physiologus 260.2, 268.10, 286.10, 288.10, 292.10, 298.6
 poeta 22.24, 208.12, 210.1, 248.11, 314.2, 464.1
 poetice 164.2, 180.13, 182.6, 182.21
 poli Zodiaci 320.10, 322.13, 394.8
 potentia 38.5–6, 102.28, 138 *passim*, 140 *passim*, 148.4, 168.15, 176.2, 198.7, 206.10, 208.9, 208.13, 208.20, 212.1, 212.7, 214.9, 214.24, 218.4, 304.11, 304.11–12, 306.16, 306.22, 308.1, 308.16, 310.22, 312 *passim*, 314.20, 322.6, 326.4, 330 *passim*, 332.1, 332.2, 334.20, 350.7, 360 *passim*, 386.11, 386.16, 476.27, 480.20, 482 *passim*, 520.13, 536.1–2
 potentia agonistica 532.5
 potentia naturalis 38.3,
 praecognitum 78.13, 80.3
 praedicamentum 28.22, 28.23, 42.18, 44.4, 44.13, 52.16, 224.23, 226.4, 226.10, 232.32–33, 244.4, 244.12, 244 *passim*, 246.18, 336.7
 principatus 198.5, 422 *passim*, 424.3, 424.6, 426.5, 428.10, 442.1
 principium 56.9, 88 *passim*, 100.22, 102.21, 102.29, 104.21, 106.10, 106.15, 108 *passim*, 110.16, 110.17, 110.24, 112 *passim*, 114 *passim*, 122.17, 124.6, 138.11, 142.14, 142.16, 142.18, 144 *passim*, 148.16–17, 154.3, 158.20–21, 158.23, 160 *passim*, 164.19, 164.21, 164.24, 166.12, 168.17, 172.3, 172.13, 172.19, 174.6, 174.11, 174.21, 176.24, 182 *passim*, 190.2, 192.13, 194.2, 218.15, 230.27, 230.27–28, 234.4, 234.7, 234.20, 236.17–18, 244.25, 248.15, 262 *passim*, 266.4, 266.14–15, 300 *passim*, 302.1, 310.11, 310.12, 312.7, 312.9–10, 316 *passim*, 318.3, 318.6, 326.11, 326.12, 326.13–14, 330.6, 330.7, 332.21, 334.13, 342.18, 350.3, 352.2–3, 368.13, 368.14, 368.18, 370.3, 370.8, 370.13, 376.16, 376.17, 382.11, 386.11, 386.17, 394.1, 396.15, 402.9, 404.4, 404.15, 456.15, 460.5, 482.7, 490 *passim*, 492 *passim*, 494 *passim*, 496 *passim*, 526.19, 526.20, 534.15, 534.18, 534.20
 principium (scientificae) demonstrationis 56.12, 78.5, 80.12, 80.14, 494.2, 496.18
 principium entium 106.14, 110.15–16, 172.4, 190.2–3
 principium interminatum 186.14
 principium motus 262.18, 322.6, 346.8–9,
 principium paternum 138.6,
 principium philosophiae 514.12–13
 principium physiologiae 520.4
 principium primum 100.23, 166.2, 172.1–2, 190.8, 258.20
 principium principii 162.2
 principium substantiarum 102.17, 108.5, 108.8
 principium syllogismorum 64.8, 72.15, 498.10
 privatio 38.14, 44.19, 46.17, 102.29, 130.10, 132.1, 132.3, 302.17, 314.7, 526.2
 probabile 80.21, 82.3, 82.5, 82.7, 84.5, 88.11–12

Kazalo pojmov

<p>probatio 78.3, 80.19, 272.12, 334.24, 376.15</p> <p>problema 16.15, 88.17, 90.13, 348.1</p> <p>progressus 94.2, 346.13</p> <p>propositio 28.19, 52.20, 52.23, 54.6, 56.8, 58.3, 58.5, 70.30, 78.10, 80.2-3, 82.5, 94.3, 102.14, 102.19, 166.7,</p> <p>propositio contradicens 506.5</p> <p>propositio dialectica 26.23-14, 90.26,</p> <p>propositio demonstrativa 26.23-24, 78.18-80.1,</p> <p>proprietas 32.18, 36.12, 128.10, 134.7-8</p> <p>proprium 42.14, 54.14, 104.4, 124.7, 132.15, 132.16, 134 <i>passim</i>, 390.12, 392.1, 392.12, 506.3, 516.9, 534.12, 536.14</p> <p>proprium loci 354.17-18, 356.9, 360.19, 360.21, 362.4, 362.8</p> <p>proprium sapientiae 110.13</p> <p>propriu scientiae 110.14</p> <p>proprium sophiae 100.5, 100.16-17</p> <p>proprium substantiae 34.6, 34.7, 234.1</p> <p>proprium quanti/quantitatis 36.13, 36.15, 128.12</p> <p>proprium qualitatis 38.17, 126.5, 126.8</p> <p>proprietas 134.7-8</p> <p>proprietas substantiarum 32.18</p> <p>proprietas quantitatis 36.12, 128.10</p> <p>propugnator 448.21, 456.1</p> <p>prudentia 8.14, 8.18, 220.2, 220.15, 428.5, 430.7, 442.17-18, 444.15, 476.18, 484.13</p> <p>punctus 234.26, 348.7, 368.11, 368.14, 372.15</p> <p>pupilla 206.15-16, 216.16</p> <p>quaestio 74.18, 260.13, 448.6, 448.11, 500.9, 510.1</p> <p>qualitas 38 <i>passim</i>, 104.1, 116 <i>passim</i>, 124.14, 126.3, 126.5, 126.8, 128.2, 132.13, 132.19, 134.4, 134.7, 154.17, 224.12, 244.8, 314.7, 382.18, 384.6, 384.10, 388.2, 404.34</p> <p>quantitas 34.17, 36 <i>passim</i>, 104.1, 116 <i>passim</i>, 126.2, 128.9, 128.10, 128.12, 132.19, 132.20, 134.7, 154.16, 224.11, 232.15, 232.30, 232.33, 238.10, 238.13, 242.15, 244.7-8, 244.22, 246.18</p> <p>quod quid erat esse 226.8, 262.19, 478.16-17</p>	<p>quod quid est 64.7, 64.9, 144.19, 224.17, 224.21-22, 244.4-5, 244.12, 244.13-14, 498.9, 498.10-11</p> <p>ratio 18.18, 28.10, 32.15, 38.20, 50.9, 56.5, 64.7, 72.13, 72.14, 134.3, 136.11, 136.15, 148.17, 154.9, 172.6, 186.8, 192.22, 194.6, 204.12, 224.14, 226.25, 228.22, 230.3, 230.15, 230.16, 232.11, 232.15-16, 232.22, 232.29, 234.14-15, 236.11, 238.7, 238.9, 242.15, 242.19, 244.18, 258.7, 274.2, 310.13, 320.9, 324.14, 324.16, 326.7, 334.11, 342.5, 346.8, 354.4, 356.13, 384.2, 394.6, 426.2, 428.11, 432.6, 446.2, 446.3, 446.10, 456.6, 456.7, 458.15, 472.12, 476.4, 476.9, 478.16, 482.2, 482.6, 486.1, 486.4, 486.28, 494.11, 496.2, 500.13, 502.1, 504.12, 504.13, 504.14, 508.2, 536.21</p> <p>ratio philosophandi 12.16, 12.17-18</p> <p>ratio philosophiae 20.11-12</p> <p>ratio universalis 324.14</p> <p>ratiocinatio 492.2, 510.10-11</p> <p>ratiocinium 216.7, 216.18, 308.13, 310.6, 312.6</p> <p>rectitudo 462.4-5, 500.11</p> <p>regio 212.7, 330.17, 338.17, 362.3, 362.23, 450.20, 450.21, 450.23, 452.3</p> <p>regnum 424.12, 430.13, 432.10</p> <p>relatio 40.1, 104.2, 154.18, 244.11, 434.26</p> <p>reminiscentia 538.7, 538.10</p> <p>repetitio 166.13, 306.4</p> <p>resolutio 20.17, 82.16, 82.17-18</p> <p>respiratio 286.17, 286.18, 294.19</p> <p>sacerdos 104.8, 246.7, 246.10, 250.5, 250.23, 462.1-2</p> <p>sanitas 46.4, 46.11, 46.15, 480.13, 520.1, 520.2</p> <p>sanguis 288.16, 288.17, 528.15</p> <p>sapiens 78.4, 112.19, 182.14, 220.9, 220.11, 282.12, 414.22, 428.17, 486.26, 486.27, 486.28-29</p> <p>sapientia 8.13, 10.12, 98.28, 110 <i>passim</i>, 112.10, 112.13, 118.19, 158.15, 164.24, 166.13, 168.2, 168.3, 184.5, 282.12, 296.12, 296.17, 450.14, 484.12-13, 484.15</p>
---	---

- sapor 286.6, 286.7, 286.8, 404.34
 Saturnus (planeta) 216.3, 372.24
 schola 22.7, 22.10, 28.15, 108.19, 476.24
 scientia 14.23, 16.11, 42.10, 42.11, 42.12, 44.19, 52.8, 80.9, 82 *passim*, 84.8, 96.11, 96.21, 98.1, 100.10, 100.12, 100.17, 102.11–12, 102.13, 102.23, 104.10, 104.13, 110 *passim*, 112.9, 112.10, 116.2, 128.18, 130.11, 160.8, 164.24, 166.1, 166.12, 166.26, 168.7, 168.8, 222.12, 222.18, 226.25, 226.28, 228 *passim*, 230 *passim*, 232 *passim*, 234.2, 236.12, 236.20, 238 *passim*, 240 *passim*, 242 *passim*, 244.2, 244 *passim*, 246.2, 248.7, 252.8, 298.9, 328.3, 328.5, 446.5, 446.12, 484.13, 484.14, 484.25, 490.5, 494.3, 496.12, 500.6, 508 *passim*, 510.19, 512 *passim*, 514.16, 516.18, 518.2, 530.21
 scientiae mathematicae 226.27, 234.12, 242.17
 scientia physica 226.24, 230.3, 230.15, 262.4, 262.6
 scientia entis 4.3, 96.4–5, 98 *passim*, 106.2, 110.3, 110.8, 158.8
 scientia divina 14.31, 160.11, 164.18, 258.12
 scientia primarum causarum 98.28–29, 158.14
 scientia dianoetica 158.25
 scientia universalis 116.2
 scopus 452.12
 secta 20.6, 64.12, 232.27
 sectator 96.9–10, 406.19
 semen 130.5, 190.9, 290.6, 290.9, 294.6, 404.24, 528.15
 sensatio 240.22, 522.17, 522.20
 sensibile 42.12, 140.8, 174.14, 186.5, 314.15, 314.16, 316.21, 316.22, 350.1
 sensus 8.19, 42.11, 42.12, 54.12, 208.5, 224.5, 294.17, 342.20, 444.1, 510.12, 510.13–14, 510.17, 514.1, 522.14, 524.2, 524.4
 sermo 20.15, 22.7, 22.18, 22.19, 24.21, 28.6, 36.1, 36.3, 44.5–6, 54.1–2, 54.3, 54.7, 54.9, 60 *passim*, 74.5, 78.14, 84.18, 86.11–12, 88.4, 88.6, 90.14, 92.8, 98.23, 140.2, 142.2, 160.7, 162.15, 194.10, 196.13, 200.10–11, 206.19, 208.6, 210.3, 218.15, 224.12, 224.19, 224.21, 228.10, 250.6, 264.3, 264.7, 266.14, 266.15–16, 270.19, 272.2, 278.12, 282.3, 284.4, 288.2, 290.8, 292.3, 416.4, 454 *passim*, 456.2, 458.3, 460.18, 464 *passim*, 494.16, 500.17, 502.8, 502.11, 502.13, 504.2, 504.4, 504.6, 514.4, 516.1, 522.8, 524.4, 538.2
 sermo declarativus 78.12
 sermo inductivus 60.24
 sermo eristicus 86.14
 significatio 26.22–23, 48.10, 78.6, 78.8–9, 82.24, 98.17–18, 116.4, 140.17, 152.9, 222.20, 222.21, 222.24, 224.1, 224.12, 226.20, 332.23,
 significatus 26.19, 48.6, 50.7, 70.27, 78.2, 78.11, 84.2–3, 124.10, 128.4, 132.9, 224.4, 226.16–17, 232.29–30, 496.13
 similitudo 62.6, 124.19, 124.21, 218.10, 292.9, 310.1, 486.12, 500.19–20, 502.1, 506.2, 506.3–4
 simpliciter 66.10–11, 88.5, 178.10–11, 390.9
 definitio simpliciter 226.7
 ens simpliciter 224.18
 Sol 126.16, 212.8, 214.10, 282.14, 320.8, 320.11, 330.18, 372.26, 392.18, 394 *passim*, 396.3, 396.7, 398.8, 400.18, 406.15
 sophia 8.12, 98.2, 98 *passim*, 100 *passim*, 164.22, 166.5, 166.8, 166.11, 168.3, 230.1
 sophisma 60.8, 90.23
 spatium/spacium 358.11, 368.2
 species
 speculatio 342.25, 496.22
 sperma 528.12, 528.13
 sphaera 180.6, 190.22, 250.20, 252.7, 268.14, 358.17, 372.10, 378.19
 stella 180.6, 248.34, 250.1, 250.3, 280.11
 sterilitas 292.13–14
 studium 8.11, 8.12, 10.12, 58.9, 74.2, 86.16, 296.10, 406.20, 454.11, 512.1
 studium veritatis 64.12
 subcontrarium 90.14–15, 90.19, 278.11–12
 subiectum 32.19, 34.15, 34.16, 44.7, 44.21, 50.9, 68.13, 80.11, 84.6, 98.24, 148.17, 222.23–24, 224.13–14, 230.22, 230.24,

- 244.24, 244.26, 264.14, 302 *passim*, 304.6, 306.1, 306.18, 308.14–15, 310.12, 310.13, 310.18, 318.19, 318.20, 322.5, 406.7–8, 412.18, 412.19, 422.12, 424.21–22, 510.13, 518.15
- substantia 32 *passim*, 34 *passim*, 50.4, 72.17, 102.16, 102.17, 104.1, 104.23, 108 *passim*, 116 *passim*, 118 *passim*, 120.1–2, 132.20, 134.6, 134.9, 134.11, 144.5, 160.3, 178.8, 178.9, 194.23, 194.24, 194.25, 200.21, 222.22, 224.13, 226 *passim*, 228 *passim*, 230 *passim*, 232 *passim*, 234 *passim*, 238 *passim*, 242 *passim*, 244.7, 244.14, 244.21, 252.7, 262.19, 264.13, 302.5, 302.19, 304.12, 308.19, 314 *passim*, 328.22, 334.19, 336.2, 338.22, 338.23, 350.3, 372.3, 376.18, 442.15, 506.4, 516.14, 516.15, 516.16, 528.5, 528.6
- substantia caelorum 316.3
- substantia communis 34.1
- substantia composita 310.8
- substantia immobilis 108.13, 228.8–9, 230.18, 236.21, 238.12
- substantia naturalis 108.9, 108.10
- substantia prima 32.8–9, 32.10, 98.2–3, 108.20, 242.15
- substantia sensibilis 230.1, 234.13
- sumptio 26.28, 92.1, 188.12
- superficies 34.19, 36.2, 36.9, 206.12, 234.26, 274.13, 276.9, 278.4, 286.3, 360.11, 362.9, 376.2, 384.5, 402.2
- suppositio 192.3, 494.18, 496 *passim*, 506.6
- syllaba 62.9, 494 *passim*
- syllogismus 18.1, 56.19, 58.8, 58.11, 60.7–8, 60.11, 62 *passim*, 64 *passim*, 70.30, 72.15, 78.14, 80.5–6, 80.9, 86.19, 88.2, 88.6, 88.19, 90.7, 498.8, 498.10, 504.3
- demonstrativus 80.11, 90.22–23
- dialecticus 88.20, 90.1, 90.5–6, 90.23, 90.24
- eristicus 90.24
- probabilis 92.12
- logicus 16.19
- symbolum 390.15, 392.5, 392.6, 500.16, 500.19
- syzygia 122.13
- tactus 310.20, 384.2, 384.9, 384.18, 386.2
- temperantia 442.14, 442.19, 476.21, 484.27
- tenebrae 138.13, 450.6
- terminus 28.18–19, 58 *passim*, 104.3, 122.18, 122.19, 124 *passim*, 170.1, 182.6, 212.16, 216.9, 270.21, 286.2, 334.10, 354.21, 362.10, 368.15, 368.17, 370.3, 410.7, 496.10–11, 496.12, 496.14
- terra 148.13, 148.18, 148.20, 150.7, 150.8, 162.14, 182.17, 206.10, 208.14, 212.9, 212.15, 216.8, 250.20, 270.4, 272.13, 276.1, 280.19, 282.14, 282.16, 286.9, 286.10–11, 286.14, 294.22, 310.14, 320.9, 320.10, 322.4, 330.11, 330.19, 344.15, 358.22, 360.6, 360.11, 382.2, 382.15, 386.13, 388.5, 388.9, 390 *passim*, 392.8, 392.9, 394.7, 396.5, 398.7, 398.11, 398.13, 402.1, 402.8, 416.14, 428.12, 526 *passim*
- theologia 158 *passim*, 160.8, 162.7, 162.8, 164.7–8, 164.10, 164.21, 166.18, 166.20, 172.7, 172.12, 172.17, 176.4, 188.8, 190.1, 192.21, 192.23, 194.12, 194.14, 198.16, 198.18, 202.6, 206.2, 218.20, 222.5, 226.25, 228.16, 230.19, 234.15, 236.10, 236.12, 238 *passim*, 244.21, 258.9, 282.11, 486.24
- theologicus 4.5, 158.4, 166.7, 188.18, 198.16, 200.10, 206.2
- thesis 84.21, 90.18, 92.9, 378.1
- tolerantia 486.1, 486.2
- tractatio 88.1, 104.26, 136.14, 142.17, 158.10, 166.23, 194.24, 366.5, 366.7, 370.6–7, 416.11
- traditio 48.2, 252.6–7, 270.17
- transitus 52.4, 342.19
- transmutatio 346.11, 388.2, 392.3, 392.15
- trinitas 68.12
- tyrannis 424.12, 432.14
- unitas 66.3, 112.25, 114 *passim*, 118.13, 118.14, 144.9, 174.11, 176.24
- universale 54.11, 54.13, 54.19, 116.2, 328.29, 434.32, 436.30, 506.10, 506.11
- universaliter 50.12, 56.1, 56.3, 72.10, 100.3–4, 110.10, 110.12, 134.13, 320.11, 368.6, 430.5
- ubi 44.8, 104.2, 244.9, 354.13, 492.17
- usia 222 *passim*, 224 *passim*, 226 *passim*, 242.21, 242.23, 244.4, 244.11, 244.16

Kazalo pojmov

utilitas 24.9, 422.6, 422.20, 426.8, 514.3	472 <i>passim</i> , 474.2, 474.12, 474.19–20,
uxor 410.1, 412.19, 414.6, 456.20	476 <i>passim</i> , 478 <i>passim</i> , 480 <i>passim</i> ,
	482 <i>passim</i> , 484.3, 484.11, 486.6, 488.1,
	498.4, 530.8, 532.4, 536.1, 536.3
vacuum 266.9, 268.1, 268.5, 352.19,	vis 8.5, 152.11, 154.6, 220.14, 338.9,
354.7, 362 <i>passim</i> , 364 <i>passim</i>	458.19
vapor 280.17, 280.19, 284.8, 286.13,	vis dialectica 84.1
300.5, 388.8, 398.1	visio 44.19, 46.17, 98.26, 130.11, 284.23,
Venus (planeta) 372.25	480.6, 514.2, 520.18
veritas 16.7, 64.12, 78.16, 80.9, 98.13–14,	vita 12.9, 20.4, 28.26, 30.4, 44.19, 82.11,
100.15, 100.17, 144.1, 162.18, 240.2,	98.12, 118.20, 130.10, 146.20, 176.9,
240.5, 242.8, 242.10, 242.13, 258.17,	184 <i>passim</i> , 186.3, 200.14, 202.11,
260.5, 260.16, 260.17, 274.1, 298.16,	204.9, 210.9, 218.5, 248.8, 290.3, 318.15,
298.19, 366.13, 510.16, 514.16, 514.24,	396.12, 398.11, 412.10, 446.4, 446.16,
516 <i>passim</i>	448.5, 448.12, 464.14, 468 <i>passim</i> ,
virtus 46.16, 72.10, 74.3, 178.16, 204.20,	472.19, 474.2, 536.17
210.15, 216.3, 216.9, 218.5, 428.5,	
432.9, 444 <i>passim</i> , 446 <i>passim</i> , 448.1,	Zodiacus 320.10, 322.13, 392.18, 394.8
448.3, 450.12, 452.13, 452.19, 460.7–8,	
468.12, 468.16, 468.17, 470.18, 470.20,	

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

KAZALO IMENA¹

ABARID (Ἀβαρίς), 6. st. pr. Kr. Skitski propovjednik i čudotvorac, legendarna osoba u djelu Heraklida Pontskog. Kod Sude je naveden popis njegovih djela. Pitagorovci su ga držali jednim od svojih preteča. 163.27

ABIÐANI* (Abydeni, stanovnici grada Abida, Ἀβυδος, 1306a.31). 437.21

ABRAHAM, praotac izraelskog naroda. Rodio je Izaka kojeg je bio spreman žrtvovati Bogu. Unuk mu je Jakov od koga potječe dvanaest plemena izraelskog naroda. 251.15

ADAMANT* (Ἀδάμας, 1311b.22). 437.6

AETIJE iz Antiohije (Ἀέτιος), 1. st. pr. Kr.–1. st. po Kr. Grčki filozof, pisac doksografskog djela *O filozofskim mišljenjima*. 93.30, 365.4, 365.14, 365.19, 381.18, 381.22, 401.2, 401.7, 529.15

¹ Imena koja su u Petrića u izvornom izdanju nabrojena na str. 263, a ovdje na str. 434–437. izdvojeno (sa »zvjezdicom«) i bez daljnjeg opisa indeksirana su iz sljedećih razloga:

1. Petrić ta imena ne navodi u obrazlaganju neke filozofske teze, nego da pokaže od koga je sve Aristotel preuzimao svoja znanja o političkim pitanjima, prije svega o različitim ustavnim uređenjima. Sam Petrić navodi da ih Aristotel nabraja u *Politici* IV, po svojem brojanju u poglavljima 5–12, dok se prema današnjim podjelama ta imena nalaze u poglavljima 3–12 (premda Petrić ponekad navodi i imena ljudi i naroda iz drugih knjiga *Politike*). Brojke u zagradama odnose se na mjesta u Aristotelovoj *Politici* prema Bekkerovoj paginaciji, gdje ih navodi Aristotel i na koja se mjesta referira Petrić.
2. Djelomično ta su imena, čini se, pogrešno transliterirana iz grčkog bilo autorovom bilo tiskarskom greškom, no smatrali smo da se može rekonstruirati točno ime, jer ih Petrić većinom navodi istim slijedom kako su ta imena navedena i kod Aristotela.
3. Većim dijelom to su malo poznata ili čak nepoznata imena za koja je najvažniji podatak onaj koji je naveden na mjestu na kojem su citirana kod Aristotela. Neka imena nalaze se kod Aristotela na više mjesta, no naveli smo samo ono mjesto na koje se referira Petrić.

- AGESILAJ* (Ἀγησίλαος, 1306b.35). 437.2
- AHEJCI* (Ἀχαιοί, stanovnici Aheje, 1303a.22). 437.16
- ALEKSAMEN iz Teja (Ἀλεξαμενός), Petrić smatra da je možda Stiranin, 5. st. pr. Kr. Grčki sofist. Možda je pisao filozofske dijaloge. 23.22, 23.24, 25.5
- ALEKSANDAR (Ἀλέξανδρος) iz Afrodizijade, 2/3. st. Grčki filozof peripatetičar, jedan od najznačajnijih komentatora Aristotela. 333.17
- ALEKSANDAR VELIKI 207.5, 297.7, 435.25
- ALENODAN* (vjerojatno se odnosi na tesalsku plemićku porodicu Aleuadovića, Ἀλευαδοί, 1306a.30). 437.1
- ALFONZ II d'ESTE (1533–1597.), od 1559. vojvoda Ferrare, Modene i Reggia, bio je mecena pjesnika Torquata Tassa. 7.3, 9.20
- ALKMEON (Ἀλκμαίων), 6/5. st. pr. Kr. Grčki liječnik i filozof iz Krotona, pitagorovac. Smatrao je da je mozak središte razuma i osjeta. 261.27, 293.18, 293.19
- AMBRAČANI* (Ambracii, stanovnik Ambracije). 437.16
- AMETIST (vjerojatno Amerist, Ἀμέριστος), 6. st. pr. Kr., brat pjesnika Stesihora, osim što je bio na glasu kao vrstan geometar, ništa drugo o njemu nije poznato, pa čak niti ime nije sigurno. 249.10
- AMFIOPOLJANI* (Ἀμφίπολοι, 1303b.2). 437.18
- AMIKLA HERAKLEJAC (Ἀμύκλας ὁ Ἡρακλεώτης), Platonov učenik koji se posebno bavio matematikom unutar Akademije. 249.22
- AMINTA* (Ἀμύντας, više ljudi s tim imenom, Aristotel spominje dvojicu, vjerojatno različitih, 1311b.3 i 1311b.14, Petrić unutar 2 retka dvaput ponavlja isto ime, ali bez konteksta). 437.4, 437.5
- AMONIJE (Ἀμμώνιος τοῦ Ἐρμείου), 5/6. st. Grčki filozof iz Aleksandrije, komentator Aristotela, učitelj Filoponov. 21.3, 21.7
- ANAKSAGORA (Ἀναξαγόρας) iz Klazomene, 5. st. pr. Kr. Dulje vremena živio je u Ateni, bio je Periklov prijatelj. Optužen za bezbožnost. Pobjegao je iz Atene. Smatrao je da su bitak homeomerije (pratvar iz koje miješanjem i razdvajanjem nastaju stvari u svijetu) i um. 201.4, 249.16, 261.25, 269.10, 271.6, 275.16, 275.21, 277.26 281.15, 281.17, 283.3, 283.4, 283.18, 283.21, 285.3, 289.1, 291.2, 291.17, 291.18, 293.8, 295.18, 297.18, 315.2, 399.20, 401.12, 401.14, 401.19, 403.1, 403.6, 403.8 487.29, 517.1

- ANAKSILAJ* (Ἀναξίλαος, 1316a.38). 437.12
- ANAKSIMANDAR (Ἀναξίμανδρος), 6. st. pr. Kr. Učenik i nasljednik Talov. Napisao je spis *O prirodi*. Držao je da je bitak apeiron – ono što je s obzirom na masu i kvalitetu neodređeno i u sebi sadrži sve potencijalnosti. 253.3, 261.24, 401.7, 403.11
- ANAKSIMEN (Ἀναξίμενης), vjerojatno učenik Anaksimandrov. Držao je da je bitak zrak. Sve nastaje iz zraka zgušnjavanjem i razređivanjem. 261.25, 273.20, 283.19, 401.3, 401.14, 401.17
- ANDRONIK (Ἀνδρόνικος) s Roda, 1. st. pr. Kr., bio je nakon Aristotela jedanaesti upravitelj peripatetičke škole u Ateni, skupljao je, komentirao i izdavao Aristotelova djela i priredio prvo kritičko izdanje. 53.21
- ANOBARZAN* (vjerojatno Ariobarzan, Ἀριοβαρζάνης, 1312a.12). 437.9
- ANTIFONT (Ἀντιφών), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, sofist. Smatrao je da su svi ljudi po prirodnom zakonu jednaki. 249.4, 265.15, 265.16
- ANTI-KLEONT* (vjerojatno Antileont, Ἀντιλέων, 1316a.32). 437.11
- ANTIMAH HELIOPOLIĆANIN (Ἀντίμαχος), nepoznato vrijeme, grčki pjesnik, napisao kozmogoniju od 3700 stihova. 163.28
- ANTISEJCI* (Ἀντισσαῖοι, stanovnici grada Antise na Lesbu, 1303a.34). 437.17
- ANTONIO MONTECATINO, 1537–1599, prvi tajnik ALFONSA d'ESTE, političar i filozof, osoba u Goetheovom *Torquatu Tassu*. 7.2, 7.5,
- APOLODOR iz Atene (Ἀπολλόδωρος), 2. st. pr. Kr., najpoznatiji učenik Aristarha iz Samotrake. Napisao je *Kronike* na koje se poziva Petrić. 99.10
- APOLODOR LEMNJANIN (Ἀπολλόδωρος ὁ Λήμνιος), pisao je o zemljoradnji. 421.23
- APOLONJANI* s Ponta (Ἀπολλωνιάται δὲ οἱ ἐν τῷ Πόντῳ, 1303a.36). 437.17.
- ARGINI* (vjerojatno Argejci, Ἀργεῖοι, 1269b.4 i 1270a.2). 437.15.
- ARHABEJ* (Ἀρραβαῖος, 1311b.13). 437.5
- ARHELAJ* (Ἀρχέλαος, 1311b.9). 437.5
- ARHENEN (vjerojatno Arhedem, Ἀρχέδημος), Platonov suvremenik i prijatelj, učenih ARHITIN. 171.11
- ARHIJA* (Ἀρχίας, 1306b.1). 437.1

ARHITA (Ἀρχύτας), 4. st. pr. Kr. Grčki filozof, matematičar, inženjer i državnik iz Tarenta, pitagorovac. Petrić razlikuje dvojicu Arhita, jednog koji je bio Pitagorin slušač, drugi koji je bio Platonov prijatelj. Tekstovi na koje se poziva Petrić su Pseudo-Arhita i treba ih datirati nakon Aristotela. 29.21, 29.23, 31.2, 31.6, 31.9, 31.12, 31.13, 31.14, 31.15, 31.16, 31.18, 31.19, 31.21, 33.3, 33.11, 33.21, 35.13, 37.14, 37.15, 37.17, 39.11, 39.16, 41.16, 43.5, 43.8, 43.13, 45.11, 45.14, 45.25, 47.9, 47.15, 47.20, 49.3, 49.4, 51.4, 51.23, 53.6, 57.4, 119.10, 127.8, 129.11, 129.12, 129.13, 131.7, 131.18, 131.19, 135.7, 233.26, 247.18, 249.21, 335.11, 355.12, 355.15, 363.13, 363.15, 367.4, 367.9, 367.12, 367.16, 367.19, 369.4, 369.13, 369.18, 371.5, 407.11, 425.7, 427.6, 427.15, 443.18, 445.7, 447.3, 447.9, 453.15, 467.23, 469.6, 471.11, 471.18, 473.3, 475.1, 475.4, 475.7, 475.23, 477.9

ARISTEJA PROKONEŠANIN (Ἀριστέας ὁ Προκοννήσιος), 7. ili 6. st. pr. Kr. grčki epski pjesnik iz Prokonesa. 163.27

ARISTIP (Ἀρίστιππος) iz Kirene, Stariji, 4–3. st. Grčki filozof, Sokratov učenik, osnivač kirenske hedonističke škole. 25.8

ARISTOGITON* (Ἀριστογείτων, 1311a.39). 437.3

ARTABAN* (vjerojatno Artapanu, Ἀρταπάνης, 1311b.38). 437.7

ASIRCI (Assyrii), ratnički narod koji je u Starom vijeku živio u srednjoj i sjevernoj Mezopotamiji. 251.10, 251.14

ASKLEPIJE (Ἀσκληπιός), slušač Hermesa Trismegista. 25.1, 25.5, 117.14, 117.19, 133.11, 133.19, 383.15

ASTIAGANT* (vjerojatno Astijag, Ἀστυάγης, 1312a.12). 437.8

ATAL* (Ἄτταλος, 1311b.3). 437.4

ATENJANI* (Ἀθηναῖοι, 1304a.6). 435.30, 437.15

AVEROES (Averroes, Ibn Rušd, 1126–1198), španjolsko-arapski filozof, liječnik i mističar. Smatrao je da je logika (Aristotelova) najvažnija za postizanje sreće. Izuzetno se divio Aristotelu čija je djela komentirao u više oblika. Veliki Averroesovi komentari svojim su oblikom (Averoes prvo navodi Aristotelov tekst i potom ga komentira) imali znatan utjecaj na Zapadu. 15.28, 17.4, 21.3, 27.16, 97.13, 103.5, 105.10, 105.12, 161.11, 163.10, 163.21, 165.6, 223.6, 223.9, 247.2, 255.4, 259.13, 261.11, 299.10, 299.19, 329.11, 377.15

AVEROISTI, sljedbenici Averoesova tumačenja Aristotela, oblik aristotelizma koji se pojavio među pariškim aristotelovcima 13. stoljeća. Karak-

teriziraju ih stavovi koji su se teško usuglašavali s kršćanskim dogmama (npr. zastupali su nauk o individualnoj besmrtnosti ljudskog intelekta, mogućnosti postizanja punine sreće u ovom životu, vječnosti svemira/svijeta). Pripisuje im se i nauk o dvostrukoj istini. Suprotstavio im se Toma Akvinski. 15.25

BABILONCI, stanovnici južne Mezopotamije u blizini Babilona. 251.2, 273.11, 273.13

BERDA* (vjerojatno Derda, Δέρδα, 1311b.4). 437.4

BEROS, (Βήροσος) 4/3. st. pr. Kr. Mardukov svećenik iz Babilona, osnivač astrološke škole na Kosu. 251.15

BIZANTIJCI* (Βυζάντιοι, 1303a.33). 437.16

BOETIJE (Anicius Manlius Severinus Boethius), 480–524, rimski filozof novoplatoničar, komentator Aristotelovih spisa i najvažniji posrednik između antičke filozofije i latinskog srednjovjekovlja, optužen za zavjeru protiv rimskog cara, pogubljen. Čekajući smaknuće, napisao je knjigu *Utjeha filozofije*. 7.12, 13.25, 253.23

BRIZON (Βρούσων), 4. st. pr. Kr. Grčki matematičar, učenik Euklida iz Megare. Možda je utjecao je na Platona. 25.25, 249.4

BRO(N)TIN (Βρο(ν)τίνοσ), nepoznato vrijeme života, grčki filozof iz Metaponta. Navodno pitagorovac, pripisuju mu se neke orfičke pjesme. U tekstovima se mogu naći oba oblika njegova imena. 171.11, 407.10

CICICEN ATENJANIN (Cycicenus Atheniensis je nepoznat, radi se vjerojatno o Ateneju iz Cizika Ἀθήναιος ὁ Κυζικηνός), o njemu se ne zna ništa osim da je bio vrstan geometar i vjerojatno Platonov učenik, djelatna na Akademiji. 249.24

CIPRANI* (Κύπριοι, 1311b.5). 437.24

DAFNEJ* (Δαφναίος, 1305a.26). 435.36

DAMON iz Atene (Δάμων) 5. st. pr. Kr. Grčki muzikolog i političar. 253.22

DARIJE* (Δαρειός, 1311b.38). 437.8

DEKAMNIDIJE* (vjerojatno Dekamnih, Δεκάμνιτος, 1311b.31). 437.7

DELFLJANI* (Δελφοί, 1303b.37). 437.19

DEMETRIJE FALERANIN (Δημήτριος ὁ Φαληρέυς), 4. st. pr. Kr., državnik i filozof, Aristotelov učenik, njegovoj je školi priskrbio zemlju na Like-

ju, pisao je o retorici, ustavima i komentirao Homerove spjevove, sačuvano malo fragmenata. 99.10

DEMOKRIT (Δημόκριτος), 460–370 pr. Kr. Grčki filozof, Leukipov učenik. Putovao je u Perziju, Babilon i Egipat, živio dugo vremena u Ateni. Glavni predstavnik grčkog materijalizma. 17.20, 27.1, 27.3, 27.4, 29.15, 73.9, 73.10, 73.20, 269.10, 273.19, 275.16, 277.10, 277.21, 277.26, 279.5, 281.15, 281.17, 283.16, 283.20, 285.25, 289.1, 289.8, 289.10, 291.11, 291.13, 293.8, 293.13, 293.16, 295.5, 297.18, 355.8, 363.24

DIAGORA* (Διαγόρας, 1306a.36). 437.1

DINOSTRAT (Δεινόστρατος), 4. st. pr. Kr. Grčki geometar, brat MEMEHMOV. 249.23

DIOGEN (Διογένης) iz Apolonije, 5/4. st. pr. Kr., grčki filozof i liječnik iz Apolonije na Kreti. Povezivao je Anaksimenovu i Anaksimandrovo učenje, tvrdio je da je zrak prapočelo stvari. 261.25, 279.9, 279.10, 289.1, 295.15

DIOGEN LAERTIJE (Διογένης Λαερτιός), 3. st. Grčki pisac, doksograf. Glavno su mu djelo *Vitae philosophorum*, znanstvene biografije znamenitih filozofa. 17.21, 21.10, 23. 5, 23.9, 23.12, 23.22, 25.3, 25.8, 25.13, 25.19, 27.2, 27.9, 27.11, 31.5, 57.15, 59.14, 73.2, 73.7, 83.11, 83.17, 85.12, 93.21, 99.14, 149.11, 249.8, 251.30, 383.12, 399.10, 485.11

DIOGEN – pogrešno umj. DIOTOGEN 335.6, 445.13, 479.7

DION* (Δίων, 1312a.4). 437.8

DIONIZIJE II (Διονύσιος), sin Dionizija I., a na Dionovu preporuku pozvao je Platona u Sirakuzu. Kod njega Platon boravi dvaput (366. i 361.). 77.15

DIONIZIJE KARTAŽANIN (vjerojatno Dionizije iz Halkedona, Διονύσιος ὁ Χαλκηδόνιος), 4. st. pr. Kr., pripadao Megarskoj školi. 23.6, 23.17

DIONIZIJE* (Διονύσιος, 1305a.28). 435.36

DIONIZIJE* (vjerojatno Dionizije mlađi, Διονύσιος ὁ ὕστερος, 1312a.4). 437.8

DIONIZIODOR (Διονυσόδωρος), brat EUTIDEMOV i sugovornik u Platonovu dijalogu *Eutidem*. 25.22

DIOTOGEN (Διωτογένης ili Διατογένης), pitagorovac, autor dvaju spisa *O količini* i *O kraljevstvu*, fragmentarno sačuvano. 429.10, 429.21, 431.19, 461.6

- DOKSANDAR* (vjerojatno Deksandar, Δέξανδρος, 1304a.9). 435.35
- DOLON* (Δόλων, vjerojatno Solon, Σόλων, 1296a.19). 435.28
- EGINJANI* (stanovnici otoka EGINE, Ἔγινα, 1291b.24). 437.21
- EGIPĆANI* (Αἰγύπτιοι, 1329b.24). 155.23, 163.25, 191.6, 251.2, 251.4, 251.7, 251.10, 251.27, 251.29, 273.10, 273.12, 317.25, 325.3, 379.18, 383.11, 437.24, 451.20, 461.15
- EKFANT (Ἐκφαντος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof pitagorovac iz Sirakuze. 199.13, 429.12
- ELEJCI* (stanovnici grada Eleje (Ἠλιαία). Čini se da je riječ o Petrićevoj zabuni. Na mjestu u *Politici* gdje Aristotel navodi *eleju*, nije riječ o gradu Eleji, nego o sudištu u Ateni. Usp. Arist. *Pol.* 1301b.23. Na drugom mjestu navodi Aristotel stanovnike grada Eleje (Ἠλείοι ἐν Ὀλυμπία) usp. Arist. *Mir.* 834a.21). 437.14
- EMLJANI* (vjerojatno Elimljani, stanovnici Elimeje, Ἐλίμεια, 1311b.13). 437.24
- EMPEDOKLO (Ἐμπεδοκλῆς), 483–423 pr. Kr. Grčki filozof iz Akraganta (Agrigenta). Izložio je u stihovima nauk o četiri elementa (vatra, voda, zrak i zemlja) iz kojih sve nastaje spajanjem i razdvajanjem a pod utjecajem ljubavi i mržnje. 27.10, 27.12, 27.13, 149.23, 151.3, 261.24, 271.16, 273.20, 275.15, 277.3, 277.10, 277.26, 279.19, 283.21, 285.2, 285.9, 285.15, 285.25, 287.8, 289.2, 289.18, 291.7, 291.11, 293.8, 293.13, 293.16, 295.9, 295.18, 297.18, 365.2, 383.7, 383.10, 383.18, 387.20
- EPIDAMNJANI* (stanovnici Epidamna, Ἐπίδαμνος, 1287a.7). 437.14
- EPIDIJCI* (stanovnici Epida, 1304a.13–14). 437.24
- EPIMENID (Ἐπιμενίδης) 7. st. pr. Kr. Kretska pjesnik iz Knosa. 163.26
- ERETRIJANI* (stanovnici Eretrije, Ἐρέτρια, 1306a.35). 437.22
- ERITREJCI* (stanovnici Eritreje, Ἐρυθραί, 1305b.18). 437.21
- ESHIL (Αἰσχύλος – učenik matematičara Hipokrata s Hija). 261.27, 281.16
- EUAGORA* (Εὐαγόρας, 1311b.4). 437.5
- EUBULID (Εὐβουλίδης), 4. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Mileta, učenik Euklidov i pripadnik Megarske škole. Sastavljao je sofizme. 23.9, 61.3
- EUDEM (Εὐδημος) 4. st. pr. Kr. Grčki filozof s Roda, Aristotelov učenik. Radio je s Teofrastom na komentiranju Aristotelovih djela. 253.2, 467.2, 477.27

Kazalo imena

EUDOKSO (Εὐδοξος), 4. st. pr. Kr. Grčki matematičar iz Knida, astronom, geograf i filozof. 249.22, 249.23, 253.5, 487.23

EUDOR (Εὐδωρος), 1. st. pr. Kr., filozof pitagorovsko-platonske orijentacije i komentator Aristotelove *Metafizike* i *Kategorija*, vrlo značajan u antici, danas gotovo zaboravljen. Nije vjerojatno da njega Petrić navodi prije Platona. 297.17

EUEN (Εὐηνος) s Para, 5. st. pr. Kr. Grčki sofist i pjesnik. 153.12

EUFORB FRIGIJAC (Εὐφορβος ὁ Φρύξις), mitski lik, Pitagora se smatrao njegovom inkarnacijom, navodni izumitelj geometrije. 249.9

EUGANON (vjerojatno EUGAMON iz Cirene, 6. st. pr. Kr., epski pjesnik, sastavio nastavak *Odiseje* pod naslovom *Telegonija* u 2 knjige). 163.27

EUKLID (Εὐκλείδης) iz Aleksandrije, 4/3. st. pr. Kr. Grčki matematičar, suvremenik Ptolemeja. Djelom *Elementi* postavio je temelje matematici kao znanosti. 249.5

EUKLID (Εὐκλείδης) iz Megare, 5/4. st. pr. Kr. Grčki filozof, učenik Sokratov, osnivač megarske škole. 21.26, 57.15, 61.3

EUKSEN (Εὐξενος), nepoznata osoba, spominje ga Aristotel (*Rhet.* 1406b.31), možda kao lošeg matematičara. Moguće da je Petrić ovdje drugačije čitao tekst i razumio Euksena kao dijalektičara. 25.26

EURIFAM ili EURIFEM (Εὐρύφαμος, Εὐρύφημος), 3. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Metaponta, novopitagorovac. 469.10, 469.15, 469.17, 475.1, 477.9

EURION* (vjerojatno Eurition, Εὐρυτίων, 1306a.39). 437.1

EURIPID* (Εὐριπίδης, 1310a.34). 437.2

EUTIDEM (Εὐθύδημος), 5. st. pr. Kr. Grčki sofist s Hija, suvremenik Sokratov. Brat DIONIZIODOROV. Obojica su likovi u Platonovu *Eutidemu*. 25.22

EUTIKRAT* (Εὐθυκράτης, 1304a.12). 435.35

FARZALJANI* (Φαρσάλιοι, stanovnici Farzala, 1262a.24). 437.22

FAVORIN (Favorinus, Φαβωρίνος), 1/2. st., rimski filozof i pjesnik porijeklom iz Arelate. Petrić se poziva na njegovo djelo *Raznolika povijest*. 21.10, 21.15, 21.16, 29.4, 59.16, 61.1, 61.14, 73.3, 73.4

FEREKID SIRANIN (Φερεκίδης ὁ Σύριος), 6. st. pr. Kr. Grčki filozof i mag. 163.5, 163.28, 263.2

FIDON* (Φείδων, 1310b.26). 437.2

- FILIP METEJAC (vjerojatno Filip iz Mende, Φίλιππος ὁ Μενδαῖος), 4. st. pr. Kr., Platonov učenik, astronom. 249.25
- FILIP OPUNĆANIN (Φίλιππος Ὀπούντιος), pretpostavljeni autor Platonu pripisanog djela *Erinomis*. 191.11, 247.18, 381.12
- FILIP* (Φίλιππος, 1311b.1). 437.4
- FILOLAJ (Φιλόλαος), 5/4. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Krotona na Siciliji, pitagorovac, prvi je počeo zapisivati Pitagorino učenje. 171.11, 407.11
- FILON (Φίλων) iz Aleksandrije, 1. st.pr. Kr. Grčko-židovski filozof, pokušao je povezati grčku i židovsku tradiciju. 369.7
- FILOPON, IVAN (Ιωάννης Φιλόπωνος), 5. st., kasnoantički kršćanski filozof. Učio je filozofiju kod novoplatoničara Amonija Hermejevog u Aleksandriji. Komentar *Metafizike* koji je Petrić preveo uglavnom se danas smatra Pseudo-Filoponom. 17.1, 17.3, 21.8, 57.21, 59.2
- FINTIJA (Φιντύς), 4. ili 3. st. pr. Kr., pitagorovka, napisala djelo o ponašanju žena, od čega su sačuvana dva fragmenta. 415.6, 535.12
- FOKEJANI* (Φωκεῖς, 1304a.10). 437.19.
- FRINID (Φρῦνις), 5. st. pr. Kr. Grčki pjesnik iz Mitilene poznati aulet i kitared. 253.21
- FRINIH* (Φρύνιχος, 1305b.27). 435.37
- GALEN (Γαληνός), 129–199 g. Grčki liječnik, rodom iz Pergama. 405.30
- GELJANI* (stanovnici Gela, Γέλας/Γέλα, 1316a.37). 437.25
- GELON* (Γέλων, 1302b.32). 435.34
- GORGIJA (Γοργίας) iz Leontina, 485–380 pr. Kr. Grčki filozof, retor, sofist. 87.11, 93.24, 93.27
- HALKIDANI* (Χαλκιδεῖς, 1274b.24). 437.18
- HANON* ili Anon (Ἄνων, 1307a.5). 437.2
- HARET PARANIN (vjerojatno Haritid Paranin, Χαρητίδης Πάριος, 1258b.40). 423.23
- HARET* (Χάρης, 1306a.5). 435.37
- HARIKLO* (Χαρικλῆς, 1305b.24). 435.36
- HARILEJ* (Χαρίλλος/Χαρίλαος, 1316a.33). 437.12
- HARMODIJE* (Ἀρμόδιος, 1311a.36). 437.3

- HARONDA* (Χαρώνδας, 1296a.21). 435.29
- HELANOKRATOR* (vjerojatno Helanokrat, Ἑλλανοκράτης, 1311b.15). 437.6
- HELIDANI* (vjerojatno ELIDANI - stanovnici pokrajne-države Elide, Ἑλις, 1306a.16). 437.22
- HERAKLEJANI* (stanovnici grada Ἡράκλεια, 1304b.31). 437.20
- HERAKLEJANI* s Ponta (stanovnici Herakleje na Pontu, Ἡράκλεια ἐν τῷ Πόντῳ, 1305b.36). 437.21
- HERAKLEODOR* (Ἡρακλεόδωρος, 1303a.19). 435.34
- HERAKLID* (Ἡρακλείδης, 1311b.20). 437.6
- HERAKLIT iz Efeza (Ἡεράκλειτος), oko 550. do oko 480. pr. Kr. Grčki filozof, prvi u tradiciji filozofa prirode mislio je o svijetu kao jedinstvu suprotnosti. U grčku je filozofiju uveo pojam dijalektike. 261.26, 271.16, 275.12, 287.15, 399.10
- HEREJCI (vjerojatno stanovnici grada Hereje, Ἡραία Arist. *Pol.* 1303a.15). 437.15
- HERMES TRISMEGIST (Ἑρμῆς Τρισμέγιστος), Dovodi se u vezu s egiptaskim bogom Totom, bogom pisma, znanosti i magije. U kasnoj antici važio je kao pisac mnogih filozofskih, astroloških, magičkih i alkemijskih spisa koji su smatrani vrlo starima. Radi se, međutim, o helenističkim tekstovima koji nisu napisani prije 2. st. Kr. *Corpus Hermeticum* otkriven je ponovo i postao je vrlo popularan u renesansi. 25.1, 25.6, 51.4, 51.23, 57.6, 107.2, 107.10, 117.4, 117.10, 119.10, 119.17, 123.11, 127.12, 133.1, 133.8, 133.17, 135.20, 143.2, 145.9, 147.10, 151.3, 151.11, 167.26, 169.15, 175.13, 175.22, 177.16, 177.22, 179.1, 185.1, 185.4, 185.13, 185.14, 187.9, 187.18, 207.16, 211.13, 215.1, 219.10, 247.23, 325.17, 327.12, 333.8, 333.18, 349.17, 365.9, 379.19, 383.14
- HERMOTIM (Ἑρμότιμος), 4. st. pr. Kr. Grčki matematičar iz Kolofona, nastavljač Eudoksovih i Teetetovih radova. 249.24, 261.26
- HESIOD (Ἡσίοδος), 8/7. st. pr. Kr. Grčki pjesnik iz Ashre u Beotiji, napisao je prvu grčku teogoniju. Glavno mu je djelo *Poslovi i dani*. 161.20, 163.26, 263.2, 275.8, 315.2, 353.21, 355.8, 409.21, 411.1, 415.9, 421.18
- HESTIJEJCI* (Ἑστιάεις, 1303b.33). 437.19
- HIERON* (Ἱέρων, 1313b.14). 437.10

HIPARH (Ἰππαρχος), najvjerojatnije Hiparh iz Nikeje (190–126 pr. Kr.), jedan od najvećih astronoma starog vijeka. 251.9, 251.12, 253. 5

HIPARIN* (Ἰππαρίνος, 1306a.1). 435.37

HIPAS (Ἰππασος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof i matematičar. O njemu je malo poznato. 261.26

HIPODAM TURIJAC (Ἰππόδαμος), 5. st. pr. Kr. Grčki arhitekt i urbanist, rodom iz Mileta. Petrić ga nazva Turijac, možda zato što je sudjelovao u gradnji Pireja, Turija i Roda. Aristotel ga spominje kao teoretičara države. Ne čini se da je riječ o dvije osobe. 435.9, 445.9, 445.17, 447.20, 455.8, 455.18, 469.8, 469.12, 469.18, 471.19, 473.9, 473.11, 475.20, 477.9, 481.12, 527.16, 539.1

HIPOKRAT (Ἰπποκράτης) s Hija, 5. st. pr. Kr. Grčki matematičar i astronom, pitagorovac. 17.19, 55.18, 249.4, 249.17, 261.27, 281.16,

HIPOKRAT (Ἰπποκράτης) s Kosa, oko 460. do oko 370. pr. Kr. Grčki liječnik, najpoznatiji liječnik antike. 65.1, 75.8, 77.18, 135.14, 151.12, 265.7, 297.5, 333.23, 385.7, 385.8, 397.4, 405.21, 405.24, 405.31, 511.10

HOMER (Ὅμηρος), 9. st. pr. Kr. Najstariji grčki pjesnik, legendarni tvorac Ilijade i Odiseje. 163.26, 193.26, 199.6, 211.7, 213.3, 263.2, 465.8

HONI* (Χῶνες, 1329b.21). 437.17.

HOREJCI* (vjerojatno OREJCI, stanovnici grada Oreja, Ὠρεός, Arist. *Pol.* 1303a.18). 437.15

IFIAD* (Ἰφιάδης, 1306a.31). 437.1

ISTRIT* (stanovnici uz rijeku Istar, Ἴστρος, 1305b.5). 437.20

JAMBLIH (Ἰάμβλιχος) iz Halkide, 3/4. st. grčki filozof, pristaje uz Plotina, novoplatoničar, rodom iz Halkide. Učenik Anatolija i Porfirija u Rimu. Bio je protivnik kršćanstva. 29.25, 29.26, 181.13, 251.9

JAPIGE* (Ἰάπυγες, 1303a.5). 437.15

JONJANI* (Ἰωνες, 1024a.33). 437.23

JOSIP FLAVIJE (Ἰώσηπος Φλάβιος), 1. st. Židovski povjesničar iz Jeruzalema. 251.14

JUPITER (Iuppiter), glavni bog Rimljana, odgovara grčkom bogu Zeusu. 19.13, 181.15, 181.19, 183.16, 217.20, 221.11, 453.6

JUPITER (Iuppiter), planet. 217.5, 373.23

KALDEJCI, pleme semitskih Aramejaca. Pod Kaldejcima se prvo podrazumijevalo Babilonce uopće, a potom babilonsko svećenstvo koje se bavilo magijom, proricanjem i astronomijom ili astrologijom. 103.8, 105.9, 161.14, 163.25, 191.7, 251.17, 251.28, 317.26, 325.3, 325.14

KALIKRATIDA (Καλλικρατίδας), novopitagorovac (vjerojatno 2. st. po Kr.), poznat samo po spisu *O kućnoj sreći*. Navodna datacija je 6. st. pr. Kr. 413.7, 413.13, 427.4

KALIP (Κάλλιππος), 4. st. pr. Kr. Grčki astronom iz Cizika, učenik Aristotelov. Korigirao je Eudoksovu teoriju koncentričnih sfera. 253.5

KARTAŽANI* (Καρχηρόνιοι, 1272b.24). 437.22, 439.17

KEHMIIJE* (možda Kleotim, Κλεότιμος, 1306a.2). 435.37

KIMEJANI* (stanovnici grada Kime, Κύμη, 1305a.1). 437.20

KINAÐANI* (vjerojatno Kinadon, Κινάδων, 1306b.34). 437.1–2

KIPSEL* (Κύψελος, 1310b.30). 437.3

KIPSELIDI* (Κυψελιδοί, 1315b.24). 437.10

KIR* (Κύρος, 1310b.38). 437.3

KLAZOMENJANI* (Κλαζομένιοι, 1303b.9). 437.18

KLEANDAR* (Κλέανδρος, 1316a.38). 437.12

KLEOMEN* (Κλεομένης, 1303a.7). 435.34

KLEOPATRA*, (Κλεοπάτρα, 1311b.15). 437.5

KLINIJA (Κλεινίας), 5/4. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Tarenta, pitagorovac. 479.6, 535.18

KLINOMAH (Κλεινόμαχος ὁ Θούριος). 57.14, 57.16

KLISTEN (Κλεισθένης, 1315b.18), oko 570 do oko 507 pr. Kr. Bio je politički reformator, Herodot ga zove utemeljiteljem atičke demokracije. Uveo je ostrakizam. 437.11, 439.14

KNIDANI* (Κνίδιοι, 1305b.12). 437.20

KODRO* (Κόδρος, 1310b.37). 437.3

KOLOFONJANI* (Κολοφώνιοι, 1303b.10). 437.18

KORINĆANI* (Κορίνθιοι, 1274a.38). 437.22

KOŠANI* (stanovnici otoka Kosa, Κῶς, 1304b.25). 437.19

- KOTIJE* (Κότις, 1311b.22). 437.6
- KRATEJ* (Κράταιος, 1311b.8). 437.5
- KRITON (Κρίτων), 5/4. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Atene, prijatelj Sokratov. 27.4, 83.9, 99.19, 103.2, 485.14
- KSENOFAN (Ξενοφάνης), 6/5. st. pr. Kr. Grčki pjesnik i filozof iz Kolofo-
na. Suprotstavio se religioznom antropomorfizmu. Bio je blizak Parmeni-
du. 25.12, 27.6, 105.7, 113.18, 165.3, 173.17, 175.4, 191.6, 263.1, 399.19
- KSENOFONT (Ξενοφών), 5/4. st. pr. Kr. Grčki pisac i povjesničar, Sokra-
tov učenik. 81.16, 415.4, 415.12, 417.1, 417.12, 419.17, 421.11, 421.16, 421.20,
455.17, 485.4
- KSENOKRAT (Ξενοκράτης) iz Halkedona, 4. st. pr. Kr. Grčki filozof, uče-
nik Platonov. Poslije Speuzipove smrti preuzeo je vodstvo u Akademiji.
83.14, 85.14, 87.1
- KSERKSO (Ξέρξης), perzijski kralj, oko 519–465 pr. Kr. Pobijeden od Ate-
njana u bici kod Salamine. 213.6
- KSERTO* (vjerojatno KSERKSO, 1311b.37). 437.7
- KSUT (Ξούθος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Krotone, pitagorovac. Spomi-
nju ga Aristotel i Simplicije. 261.26. 269.11
- LAKEDEMONJANI* (Λακεδαιμόνιοι, 1334a.40). 437.13, 453.11
- LARISANI* (Λαρισσαῖοι, 1275b.29). 437.21
- LENTIJE* (možda Seut, Σεύθης, 1312a.14). 437.9
- LEODAMANT IZ TASA (Λεωδάμας ὁ Θάσιος) 4. st. pr. Kr. Grčki mate-
matičar, učenik Platonov. 21.17, 83.18, 249.20
- LEOFAN (Λεωφάνης – bavio se poljoprivredom i uzgojem životinja, pripisuje mu se spis *De superfoetatione*, spominju ga Aristotel, GA 765a.21–25 i Teofrast, *Caus. Plant.* 2.4.12. 7–8). 261.27
- LEON (Λέων), grčki matematičar, mlađi od LEODAMANTA, djelovao je u Akademiji. 249.22
- LEONTINJANI* (stanovnici grada Leontine, Λεοντῖνοι, 1310b.29). 437.12, 437.23
- LEUKIP (Λεύκιππος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof vjerojatno porijeklom iz Mileta, utemeljitelj atomizma. U Abderi je osnovao svoju školu. 27.5, 261.26, 269.11, 275.15, 277.26, 355.8, 363.24

Kazalo imena

- LIGDAMID* (Λύγδαμης, 1305a.40). 435.36
- LIKOFRON (Λυκόφρων), 3. st.pr. Kr. Grčki pjesnik i filolog iz Halkide. 261.24
- LIKURG* (Λυκούργος, između 11. i 8. st., mitski utemeljitelj spartanskog ustava, 1296a.20). 435.28
- LINO (Λίνος), sin Hermesa i muze Uranije. Pripisuje mu se kozmogonija u kojoj je opisao put sunca i mjeseca i stvaranje živih bića. 163.26, 313.19, 313.20, 315.4, 407.3
- LISANDAR* (Λύσανδρος, 1301b19). 435.34
- LOKRANI* (Λοκροί, 1307a.38). 437.22–23
- MAKEDONCI* (Μακεδόνιοι, 1324b.15). 437.23
- MALIDANI* (stanovnici Malide, Μαλιεῖς, 1297b.14). 435.29
- MASALIJCI* (stanovnici grada Masalije, Μασσαλία, 1305b.4). 441.7
- MASILIJCI* (vjerojatno Masalijci). 437.20
- MEĐANI* (Μῆδοι, 1284b.1). 437.24
- MEGAKLO* (Μεγακλῆς, 1311b.26). 437.7
- MEGARANI* (Μεγαρεῖς, 1302b.31). 435.30, 437.14
- MEGARANI, Megarska škola, osnovao ju je oko 380. pr. Kr. Euklid iz Megare, Sokratov učenik, pod utjecajem Parmenida. 23.11, 23.12, 25.7,
- MELISO (Μέλισσος) sa Sama, 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, posljednji predstavnik elejske škole, učenik Parmenidov. 113.18, 165.3, 191.6, 263.1, 269.10, 275.4
- MENEHMO (Μέναιχμος), 4. st. pr. Kr. Grčki povjesničar i biograf. 249.23
- MERKURIJE TERMAKSIM v. HERMES TRISMEGIST
- METOP (Μέτωπος), 3. st.pr. Kr. Grčki filozof pitagorovac rodnom iz Metaponta. 457.9, 477.6, 481.9, 483.1, 483.17
- MILEĆANI* (Μιλήσιοι, 1305a.17). 437.23
- MIRON* (Μύρων, 1316a.31). 437.11
- MITILENCI* (Μιτυληναῖοι usp. Arist. *Vent.* 974b.29). 437.19
- MITRIDAT* (Μιθριδάτης, 1312a.16). 437.9
- MNASEJ* (Μνασέας, 1304a.11). 435.35

MOJSIJE, glavna osoba Petoknjžja. Po biblijskoj predaji kao Božji poslanik izveo je izraelski narod iz Egipta u Kanaan. 333.9, 333.19

MONTECATINO, ANTONIO (Antonius Montecatinus, 1537–1599), političar i filozof iz Ferare, komentator Aristotelovih djela, Petrić mu je posvetio 2. svezak *Peripatetičkih rasprava* 7.2, 7.5

MUSEJ (Μουσαῖος) 6. st. pr. Kr. (?), legendarni grčki pjesnik, učenik Orfejev. 163.26

NAKŠANI* (Νάξιοι, 1305b.1). 437.20

NEOKLIT (vjerojatno Neoklid, Νεοκλείδης), 5/4. st. pr. Kr. (?). Matematičar, učitelj LEONOV. 249.21

NIKOLA DAMAŠČANSKI (Νικόλαος Δαμασκηνός), 1. st. pr. Kr., Grčki polihistor i filozof, uglednik na dvoru kralja Heroda i cijenjen u Rimu (navodni učitelj djece Antonija i Kleopatre), autor *Sveopće povijesti* u 144 knjiga, komentara na Aristotelova djela i dr., veže ga se uz peripatetičku tradiciju. Sačuvano malo fragmenata. 173.19

NIKOMAH (Νικόμαχος), Aristotelov sin. 467.2

NOTIJCI* (Νοτιείς, 1303b.10). 437.19

OINIPID HIJANIN (Οἰνοπίδης ὁ Χίος), 5–4 st. Grčki matematičar. 249.16

OKEL (Ὀκκελος ili Ὀγκελος), grčki filozof iz Lukanije, pogrešno smatran za Pitagorina učenika. Djelo mu pokazuje Aristotelov utjecaj. 33.15, 35.8, 35.17, 37.1, 37.8, 39.4, 39.8, 43.19, 45.4, 47.20, 51.8, 51.23, 53.9, 57.6, 81.14, 119.6, 119.10, 129.2, 129.4, 129.11, 131.18, 133.21, 135.20, 137.4, 139.1, 141.4, 141.13, 149.1, 149.20, 151.11, 153.3, 203.29, 311.16, 313.5, 313.11, 315.19, 319.18, 323.1, 323.8, 323.14, 323.16, 323.18, 323.26, 353.1, 353.5, 375.5, 375.11, 375.18, 377.11, 377.18, 379.17, 385.7, 385.11, 387.5, 387.7, 389.3, 389.15, 391.4, 391.13, 391.16, 393.7, 393.15, 393.16, 397.3, 397.10, 525.19, 525.23, 525.26, 527.4

ORFEJ (Ὀρφεύς Λειβήθριος), iz Leibetre, najpoznatiji mitološki muzičar. Otac mu je bio Eagar, majka muza Kaliopa. Domovina mu je Trakija. Njegova muzika imala je moć da pokrene sve živo i neživo. Sišao je u Had za umrlom ženom Euridikom, dobio je dozvolu da je povede sa sobom, ali ju je izgubio jer se nije pridržavao uvjeta da se ne okrene prije nego izađe iz Hada. Ubile su ga tračke žene ili menade. Leibetra je antički grad u brdovitom kraju uz Olimp u kojem se Orfej ili rodio, ili umro, ili je tu neko vri-

Kazalo imena

jeme živio. 115.6, 139.20, 163.26, 171.7, 181.4, 181.14, 181.17, 183.14, 191.6, 211.2, 211.11, 213.3, 213.14, 217.23, 251.18, 313.19, 313.20

ORTAGORA* (Ὀρθαγόρας, 1315b.14). 437.11

PAHET* (Πάχης, 1304a.6). 435.34

PALEFAT ATENJANIN (Παλαίφατος) 4. st. pr. Kr. Grčki pisac rodom iz Egipta ili iz Atene. Možda je pseudonim. Pokušava racionalno objasniti mitske priče. 163.26

PANDOED, nepoznata osoba, možda Periklo (Περικλῆς), kojega Aristotel spominje u *Retorici* (1407a.2) u istom kontekstu kao i EUKSENA. 25.26–27.1

PANETIJE* (Παναίτιος, 1310b.29). 437.2, 437.12

PARMENID (Παρμενίδης), 6/5. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Eleje. Poznat je njegov filozofski stav da biće jest i da je nemoguće da nije. Napisao je filozofski ep *O prirodi*. 27.14, 59.16, 61.1, 61.14, 105.7, 113.18, 165.3, 175.6, 177.12, 183.5, 191.6, 263.1, 275.4, 289.16

PARTENJANI* (Παρθενία, 1306b.30). 437.1

PAUZANIJA* (Παυσανία, 1301b.20). 435.34, 437.4

PENTILIJE* (vjerojatno Pentil, Πενθίλος, 1311b.28). 437.7

PENTILIDANI* (Πενθιλίδα, 1311b.26). 437.6

PERIANDAR* (Περίανδρος, 1311a.39–40) iz Ambracije. 435.35, 437.4

PERIKTIONA (Περικτιόνη), 3. st. pr. Kr. Grčka filozofkinja pitagorovske orijentacije. 51.10, 57.2, 99.21, 101.1, 103.1, 111.6, 11.19, 113.5, 113.14, 135.12, 485.15

PERNA, PIETRO (Petrus Perna), prije 1522. do 1582., tiska knjige od 1558.–1582., rođen u Italiji u gradu Lucca. Odlazi iz Italije zbog simpatije prema protestantima. Preuzima tiskaru Thomasa Plattera. Građanin Basela od 1557. g. Njegove knjige u posljednjim godinama nose oznaku *apud Perneam Lecythum* 3.7

PERZIJANCI* (Πέρσαι, 1324b.11). 437.23

PICO DELLA MIRANDOLA, GIOVANNI (Ioannes Picus Mirandula) 1463 – 1494, renesansni filozof, pripadao je krugu nove Platonove Akademije u Firenzi. Želio je uskladiti filozofiju Platona i Aristotela i zato je prozvan princeps concordiae. 7.13, 9.2, 15.2, 15.4, 15.6

PIZISTRAT* (Πεισίστρατος, 1305a.24). 435.36

PIZISTRATOVIĆI* (Πεισιστρατίδαι, 1312b.31). 437.9

PITAGORA (Πυθαγόρας), 6/5. st. pr. Kr. Grčki filozof s otoka Sama. U južnoj Italiji osnovao je religijsko-filozofsku zajednicu. Smatrao je da je broj počelo sveukupnosti. Imao je velik utjecaj na kasnija filozofska i matematička istraživanja. 29.24, 29.25, 31.1, 31.6, 31.11, 31.13, 31.14, 73.3, 105.7, 115.5, 115.14, 115.18, 165.4, 173.10, 175.10, 177.24, 247.22, 249.12, 249.15, 253.23, 297.18, 311.16, 407.10, 415.5, 501.15, 529.15

PITAGOROVCI, učenici i sljedbenici Pitagorina nauka. Petrić ih drži bliskima Platonu i platoničarima. 17.19, 29.9, 29.24, 29.27, 31.1, 31.21, 31.26, 31.28, 51.4, 51.10, 51.23, 57.2, 65.2, 73.8, 73.12, 75.9, 77.16, 97.3, 99.21, 103.1, 105.7, 115.4, 115.10, 121.9, 123.6, 123.14, 125.3, 131.19, 133.4, 133.5, 151.12, 155.19, 155.21, 167.18, 171.10, 173.3, 179.6, 179.13, 181.12, 191.5, 199.13, 233.26, 247.20, 253.24, 263.1, 271.23, 273.2, 273.15, 273.19, 281.15, 281.17, 287.2, 317.25, 325.1, 335.5, 339.12, 365.7, 375.5, 407.10, 413.7, 415.6, 425.7, 427.4, 429.10, 431.18, 435.8, 443.12, 445.13, 457.9, 461.6, 461.15, 467.1, 467.17, 471.8, 475.18, 477.11, 477.26, 479.6, 479.11, 483.1, 485.15, 485.16, 485.19, 487.14, 487.26, 489.1, 527.11, 533.3, 535.12, 535.18, 535.23

PLALAR* (možda Falarid, Φάλαρις, 1310b.28). 437.2

PLATON* (možda Piton, Πύθων, 1311b.20). 437.6

PLOKS* (vjerojatno Foks, Φόξος, 1304a.29). 435.35

PLOTIN (Πλωτῖνος), 205–270 g. Grčki filozof, porijeklom vjerojatno iz Likopola u Egiptu, učenik Amonija Sakasa, učitelj Porfirijev, osnivač i najznačajniji predstavnik novoplatonizma. Spise mu je u nizovima izdao učenik Porfirije, poznate pod naslovom *Eneade*. 123.7

PLUTARH (Πλούταρχος), 1/2. st. Grčki filozof i biograf rodom iz Heroneje. 19.16, 115.14, 115.17, 175.11, 177.25, 211.6, 253.22, 365.1, 365.14, 375.2, 381.17, 381.23, 399.18, 401.2, 401.7, 403.7, 419.22, 529.15

POLIBIJE (pogrešno navedeno ime – treba POLIB, Πόλυβος, usp. Arist. HA 512b.12–13). 261.28, 295.15

POLIBIJE (Πολύβιος), 2. st. pr. Kr. Grčki povjesničar iz Megalopola u Arkadiji. Glavno mu je djelo *Opća povijest* u 40 knjiga. 493.12

POLIKRAT* (Πολυκράτης, 1313b.24). 437.11

PORFIRIJE (Πορφύριος), 234–304 g. Grčki filozof iz Tira, novoplatoničar, učenik Plotinov, napisao je brojne komentare uz Platonove i Aristotelove spise, životopis Pitagorin. 7.10, 9.2, 13.21

PROKLO (Πρόκλος), oko 412/485 g. Grčki filozof, učenik Sirijana i Plutarha, poslije Sirijana na čelu Akademije. Novoplatoničku misao nastojao je izraziti u obliku čvrstog sistema. 65.16, 65.17, 65.22, 71.26, 181.13, 193.6, 201.4, 249.5, 249.9, 249.13, 249.27, 251.4, 251.9, 253.4, 501.13

PROTAGORA (Πρωταγόρας), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Abdere, sofist. Poznata je njegova izreka: Čovjek je mjera svih stvari, postojećih da jesu, nepostojećih da nisu. 93.22, 93.25, 93.28, 93.29, 241.9, 521.10

PSELO (Michael/Konstantin Psellos/Ψελλός), 1017/18–1078. Polihistor i državnik. Najznačajnije djelo mu je Χρονογραφία. Nastojao je da u studij filozofije, osim Aristotela i novoplatoničke literature uvede i Platona. 325.14

PSEMNIIRIH* (vjerojatno Psamitih, Ψαμμίτιχος, 1315b.26). 437.11

ROĐANI* (stanovnici Roda, Ρόδος, 1302b.32). 437.14

SAMIJCI* (Σάμιοι, 1284a.39). 437.17

SARDANAPAL* (Σαρδανάπαλλος, 1312a.2). 437.8

SEKST EMPIRIK (Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός), 2. st. Kr. Grčki filozof, pripadnik pironovskog skepticizma, liječnik i pripadnik empirijske škole. 25.24, 27.6, 27.14

SIBARICANI* (stanovnici Sibaride, Συβαρῖται, 1303a.31). 437.16

SIJEN (Συέννεσις), 5. st. pr. Kr., liječnik sa Cipra, opisao je krvožilni sustav. 261.28, 295.16

SIKIONJANI* (stanovnici grada Sikiona, Σικυών, 1315b.13). 437.24

SIMADOR* (možda Amadok, Ἀμάδοκος, 1312a.14). 437.9

SIMIJA TEBANAC (Σιμμίας Θηβαῖος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, učenik FILOLAJA, slušač SOKRATOV. 25.15, 83.12, 99.6, 99.14, 103.2, 485.12, 485.14, 487.10

SIMON (Σίμων) Postoje dva Simona na koja bi se mogao odnositi navod. Prvi je iz 5/4. st. pr. Kr. i napisao je spis o jahačkoj vještini. Međutim Petrić navodi da je napisao knjige o znanju i učenju. No prema Diogenu Laertiju knjige sa sličnim naslovima pisali su mnogi. Drugi SIMON na kojega bi se mogao odnositi navod je Simon postolar. On je prema Laertiju napisao Περί ἐπιστήμης (Usp. Diogen Laertije, Vit. 2.122.19) 25.14, 83.12, 85.14, 99.16, 103.1, 167.24, 167.25, 485.10, 485.14

SIMONID (Σιμωνίδης), 3. st. pr. Kr., grčki pjesnik iz Magnesije, u službi Antioha i Sotera. 167.24, 167.25

SIMPLICIJE (Σιμπλικίσιος), 6. st. Grčki filozof novoplatoničar, učenik Amonija, napisao je komentar Aristotelovih spisa: *Fizika, Kategorije, O duši, O nebu*, sklon konkordizmu Aristotela i Platona. 7.12, 13.24, 31.14, 31.16, 31.22, 31.25, 33.4, 37.14, 39.12, 45.11, 45.15, 45.26, 47.8, 49.3, 121.10, 123.16, 127.8, 129.13, 131.8, 173.18, 355.14, 367.5, 369.4

SIRAKUŽANI* (Συρακόσιοι, 1286b.40). 437.14

SIRHA* (Σίρσας, 1311b.12). 437.5

SMERD* (Σμέρδης, 1311b.28). 437.7

SOFOKLO (Σοφοκλής), 497–406/5. pr. Kr., grčki tragički pjesnik. 153.12

SOKRAT (Σωκράτης), oko 470–399 pr. Kr. Grčki filozof iz Atene, nije pisao, učitelj Platonov. 21.13, 21.25, 23.3, 23.4, 25.12, 25.14, 25.19, 25.20, 25.21, 27.1, 29.14, 61.21, 61.24, 65.7, 73.5, 73.9, 73.14, 75.1, 85.9, 99.6, 99.8, 99.11, 99.19, 421.27, 499.7

SOKRAT (Σωκράτης) – sugovornik u Platonovim dijalozima 25.23, 63.4, 63.12, 421.27, 423.8, 425.3, 425.5, 425.13, 425.15, 431.9, 499.14, 505.7, 517.6

SOLO (Σόλων) oko 640. do oko 560. pr. Kr. Atenski državnik, zakonodavac i pjesnik. Već je u antici ubrojen u sedam mudraca. 201.4, 487.29

SPEUZIP (Σπεύσιππος), 4. st. pr. Kr. Grčki filozof, poslije Platonove smrti došao je na čelo Akademije. 75.4, 79.11, 81.4, 81.5, 81.13, 497.7, 497.11, 519.12

STENIDA (Σθενίδα), nepoznato vrijeme. Grčki tragički pjesnik iz Atene. 429.17

STESIHOR (Στησίχορος) 7/6. st. Pr. Kr. Grčki korski pjesnik iz Matura u južnoj Italiji. Pravo mu je ime Τεισίας. 249.11

STOBEJ, Ivan (Στοβαῖος), iz Stoba, 5. st. po Kr. Autor je kompilatorskog djela *Avθολόγιον*. 99.22, 199.14

STOICI, jedna od najutjecajnijih filozofskih škola. Oznaka škole je shvaćanje da sve prožima božanski princip; u tom poretku treba naći svoje mjesto, samosavlada vanjem i prihvatanjem sudbine steći duševni mir i mudrost. 17.24, 73.6, 73.9,

SUNION* (rt u Atici, Σοῦνιον). 437.8.

TAL (Θάλης) iz Mileta, 6. st. pr. Kr. Prognozirao pomrčinu sunca 28. svibnja 585. Držao je da je voda princip svih stvari. 249.1, 249.6, 251.29, 261.23, 261.25, 297.18, 365.1, 375.2, 375.4

- TARENĆANI* (Ταραντίνοι, 1320b.9). 437.15, 439.18
- TAT (sin Hermesa Trismegista). 219.1
- TEAG (Θεάγης), 3. st. pr. Kr. Grčki filozof, pitagorovac. 457.9, 457.11, 477.9, 477.20, 479.11, 481.1, 481.17, 483.7, 485.19, 485.31, 535.23, 537.3, 537.6, 537.8
- TEAGEN* (Θεαγένης, 1305a.25). 435.36
- TEBANCI* (Θηβαῖοι, 1274a.32). 437.14
- TEETET (Θεαίτητος), 5/4. st. pr. Kr., matematičar, učenik TEODORA CIRENجانINA, član Akademije, sugovornik u Platonovu istoimenom dijalogu. 249.21
- TELEHEJ* Milećanin (vjerojatno Teleklo Milećanin, Τηλεκλῆς, 1298a.13). 435.29
- TEMISTIJE (Θεμιστιος), 4. st., grčki filozof i retor iz Paflagonije. Imao je utjecajnu školu u Konstantinopolu. Pisao je parafraze Aristotelovih djela i komentare Platonovih djela. Komentari Platona su izgubljeni. 21.6, 57.19, 57.22, 121.9
- TENDIJE MAGNEZIJAC (vjerojatno Teudije, Θεύδιος ὁ Μάγνης), 4. st. pr. Kr. Grčki matematičar iz Magnezije. 249.24
- TEODOR CIRENجانIN (Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος), 5. st. pr. Kr., matematičar, učitelj TEETETOV i možda Platonov, pripisuje mu se razvoj nauka o iracionalnim brojevima. 249.16
- TEOFAN (vjerojatno LEOFAN, Λεωφάνης, bavio se poljoprivredom i uzgojem životinja, pripisuje mu se spis *De superfoetatione*, spominju ga Aristotel, GA 765a.21–25 i Teofrast, Caus. Plant. 2.4.12. 7–8). 293.8
- TEOFRAS (Θεόφραστος), oko 370.–oko 288 pr. Kr. Grčki filozof iz Eresa na Lezbu, učenik Aristotelov. 159.20, 161.2, 161.8
- TEOPOMP* (Θεόπομπος, 1313a.26). 437.10
- TIMEJ (Τίμαιος) Lokranin (iz Lokra, Λοκροί), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, pitagorovac. 51.13, 51.23, 65.3, 139.1, 139.3, 139.18, 141.17, 141.19, 147.10, 149.12, 149.17, 151.11, 153.5, 153.14, 169.19, 207.15, 247.20, 309.17, 311.10, 311.16, 315.14, 317.18, 353.4, 363.28, 375.5, 375.10, 375.16, 377.1, 377.7, 379.17, 379.18, 381.4, 381.6, 385.1, 385.8, 405.16, 405.20, 407.10
- TIMOFAN* (Τιμοφάνης, 1304a.7). 435.35, 435.37

TIMOTEJ (Τιμόθεος) iz Mileta, 5/4. st. pr. Kr. Grčki pjesnik i muzičar. Hvaljen kao stilist, sačuvani fragmenti. 253.21

TIRTEJ* (Τύρταιος, 1306b.39). 437.2

TRAČANI* (stanovnici Trakije, Θράκη, 1274b.24). 437.24

TRAZIBUL* (Θρασύβουλος, Aristotel u *Politici* spominje dvojicu: Milećanina (1311a.20) i Sirakužanina (1312b.11), nije jasno na koga se Petrić poziva). 437.3, 437.10

TREZENJANI* (Τροιζήνιοι, 1303a.29). 437.16

TURIJCI* (Θούριοι, 1303a.31). 437.16.

VI(CO)MERCATO, FRANCESCO (Franciscus Vimeractus), 1512–1571, aristotelovac, profesor u Parizu. Pisao je komentare Aristotelovih etičkih spisa i spisa o životinjama. 9.2

ZANKLEJCI* (Ζαγκλαῖοι, 1303a.35). 437.17

ZENON (Ζήνων) iz Eleje, 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, učenik Parmenidov. Poznati su njegovi dokazi da nema gibanja. 23.21, 23.23, 25.5, 27.3, 27.8, 27.9, 27.13, 29.14, 59.14, 65.13, 65.15, 65.17, 85.4, 93.29, 93.31, 113.18, 165.3, 191.6, 261.26, 269.1, 269.3, 355.3, 355.6,

ZENON (Ζήνων), 333–263. pr. Kr., grčki filozof iz Kitija, osnivač stoičke škole. 61.6, 477.26

ZOROASTER (Ζωροάστρης), rodio se 630. pr. Kr. u Baktriji, s 30 godina doživio je viziju i postao fanatički protivnik Mitrinih svećenika. Zoroaster bježi i nalazi novu domovinu kod Vištaspe (Hystaspes) kojega preobrazi zajedno s cijelim dvorom. Umire u 77. godini pri provali Turanaca. Novoplatonička tradicija, pa tako i Petrić, smatra Zoroastra 6000 godina starijim od Platona. 139.6, 155. 1, 315.4, 487.27

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

CITIRANA MJESTA S KRATICAMA AUTORA I NASLOVA DJELA

ARISTOTEL		str. 508
Categoriae [ARIST. Cat.]		str. 508
2a.13	str. 34	
2b.15-17	str. 32	
4b.17-18	str. 34	
4b.21-22	str. 36	
6a.26-27	str. 36	
6a.36-37	str. 40	
11a.15-19	str. 126	
15b.21-24	str. 52	
De interpretatione [ARIST. Int.]		
16a.7-8.	str. 500	
16b.33-17a.2	str. 502	
Analytica priora [ARIST. APr.]		
24a.24-25	str. 26	
24a.30-24b.10	str. 80	
24b.10-12	str. 26	
24b.10-13	str. 90	
30a.8-10	str. 78	
30b.2	str. 78	
34a.4-5	str. 78	
47a.8-9	str. 506	
Analytica posteriora [ARIST. APo.]		
65a.35-37	str. 78	
70a.4-5	str. 82	
72a.10-12	str. 78	
76a.16-17	str. 160; 494	
76a.33-34	str. 496	
76b.24-27	str. 504	
77b.5-6	str. 160	
84a.7	str. 16	
85a.31	str. 506	
88b.30-31	str. 508	
89a.2-3	str. 508	
89a.5-6		str. 508
89a.10		str. 508
89b.10-11		str. 508
96b.15-16		str. 498
Topica [ARIST. Top.]		
100a.18-21		str. 88
100a.21-25		str. 88
159a.18-21		str. 90; 92
159a.32-37		str. 84
162a.15-18		str. 90
Sophistici elenchi [ARIST. SE]		
183a.27-29		str. 86
183a.29-34		str. 88
183a.34-36		str. 88
183a.37-b.1		str. 88
183b.16-17		str. 86
183b.22-26		str. 490
183b.34-36		str. 86; 92
183b.36-38		str. 86
183b.38-39		str. 86
184b.1-3		str. 86
Physica [ARIST. Ph.]		
184b.17-18		str. 258
185a.12		str. 492
185b.25-26		str. 260
186a.20		str. 258
187a.12		str. 258
188a.19		str. 300
188a.27-28		str. 258; 300
189a.19-20		str. 300
190b.16-17		str. 302
191a.4-5		str. 302
191a.7-8		str. 302
191a.23-25		str. 260
191b.33-34		str. 312

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

192a.3-5	str. 302	211a.4-5	str. 360
192a.5-6	str. 302	211a.5-6	str. 360
192a.13-14	str. 302	211a.31	str. 356
192a.15	str. 314	211a.33-34	str. 358
192a.18-19	str. 302	213a.19-22	str. 268
192a.22	str. 302	217a.21-23	str. 304
192a.22-23	str. 304	217a.23-24	str. 304
192a.23-25	str. 304	217a.24	str. 304
192a.28-29	str. 304	217b.32-33	str. 366
192a.31-32	str. 304	217b.33-34	str. 366
192a.34-b.2	str. 316	218a.2-3	str. 366
193a.9-11	str. 264	218a.31-b.1	str. 268
193a.12	str. 264	218b.33-219a.1	str. 366
193b.34	str. 238	219a.12-13	str. 366
195b.36-196a.2	str. 264	220a.10-11	str. 368
196a.14-15	str. 264	222a.10-12	str. 368
196a.15-16	str. 264	224b.8-9	str. 528
196a.24-26	str. 264	224b.10	str. 528
196a.33-34	str. 170	250b.14-15	str. 318
198a.10-13	str. 198	253a.24-25	str. 346
198a.11-13	str. 328		
198a.29-31	str. 230	De caelo [ARIST. Cael.]	
198b.12-15	str. 264	270a.13-14	str. 380
200a.9-10	str. 152	270b.16-25	str. 268
200a.27	str. 152	270b.22-24	str. 378
201b.16-17	str. 266	271a.33	str. 200
203a.1-3	str. 266	278b.14-15	str. 202
203b.17-18	str. 350	279a.18-22	str. 200
203b.22-25	str. 350	279a.34-35	str. 204
204a.8-9	str. 350	279a.28-30	str. 202
204a.20-21	str. 350	279a.31-34	str. 204
204b.6-7	str. 350	279b.1	str. 204
206a.18	str. 350	279b.12-17	str. 270
206a.25-27	str. 350	284a.2-6	str. 270
207a.26	str. 304	284a.11-12	str. 212
208a.14-15	str. 240	284a.14	str. 380
208a.17-19	str. 240	284b.6-7	str. 270
208a.34-b.1	str. 266; 352	286a.11	str. 170
208b.16-17	str. 358	286b.21-22	str. 374
208b.18-22	str. 358	287b.15-16	str. 376
208b.25-26	str. 266	288a.4-5	str. 170
208b.25-27	str. 352	289a.16-17	str. 272
208b.32-33	str. 352	290a.7-8	str. 272
209a.23-25	str. 354	292a.7-9	str. 248; 272
209b.16-17	str. 266; 356	293a.17-21	str. 272
210a.25-26	str. 356	298b.12-15	str. 272
210b.22-23	str. 268	298b.25-29	str. 274
210b.34-211a.6	str. 356	298b.29-33	str. 274

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

298b.33–299a.1	str. 274	348a.30	str. 282
302a.15–17	str. 520	348b.12–13	str. 282
302a.18–19	str. 274	349a.16–17	str. 282
302a.28–29	str. 274	349b.2–3	str. 282
302a.29–31	str. 274	349b.30	str. 282
305a.33–35	str. 276	353a.34–35	str. 162; 282
306b.17	str. 304	353b.5–6	str. 282
308a.4–5	str. 276	353b.11–13	str. 282
310a.16–18	str. 276	365a.15–19	str. 282
De generatione er corruptione [ARIST. GC]		369b.11–15	str. 284
314a.6–8	str. 276	372a.21–22	str. 284
315a.34–35	str. 278	381b.31–382a.2	str. 284
317b.23–24	str. 304	De mundo [ARIST. Mu.]	
320b.16–17	str. 304	391b.10–12	str. 206
322b.6–8	str. 278	394b.9–12	str. 332
322b.13–15	str. 278	396b.11–12	str. 330
323b.2–3	str. 278	396b.28–34	str. 206
324b.18	str. 306	396b.28–31	str. 330
327a.34–35	str. 278	397b.13–398a.6	str. 208
329a.33–b.2	str. 386	397b.23–24	str. 332
329a.33–34	str. 312	398b.6–10	str. 330
329b.15–19	str. 386	398b.6–14	str. 212
330b.3–5	str. 388	398b.8	str. 214
330b.16	str. 76	398b.19–22	str. 214
330b.25–30	str. 388	399a.30–33	str. 216
330b.33–331a.1	str. 390	399b.19–21	str. 218
331a.3–6	str. 390	399b.21–22	str. 216
334a.16–18	str. 278	400a.19–20	str. 180
335a.17–18	str. 280	400b.6–8	str. 218
336a.3–6	str. 280	401b.24–28	str. 218
336a.31–32	str. 394	De anima [ARIST. de An.]	
336a.32	str. 322	428b.11	str. 242
336b.2–3	str. 394	429b.31–430a.2	str. 522
336b.17–18	str. 394	431a.14–15	str. 240
336b.31–32	str. 202; 322; 396	431a.16–17	str. 240
336b.32–337a.1	str. 394	431b.2	str. 240
Meteorologica [ARIST. Mete.]		431b.15–17	str. 242
339a.21–23	str. 322	De sensu [ARIST. Sens.]	
339a.27–32	str. 322	437a.19–22	str. 284
339b.21–22	str. 280; 398	439a.30–31	str. 286
341b.2–3	str. 280	440a.15–17	str. 286
341b.6–8	str. 398		
342b.26–27	str. 280	441a.4–6	str. 286
345a.12–13	str. 280	441b.1–4	str. 286
347a.6–8	str. 280	443a.21–24	str. 286

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

De memoria [ARIST. Mem.]		982a.1-3	str. 164
450a.27-32	str. 522	982a.4	str. 166
451b.18-20	str. 538	982a.31-32	str. 512
De respiratione [ARIST. Resp.]		982b.1-2	str. 512
470b.6-8	str. 286	982b.9-10	str. 160; 166
Historia animalium [ARIST. HA]		982b.30-31	str. 166
511b.11-13	str. 294	983a.2-3	str. 168
De partibus animalium [ARIST. PA]		983a.5-10	str. 164
640b.4-5	str. 288	983a.8-9	str. 168
640b.11-12	str. 288	983b.1-4	str. 142
640b.29-31	str. 288	983b.6-11	str. 144
641a.7-8	str. 288	983b.27-29	str. 160
641a.25-27	str. 328	985a.10-13	str. 144
641b.15-18	str. 328	985a.31-33	str. 150; 276
641b.18-19	str. 330	985a.32-33	str. 382
641b.25-26	str. 330	985b.23-24	str. 154
642a.17	str. 330	986b.1-2	str. 132
642a.24-31	str. 72	987a.13-16	str. 124
642b.11-12	str. 76	987b.29-33	str. 28
648a.25-33	str. 288	988a.8-11	str. 144
677a.5-6	str. 290	988a.21-23	str. 262
677a.29-31	str. 290	988a.23-24	str. 262
De generatione animalium [ARIST. GA]		988a.33	str. 262
722b.8-9	str. 290	988a.34-b.1	str. 262
723a.10-11	str. 290	988b.6-8	str. 146; 262
723a.23-24	str. 290	993a.14-16	str. 146
736b.27-28	str. 520	993a.15-17	str. 104
737b.31-32	str. 292	993b.9-10	str. 406
740a.13-15	str. 290	993b.19-20	str. 514
741b.37-742a.1	str. 290	993b.23-24	str. 514
746a.19-20	str. 292	993b.30-31	str. 240; 242; 516
747a.24-27	str. 292	995b.23-24	str. 22
752b.24-26	str. 292	1000a.9	str. 160
755b.7-8	str. 294	1003a.21-22	str. 102; 232
769a.6-8	str. 292	1003a.21-23	str. 98
769b.30-31	str. 294	1003a.24-25	str. 112
777b.30-35	str. 396	1003a.31-32	str. 102; 106
779b.15-17	str. 294	1003b.18-19	str. 102
De Xenophane [ARIST. Xen.]		1003b.31-32	str. 518
974a.9	str. 174	1003b.33-34	str. 518
Metaphysica [ARIST. Metaph.]		1003b.35-36	str. 102
981a.28	str. 512	1004a.2-4	str. 222
981b.23-25	str. 246	1004a.4	str. 228
		1004b.8-10	str. 104
		1005a.20	str. 152; 154
		1005a.22-23	str. 154
		1018a.5-7	str. 118
		1018a.6-7	str. 118

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

1018a.7	str. 118	1072a.10	str. 172
1018a.15-17	str. 124	1072a.15	str. 172
1020a.17-18	str. 224	1072a.25-26	str. 176
1020a.18-19	str. 224	1072a.26-27	str. 176
1020a.19-20	str. 224	1072a.30	str. 176
1021a.11-12	str. 126	1072a.30-31	str. 178
1021b.12-13	str. 136	1072a.31	str. 178
1023a.26-27	str. 140	1072a.33	str. 112; 178
1025b.3	str. 160	1072a.34-35	str. 178
1025b.3-4	str. 108	1072a.35-b.1	str. 178
1025b.5-7	str. 160	1072b.3	str. 178
1025b.8	str. 112	1072b.8-10	str. 180
1025b.9-10	str. 224	1072b.10-11	str. 182
1025b.14	str. 224	1072b.13-14	str. 108; 182
1026a.13-16	str. 236	1072b.14-15	str. 184
1026a.15	str. 238	1072b.16	str. 184
1026a.16	str. 158; 164; 170	1072b.18-24	str. 188
1026a.17-18	str. 170	1072b.24	str. 184
1026a.20-22	str. 164	1072b.26	str. 184
1026a.27-29	str. 226	1072b.27-28	str. 184
1026a.29-30	str. 170	1072b.28-29	str. 184
1027b.25-27	str. 142	1072b.29-30	str. 186
1028a.32-33	str. 242	1073a.3-5	str. 186
1029a.20-21	str. 306	1073a.5-7	str. 186
1030a.18-20	str. 244	1073a.7-8	str. 186
1030b.4-7	str. 226	1073a.11	str. 186
1036a.8-9	str. 306	1073a.23-25	str. 190
1037a.14-16	str. 228	1073a.26	str. 190
1042a.4-6	str. 108; 160	1073a.26-27	str. 190
1044b.6-8	str. 228	1073a.27-28	str. 190
1051b.3-5	str. 142	1073a.32-34	str. 190
1058b.28-29	str. 230	1073a.36-38	str. 192
1059a.18	str. 166	1073b.2-3	str. 192
1060a.31-32	str. 230	1073b.3-7	str. 234
1063b.36-37	str. 158	1073b.10-17	str. 252
1064a.30-35	str. 236	1074a.15-16	str. 192
1064a.37-b.1	str. 172	1074a.20-23	str. 192; 200
1064b.4-5	str. 172	1074a.22-23	str. 202
1064b.8-9	str. 112	1074a.33-34	str. 306
1065b.3-4	str. 200	1074a.36-37	str. 192
1069a.18-19	str. 108	1075a.11-12	str. 196
1069a.30-33	str. 228	1075a.16	str. 198; 324
1071b.3-4	str. 108; 228	1075a.17-18	str. 324
1071b.19-20	str. 172	1075a.18-19	str. 324
1071b.20-21	str. 172	1075b.26-27	str. 162
1071b.21	str. 172	1076a.3-4	str. 198
1071b.22	str. 172	1076a.4	str. 114; 192
1071b.26-27	str. 162	1078b.17-25	str. 72

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

1078b.23-25	str. 64; 498	1253a.33-34	str. 410
1078b.25	str. 84	1253b.6-9	str. 410
1078b.25-27	str. 84	1253b.20-23	str. 414
1078b.27-29	str. 60	1254b.17-19	str. 528
1084a.34-35	str. 122	1254b.39-1255a.2	str. 414
1088a.29-30	str. 224	1255a.11-12	str. 414
1091a.33-34	str. 162	1256b.7-8	str. 416
1091b.9-10	str. 162	1256b.23	str. 418
Ethica Nicomachea [ARIST.EN]		1256b.23-25	str. 418
1094b.27-28	str. 530	1258b.39-1259a.2	str. 420
1096a.14-17	str. 516	1277a.25-27	str. 530
1097b.22	str. 468	1279a.4-7	str. 422
1098a.15	str. 468	1279a.13-15	str. 422
1098a.16-17	str. 468	1279a.27-31	str. 422
1098a.18	str. 468	1279b.37-38	str. 426
1098a.22-23	str. 466	1280a.1-2	str. 426
1098a.22-24	str. 466	1282b.3-6	str. 430
1098a.25-26	str. 466	1283b.40-42	str. 424
1098b.10-11	str. 470	1284a.10-11	str. 428
1098b.16-18	str. 470	1284a.13-14	str. 428
1098b.31-33	str. 470	1285a.27-28	str. 426
1099a.31-32	str. 472	1285b.5	str. 428
1099b.7-8	str. 472	1286a.11-12	str. 432
1099b.19-20	str. 472	1286b.5-6	str. 432
1099b.32-33	str. 472	1286b.7	str. 432
1100b.28-29	str. 474	1286b.8-9	str. 432
1101a.8-9	str. 474	1287a.32-34	str. 432
1103a.3-5	str. 476	1289b.5-6	str. 432
1103b.3-4	str. 478	1317a.35-36	str. 438
1103b.24-25	str. 478	1317a.41	str. 438
1106a.31-32	str. 478	1317b.1	str. 438
1107a.3-4	str. 478	1317b.7	str. 438
1107a.6-8	str. 478	1317b.10-11	str. 438
1155a.32-33	str. 486	1318a.18-19	str. 438
1179a.16-17	str. 486	1318a.20-21	str. 438
Ethica Eudemia [ARIST. EE]		1319a.6-8	str. 438
1219a.34	str. 468	1319a.10-11	str. 438
1249b.13-16	str. 220	1319b.7	str. 438
Mechanica [ARIST. Mech.]		1319b.11-12	str. 438
847b.18-19	str. 344	1320a.4-5	str. 438
Politica [ARIST. Pol.]		1320a.14	str. 438
1253a.10-12	str. 408	1320a.21-22	str. 438
1253a.14-15	str. 408	1320b.18-19	str. 440
1253a.27-28	str. 408	1321b.23-24	str. 440
1253a.28-29	str. 408	1321b.29-30	str. 440
1253a.32-33	str. 410	1321b.33	str. 440
		1321b.38-40	str. 440
		1322a.38-b3	str. 440

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

1322b.10-12	str. 442	Cratylus [PLATO Cra.]	
1322b.22-24	str. 442	384c-d	str. 500
1322b.28-29	str. 442	388b-c	str. 502
1323a.26-27	str. 444	396a6-8	str. 210
1323b.1-2	str. 444	396b-c	str. 520
1323b.21-23	str. 444	410b6-8	str. 378
1323b.26-28	str. 446	412a5-6	str. 62
1323b.30-31	str. 446	435a	str. 502
1323b.40-1324a.2	str. 446	435b	str. 500; 502
1324b.24-26	str. 448	436d	str. 492
1326a.20-21	str. 448	Definitiones [PLATO Def.]	
1326b.14-16	str. 448	411a	str. 496; 518
1326b.16-17	str. 450	414a	str. 496
1327b.36-38	str. 448	414d10	str. 74
1329a.35-38	str. 452	414e2	str. 78
1332a.9	str. 452	414e2-3	str. 78
1332a.35-36	str. 452; 536	415b10	str. 496
1332a.38-40	str. 454	Epinomis [PLATO Ep.]	
1332b.12-13	str. 454	312e1-4	str. 328
1332b.15-16	str. 456; 536	360b6-8	str. 76
1333a.21-22	str. 458	982a7	str. 380
1336a.32-34	str. 460	Euthydemus [PLATO Euthd.]	
1336b.2-6	str. 460	284a	str. 142
1337a.11-12	str. 460	302d-e	str. 518
1337a.22-24	str. 462	Euthyphro [PLATO Euthphr.]	
1338a.35-36	str. 462	12b-c	str. 532
1339b.13-14	str. 464	Gorgias [PLATO Grg.]	
1341b.33	str. 464	495e	str. 518
Poetica [ARIST. Po.]		499e	str. 530
1448a.20-24	str. 464	500e	str. 512
Rhetorica [ARIST. Rh.]		501a	str. 512
1358b.2-3	str. 534	501a-b	str. 510
1382a.21-22	str. 532	Hipparchus [PLATO Hipparch.]	
1383b.12-14	str. 532	227d	str. 530
1387b.23-25	str. 532	Laches [PLATO La.]	
1396b.24-25	str. 18	184e	str. 530
PLATON		190d7-8	str. 498
Alcibiades 1 [PLATO Alc.1.]		198b	str. 534
130e	str. 504	Leges [PLATO Lg.]	
111a	str. 538	626c	str. 410
111b	str. 506	627a	str. 410
111d-e	str. 506	636c	str. 412
Charmides [PLATO Chrm.]			
160a	str. 508		

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

643b	str. 458	266c7-8	str. 18
643e	str. 530	273a7-b1	str. 82
654a	str. 462	Philebus [PLATO Phlb.]	
655c-d	str. 462	19b5-7	str. 124
656d3-8	str. 460	27b7-c1	str. 122
660a	str. 464	34a	str. 524
690a	str. 414	48b	str. 532
690b	str. 414	53e5-7	str. 146
692c	str. 440	54c9-10	str. 146
697b	str. 442	57b9-10	str. 48
738d-e	str. 450	Politicus [PLATO Plt.]	
761a	str. 452	262b5-c1	str. 74
761b	str. 452	269e	str. 524
878b	str. 496	278a5-c6	str. 62
893b7-e7	str. 340	280a8	str. 62
893c1-2	str. 348	283d11-e1	str. 40
894d10	str. 346	285a	str. 504
895b3-7	str. 346	286a	str. 504
896e8-897b1	str. 344	286d8-9	str. 74
897b1-3	str. 346	287c4-5	str. 74
Meno [PLATOMen.]		291d	str. 424
98a	str. 512	291e-292a	str. 424
Phaedo [PLATO Phd.]		294a-b	str. 430
66b	str. 514	302e-303a	str. 432
70e	str. 520	303b	str. 428
71a	str. 520	Parmenides [PLATO Prm.]	
74a	str. 538	128c5-6	str. 50
76b	str. 508	128e6-129a6	str. 124
78c	str. 520	133d2-3	str. 48
91b-c	str. 516	134c	str. 518
96a	str. 516	134c10-d2	str. 168
96b	str. 510	137d	str. 526
97d	str. 500	138a2-3	str. 356
101e	str. 494	138a3-5	str. 356
Phaedrus [PLATO Phdr.]		138b2-3	str. 358
245c1-2	str. 78	138b8-c1	str. 338
245c4	str. 78	138c	str. 524
245d	str. 300	138c4-6	str. 338
245d3-4	str. 378	138c6-7	str. 338
246d1	str. 186	144e	str. 518
265d	str. 498	145a1	str. 362
265d-e	str. 498	150a3-6	str. 358
265e1-3	str. 76	156a4-6	str. 338
266b3-7	str. 76	156d3-e3	str. 348
266b3-c1	str. 18	160b-c	str. 506
		162c	str. 528

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

163d	str. 528	255c5-6	str. 50
Protagoras [PLATO Prt.]		255c5-7	str. 122
332c	str. 520	255d6-7	str. 40
332e-333a	str. 520	255d9-e2	str. 122
Respublica [PLATO R.]		262a	str. 502
346e	str. 422	262c9	str. 54
346e-347a	str. 422	262e12-13	str. 54
347d	str. 424	263a2	str. 54
369b	str. 410	263a8	str. 54
369c	str. 410	263b3	str. 54
371e	str. 528	263d2-3	str. 54
374e	str. 452; 454	263e10-12	str. 54
376c	str. 450	267d5-6	str. 74
376e-377a	str. 454	Syposium [PLATO Smp.]	
377a	str. 492	199d5-7	str. 40
381b	str. 184	199e2-4	str. 40
381b4	str. 204	210b	str. 506
381c	str. 178	Thaetetus [PLATO Tht.]	
381c1-2	str. 178; 204	154d	str. 504
382b	str. 500	155d	str. 514
394b-c	str. 462	162e4-5	str. 80
395c-d	str. 458	173c	str. 534
395d	str. 458	176b1-3	str. 220
399e-400a	str. 464	177a.5	str. 220
427e	str. 452	177b	str. 504
438a7-b1	str. 40	185d8-e2	str. 54
475d-e	str. 516	186c	str. 516
477b10-11	str. 100	186d2-5	str. 80
480a11-12	str. 100	186d3	str. 62
485c4	str. 100	186e	str. 516
485c10	str. 100	189b12-c2	str. 142
510c-d	str. 496	191c	str. 522
531d9-e3	str. 18	191d	str. 522
546a	str. 528	205c	str. 494
549b	str. 532	206b	str. 494
585c	str. 516	Timaeus [PLATO Ti.]	
595c	str. 516	29b	str. 492
601d	str. 534	29d7-e3	str. 168
Sophista [PLATO Sph.]		30a2-3	str. 168
218.c.1-3	str. 48	30b8	str. 376
222c	str. 418	30d3	str. 376
229c	str. 508	31b1-2	str. 352
234b6-7	str. 48	31b1-3	str. 374
235c5-6	str. 54	33a7	str. 380
254d4-e5	str. 120	33b2-4	str. 374
255c	str. 502	33b4	str. 374

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

33b4-5	str. 352	4.20-21	str. 34
33b5	str. 376	5.12	str. 134
33c6-7	str. 380	5.12-14	str. 34
34b3	str. 376	5.16	str. 128
40d9-e2	str. 82	6.3-6	str. 36
43b2-5	str. 362	6.7-9	str. 36
47a-b	str. 514	6.17	str. 38
49a	str. 306	6.18	str. 38
50b	str. 306	6.18-19	str. 128
50b-c	str. 308	7.9-12	str. 42
50d-e	str. 308	7.24-25	str. 44
50e	str. 308	8.15-19	str. 52
50c	str. 308	8.31-33	str. 474
51a-b	str. 314	9.4-6	str. 472
52b	str. 306; 308	9.17-21	str. 474
57b4-6	str. 360	9.26-28	str. 466
58a7	str. 362	10.11	str. 470
62b6-7	str. 404	10.19-20	str. 470
63d2-4	str. 382	11.2-3	str. 444; 472
68e-69a	str. 146	11.9-11	str. 442
69a2	str. 152	11.23-24	str. 446
		11.30-31	str. 334; 446
		11.31-33	str. 446
		25.1-3	str. 36
		26.16-17	str. 134
		26.22-27.1	str. 134
		29.17-20	str. 368
		29.20-30.1	str. 368
		30.1-2	str. 368
		30.4-5	str. 368
		30.8	str. 366
		30.13-14	str. 366
		30.14-15	str. 366
		30.16	str. 366
		33.11	str. 426
		33.30-31	str. 426
		36.9-11	str. 426
		40.24-41.1	str. 470
		CALLICRATIDAS Phil. [CALLICRAT.]	
		Fragmenta [CALLICRAT. Fragm.]	
		103.28-104.1	str. 412
		106.6-7	str. 412
		104.7-8	str. 412
		104.13-14	str. 412
		105.6-9	str. 412
		105.20-21	str. 426
OSTALI AUTORI			
AËTIUS Doxographus [AËT. DOXOGR.]			
De placitis reliquiae (Stobaei excerpta)			
[AËT. DOXOGR. De placit. reliqu.]			
367.22-28	str. 400		
370.26-32	str. 400		
ANAXAGORAS [ANAXAG.]			
Testimonia [ANAXAG. Testimonia]			
90.2-3	str. 402		
ANAXIMANDER [ANAXIMAND.]			
Testimonia [ANAXIMAND. Testimonia]			
27.13-15	str. 402		
PSEUDO-ARCHYTAS [Ps.-ARCHYT.]			
Fragmenta [Ps.-ARCHYT. Fragm.]			
3.12-14	str. 32		
3.17-19	str. 50		
3.24-25	str. 132		
3.26-28	str. 134		
4.8-9	str. 134		

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

CLEMENS ALEXANDRINUS		16.8-9	str. 174
[CLEM. AL.]		16.9	str. 152
Stromata [CLEM. AL. Strom.]		16.9-10	str. 132
5.14.125.2.3-4	str. 180	16.12-13	str. 174
		17.2	str. 106
CLINIAS [CLIN.]		ἙΡΜΟΥ ΙΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ [CORP.	
Fragmenta [CLIN. Fragm.]		HERM. Sermo sacer]	
108.16-17	str. 478; 534	1.1-2	str. 106
CORPUS HERMETICUM		1.2	str. 152; 178
[CORP. HERM.]		1.3	str. 174
ἙΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ		1.3-4	str. 138; 154; 182
ΠΟΙΜΑΝΔΡΗΣ		1.4	str. 176
[CORP. HERM. Poimander]		1.5-6	str. 138
1.1	str. 106	3.1-4	str. 198
3.1	str. 106	4.9-10	str. 198
3.1-2	str. 150	ἙΡΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑΤ Ο ΚΡΑΤΗΡ,	
5.1-2	str. 150	Ἡ ΜΟΝΑΣ	
6.7-8	str. 184	SERMO CRATER VEL MONAS	
8.3-4	str. 150	[CORP. HERM. Crater]	
9.1	str. 184	6.8-9	str. 106
11.1-4	str. 186	8.5	str. 146; 170
11.1-5	str. 214	8.8	str. 146; 170
12.1	str. 184	9.7-10.2	str. 126
26.5-6	str. 150	10.3	str. 112; 168
ἙΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ ΠΡΟΣ		10.3-5	str. 144
ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΑΤ ΕΝ ΟΡΕΙ ΛΟΓΟΣ		10.5-8	str. 114
ΑΠΟΚΡΥΦΟΣ, ΠΕΡΙ ΠΑΛΙΓ		ΝΟΥΣ ΠΡΟΣ ΕΡΜΗΝ	
ΓΕΝΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΙΓΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ		[CORP. HERM. Mens ad Hermetem]	
[CORP. HERM. De resurrectione]		2.4-5	str. 116
9.15-10.3	str. 188	2.5-6	str. 184
Intercidit titulus; Πᾶν τὸ κινούμενον,		5.11	str. 210
ὡ Ἀσκληπιέ, οὐκ ἐν τινι κινεῖται		10.1-2	str. 116; 168
καὶ ὑπὸ τινος; [CORP. HERM. Logos		10.1-4	str. 118
katholikos <intercidit titulus>]		12.9-10	str. 210
5.3	str. 176; 188	20.5-6	str. 126
5.5-6	str. 178; 188	22.4-5	str. 210
6.4-5	str. 348	ἙΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ	
7.2-4	str. 378	ΑΣΚΛΗΠΙΩΙ ΕΥ ΦΡΟΝΕΙΝ	
7.12-13	str. 130	[CORP. HERM. Asclepio recte sapere]	
8.7	str. 122	3.3-4	str. 132
12.3-5	str. 186	5.7-9	str. 118
12.6	str. 184	6.6-7	str. 132
12.8-10	str. 106	ἙΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ ΚΛΕΙΣ	
13.3-4	str. 150	CLAVIS [CORP. HERM. Clavis]	
13.5-6	str. 152	6.6-8	str. 136
16.1-4	str. 174	7.3-4	str. 324
		9.10-10.3	str. 116

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

10.1-5	str. 128	2.112.12-13	str. 56
10.11-11.1	str. 122	3.24.7	str. 28
11.10-12.2	str. 324	3.24.7-11	str. 20
13.2-3	str. 324	3.24.8-10	str. 82
14.1	str. 326	3.48.1-3	str. 22
14.1-2	str. 326	3.48.4-6	str. 24
14.2-15.2	str. 326	3.56.4-7	str. 20
15.11-12	str. 326	7.43.9-44.4	str. 60
22.8-23.3	str. 326	8.48.7-9	str. 72
ἜΡΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑΤ ΥΙΟΝ ὅτι		8.57.1-2	str. 26
ἀφανῆς θεὸς φανερώτατός ἐστιν		9.9.3-5	str. 398
[CORP. HERM. Quod immanifestus		9.9.6-8	str. 398
Deus manifestissimus]		9.10.10-11.1	str. 398
2.8-10	str. 216	9.25.11-13	str. 26
9.7-9	str. 106	9.29.1-2	str. 60
10.2-3	str. 218	<DIOTOGENES> Philosophus	
10.5-6	str. 218	[DIOTOG.]	
11.8-9	str. 188	Fragmenta [DIOTOG. Fragm.]	
Περὶ νοήσεως καὶ αἰθήσεως. [ὅτι ἐν		71.21-22	str. 430
μόνῳ τῷ θεῷ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν		71.23-24	str. 430
ἐστίν, ἀλλάχόθι δὲ οὐδαμοῦ]		72.3-5	str. 430
[CORP. HERM. De intellectione et sensu]		72.22-23	str. 428
1.3	str. 116	72.23	str. 428
3.1-3	str. 130	73.1	str. 444
4.14-15	str. 136	76.3-4	str. 460
ἜΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ ΠΕΡΙ ΝΟΥ		<ECPHANTUS> [ECPHANT.]	
ΚΟΙΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑΤ [CORP. HERM.]		<Περὶ βασιλείας> Fragmenta	
De mente communi ad Tatium]		[ECPHANT. Fragm.]	
8.7-8	str. 138	79.20-80.4	str. 428
14.8-13	str. 120	EURYPHAMUS [EURYPH.]	
20.1-4	str. 150	Fragmentum [EURYPH. Fragm.]	
20.5-7	str. 176; 210	87.1-2	str. 468
<DAMIPPUS> [DAMIP.]		87.5	str. 468
Fragmenta [DAMIP. Fragm.]		87.6-7	str. 468
68.23-25	str. 526	87.18-19	str. 474
68.29-30	str. 536	EUSEBIUS [EUS.]	
69.4-5	str. 536	Preparatio evangelica [EUS. PE]	
DIOGENES LAERTIUS [D. L.]		13.13.52.9-10	str. 180
Vitae philosophorum [D. L. Vit.]		PSEUDO-GALENUS Med. [Ps.-GAL.]	
1.10.2-3	str. 382	De historia philosophica	
2.19.12-20.1	str. 24	[Ps.-GAL. Hist. Phil.]	
2.92.5	str. 24	3.49-57	str. 92
2.92.7-8	str. 24	30.6-7	str. 364
2.106.3-5	str. 22	54.5-6	str. 380
2.106.5-6	str. 22		
2.108.2-6	str. 60		

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

HIPPOCRATES [HP.]		In Aristotelis Physica commentaria [PHLP. in Ph.]	
De decente habitu [HP. Decent.]			
11.3-4	str. 64	16.359.19	str. 266
Praeceptiones [Hp. Praec.]		PSEUDO-JUSTINUS MARTYR	
1.4-8	str. 510	[Ps.-JUSTINUS]	
1.14-15	str. 510	Cohortatio ad gentiles [Ps.-JUSTINUS, Coh. ad gent.]	
2.3	str. 56	15E 8-16A 4	str. 182
De arte [HP. de Arte]		16B 2	str. 182
3.3	str. 76	105A 3-4	str. 114
3.4	str. 74	Oratio ad gentiles [Ps.-JUSTINUS, Oratio ad gen.]	
3.9	str. 78	15D 6-7	str. 114
De morbis [HP. De morbis]		METOPUS Philosophus [METOP.]	
1.7.1-2	str. 334	Fragmenta [METOP. Fragm.]	
1.8.1-2	str. 334	116.23-25	str. 480
De septimestri partu [HP. Septim.]		117.2-9	str. 482
124.9-12	str. 396	117.10-11	str. 482
De alimento [HP. Alim.]		117.28-118.1	str. 476
14.2-3	str. 264	118.3-4	str. 476
HIPPODAMUS [HIPPOD.]		118.9-13	str. 476
Fragmenta [HIPPOD. Fragm.]		118.13-14	str. 484
94.9-10	str. 444; 454	119.14	str. 456
95.1-2	str. 468	120.18-20	str. 536
95.1-3	str. 480	120.20-21	str. 536
95.5-6	str. 468	OCELLUS LUCANUS [OCELL.]	
95.6-7	str. 468	De universi natura [OCELL. Univ. Nat.]	
95.13-14	str. 472	1.1.1.-2	str. 152
95.14-15	str. 444	1.2.1-2	str. 376
95.15-18	str. 474	1.5	str. 524
96.2-3	str. 470	1.4.1-2	str. 136
96.2-4	str. 446	1.7	str. 524
96.5	str. 470	1.7.3-4	str. 138
96.24-25	str. 448	1.7.4-6	str. 136
96.29-30	str. 526	1.9.4-5	str. 80
98.18-21	str. 456	1.11.3-4	str. 374
99.22-25	str. 454	1.14	str. 526
99.23-24	str. 448; 538	1.15.1-3	str. 376
100.1-2	str. 456	1.15.3	str. 374
IOANNES PHILOPONUS [PHLP.]		1.15.6-7	str. 352
In Aristotelis analytica posteriora commentaria (prooemium e codd. BRL)		2.1	str. 310; 318
[PHLP. In APo.]		2.3	str. 310
13,3.295.22	str. 16	2.3-4	str. 312
		2.3.3-5	str. 140
		2.3.6	str. 140

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

2.3.11	str. 140	ORPHICA Hymni [ORPH. H]	
2.4.1-3	str. 128	3.11	str. 154
2.4.1-4	str. 148	PARMENIDES [PARM.]	
2.6	str. 312	Fragmenta [PARM.Fragm.]	
2.6.1-3	str. 386	8.3	str. 174
2.6.3-5	str. 140	8.26	str. 174
2.6.3-8	str. 386	8.26-27	str. 182
2.6.6-8	str. 148	8.27	str. 174
2.7.2-5	str. 384	12.10	str. 176
2.7.8-9	str. 384	<PERICTIONE> [PERICT.]	
2.9.2-8	str. 388	Fragmenta [PERICT. Fragm.]	
2.10.1-2	str. 390	146.6-17	str. 110
2.10.4-5	str. 390	146.10-11	str. 134
2.11.1-3	str. 388	146.10-12	str. 50; 56
2.11.3-5	str. 390	146.10-13	str. 100
2.11.5-6	str. 390	146.12	str. 134
2.11.6-8	str. 390	146.8-10	str. 98
2.13.1-5	str. 392	<PHINTYS> [PHINT.]	
2.13.4-7	str. 390	Fragmenta [PHINT. Fragm.]	
2.22	str. 322	152.6-8	str. 534
2.22-23	str. 320	<PLUTARCHUS> [PLUTARCH.]	
2.22.1-23.8	str. 392	Platonicae quaestiones [PLUTARCH.]	
3.4	str. 526	Platonicae quaestiones]	
3.5	str. 320	1007.F.2-F.3	str. 210
4.2	str. 322	1007.F.6-1008.A.1	str. 210
4.2.3-7	str. 396	PSEUDO-PLUTARCHUS [Ps.-PLUT.]	
4.2.5-7	str. 204	Placita philosophorum [Ps.-PLUT.]	
ORACULA CHALDAICA		Placit.]	
[ORAC. CHALD.]		874 E.9-F1	str. 18;
Fragmenta [ORAC. CHALD. Fragm.]		876 E.8-F.1	str. 114
13.1	str. 138	881 E.1-2	str. 114; 174; 176
56.2-3	str. 138	883 E.9-F.3	str. 364
88.2	str. 314	883 F.9-10	str. 364
107.4-5	str. 154	883 F.10	str. 380
<ORPHAEUS> PSEUDO-AUCTORES		886 B.8	str. 374
HELLENISTAE		887 D.7-9	str. 380
[Ps.-AUCT. HELLENISTAE]		888 A.5	str. 364
Fragmenta [Ps.-AUCT. HELLENISTAE,		888 B.10-11	str. 380
Fragm.]		888 F.10	str. 380
d.30-33	str. 210	893 C.11-13	str. 398
d.31	str. 170	893 D.3-4	str. 398
d.33-35	str. 216	894 E.9-11	str. 400
d.43	str. 210	894 F.1-4	str. 400
d.49-53	str. 216	896 C.7-9	str. 402
d.53	str. 220	897 A.12-13	str. 402
d.56-59	str. 250	905 A.4-5	str. 528
d.64	str. 212		
d.64-71	str. 212		

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

POLYBIUS Historicus [PLB.]		8.350.11-12	str. 368
Historiae [PLB. Historiae]		8.352.22-23	str. 30
5.32.2.2-5.32.4.1	str. 492	8.361.21-24	str. 354
5.32.5.1-4	str. 492	8.363.22-27	str. 354
PROCLUS [PROCL.]		8.367.8-10	str. 52
In Platonis Parmenidem commentarii		8.382.11-16	str. 130
[PROCL. in Prm.]		8.391.2-8	str. 46
1000.34-1002.32	str. 68	8.391.3-4	str. 130
In Platonis Timaeum commentaria		8.407.21-26	str. 44
[PROCL. in Ti.]		8.411.29-412.1	str. 46
1 313.9-10	str. 180	8.416.22-27	str. 46
MICHAEL PSELLUS [PSELL.]		In Aristotelis Physica commentaria	
Opuscula psychologica, theologica,		[SIMP. in Ph.]	
daemonologica [PSELL. Opusc.		9.29.12-14	str. 172
psycholog.]		STHENIDAS [STHENID.]	
152.16-18	str. 324	Fragmentum [STHENID. Fragm.]	
PYTHAGORAS [PYTHAG.]		188.12-13	str. 428
Carmen aureum		STOBAEUS [STOB.]	
[PYTHAG. Carmen aureum]		Anthologium [STOB. Antolog.]	
1.1-2	str. 172	3.1.70.11	str. 312
Fragmenta [PYTHAG. Fragm.]		3.1.121	str. 110
162.26	str. 172	4.1.96.1-5	str. 478
SIMPLICIUS [SIMP.]		4.7.64.2-3	str. 198
In Aristotelis Categorias		4.7.64.6-7	str. 198
commentarium		THEAGES [THEAG.]	
[SIMP. in Cat.]		<Περὶ ἀρετῆς> Fragmenta	
8.25.3-5	str. 48	[THEAG. Fragm.]	
8.46.23-31	str. 48	190.3-7	str. 482
8.76.10-12	str. 32	190.14-19	str. 484
8.76.19-20	str. 30	191.25-28	str. 478
8.92.30-31	str. 32	192.1-3	str. 480
8.92.31-93.3	str. 34	192.5-6	str. 480
8.93.7-9	str. 34	192.19-21	str. 534
8.151.32-33	str. 36; 128	192.24-25	str. 486
8.178.20-21	str. 40	THEOPHRASTUS Phil. [THPHR.]	
8.178.22-23	str. 42	Metaphysica [THPHR. Metaph.]	
8.181.13-14	str. 42	6b.21-22	str. 158
8.182.25-28	str. 42	TIMAEUS LOCUS [TI. LOCR.]	
8.183.3-5	str. 42	Fragmenta [TI. LOCR. Fragm.]	
8.189.24-27	str. 42	205.6	str. 152
8.290.12-14	str. 38	205.7	str. 152
8.291.5-7	str. 126	205.9-10	str. 314; 316
8.291.5-8	str. 38	205.13-206.3	str. 308

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

206.6	str. 310	216.19–20	str. 148
206.8–9	str. 310	219.10–12	str. 384
206.11–12	str. 316	219.13–16	str. 384
206.11–12	str. 310	220.20–21	str. 362
206.18	str. 140	VITA VULGATA (post epitomen	
206.18–19	str. 168	Ptolemaeeae vitae) [VV]	
207.1	str. 376	26.1–3	str. 20
207.2	str. 374	XENOPHON [X.] Oeconomicus [X. Oec.]	
207.2–3	str. 374	Oeconomicus, ed. E.C. Marchant,	
207.4–5	str. 376	Xenophontis opera omnia, vol. 2, 2nd	
207.7	str. 376	edn. Oxford: Clarendon Press, 1921	
207.16–18	str. 138	(repr. 1971).	
208.7–8	str. 378	1.5–6	str. 414
208.10–11	str. 376	1.7	str. 416
208.11	str. 380	1.10	str. 416
209.2–3	str. 140	5.3	str. 416
209.5–6	str. 64	5.5	str. 416
213.27	str. 50	19.1–2	str. 420
215.13–15	str. 148; 310	19.15.3–16.1.	str. 80
215.17–18	str. 138		
216.12–13	str. 148		

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

POPIS IZVORA GRČKIH CITATA

ARISTOTEL

Aristotelis Categoriae et liber de interpretatione, ed. L. Minio-Paluello, Oxford, Clarendon Press, 1966.

Aristotelis Analytica priora et posteriora, ed. W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1968.

Aristotelis topica et sophistici elenchi, ed. W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, repr. 1970.

Aristotle. De anima, ed. W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1967.

Aristotelis Ethica Nicomachea, ed. I. Bywater, Oxford, Clarendon Press, 1962.

Magna moralia, ed. F. Susemihl, *Aristotle*, vol. 18 (ed. G. C. Armstrong). Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1935 (repr. 1969.).

Aristotelis Politica, ed. W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1964.

Aristotelis de arte poetica liber, ed. R. Kassel, Oxford, Clarendon Press, 1968.

Aristotle's Metaphysics, 2 vol., ed. W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1970.

Aristote. Du ciel, ed. P. Moraux, Paris, Les Belles Lettres, 1965.

Aristotelis meteorologicorum libri quattuor, ed. F. H. Fobes, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1967.

Aristotelis de generatione animalium, ed. H. J. Drossaart Lulofs, Oxford, Clarendon Press, 1965.

Aristote. De la génération et de la corruption, ed. C. Mugler, Paris, Les Belles Lettres, 1966.

Aristote. Histoire des animaux, vol. 1-3., ed. P. Louis, Paris, Les Belles Lettres, 1:1964; 2:1968; 3:1969.

Mechanica, ed. I. Bekker, *Aristotelis opera*, vol. 2., Berlin, Reimer, 1831 (repr. De Gruyter, 1960).

De partibus animalium, ed. P. Louis, Aristote, *Les parties des animaux*, Paris, Les Belles Lettres, 1956.

Aristotelis Physica, ed. W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1966.

Aristotelis qui fertur liber de mundo, ed. W. L. Lorimer, Paris, Les Belles Lettres, 1933.

[*De respiratione*] Aristotle, *Parva naturalia*, ed. W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1970.

Aristotelis de animalium motione et de animalium incessu. Ps.-Aristotelis de spiritu libellus, ed. W. Jaeger, Leipzig, Teubner, 1913.

[*De sensu et sensibilibus*] Aristotle, *Parva naturalia*, ed. W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1970.

Politica, ed. W. D. Ross, *Aristotelis politica*, Oxford, Clarendon Press, 1957 (repr. 1964).

Rhetorica, ed. W. D. Ross, *Aristotelis ars rhetorica*, Oxford, Clarendon Press, 1959 (repr. 1964).

[*De Xenophane, de Zenone, de Gorgia*] *Aristotelis Opera*, vol. 2., ed. I. Bekker, Berlin, Reimer, 1960.

PLATON

Platonis Opera, vol. 1-5., ed. J. Burnet, Oxford, Clarendon Press, 1967.

OSTALI AUTORI

AËTIUS Doxographus, *De placitis reliquiae (Stobaei excerpta)*, ed. H. Diels, *Doxographi Graeci*, Berlin, Reimer, 1879 (repr. De Gruyter, 1965).

<ANAXAGORAS> *Die Fragmente der Vorsokratiker*, ed. H. Diels and W. Kranz, vol. 2., 6th edn., Berlin, Weidmann, 1952 (repr. Dublin-Zürich, 1966).

<ANAXIMANDER> *Die Fragmente der Vorsokratiker*, ed. H. Diels and W. Kranz, vol. 1., 6th edn., Berlin, Weidmann, 1951 (repr. Dublin-Zürich, 1966).

Pseudo-ARCHYTAS, *Phil. Fragmenta*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 3-48.

CALLICRATIDAS, *Phil. Fragmenta*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 103-107.

<CLEMENS ALEXANDRINUS> *Stromata*, ed. O. Stählin, L. Früchtel and U. Treu, *Clemens Alexandrinus*, vols. 2., 3rd edn. and 3, 2nd edn., Die griec-

hischen christlichen Schriftsteller (15), 17, Berlin, Akademie-Verlag, 2:1960; 3:1970.

CLINIAS <Περὶ ὁσιότητος καὶ εὐσεβείας> Fragmenta, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean texts of the Hellenistic period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 108.

CORPUS HERMETICUM

Corpus Hermeticum, ed. A. D. Nock and A.-J. Festugière, vol. 1-4., Paris, Les Belles Lettres, 1946 (repr. 1972).

<DAMIPPUS> *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, ed. H. Thesleff, Åbo Akademi, Åbo, 1965.

DIOGENES LAERTIUS Biogr.

Diogenis Laertii vitae philosophorum, ed. H. S. Long, 2 vols., Oxford, Clarendon Press, 1964. (repr. 1966).

<DIOTOGENES> *Philosophus Fragmenta*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 71-77.

<ECPHANTUS>

Περὶ βασιλείας (fragmenta) [Sp.], ed. H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 79-84.

<EURYPHAMUS> *Fragmentum*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 85-87.

<EUSEBIUS> *Praeparatio evangelica*, ed. K. Mras, *Eusebius Werke*, Band 8: Die Praeparatio evangelica, Die griechischen christlichen Schriftsteller, Berlin, Akademie-Verlag, 43.1:1954; 43.2:1956.

PSEUDO-GALENUS Med. *De historia philosophica*, ed. H. Diels, *Doxographi Graeci*, Berlin, Reimer, 1879 (repr. De Gruyter, 1965).

HIPPOCRATES

De decente habitu, ed. É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vol. 9., Paris, Baillière, 1861 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962).

Praeceptiones, ed. É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vol. 9., Paris, Baillière, 1861 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962).

De arte, ed. É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vol. 6., Paris, Baillière, 1849 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962).

Popis izvora grčkih citata

De morbis i-iii, ed. É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vols. 6–7., Paris, Baillière, 6:1849; 7:1851 (repr. Amsterdam, Hakkert, 1962): 140–204; 8–114, 118–160.

De septimestri partu, ed. É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vol. 7., Paris, Baillière, 1851 (repr. Amsterdam, Hakkert, 1962): 436–452.

De alimento, ed. É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vol. 9., Paris, Baillière, 1861 (repr. Amsterdam, Hakkert, 1962): 98–120.

<HIPPODAMUS> *Phil. Fragmenta [Sp.]*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 94–102.

IOANNES PHILOPONUS

In Aristotelis analytica posteriora commentaria (prooemium e codd. BRL), ed. M. Wallies, *Ioannis Philoponi in Aristotelis analytica posteriora commentaria cum Anonymo in librum ii*, *Commentaria in Aristotelem Graeca* 13.3. Berlin, Reimer, 1909: xxvii–xxx.

In Aristotelis physicorum libros commentaria, ed. H. Vitelli, *Ioannis Philoponi in Aristotelis physicorum libros octo commentaria*, 2 vol., *Commentaria in Aristotelem Graeca*, Berlin, Reimer, 16:1887; 17:1888. In *Aristotelis Physica commentaria*.

Pseudo-JUSTINUS MARTYR [PS.-JUSTINUS]

Cohortatio ad gentiles, ed. J. C. T. Otto, *Corpus apologetarum Christianorum saeculi secundi*, vol. 3., 3rd edn., Jena, Mauke, 1879 (repr. Wiesbaden, Sändig, 1971): 18–126.

Oratio ad gentiles, ed. J. C. T. Otto, *Corpus apologetarum Christianorum saeculi secundi*, vol. 3., 3rd edn., Jena, Mauke, 1879 (repr. Wiesbaden, Sändig, 1971): 2–18.

<METOPUS> *Fragmenta*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965.

OCELLUS LUCANUS

De universi natura [Sp.], ed. R. Harder, *Ocellus Lucanus*, *Neue philologische Untersuchungen*, vol. 1., Berlin, Weidmann, 1926.

ORACULA CHALDAICA

Oracula (fragmenta) (olim sub auctore Juliano Theurgo)

Oracles chaldaïques, ed. É. des Places, Paris, Les Belles Lettres, 1971, 66–121.

<ORPHAEUS> PSEUDO-AUCTORES HELLENISTAE (Varia) *Fragmenta*, ed. A.-M. Denis, *Fragmenta pseudepigraphorum quae supersunt Graeca*, Pseudepigrapha veteris testamenti Graece 3., Leiden, Brill, 1970.

ORPHICA

Hymni, ed. W. Quandt, *Orphei hymni*, rd. edn., Berlin, Weidmann, 1962 (repr. 1973).

PARMENIDES

Fragmenta, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, ed. H. Diels and W. Kranz, vol. 1., 6th ed., Berlin, Weidmann, 1951 (repr. Dublin/Zürich, 1966).

<PERICTIONE> *Fragmenta*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 142–146.

<PHINTYS> *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, ed. H. Thesleff, Åbo Akademi, Åbo, 1965.

<PHILOPONUS> *In Aristotelis analytica posteriora commentaria* (prooemium e codd. BRL), ed. M. Wallies, *Ioannis Philoponi in Aristotelis analytica posteriora commentaria cum Anonymo in librum ii*, *Commentaria in Aristotelem Graeca* 3., Berlin, Reimer, 1909.

<PLUTARCHUS> *Platonicae quaestiones* (999c–1011e), ed. C. Hubert, *Plutarchi moralia*, vol. 6.1., Leipzig, Teubner, 1954 (repr. 1959): 113–142.

PSEUDO-PLUTARCHUS *Placita philosophorum* (874d–911c), ed. J. Mau, *Plutarchi moralia*, vol. 5.2.1., Leipzig, Teubner, 1971, 50–153.

POLYBIUS *Historicus Historiae*, ed. T. Büttner-Wobst, *Polybii historiae*, vol. 1–4., Leipzig, Teubner, 1:1905; 2:1889; 3:1893; 4:1904 (repr. Stuttgart: 1:1962; 2–3:1965; 4:1967).

PROCLUS

Procli diadochi in Platonis Timaeum commentaria 3 vol., ed. Diehl, E., Leipzig, Teubner, 1965.

Procli philosophi Platonici opera inedita, pt. 3., [In Platonis Parmenidem], ed. V. Cousin, Paris, Durand, 1864 (repr. Hildesheim, Olms, 1961).

MICHAEL PSELLUS

Opuscula psychologica, theologica, daemonologica, ed. D. J. O'Meara, *Michaelis Pselli philosophica minora*, vol. 2., Leipzig, Teubner, 1989.

<PYTHAGORAS> *Carmen aureum*, ed. D. Young (post E. Diehl), *Theognis*, Leipzig, Teubner, 1971.

Fragmenta, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965.

SIMPLICIUS

Simplicii in Aristotelis Categorias commentarium, ed. K. Kalbfleisch, Berlin, Reimer, 1907. Commentaria in Aristotelem Graeca 8.

Simplicii in Aristotelis physicorum libros octo commentaria, 2 vol. ed. H. Diels, Berlin, Reimer, 1882, 1885, Commentaria in Aristotelem Graeca 9 i 10. In *Aristotelis Physica commentaria*.

STHENIDAS *Fragmentum*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 187–188.

STOBAEUS, *Anthologium*, ed. C. Wachsmuth and O. Hense, *Ioannis Stobaei anthologium*, Berlin, Weidmann, 1–2:1884; 3:1894; 4:1909; 5:1912 (repr. 1958).

THEAGES, <Περὶ ἀρετῆς> *Fragmenta*, ed. H. Thesleff, *The Pythagorean texts of the Hellenistic period*, Åbo Akademi, Åbo, 1965, 190–193.

THEOPHRASTUS *Philosophus*

Metaphysica, ed. W. D. Ross and F. H. Fobes, *Theophrastus, Metaphysics*, Oxford, Clarendon Press, 1929 (repr. Hildesheim, Olms, 1967) 2–38.

TIMAEUS LOCURUS

The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period, ed. H. Thesleff, *Acta Academiae Aboensis*, Åbo Akademi, Åbo, 1965 [Fragm.].

VITA VULGATA (post epitomen Ptolemaeae vitae), ed. I. Düring, *Aristotle in the Ancient Biographical Tradition*, Göteborg, Elanders, 1957.

XENOPHON, *Oeconomicus*, ed. E. C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. 2., 2nd edn., Oxford, Clarendon Press, 1921 (repr. 1971).

BIBLIOGRAFIJA

Izdanja *Peripatetičkih rasprava* Frane Petrića

Discussionum Peripateticarum tomi primi libri XIII, Venetiis, apud Dominicum de Franciscis, 1571.

Discussionum Peripateticarum tomi IV, Basileae, ad Perneam Lecythum, 1581.

Peripatetičke rasprave, s latinskog preveo Augustin Pavlović, (u ovom izdanju prevedeni su sljedeći dijelovi: Svezak I, *knjiga III* (izvadak). Svezak I, *knjiga V* (izvadak). Svezak II, *knjiga II*, Sadrži slaganje u onom što se odnosi na znanost o biću (skraćeno). Svezak III, *knjiga IV*, Uspoređivanje i neslaganje platonske dijalektike s aristotelskom.), u Franjo Zenko (ur.), *Starija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, 227–264.

Discussiones Peripateticae, herausgegeben von Zvonko Pandžić, pretisak baselskog izdanja iz 1581, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 1999.

Discussionum peripateticarum tomus tertius/Peripatetičke rasprave – Svezak treći, s latinskog preveli Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2009 (paralelno kritičko izdanje).

Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber I–V)/Peripatetičke rasprave – Svezak četvrti (Knjiga I.–V.), s latinskog preveli Mihaela Girardi-Karšulin i Ivan Kapec, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović, Olga Perić (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2012 (paralelno kritičko izdanje).

Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber VI–X)/Peripatetičke rasprave – Svezak četvrti (Knjiga VI.–X.), s latinskog prevela Mihaela Girardi-Karšulin, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović, Olga Perić (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2012 (paralelno kritičko izdanje).

**Sekundarna literatura o Peripatetičkim raspravama
Frane Petrića***

(Izbor)

Antonaci, Antonio, *Ricerche sul neoplatonismo del Rinascimento: Francesco Patrizi da Cherso*, Volume I: La redazione delle opere filosofiche-Analisi del primo tomo delle *Discussiones*, Pubblicazioni dell'Istituto di Filosofia e Storia della filosofia 2, editrice Salentina, Galatina, 1984.

Bačeković, Alica, »Uz predstavljanje knjige *Discussiones peripateticae* (Böhlau Verlag, Köln; Weimer; Wien, 1999) Frane Petrića u Zagrebu (8. III. 2000.)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 51-52 (2000), 288-291.

Banić-Pajnić, Erna, »Ishodište Petrićeva promišljanja Jednog«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 23-24 (1986), 99-126.

Banić-Pajnić, Erna, »Osnovne značajke aristotelizma u djelima hrvatskih renesansnih filozofa«, *Godišnjak za povijest filozofije* 5 (1987), 64-94.

Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave*, Globus, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Odjel za povijest filozofije, Zagreb, 1989, 115-144.

Banić-Pajnić, Erna, *Duhovno-povijesna raskršća*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1991, 35-62 i 189-216.

Banić-Pajnić, Erna, »Die Voraussetzungen des Denkens des Einen bei Frane Petrić«, *Studia historiae philosophiae Croaticae* 2 (1993), 57-89.

Banić-Pajnić, Erna, »Peripatetičke rasprave (Frane Petrić, 'Discussionum peripateticarum libri IV' – Juraj Dubrovčanin, 'Peripateticae disputationes')«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43-44 (1996), 167-193.

Banić-Pajnić, Erna, »Petrić o materiji«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 608-609.

Banić-Pajnić, Erna, »Petrićeve 'Peripatetičke rasprave' kao pokušaj rješavanja hermeneutičkog problema«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 49-50 (1999), 99-124.

* Izbor sekundarne literature o Peripatetičkim raspravama Frane Petrića poredan je abecedno.

Bibliografija

Banić-Pajnić, Erna, *Petrićev put: od kritike Aristotela do pobožne filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2001, 15–91 i 187–224.

Banić-Pajnić, Erna, »Petrićevo viđenje Platona i Aristotela prema dodatku 'Nove sveopće filozofije'«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 53–54 (2001), 53–75.

Banić-Pajnić, Erna, »Petrić's View of Plato and Aristotle According to the Appendix of *Nova de universis philosophia*«, u Erna Banić-Pajnić, Laura Blažetić, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivan Kordić, Ivica Martinović (ur.), *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, 9–34.

Bazala, Albert, »Petrićeve 'tek nanovo pregrijane misli novoplatonske'«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 402–405 na 402.

Bayle, Pierre, »Natuknica o Petriću filozofu u prvom izdanju *Rječnika*«, preveo s latinskog i popratio bilješkama Ivica Martinović, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 364–366.

Boršić, Luka, »*Ta endoksa – Probabilia oder opiniones receptae. Aristoteles – Cicero – Petrić*«, u Erna Banić-Pajnić, Laura Blažetić, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivan Kordić, Ivica Martinović (ur.), *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, 65–89.

Boršić, Luka, »Petrićeva kritika Aristotelova pojma *ousia* u *Discussiones peripateticae*«, *Cris* 1 (2009), 177–185.

Boršić, Luka, »Jedna talijanska recepcija F. Petrića – Maria Muccillo«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 69–70 (2009), 383–389.

Broek van den, Roelof, Hanegraaff, Wouter J., *Gnosis and Hermeticism from Antiquity to Modern Times*, State University of New York Press, New York, 1998, 126–129, 132, 134, 142, 145.

Bošnjak, Branko, *Povijest filozofije*, knjiga druga, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993, 77.

Bottin, Francesco, »Francesco Patrizi e l'aristotelismo padovano«, u Ljerka Schiffler (ur.), *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petriša«*, *Cres* 13.–17. srpnja 1997, Hrvatsko filozofsko društvo, Grad Cres, Zagreb, 1999, 56–68.

Bibliografija

Bottin, Francesco, »Frane Petrić i šest Aristotelovih pogrešaka u definiciji vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 51–52 (2000), 77–86.

Bruno, Giordano, »Petrić – govno i magarac«, preveo s talijanskoga Mate Zorić, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 257.

Copenhaver, Brian P., Schmitt, Charles B., *A History of Western Philosophy* 3, *Renaissance Philosophy*, Oxford University Press, Oxford – New York, 1992, 188–191.

Čvrljak, Krešimir, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrića) (I dio)«, *Arti musices* 39 (2008), 101–134.

Čvrljak, Krešimir, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrić) (II dio)«, *Arti musices* 39 (2008), 179–218.

Čvrljak, Krešimir, *Uvod u filozofiju renesanse*, Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, Ogranak Matice hrvatske – Rijeka, Zagreb, 2008, 166–170.

Dadić, Žarko, *Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja*, Naprijed, Zagreb, 1994, 113–116.

Dadić, Žarko, *Franjo Petriš (Franciscus Patricius)*, Školska knjiga, Zagreb, 2000, 36–41.

Deitz, Luc, »'Falsissima est ergo haec de triplici substantia Aristotelis doctrina.' A Sixteenth-Century Critic of Aristotle – Francesco Patrizi da Cherso on Privation, Form, and Matter«, *Early Science and Medicine* 2 (1997), 227–250.

Deitz, Luc, »Francesco Patrizi da Cherso's Criticism of Aristotle's Logic«, *Vivarium* 45 (2007), 113–124.

Erdmann-Pandžić, von, Elisabeth, »Einleitung«, u Frane Petrić, *Discussiones Peripateticae*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 1999, V–XXXVI.

Filipović, Vladimir, »Teme Petrićeve filozofije«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 445–446.

Fortis, Alberto, »Bilješka o životopisu Frane Petrića, filozofa Crešanina«, preveo s talijanskoga i popratio bilješkama Ivica Martinović, u Ivica Marti-

Bibliografija

- nović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 377–379.
- Gaukroger, Stephen, *The Emergence of a Scientific Culture, Science and the Shaping of Modernity 1210 –1685*, Clarendon Press, Oxford, 2006, 263–264.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo tumačenje predmeta Aristotelove metafizike«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 9–10 (1979), 237–255.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo tumačenje Aristotelova određenja predmeta teorijske znanosti (matematika, *Metafizika*)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 25–26 (1987), 31–69.
- Girardi Karšulin, Mihaela, *Filozofska misao Frane Petrića*, Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1988, 57–241 i 259–269.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićeva kritika Aristotelova pojma vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 29–30 (1989), 99–126.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Cassirerova interpretacija renesansne astrologije, F. Grisogono i F. Petrić«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 31–32 (1990), 147–166.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Cassirers Interpretation der Renaissanceastrologie, F. Grisogono und F. Petrić«, *Studia historiae philosophiae Croaticae* 1 (1990), 59–81.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Begriff der Zeit in Petrićs 'neuer Philosophie'«, *Synthesis philosophica* 5 (1990), 245–267.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić od 'antropološkog' problema do novoplatonističkog sustava«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 33–34 (1991), 139–157.
- Girardi Karšulin, Mihaela, *Hrvatski renesansni aristotelizam*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993, 10, 13, 51–76, 101–147 i 225–254.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrić's Interpretation of Aristotle's Metaphysics«, *Studia historiae philosophiae Croaticae* 2 (1993), 119–136.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić. Od 'antropološkog' problema do novoplatoničkog sustava«, u Banić-Pajnić, Erna, Girardi Karšulin, Mihaela, Josipović, Marko, *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995, 143–164.

Bibliografija

Girardi Karšulin, Mihaela, »*Discussiones peripateticae* između doksografije i povijesti filozofije kao filozofske discipline«, *Filozofska istraživanja* 15 (1995), 149–156.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Die *Discussiones peripateticae* zwischen Doxographie und Philosophiegeschichte als philosophischer Disziplin«, *Synthesis philosophica* 11 (1996), 371–379.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Vrančićeva i Petrićeva kritika *Metafizike*«, *Filozofska istraživanja* 16 (1996), 41–49.

Girardi-Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić«, u Franjo Zenko (ur.), *Starija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, 214–217.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićeva analiza principa prirodnih stvari«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 45–46 (1997), 55–79.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićeva usporedba Platonove i Aristotelove dijalektike«, u Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 385–610, na 469–471.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo osporavanje Aristotelove *Metafizike*«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 472–473.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Filozofska misao Frane Petrića. Kazalo doktorske disertacije«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 514–515.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo određenje matematike«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 532–525.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrić o beskonačnom u matematici«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 532–536.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Kako protumačiti Petrićevu tvrdnju o 'bibliotekarskom' porijeklu naslova *Metafizika*«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 577–579.

Bibliografija

- Girardi Karšulin, Mihaela, »Je li Faust Vrančić čitao Petrićeve *Peripatetičke rasprave*«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 595–596.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Principi prirodnih stvari: Aristotel – Petrić«, *Filozofska istraživanja* 18 (1998), 75–83.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrić's Analysis of the Principles of Natural Things«, *Studia historiae philosophiae Croaticae* 4 (1999), 49–75.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Aristotel i Petrić o pojmu kaosa i slučaja«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 49–50 (1999), 75–97.
- Girardi Karšulin, »Petrić o sličnim principima prirodnih stvari«, *Filozofska istraživanja* 19 (1999), 37–41.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Principi prirodnih stvari: Aristotel – Petrić«, u Ljerka Schiffler (ur.), *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petrića«, Cres 13.–17. srpnja 1997*, Hrvatsko filozofsko društvo, Grad Cres, Zagreb, 1999, 173–179.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićev pojam vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 51–52 (2000), 95–118.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo razumijevanje Platonove dijalektike«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 53–54 (2001), 35–52.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Der Begriff der Zeit bei Petrić«, *Synthesis philosophica* 16 (2001), 267–290.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Polemika između Frane Petrića i Teodora Angeluccija«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 59–60 (2004), 103–117.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Aristoteles und Petrić über die Begriffe des Chaos und des Zufalls«, u Erna Banić-Pajnić, Laura Blažetić, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivan Kordić, Ivica Martinović (ur.), *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, 35–64.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićev pojam filodoksije«, u Mihaela Girardi-Karšulin, Stipe Kutleša (ur.), *Filozofija i filodoksija: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb, 19.–20. prosinca 2002*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, 117–123.

Bibliografija

Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrić u sedamnaestom stoljeću«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 67–68 (2008), 43–53.

Girardi-Karšulin, »Strategije Petrićeve obrane *Nove sveopće filozofije*«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 69–70 (2009), 37–44.

Girardi-Karšulin, Mihaela, Perić, Olga, »Predgovor«, u Franciscus Patricius/Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus tertius/Peripatetičke rasprave – Svezak treći*, s latinskog preveli Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2009, VII–X.

Girardi-Karšulin, Mihaela, »Uvod«, u Franciscus Patricius/Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus tertius/Peripatetičke rasprave – Svezak treći*, s latinskog preveli Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2009, XI–XLI.

Girardi-Karšulin, Mihaela, »Metode *Peripatetičkih rasprava* i njihova uloga u Petrićevoj obrani *Nove sveopće filozofije*«, u Franciscus Patricius/Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber I–V)/Peripatetičke rasprave – Svezak četvrti (Knjiga I.–V.)*, s latinskog preveli Mihaela Girardi-Karšulin i Ivan Kapec, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović i Olga Perić (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2012, XI–XLV.

Grbavac, Branka, »Franciscus Patricius/Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum, tomus tertius. Peripatetičke rasprave, svezak treći*, prir. Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, prev. Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 28 (2010), 253–254.

Gretić, Goran, *Duša i um: Mišljenje F. Petrića u opreci platonizma i aristotelizma*, Globus, Zagreb, 1989, 141, 145, 154, 163–182 i 251.

Jovanović, Neven, »Pretiskane peripetije peripatetika«, *Zarez* 26. listopada 2000, godište II, br. 41, 42.

Kristeller, Paul Oskar, *Eight Philosophers of the Italian Renaissance*, Stanford University Press, Stanford, 1964, 110–126.

Krstić, Kruno, »Najčistiji predstavnik humanističkog duha među Hrvatima«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 408–409 na 408.

Bibliografija

Leijenhorst, Cees, »Francesco Patrizi's Hermetic Philosophy«, u Roelof van den Broek, Wouter J. Hanegraaff (ur.), *Gnosis and Hermeticism from Antiquity to Modern Times*, Suny Press, Albany, 1998, 125–146.

Leinkauf, Thomas, »Neoplatonizam Frane Petrića kao pretpostavka njegove kritike Aristotela«, *Godišnjak za povijest filozofije* 5 (1987), 119–168.

Leinkauf, Thomas, »Francesco Patrizi (1529–1597): New Philosophies of History, Poetry, and the World«, u Paul Richard Blum (ur.), *Philosophers of the Renaissance*, The Catholic University of America Press, Washington, DC, 2010, 205–219.

Martinović, Ivica, »Frane Petrić i svijet fizike (2)«, *Svijet fizike* 4/7 (1996/1997), 4–12.

Martinović, Ivica, »Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije«, *Obnovljeni život* 52 (1997), 3–20.

Martinović, Ivica, »Rane hrvatske pouke Petrićeva djela (1624.–1811.): Dominis, Baglivi, Michieli Vitturi«, u Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 212–247, na 236.

Martinović, Ivica, »*Apparatus ad philosophiam* Antonija Possevina i Petrić«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 277–286 na 282–284.

Martinović, Ivica, »Prvi obrisi Petrićeve filozofije prirode«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 597–598.

Martinović, Ivica, »Razvojni oblici i kronologija Petrićeve prirodne filozofije«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 603–604.

Martinović, Ivica, »Bibliografija o Frani Petriću između dviju obljetnica 1779.–1997.«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 613–630.

Martinović, Ivica, »The Evaluation of Aristotele's Natural Philosophy in Petrić's *Discussiones peripateticae*«, *Studia historiae philosophiae Croaticae* 4 (1999), 77–95.

Bibliografija

Martinović, Ivica, »Uz Petrićev *Index Pancosmiae*«, *Filozofska istraživanja* 19 (1999), 139–191.

Martinović, Ivica, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000, 69–151.

Martinović, Ivica, »Petrićevi prigovori Aristotelovu pojmu neprekidnine«, *Filozofska istraživanja* 30 (2010), 467–485.

Martinović, Ivica, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2011, 68 i 71 <http://www.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Martinovic.zhfb15-18st.pdf>

Martinović, Ivica, »Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije u *Discussiones peripateticae* i njezini odjeci u *Nova de universis philosophia*«, u Franciscus Patricius/Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus quartus* (Liber I–V)/*Peripatetičke rasprave – Svezak četvrti* (Knjiga I.–V.), s latinskog preveli Mihaela Girardi-Karšulin i Ivan Kapec, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović i Olga Perić (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2012, XLVII–XCIII.

Metesi Deronjić, Željka, »Franciscus Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius*/Frane Petrić, *Peripatetičke rasprave svezak treći*, ur. M. Girardi-Karšulin i O. Perić, prev. T. Čepulić, M. Girardi-Karšulin, Zagreb: Institutu za filozofiju, 2009, 406 str.«, *Prolegomena* 10 (2011), 323–328.

Mišić, Anto, *Metafisica della luce in »Nova de universis philosophia« di Franciscus Patricius*, izvaci iz doktorske disertacije, Pontificia Universitas Gregoriana, Roma, 1995, 7 i 32–28.

Muccillo, Maria, »La storia della filosofia presocratica nelle 'Discussiones peripateticae' di Francesco Patrizi da Cherso«, *La Cultura* 13 (1975), 48–105.

Muccillo, Maria, »La vita e le opere di Aristotele nelle 'Discussiones peripateticae' di Francesco Patrizi da Cherso«, *Rinascimento* 21 (1981), 53–119.

Muccillo, Maria, »Il problema del metodo e la concezione della matematica in Francesco Patrizi«, u Tamara Albertini (ur.), *Verum et Factum. Beitrage zur Geistesgeschichte und Philosophie der Renaissance zum 60. Geburtstag von Stephan Otto*, Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, 1993, 463–476.

Muccillo, Maria, »La filosofia antica nelle *Discussiones peripateticae* di Francesco Patrizi da Cherso«, u Leo S. Olschki (ur.), *Platonismo, ermetismo e*

Bibliografija

»*prisca theologia*«. *Ricerche di storiografia filosofica rinascimentale*, Istituto Nazionale di Studi del Rinascimento, Firenze, 1996, 73–193.

Muccillo, Maria, »Aristotelov život i djela prema *Discussiones peripateticae* od Frane Petrića iz Cresa«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 9–10 (1979), 193–23.

Muccillo, Maria, »La dissoluzione del paradigma aristotelico«, u Cesare Vasoli, *Il Rinascimento e le sue filosofie*, Paolo Pissavino, Bruno Mondadori-Paravia (ur.), Milano, 2002, 506–533.

Muccillo, Maria, »Il concetto di *mens* in alcuni autori tardo rinascimentali: Annibale Rosseli e Francesco Patrizi«, u Eugenio Canone (ur.), *Per una storia del concetto di mente*, L. S. Olschki, Firenze, 2005, 241–284.

Muccillo, Maria, »*Natura* in Ficino e nella successiva tradizione platonica«, u Delfina Giovannozzi, Marco Veneziani (ur.), *Natura*, Leo S. Olschki, Firenze, 2008, 269–330.

Muccillo, Maria, »Platonismo e anti platonismo nel tardo rinascimento: echi di dottrine patriziane negli scritti di Paolo Beni e Giovanni Battista Crispo di Gallipoli«, u Stefano Caroti, Vittoria Perrone Compagni, *Nuovi maestri e antichi testi*, Leo S. Olschki, Firenze, 2012, 351–399.

Muccillo, Maria, »Un dibattito sui libri metafisici di Aristotele fra platonici, aristotelici e telesiani (con qualche complicazione ermetica): Patrizi, Angleucci e Muti sul soggetto della Metafisica«, *Medioevo – Rivista di storia della filosofia medievale* 34 (2009), 221–304.

Poppi, Antonio, »Francesco Patrizi i Iacopo Zabarella o 'de optima in Aristotele philosophandi ratione'«, *Filozofska istraživanja* 15 (1995), 139–148.

Poppi, Antonio, »Francesco Patrizi et Iacopo Zabarella sur 'de optima in Aristotele philosophandi ratione'«, *Synthesis philosophica* 11 (1996), 356–369.

Possevino, Antonio, »Petrić proučavatelj Aristotelove filozofije«, preveo s latinskoga i popratio bilješkama Ivica Martinović, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeve djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 275–276.

Premec, Vladimir, »Istina u Patricija«, u Zlatko Posavac (priredio), *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti: Zbornik iz 1968. godine*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992, 203–207.

Bibliografija

Premec, Vladimir, *Petrićeva kritika Aristoteles*, Hijatus, Zenica, 1996, 15–60, 74 i 77–92.

Premec, Vladimir, »Kronologija Patricijeva života i djela«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 423–424.

Premec, Vladimir, »Petrić o istini«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 425–426.

Premec, Vladimir, »Petrić o Aristotelovoj koncepciji materije i forme. Iz perspektive djela *Discussiones peripateticae*«, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest znanstvenih istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 385–610 na 427–429.

Ryan, Eugene E., »Finalnost, red i ljepota kod Aristotela i u *Discussiones peripateticae* Frane Petrića«, *Filozofska istraživanja* 17 (1997), 173–180.

Ryan, Eugene E., »Reflections on *Light* and *Time* in the Philosophy of Franciscus Patricius and in the 1905 Paper of Albert Einstein 'The Electrodynamics of Moving Bodies'«, *Synthesis philosophica* 21 (2006), 195–208.

Schiffler, Ljerka, *Frane Petrić*, na engleski preveo Srećko Premec, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996, 16–19.

Schiffler, Ljerka, *Frane Petrić/Franciscus Patricius. Od škole mišljenja do slobode mišljenja*, Institut za filozofiju, Zagreb, 1997, 79–90.

Schiffler, Ljerka, »Frane Petrić«, u Marinko Šišak (ur.), *Hrvatska filozofija I. Studije i odabrani tekstovi*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji – Studia croatica, Zagreb, 2001, 133–135.

Schuhmann, Karl, »Francesco Patrizi und die hermetische Philosophie«, u Karl Schuhmann, *Selected Papers on Renaissance Philosophy and on Thomas Hobbes*, Piet Steenbakkens, Cees Leijenhorst (ur.), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2004, 157–171.

Stausberg, Michael, *Faszination Zarathushtra. Zoroaster und die Europäische Religionsgeschichte der Frühen Neuzeit*, knjiga prva, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1998, 311–320.

Špika, Antun, »Frane Petrić i njegov nauk o Bogu: Kazalo doktorske disertacije«, preveo s latinskoga Ivica Martinović, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, *Dubrovnik* 8 (1997), 410–413 na 410–411.

Bibliografija

Vasoli, Cesare, *Francesco Patrizi da Cherso*, Bulzoni, Roma, 149–179.

Vasoli, Cesare, »Gli ultimi due Libri delle *Discussiones peripateticae* di Francesco Patrizi: la generazione e la corruzione e le sei dimensioni del cielo«, *Rivista di storia della filosofia* 61 (2006), 263–298.

Volpi, Franco, »Exercitationes paradoxicae adversus Aristoteles, Pierre Gassendi«, u Franco Volpi, Julian Nida-Rümelin (ur.), *Lexikon der philosophischen Werke*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1988, 270.

Vratović, Vladimir, »Dragocjeni pretisak djela Frane Petrića«, *Vjesnik* 10. kolovoza 2000, 15.

Wilmott, Michael James, *Francesco Patrizi da Cherso's Humanist Critique of Aristotle*, Ph. D., University of London, The Warburg Institute, 1984, neobjavljena doktorska disertacija.

Wöhler, Hans-Urlich, *Dialektik in der mittelalterlichen Philosophie*, Akademie Verlag, Deutsche Zeitschrift für Philosophie (Sonderband 13), Berlin, 2006, 212–216.

Zenko, Franjo, »Franciscus Patricius/Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus tertius/Peripatetičke rasprave svezak treći*, uredile: Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, prijevod: Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin«, *Filozofska istraživanja* 30 (2010), 336–339.

Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića**

Petrić, Frane, *Trimeron: Odgovor gospodinu Torquatu Tassu*, s talijanskog prevela Ljerka Šifler-Premec, *Forum* 12 (1973), 1005–1026.

Patricius, Franciscus/Petrić, Frane, *Nova de universis philosophia/Nova opća filozofija*, s latinskog preveo Veljko Gortan (u ovom izdanju preveden je sljedeći dio: *Presvetom našem gospodinu papi Grguru XIV. i svim budućim papama/Sanctissimo domino nostro Gregorio XIII pontifici maximo futurisque romanis pontificibus maximis*) u Rafo Bogišić (ur.), *Hrvatski latinisti I – Croatici auctores qui latine scripserunt I*, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1969, 714–725.

Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevela Ljerka Schiffler, *Forum* 12 (1973), 13–34.

** Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića poredani su kronološki.

Bibliografija

Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975.

Patricius, Franciscus/Petrić, Frane, *Nova de universis philosophia/Nova sveopća filozofija*, s latinskog preveli Tomislav Ladan i Serafin Hrkać, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

Patritio, Francesco/Petrić, Frane, *Della historia diece dialoghi/Deset dijaloga o povijesti*, s talijanskog preveo Krešimir Čvrljak, »Istra kroz stoljeća«, Čakavski sabor, II. kolo, knjiga 7, Pula – Rijeka, 1980.

Patritio, Francesco/Petrić, Frane, *Della retorica dieci dialoghi/Deset dijaloga o retorici*, s talijanskog preveo Mate Maras, »Istra kroz stoljeća«, Čakavski sabor, IV. kolo, knjiga 20, Pula – Rijeka, 1983.

Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevela Mirjana Vujanović, *Dometi* 1 (1986), 13–42.

Petrić, Frane, *Vrlo uzvišenom i velikodušnom gospodinu Giacomu Regazzoniju/Al molto magnifico et magniamo M. Giacomo Regazzoni* (predgovor urednika i izdavača), s talijanskog preveo Žarko Muljačić, u Benedetto Cotrugli Raugéo/Beno Kotruljević Dubrovčanin, *Della mercatura et del mercante perfetto/O trgovini i o savršenom trgovcu*, DTS, Dubrovnik, 1989, 10–29.

Patrizi, Francesco/Petrić, Frane, *La città felice/Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, u Andrija Mutnjaković, *Sretan grad/The Happy Town*, Architectonica Croatica, knjiga 4, Zagreb, 1993.

Petrić, Frane, *Razrješenje onoga što je Aristotel u aktivnoj filozofiji prigovorio Platonu/Solutio eorum quae Aristoteles in activa philosophia Platoni obiecit*, s latinskog preveo Daniel Nečas Hraste, u Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi Karšulin, Marko Josipović (ur.), *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995, 444–483.

Petrić, Frane, *Nova sveopća filozofija*, s latinskog preveo Tomislav Ladan (u ovo izdanje uvršteni su sljedeći djelovi: *Panaugia*, deseta knjiga, »O izvoru i ocu svjetlosti«. *Panarchia*, četvrta knjiga, »Što je počelo?«. Peta knjiga »O jednome«. *Pancosmia*, knjiga prva, »Fizički prostor«.), u Franjo Zenko (ur.), *Starija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, 265–292.

Patritio, Francesco/Petrić, Frane, *Vidi Amor che bel candido seno/Amora vidjeh gdje na bijelosnježne*, prepjevao s talijanskog Tonko Maroević, u Ivica Martinović (ur.), »Polihistor Petrić«, *Dubrovnik* 8 (1997), 15–183, na 34–35.

Bibliografija

Patritius, Franciscus/Petrić, Frane, *Ad Tarquiniam Molziam, diam mulierem/Tarquiniji Molza, božanstvenoj ženi*, prepjevao s latinskog Ivica Martinović, u Ivica Martinović (ur.), »Polihistor Petrić«, *Dubrovnik* 8 (1997), 15–183, na 36–37.

Patritius, Franciscus/Petrić, Frane, *Index Pancosmiae/Kazalo Pankozmije*, s latinskog preveo Ivica Martinović, u Ivica Martinović (ur.), »Polihistor Petrić«, *Dubrovnik* 8 (1997), 15–183, na 152–169.

Petrić, Frane, *Mletački mir i dubrovački danak – ljubavni uzlovi za Turke. Sugovornici: Lionardo Donati, Giovanni Donati i Frane Petrić* (deveti dijalog u Patritio, Francesco, *Della historia diece dialoghi*), s talijanskog preveo i popratio bilješkama Ivica Martinović, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 8 (1997), 185–247, na 187–188.

Petrić, Frane, *Dubrovnik – republika pisanog prava. Sugovornici: Florio Maresio i Frane Petrić* (sedmi dijalog u Francesco Patritio, *Della retorica dieci dialoghi*), s talijanskog preveo Ivica Martinović, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 8 (1997), 185–247, na 189–190.

Petrić, Frane, *Slava dubrovačke domovine* (Francesco Patritio, *Al molto magnifico et magnanimo M. Giacomo Ragazzoni/Vrlo uzvišenom i velikodušnom gosparru Giacomu Ragazzoniju*, predgovor urednika i izdavača s nadnevkom »Di Casa alli XV. di Novembre. M D L XXIII.«, ff. 4r–8v, na ff. 5r–5v, u Benedetto Cotrugli Raugio, *Della mercatura et del mercante perfetto*, in Vinegia: All'Elefanta, 1573), s talijanskog preveo Žarko Muljačić, u Ivica Martinović (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 8 (1997), 185–247, na 191–192.

Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, u Ivo Sanader (ur.), *Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, 45–58.

Petrić, Frane, *Deset dijaloga o povijesti*, preveo s talijanskog Krešimir Čvrlić, u Ivo Sanader (ur.), *Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, 61–172.

Petrić, Frane, *Vojne usporedbe*, s talijanskog prevela Irena Ćosić, s latinskog prevela Tamara Tvrtković (u ovo izdanje uvršteni su sljedeći tekstovi: *Paralleli militari*, parte I, Proemio, 1–2. *Paralleli militari*, parte I, Libro II: Della

Bibliografija

guerra, cap. I, 27-29; Per quante cagioni si guerreggi, capo II, 29-31; Delle cagioni giuste et ingiuste della guerra, cap. III, 31-35. *Paralleli militari*, parte I, Libro VI: capo I, 107-108; Prima parte di porsi in istato, cap. II, 109-110; Confermazione che i sudditi si debbano agguerrire, cap. III, 110-112; Quanta parte del nostro popolo si de agguerrire, cap. IV, 112-115; Per quante vie s'acquisti l'amore de sudditi, cap. V, 115-117; Del timore d'un principato a nemici, cap. VI, 118-119. *Paralleli militari*, parte II, Libro I: Della maniera che pochi possano sempre vincere molti, 16-17. *Paralleli militari*, parte II, Libro XVIII: Regole generali, 307-317), u Ivo Sanader (ur.), *Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, 181-210.

Patritio, Francesco/Petris, Franjo, *La citta felice/Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Architectonica Croatica, knjiga 9, Zagreb, 1999.

Patritio, Francesco/Petrić, Frane, *In morte di Irene di Spilimbergo/Dva soneta za Irene di Spilimbergo*, s talijanskog preveo Tonko Maroević, *Dubrovnik* 1-2 (1999), 289-292.

Petrić, Frane, *Čitanje Petrarčina soneta Ždrijelo i san*, u Marinko Šišak (ur.), *Hrvatska filozofija I*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji - Studia croatica, Zagreb, 2001, 140-143.

Petrić, Frane, *Nova sveopća filozofija* (u ovom izdanju se nalaze sljedeći dijelovi: *Najsvetijem gospodinu našem papi Grguru XIV i ostalim budućim papa-ma. Panaugia, prova knjiga o svjetlu*), u Marinko Šišak (ur.), *Hrvatska filozofija I*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji - Studia croatica, Zagreb, 2001, 144-149.

Petrić, Frane, *Vojne usporedbe*, (u ovo izdanje uvršteni su sljedeći dijelovi: *Predgovor. Knjiga II, O ratu. Knjiga VI, glava I.*), u Marinko Šišak (ur.), *Hrvatska filozofija I*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji - Studia croatica, Zagreb, 2001, 150-155.

Petrić, Frane, *Deset dijaloga o povijesti* (u ovo izdanje uvršteni su sljedeći dijelovi: *Zeno ili općoj povijesti, šesti dijalog*), u Marinko Šišak (ur.), *Hrvatska filozofija I*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji - Studia croatica, Zagreb 2001, 155-159.

Petrić, Frane, *Čitanje Petrarkina soneta Ždrijelo i san*, s talijanskog prevela Sanja Roić, u Ljerka Schiffler (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, 5-30.

Petrić, Frane, *Razgovor o različitosti pjesničkih bjesova*, s talijanskog prevela Sanja Roić, u Ljerka Schiffler (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, 61-78.

Bibliografija

Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevele Karmen Milačić i Sanja Roić, (u ovom izdanju prevedeni su sljedeći dijelovi: *Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata*, lib. II, *Se la poesia nacque per le ragioni da Aristotile assegnate. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata*, lib. III, *Se la poesia sia imitazione. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata*, lib. IV, *Se il poeta sia imitatore. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata*, lib. VIII, *Se d'istoria formar si possa poesia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile*, lib. I, *Delle poetiche proprietadi. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile*, lib. IV, *Come il poeta è facitore del mirabile. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile*, lib. VI, *Il mirabile ciò che sia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile*, lib. IX, *Come e perchè la maraviglia divenne fine proprio della poesia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Dogmatica Universale*, lib. VI, *De' veri trovati del poeta. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata, Trimerone. Risposta al Signor Torquato Tasso*), u Ljerka Schiffler (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, 33–58, 81–212 i 245–284.

Petrić, Frane, *Potpore novom herojskom stihu*, u G. Carducci, *La poesia barbara nei secoli XV e XVI*, Bologna, Zanichelli, 1881, s talijanskog prevela Sanja Roić, u Ljerka Schiffler (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, 215–220.

Petrić, Frane, *Mišljenje Frane Petrića gosparu Giovanniju Bardiju od Vernija*, u *Opere di Torquato Tasso, colle controverse sulla Gerusalemme*, vol. X, Pisa, N. Cappuro (ur.), 1824, s talijanskog prevela Sanja Roić, u Ljerka Schiffler (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, 215–242.

Petrić, Frane, *Pismo Bacciu Valoriju u Firencu*, u F. Patrici da Cherso, *Lettere ed opuscoli inediti* (ed. crit. D. Aguzzi-Barbagli), Firenze, Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento, 1975, s talijanskog prevela Sanja Roić, u Ljerka Schiffler (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, 287–294.

Patritius, Franciscus/Petrić, Frane, *Aristoteles, De audibilibus* (Interprete [ex Graeco] Francisco Patricio)/Aristotel, *O čujninama*, u Franciscus Patritius, *Discussionum peripateticarum Tomi primi, libri XIII...*, Venetiis, M. D. LXXI, s latinskog preveo Krešimir Čvrljak, u Krešimir Čvrljak, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrića) (II. Dio)«, *Arti musices* 39 (2008), 196–201.

Patritius, Franciscus/Petrić, Frane, *Aristoteles, De audibilibus* (Interprete [ex Graeco] Francisco Patricio)/Aristotel, *O čujninama*, s latinskog preveo Kreši-

Bibliografija

mir Čvrljak, u Krešimir Čvrljak, *Zlato i srebro hrvatskoga renesansnog humanizma i latinizma*, Vlastita naklada, Zagreb, 2010, 491–498.

Patricius, Franciscus/Petrić, Frane, *Zoroaster et eius CCCXX Oracula chaldaica / Zoroaster i njegovih tristo i dvadeset Kaldejskih proroštava*, s latinskog preveo Ivan Kapec, Erna Banić-Pajnić (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2011, 86–133 i 136–185.

Bibliografiju sastavila:

IVANA SKUHALA KARASMAN

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

IZDAVAČ:
INSTITUT ZA FILOZOFIJU

ZA IZDAVAČA:
Filip Grgić

PRIJELOM:
Stjepan Ocvirk

TISAK:
GRAFOMARK

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Zagreb, lipanj 2013.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 846362.

ISBN 978-953-7137-11-3 (cjelina)

ISBN 978-953-7137-15-1 (Sv. 2) (cjelina)

ISBN 978-953-7137-28-1 (Sv. 2/2)

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU